

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЇВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СІДОРОВА МАРІЯ-ЮЛІЯ АНДРІЇВНА

Прим. № _____

УДК 904:72:72.04 «1890/1915» (043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ
АРХІТЕКТУРНО-ДЕКОРАТИВНА ПЛАСТИКА ФАСАДІВ ІСТОРИЧНОЇ
ЗАБУДОВИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст. м. КИЄВА

Спеціальність 191 – «Архітектура та містобудування»

Галузь знань 19 – Архітектура та будівництво

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ СІДОРОВА Марія-Юлія Андріївна

Науковий керівник:

ГНАТЮК Лілія Романівна

кандидат архітектури, доцент,

доцент кафедри комп'ютерних технологій дизайну і графіки,

факультет архітектури, будівництва та дизайну

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Сідорова М.-Ю.А. Архітектурно-декоративна пластика фасадів історичної забудови кінця ХІХ – початку ХХ ст. м. Києва. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 191 «Архітектура та містобудування». – Національний університет «Київський авіаційний інститут, Київ, 2026.

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету дослідження, завдання, об'єкт, предмет, межі та методи дослідження. Представлено наукову новизну отриманих результатів і їх практичне значення. особистий внесок здобувача, апробацію результатів дослідження, список публікацій, структуру та обсяг роботи.

У **першому розділі «Аналіз попередніх досліджень, понятійні та історико-архітектурні аспекти вивчення питання»** розкрито поняття «архітектурно-декоративна пластика», здійснено класифікацію і систематизацію видів архітектурної пластики фасадів забудови кінця ХІХ – початку ХХ ст.

На основі проведеного аналізу науково-теоретичного досвіду виявлено значний внесок в історію архітектури, теорію реконструкції, реставрації забудови історичних міст, в питання пам'яткоохоронних досліджень, здійснений вітчизняними та закордонними вченими. Історичний аспект досліджували: В.Чепелик, В.Ясієвич, С.Лінда, Т.Скібіцька, Б.Єрофалов, М.Кальницький, А.Марковський, В.Малаков, В.Тимофієнко, Ю.Івашко, Т.Савченко, та інші. Архітектурно-містобудівний аспект, питання охорони пам'яток, реставрації та реконструкції розглянули: М.Дьомін, Н.Лещенко, В.Товбич, Л.Скорик, О.Олійник, О.Жовква, О.Крижанівський, А.Марковський, Г.Фільваров, В.Водзинський, О.Пламеницька, Л.Прибега, В.Вечерський, В.Горбик, Г.Денисенко. В методичних питаннях типології та класифікації архітектурних об'єктів фундаментальними є праці В.Ясієвича, О.Жовкви, В.Чепелика, Л.Гнатюк,

Ю.Івашко. Питання семантики докладно предсталені О.Ремізовою, О.Трошкіною, О.Сідоровою.

В результаті аналізу світової практики реставрації та реконструкції виявлено основні засади збереження історичної забудови.

Здійснено історико-архітектурний, стилістичний та містобудівний аналіз формування та розвитку забудови Києва досліджуваного періоду.

Виявлено, що архітектура Києва кінця XIX – початку XX ст. сформувалась на історичній топо-ландшафтній основі в два етапи. *Перший етап* – припав на 1898-1901 рр. В цей час з'явилась велика кількість нових вулиць: Ольгінська, Меренгівська (нині Городецького), Заньковецької. Під час *другого етапу* інтенсивного будівництва 1907-1912 рр. зведено 1901 будинок (3-4 і 5-6 поверхові, обладнані ліфтами та паровим опаленням).

Виявлено фактори, які вплинули на формування київських прибуткових будинків. Встановлено, що архітектурне середовище історичного центру Києва включає *ансамблі і силуети* Верхнього міста, Печерська та Подолу, а також окремі *емоційно значимі об'єкти*, які є середовищними акцентами: будинок з химерами (Банкова, 10), особняки по вул. Олесь Гончара, 33; Ярославів вал, 1; прибуткові будинки – Велика Житомирська, 32, 8А, 23; Рейтарська, 20; Гоголівська, 23 та інші окремі елементи фонові і рядові забудови, які стали важливими акцентами і орієнтирами.

У другому розділі «Методичні основи дослідження архітектурно-декоративної пластики фасадів» відповідно до поставленої мети і завдань розроблено загальну методику дослідження, що складається з чотирьох послідовних етапів (*пошуково-накопичувального, дослідницького, синтезуючого та результуючого*). Відповідно до основних етапів здійснено систематизацію використаних в роботі методів (*літературний, статистичний, історичний, порівняльний аналіз, натурні обстеження, замальовки, обміри, узагальнення, класифікація і систематизація, графо-аналітичне моделювання, експериментальне проєктування*).

Натурні обстеження та обміри надали можливість виявити унікальні і типові рішення фасадів та елементів архітектурно-декоративної пластики. За допомогою *теоретичних методів* систематизовано бібліографічні джерела, встановлено та узагальнено витoki кийвської архітектури, розроблено класифікацію архітектурно-декоративної пластики фасадів, визначено принципи та прийоми збереження самобутності історичної забудови Києва. Архітектурні обміри представлені як метод дослідження пам'яток архітектури.

Проведено класифікацію будівель за місцем у забудові вулиць, від чого залежать особливості сприйняття фасадів та їх елементів, та розташування основних композиційних осей на фасадах.

Визначено основні засади класифікації фасадів та розроблено класифікацію композиційних рішень фасадів забудови Києва кінця ХІХ початку ХХ ст., в залежності від кількості вертикальних членувань (осей) та їх розташування на фасаді. Виявлено основні типи фасадів: *одноосьовий, двоосьовий, триосьовий та багатоосьовий*.

В межах кожного з цих типів виявлено різновиди вирішення: симетричні або асиметричні; з вісями розміщеними по краях фасаду або зсунутими до центру, з центричною композицією фасаду, коли на центральній вісі знаходиться розвинутий просторовий елемент.

Встановлено залежність типу композиційного рішення фасаду від довжини ділянки фасаду вздовж червоної лінії забудови вулиці:

– *Тип 1:* при довжині фасаду до 25 м обирався *одноосьовий* тип композиції (Терещенківська, 17 (21,9м); Шота Руставелі, 29 (20м));

– *Тип 2:* при довжині фасаду від 26 до 35 м найчастіше використано *двоосьовий* тип композиції (В.Житомирська, 32 (26м), Гоголівська, 23 (26 м));

– *Тип 3:* при довжині фасаду від 35 до 45 м. обирався *триосьовий* тип композиції (Чикаленка, 33 (35 м), Заньковецької, 7 (46 м), Чикаленка, 21 (36 м), Лютеранська, 6 (45 м));

– *Тип 4:* більше 45 м – застосовувався *багатоосьовий* тип композиції.

Розроблено класифікацію архітектурних деталей на основі композиційно-конструктивних та стилістичних засад, а також класифікацію декоративної пластики в залежності від її форми, художнього рішення та розташування на фасаді.

Вхідні двері класифіковано за: кількістю стулок; наявністю застосування та стилістикою. *Портали* – за: наявністю симетрії чи асиметрії; стилістикою; наявністю чи відсутністю вікон в композиції порталу. *Балкони* – за: формою плану; матеріалом; стилістикою; композицією.

Обстежено та виконано: фотофіксацію та/або замальовки 251 об'єктів, обміряно та викреслено 49 вхідних дверей, 54 балконних огорожень, 21 портали, 15 ґрат проїздів, 12 підвіконних та міжвіконних рельєфних декоративних вставок, 18 капітелей.

Встановлено, що архітектурно-функціональні та декоративні деталі мають чітко визначене, обумовлене умовами сприйняття та символічним значенням, місце на фасаді та невід'ємно пов'язані з композиційною структурою фасадів. Виявлено типові та ідентичні рішення: 11 дверей, 15 балконів, 5 капітелей, 12 підвіконних та міжвіконних декоративних вставок.

Проведено пропорційний аналіз фасадів та окремих деталей досліджуваного періоду. Встановлено, що 60% з досліджуваних об'єктів, форма яких наближена до прямокутника, мають в основі своєї композиційної побудови пропорційну систему «золотий перетин», та (або) систему прямокутників та їх діагоналей. Пропорційний аналіз фасадів на наявність побудови за золотим перетином проведено графічно та перевірено за числовим значенням на основі формули золотого перетину. Встановлено, що в 17 об'єктах (з проаналізованих 30) співвідношення довжини фасаду до більшої частини фасаду і більшої частини фасаду до меншої становить 1,6.

У третьому розділі «Значення архітектурно-декоративної пластики фасадів у збереженні своєрідності міста Києва» в результаті графо-аналітичних

розрахунків встановлено, що сприйняття фасадів і елементів нижньої та верхньої зон забудови залежить від кута сприйняття, висоти об'єкта та відстані до нього.

Виявлено, що в історичній периметральній забудові глядач сприймає фасад будівлі з протилежного боку вулиці під кутом сприйняття 45° , це обумовлює граничну відстань від реципієнта до фасаду, яка дорівнює одній висоті будівлі, що відповідає ширині вулиці разом з хідниками. Встановлено, що для комфортного сприйняття фасадів забудови вулиць необхідно, щоб висота будівель не перевищувала ширину вулиці.

Встановлено що структурна пластика фасадів, семантика архітектурно-декоративних елементів відіграють важливу роль у формуванні образу Києва. Оригінальні деталі в нижній і верхній зоні сприйняття визначають емоційний інтерес до забудови центральних районів міста.

Розроблено додаткові критерії цінності архітектурних деталей фасадів забудови досліджуваного періоду: емоційно-естетичні; історико-інформаційні; структурно-типологічні.

Емоційно-естетичний критерій характеризує художню сторону елементів архітектурно-декоративної пластики. *Історико-інформаційний* критерій виявляє здатність елементів архітектурно-декоративної пластики нести символічну і міфологічну інформацію, а також пов'язану з орієнтацією у просторі. *Структурно-типологічний* критерій характеризує приналежність елементу до однієї з груп типових елементів, виділених за принципом повторюваності. Серед них: *унікальні* елементи (*У*); *типові* елементи (*Т*); *та ідентичні* (тотожні) елементи (*І*), котрі тиражувались ще в XIX – початку XX ст., при спорудженні будівель.

Елементи, що відповідають критерію унікальності (*У*), необхідно зберігати, консервувати і охороняти, а в разі пошкодження відновлювати за архівними даними.

Елементи другої та третьої типологічних груп, котрі є яскравими представниками цих груп, або елементами-орієнтирами (міською прикметою) – є

цінними (*T_ц* та *I_ц*), потребує збереження, консервації, а в разі пошкодження – відновлюватись за аналогами.

Елементи третьої групи, що тиражувались за час будівництва фасадів будівель (*I*) і деякі елементи другої групи (*T*), які не є цінними, рекомендовано повторювати, спираючись на розроблену типологію порталів, дверей, балконів, гіпсових вставок, ґрат проїздів.

З метою збереження архітектурно-декоративної пластики обґрунтовано необхідність надати цінним типовим та унікальним деталям охоронний статус пам'яток, необхідний для їх збереження і охорони державою.

В результаті дослідження розроблено принципи збереження, відновлення та оновлення пластики фасадів забудови кінця XIX – початку XX ст.:

Принципи збереження: автентичності; консервації; мінімального втручання; збереження не лише пам'яток але й цінних елементів фасадів.

Принципи відновлення: реверсивності; стилістичної, семантичної, типологічної відповідності та наслідування, які полягають у відновленні втрачених елементів за архівними даними, а в разі їх відсутності, за виявленими в дослідженні, типовими рішеннями.

Принципи оновлення: цілісності; пропорційного, метро-ритмічного, масштабного та типологічного підпорядкування, які базуються на принципі наслідування, характерних для фасадів забудови межі XIX – XX ст., композиційних схем, які повторювались у будівлях; а також принцип *перцепції*, який спирається на апперцепцію, коли архітектурна та семантична інформація знаходить в підсвідомості тісні зв'язки з набутими знаннями в сфері теорії та історії архітектури, міфології та семантики. Принцип перцепції передбачає гармонізацію рішення фасадів (членувань та висот фасадів) зумовлену оптимальними кутами сприйняття 30-45 градусів, з огляду на це та в результаті розрахунків, встановлено що висота нових включень в ряд історичної забудови не повинна перевищувати ширину вулиці; а розташування елементів архітектурної

пластики на фасаді сконцентровано в зорових центрах, відповідно золотому перетину (на 4-поверхових фасадах вони сконцентровані в рівні 2 та 3 поверхів).

Сформульовані принципи – наслідування, перцепції, цілісності та прийоми пропорціювання за системою «золотий перетин» апробовано у розроблених автором моделях трьох типів структурного рішення фасадів в історичній забудові.

Ключові слова: архітектурно-декоративна пластика, історія архітектури, історична забудова, пам'ятки, автентичність, символіка, урбаністичне середовище, композиція, семантика, стилістика, пропорційний аналіз, класифікація, функціональні та декоративні елементи, об'ємна та площинна пластика фасадів.

ABSTRACT

Sidorova M.–Y.A. Architectural and decorative plastic of facades of historical buildings of the late 19th – early 20th centuries. in the city of Kyiv. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 191 «Architecture and Urban Planning». – National University «Kyiv Aviation Institute», Kyiv, 2026.

The introduction substantiates the relevance of the topic, defines the purpose of the research, tasks, object, subject, boundaries and methods of research. The scientific novelty of the results obtained and their practical significance are presented. personal contribution of the applicant, approval of the research results, list of publications, structure and scope of work.

In the first section «Analysis of previous research, conceptual and historical-architectural aspects of the study of the issue» the concept of «architectural-decorative plastic» is revealed, the types of architectural plastic of building facades of the late 19th – early 20th centuries are classified and systematized.

Based on the analysis of scientific and theoretical experience, a significant contribution to the history of architecture, the theory of reconstruction, restoration of buildings of historical cities, and to the issue of monument protection research carried out by domestic and foreign scientists was revealed. The historical aspect was studied by: V. Chepelyk, V. Yasievich, S. Linda, T. Skibitska, B. Erofalov, M. Kalnytsky, A. Markovsky, V. Malakov, V. Timofienko, Yu. Ivashko, T. Savchenko, and others. The architectural and urban planning aspect, issues of monument protection, restoration and reconstruction were considered by: M. Demin, N. Leshchenko, V. Tovbych, L. Skoryk, O. Oliynyk, O. Zhovkva, O. Kryzhanivsky, A. Markovsky, G. Filvarov, V. Vodzynsky, O. Plamenytska, L. Pribyeha, V. Vechersky, V. Gorbyk, G. Denisenko. In methodological issues of typology and classification of architectural objects, the works of V. Yasievich, O. Zhovkva, V. Chepelyk, L. Gnatiuk, Yu. Ivashko are

fundamental. Issues of semantics are presented in detail by O. Remizova, O. Troshkina, O. Sidorova.

As a result of the analysis of the world practice of restoration and reconstruction, the main principles of preserving historical buildings were identified.

A historical-architectural, stylistic and urban-planning analysis of the formation and development of Kyiv's buildings of the studied period was carried out.

It was revealed that the architecture of Kyiv's of the late 19th – early 20th centuries. was formed on a historical topo-landscape basis in two stages. The first stage fell on 1898-1901. At this time, a large number of new streets appeared: Olhinska, Merengivska (now Gorodetsky) and Zankovetska. During the second stage of intensive construction in 1907-1912, 1901 houses were erected (3-4 and 5-6-storey, equipped with elevators and steam heating).

Factors that influenced the formation of Kyiv apartment buildings were identified. It has been established that the architectural environment of the historical center of Kyiv includes ensembles and silhouettes of the Upper City, Pechersk and Podil, as well as individual emotionally significant objects that are environmental accents: a house with chimeras (Bankova, 10), mansions on Olesya Honchara Street, 33; Yaroslaviv Val, 1; apartment buildings – Velyka Zhytomyrska, 32, 8A, 23; Reitarska, 20; Gogolivska, 23; and other individual elements of background and ordinary buildings that have become important accents and landmarks.

In the second section «Methodological foundations of the study of architectural and decorative plasticity of facades» in accordance with the set goal and objectives, a general research methodology has been developed, consisting of four consecutive stages (search and accumulation, research, synthesis and result). In accordance with the main stages, a systematization of the methods used in the work was carried out (literary, statistical, historical, comparative analysis, field surveys, sketches, measurements, generalization, classification and systematization, graphic-analytical modeling, experimental design).

On-site surveys and measurements made it possible to identify unique and typical solutions for facades and elements of architectural and decorative plastic. Using theoretical methods, bibliographic sources were systematized, the origins of Kyiv architecture were established and generalized, a classification of architectural and decorative plasticity of facades was developed, and the principles and methods of preserving the originality of the historical buildings of Kyiv were determined. Architectural measurements are presented as a method of studying architectural monuments.

A classification of buildings was carried out by their location in the street development, which determines the peculiarities of the perception of facades and their elements, and the location of the main compositional axes on the facades.

The main principles of the classification of facades were determined and a classification of compositional solutions for the facades of Kyiv buildings of the late 19th and early 20th centuries was developed, depending on the number of vertical divisions (axes) and their location on the facade. The main types of facades were identified: uniaxial, biaxial, triaxial and multiaxial.

Within each of these types, various solutions have been identified: symmetrical or asymmetrical; with axes placed at the edges of the facade or shifted to the center, with a centric composition of the facade, when a developed spatial element is located on the central axis.

The dependence of the type of compositional solution of the facade on the length of the facade section along the red line of the street building was established:

– *Type 1*: with a facade length of up to 25 m, a single-axis type of composition was chosen (Khoryva, 45/24 (24 m) and Saksaganskoho, 99 (17 m));

– *Type 2*: with a facade length of 26 to 35 m, a two-axis type of composition was most often used (V. Zhytomyrska, 32 (35 m), Gogolivska, 23 (26 m));

– *Type 3*: with a facade length of 35 to 45 m, a three-axis type of composition was chosen (Chykalenka, 33 (35 m), Zankovetska, 7 (46 m), Chykalenka, 21 (36 m), Lyuteranska, 6 (45 m));

– *Type 4*: more than 45 m – a multi-axis type of composition was used.

A classification of architectural details has been developed based on compositional, structural and stylistic principles, as well as a classification of decorative plastic depending on its form, artistic solution and location on the facade.

Entrance doors are classified by: the number of leaves; the presence of glazing and style. *Portals* – by: the presence of symmetry or asymmetry; style; the presence or absence of windows in the composition of the portal. *Balconies* – by: the shape of the plan; material; style; composition.

The following were examined and performed: photo fixation and/or sketches of 251 objects, 49 entrance doors, 54 balcony fences, 21 portals, 15 driveway grilles, 16 window sill and inter-window relief decorative inserts, 18 capitals were measured and drawn.

It was established that architectural, functional and decorative details have a clearly defined, conditioned by the conditions of perception and symbolic meaning, place on the facade and are inextricably linked to the compositional structure of the facades. Typical solutions were identified: 11 doors, 15 balconies, 5 capitals, 12 window sill and inter-window decorative inserts.

A proportional analysis of the facades and individual details of the studied period was carried out. It was established that 60% of the studied objects, the shape of which is close to a rectangle, have as the basis of their compositional construction the proportional system of the «golden section», and (or) a system of rectangles and their diagonals. The proportional analysis of the facades for the presence of construction according to the golden section was carried out graphically and checked by numerical value based on the golden section formula. It was found that in 17 objects (out of 30 analyzed) the ratio of the length of the facade to the larger part of the facade and the larger part of the facade to the smaller part is 1,6.

In the third section «The Importance of Architectural and Decorative Plastics of Facades in Preserving the Originality of the City of Kyiv», as a result of graphical and analytical calculations, it was established that the perception of facades

and elements of the lower and upper zones of the building depends on the angle of perception, the height of the object and the distance to it.

It was found that in the historical perimeter building, the viewer perceives the facade of the building from the opposite side of the street at an angle of perception of 45° , this determines the maximum distance from the recipient to the facade, which is equal to one height of the building, which corresponds to the width of the street together with the sidewalks. It was established that for a comfortable perception of the facades of street buildings, it is necessary that the height of the buildings does not exceed the width of the street.

It was established that the structural plasticity of the facades, the semantics of architectural and decorative elements play an important role in shaping the image of Kyiv. Original details in the lower and upper zones of perception determine the emotional interest in the development of the central districts of the city.

Additional criteria for the value of architectural details of the facades of buildings of the studied period were developed: emotional and aesthetic; historical-informational; structural-typological.

The emotional-aesthetic criterion characterizes the artistic side of the elements of architectural and decorative plasticity. The historical-informational criterion reveals the ability of the elements of architectural and decorative plasticity to carry symbolic and mythological information, as well as information related to orientation in space. The structural-typological criterion characterizes the element's belonging to one of the groups of typical elements, distinguished by the principle of repetition. Among them: *unique* elements (*U*); *typical* elements (*T*); and *identical* (sameness) elements (*I*), which were replicated in the 19th – early 20th centuries, during the construction of buildings.

Elements that meet the criterion of *uniqueness* (*U*) must be preserved, preserved and protected, and in case of damage, restored according to archival data.

Elements of the second and third typological groups, which are bright representatives of these groups, or landmark elements (city features) – are valuable (*Tv*

and *Iv*), requiring preservation, conservation, and in case of damage – restoration by analogues.

Elements of the third group, which were replicated during the construction of building facades (*I*) and some elements of the second group (*T*), which are not valuable, are recommended to be repeated, based on the developed typology of portals, doors, balconies, plaster inserts, and driveway grilles.

In order to preserve architectural and decorative plasticity, the need to provide valuable typical and unique details with the protected status of monuments, necessary for their preservation and protection by the state, has been substantiated.

As a result of the research, principles of preservation, restoration and renewal of the facades of buildings of the late 19th – early 20th centuries were developed:

Principles of preservation: authenticity; conservation; minimal intervention; preservation of not only monuments but also valuable elements of facades.

Principles of restoration: reversibility; stylistic, semantic, typological correspondence and imitation, which consist in the restoration of lost elements according to archival data, and in their absence, according to typical solutions identified in the study.

Principles of renewal: integrity; proportional, metro-rhythmic, large-scale and typological subordination, which are based on the principle of imitation, characteristic of facades of buildings of the 19th – 20th centuries, compositional schemes that were repeated in buildings; and also the principle of perception, which is based on apperception, when architectural and semantic information finds in the subconscious close connections with the acquired knowledge in the field of theory and history of architecture, mythology and semantics. The principle of perception involves harmonization of the facade solution (articulations and facade heights) due to optimal angles of perception of 30-45 degrees, in view of this and as a result of calculations, it was established that the height of new inclusions in the row of historical buildings should not exceed the width of the street; and the location of architectural plastic

elements on the facade is concentrated in visual centers, in accordance with the golden section (on 4-story facades they are concentrated at the level of 2 and 3 floors).

The formulated principles – imitation, perception, integrity and methods of proportioning according to the «golden section» system were tested in the models developed by the author of three types of structural solutions for facades in historical buildings.

Keywords: architectural and decorative plastic, history of architecture, historical buildings, monuments, authenticity, symbolism, urban environment, composition, semantics, stylistics, proportional analysis, classification, functional and decorative elements, three-dimensional and planar plastic of facades.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

Одноосібні:

1. Сідорова М.-Ю.А. Пропорційний аналіз фасадів забудови кінця ХІХ – початку ХХ ст. в м. Києві. *Теорія і практика дизайну*. Вип. 28. К.: НАУ, 2023. С. 84-95. DOI: 10.32782/2415-8151.2023.28.9
2. Сідорова М.-Ю.А. Портали київських фасадів забудови кінця ХІХ – початку ХХ ст. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Вип. 69. К.: КНУБА, 2024. С. 108-122. DOI: 10.32347/2077-3455.2024.69/108-122
3. Сідорова М.-Ю.А. Особливості київського модерну. *Містобудування та територіальне планування*. Вип. 85. К.: КНУБА, 2024. С. 559-571. DOI:10.32347/2076-815X.2024.85.559-570

У співавторстві:

4. Сідорова О.І., Сідорова М.-Ю.А. Пропорційний аналіз фасадів будівель у стилі модерн в місті Києві. *Проблеми розвитку міського середовища*. Вип. 1(17). К.: НАУ, 2017. С. 112-126. (Особистий внесок здобувача: визначення мети, розробка концепції, натурні обстеження фасадів, фотофіксація, обміри, креслення, пропорційний аналіз, аналітичний опис).
5. Sidorova O.I., Sidorova M.-Y. A., Yevtushenko A.S. Architectural analysis of the reconstructed entrans groups in buildings of the heritage part of Kyiv. *Theory and Practice of Design*. Issue 11. К.: NAU, 2017. С. 157-167. DOI: 10.18372/2415-8151.11.11893 (Особистий внесок здобувача: визначення мети, постановка завдань, розробка наукової концепції, історико-аналітичний опис, ілюстративний матеріал, композиційний аналіз).
6. Сідорова О.І., Сідорова М.-Ю.А., Євтушенко А.С. Особливості дизайну сучасного дитячого ігрового простору. *Проблеми розвитку міського*

середовища. Вип. 2(18). К.: НАУ, 2017. С. 132-140. (Особистий внесок здобувача: вибір мети, постановка завдань, розробка наукової концепції, ілюстративний матеріал, композиційний аналіз).

7. Сідорова О.І., Сідорова М.-Ю.А. Фронтальна композиція в дизайні. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Вип. 51. К.: КНУБА, 2018. С. 128-134. (Особистий внесок здобувача: окреслення мети, постановка завдань, розробка наукової концепції, ілюстративний матеріал).

8. Сідорова О.І., Сідорова М.-Ю.А. Збереження архітектурно-декоративної пластики фасадів історичної забудови кінця ХІХ – початку ХХ ст. міста Києва. *Теорія та практика дизайну*. Вип. 19. К.: НАУ, 2019. С. 57-65. DOI: 10.18372/2415-8151.19.14372. (Особистий внесок здобувача: окреслення мети, постановка завдань, розробка наукової концепції, ілюстративний матеріал).

9. Сідорова О.І., Сідорова М.-Ю.А., Москальцов А.Ю. Коло як елемент формоутворення. *Теорія та практика дизайну*. Вип.22. К.: НАУ, 2021. С. 88-94. DOI: 10.18372/2415-8151.22.15397 (Особистий внесок здобувача: окреслення мети, постановка завдань, розробка наукової концепції, композиційний та семантичний аналіз, ілюстративного матеріалу).

10. Сідорова М-Ю.А., Гнатюк Л.Р. Особливості сприйняття пластики фасадів забудови Києва кінця ХІХ – початку ХХ століть. *Вісник Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури*. Вип. 4. К.: НАОМА. 2025. С.71-79. DOI: 10.32782/naoma-bulletin-2025-4-9. (Особистий внесок здобувача: окреслення мети, постановка завдань, розробка наукової концепції, розрахунки, ілюстративний матеріал).

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

11. Гнатюк Л. Р., Сідорова М.-Ю. А. Особливості дизайну інтер'єрів сакральних просторів пов'язані зі зміною функції (на прикладі пострадянського досвіду). Scientific Collection «InterConf+», № 12(78): with the Proceedings of the 1st

International Scientific and Practical Conference «*Scientific Goals and Purposes in XXI Century*». October 7-8, 2021. Seattle, USA. 2021. P.427-437. DOI: 10.51582/interconf.7-8.10.2021 (*Особистий внесок здобувача: постановка завдань, розробка наукової концепції, ілюстративний матеріал*).

12. Сідорова М.-Ю.А. Особливості архітектурно-декоративної пластики фасадів історичної забудови кінця XIX – початку XX ст. м. Києва. Монографія «*Сталий розвиток авіаційної інфраструктури України*». Львів-Торунь, Liha-Pres. 2023. Т. 1. С. 397-411. DOI: 10.36059/978-966-397-312-8-17 (затверджено Вченою радою університету, протокол №6, від 15.06.2023 року).

13. Sidorova M.-Y. A. Features of building in Kyiv at the end of the 19th – early 20th centuries. *Academia Polonica*. 2025. Vol. 73, No. 6. Częstochowa (Polska). P. 177-188. DOI: <https://doi.org/10.23856/7220>

14. Сідорова О.І., Сідорова М.-Ю.А. Фронтальна композиція в дизайні. III Міжнародний науково-практичний конгрес «*Міське середовище – XXI ст.*» К.: НАУ, 2018. С. 215-217. (*Особистий внесок здобувача: окреслення мети, постановка завдань, розробка наукової концепції, композиційний аналіз, ілюстративний матеріал*).

15. Сідорова О. І., Сідорова М.-Ю. А. Збереження архітектурно декоративної пластики фасадів будівель кінця XIX – початку XX ст. в місті Києві. Матеріали XIX Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених і студентів «*Політ*». Київ, 1-5 квітня 2019 р. Київ: НАУ, 2019. С. 33-34. (*Особистий внесок здобувача: окреслення мети, розробка наукової концепції, постановка завдань, композиційний аналіз, ілюстративний матеріал*).

16. Сідорова О. І., Сідорова М.-Ю. А. Просторова композиція у напівзамкненому та замкненому просторі. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «*Теорія та практика дизайну*». Київ, 11-12 березня 2019 р. Київ: НАУ, 2019. С. 88-89. (*Особистий внесок здобувача: окреслення мети, розробка наукової концепції, постановка завдань, композиційний аналіз, ілюстративний матеріал*).

17. Сідорова М.-Ю. А., Сідорова О. І. Пропорційний аналіз фасадів забудови кінця ХІХ – початку ХХ ст. м. Києва. Матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції *«Інновації в архітектурі, дизайні та мистецтві»*. Київ, 25-26 травня 2023 р. Київ: НАОМА, 2023. С. 168-170. (Особистий внесок здобувача: окреслення мети, розробка наукової концепції, постановка завдань, пропорційний аналіз, композиційний аналіз, ілюстративний матеріал).

18. Сідорова М.-Ю. А., Сідорова О. І. Символіка народного житла // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції *«Дизайн у просторі новітніх технологій. Дизайн середовища: від витоків до перспектив»*. Київ, 17-18 квітня 2024 р. Київ : НАУ, 2024. С. 107-108. (Особистий внесок здобувача: окреслення мети, постановка завдань, розробка наукової концепції, композиційний та семантичний аналіз).

19. Сідорова М.-Ю.А. Емоційна складова пластики фасадів забудови кінця ХІХ – початку ХХ століть у збереженні своєрідності Києва житла // Матеріали ІV Міжнародної наукової конференції *«Синтез мистецтв у сучасних соціокультурних процесах»*. Київ : Національна академія мистецтв України. 30-31 жовтня 2025. К.: НАМ України. С. 182-185.

20. Сідорова М.-Ю.А. Сідорова О.І. Особливості сприйняття архітектурної пластики фасадів забудови Києва кінця ХІХ – початку ХХ століть // Матеріали ХХ International scientific and practical conference *«Innovative technologies in construction civil engineering and architecture»*. Особливості сприйняття архітектурної пластики фасадів забудови Києва кінця ХІХ – початку ХХ століть. October 20-22, 2025. Дніпро: Придніпровська академія будівництва та архітектури. С. 329-330. (Особистий внесок здобувача: вибір мети, постановка завдань, розробка наукової концепції, розрахунки, половина ілюстративного матеріалу).

21. Сідорова М.-Ю. А. Історико-архітектурні особливості забудови Києва кінця ХІХ – початку ХХ століть. Збірник тез доповідей V Міжнародної науково-

практичної конференції: «Сучасні проблеми та перспективні напрямки інноваційного розвитку міста». Секція 8. Теорія та історія архітектури. Одеса, 6–7 листопада 2025 р. Одеса: ОДАБА, 2025. С. 284-287.

22. Гнатюк Л. Р., Сідорова М.-Ю. А. Класифікація композиційних рішень фасадів забудови Києва кінця XIX – початку XX століть. The 5 International scientific and practical conference «*Modern scientific problems and ways to solve them*». September 29 – October 01, 2025, Munich, Germany. P. 21-24. (*Особистий внесок здобувача: вибір мети, постановка завдань, розробка наукової концепції, розробка моделей структурних рішень, композиційний аналіз, ілюстративний матеріал*).

Свідоцтво на авторське право:

1. Гнатюк Л. Р., Сідорова М.-Ю. А. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір «Опис з ілюстраціями «INTERIOR DESIGN IN SACRED ARCHITECTURE». Реєстраційний номер 104714. Дата реєстрації 21.05.2021.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається з: анотацій, списку публікацій, переліку термінів, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи – 403 сторінок, з них: 159 сторінка – основний текст, 5 сторінки – терміни та визначення понять, 45 сторінки – рисунки, 28 сторінок – таблиць, 26 сторінок – список використаних джерел (загальна кількість – 253 найменувань), 118 сторінок – додатки, в тому числі 3 сторінки – акти впроваджень.

ЗМІСТ

ТЕРМІНИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ	23
ВСТУП	28
РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ, ПОНЯТІЙНІ ТА ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ПИТАННЯ	39
1.1. Понятійні особливості визначення терміну архітектурно-декоративна пластика фасадів	39
1.2. Систематизація існуючих теоретичних досліджень та комплексний аналіз наукового опрацювання теми	45
1.3. Основні тенденції практичного світового та вітчизняного досвіду реставрації, реконструкції	51
1.4. Історичні, тополандшафтні та архітектурно-містобудівні особливості архітектури Києва кінця ХІХ – початку ХХ ст.	65
Висновки до першого розділу	84
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ АРХІТЕКТУРНО-ДЕКОРАТИВНОЇ ПЛАСТИКИ ФАСАДІВ ІСТОРИЧНИХ БУДІВЕЛЬ КИЄВА кін. ХІХ – поч. ХХ ст.	86
2.1 Методи та загальна методика дослідження	86
2.2 Класифікація архітектурно-декоративної пластики фасадів забудови Києва кінця ХІХ – початку ХХ ст.	99
2.2.1 Типи композиційної структури фасадів будівель досліджуваного періоду	106
2.2.2 Класифікація архітектурно-функціональних та декоративних елементів фасадів	155
2.3 Пропорційний аналіз фасадів та архітектурних деталей	185
Висновки до другого розділу	212

РОЗДІЛ 3. ЗНАЧЕННЯ АРХІТЕКТУРНО-ДЕКОРАТИВНОЇ ПЛАСТИКИ ФАСАДІВ БУДІВЕЛЬ У ЗБЕРЕЖЕННІ СВОЄРІДНОСТІ МІСТА КИЄВА	215
3.1 Особливості сприйняття архітектурно-декоративної пластики фасадів та її роль у збереженні своєрідності м. Києва	215
3.2 Критерії цінності елементів та деталей будівель	224
3.3 Принципи, прийоми та рекомендації збереження, відновлення і оновлення архітектурно-декоративної пластики фасадів історичних будівель Києва	232
Висновки до третього розділу	248
 ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	252
СПИСОК ДЖЕРЕЛ	257
 ДОДАТКИ	283
ДОДАТОК А Список публікацій здобувача	284
ДОДАТОК Б Акти впровадження	289
ДОДАТОК В Додаткові матеріали, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації.....	292
ДОДАТОК Г Історіографія та технології обмірів.....	298
ДОДАТОК Д Таблиця охоронного статусу будівель	316
ДОДАТОК Ж Графічні матеріали	323
ДОДАТОК К Паризький альбом архітектурних деталей в стилі модерн	363
ДОДАТОК Л Облікова картка	369
ДОДАТОК М Аналіз видового розкриття	377

ТЕРМІНИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ

Архітектурно-декоративна пластика фасадів – структурно організована сукупність елементів (еркерів, ризалітів, аттиків, порталів, балконів, дверей, скульптури тощо), яка утворює архітектурну форму фасаду співмасштабну людині (авторське визначення).

Архітектурна діяльність – діяльність по створенню об'єктів архітектури, яка включає творчий процес пошуку архітектурного рішення та його втілення, координацію дій учасників розроблення всіх складових частин проектів з планування і благоустрою територій, будівництва (нового будівництва, реконструкції, реставрації, капітального ремонту) будівель і споруд, здійснення архітектурно-будівельного контролю і авторського нагляду за їх будівництвом, а також здійснення науково-дослідної та викладацької роботи у цій сфері [152].

Буферна зона – територія навколо об'єкта всесвітньої спадщини, що забезпечує охорону цілісності та автентичності видатної універсальної цінності цього об'єкта та у межах якої встановлюється відповідний режим використання [161].

Виявлення об'єкта культурної спадщини – сукупність науково-дослідних, пошукових заходів з метою визначення наявності та культурної цінності об'єкта культурної спадщини [161].

Відновлення – приведення до первісного чи попереднього стану після пошкодження чи знищення, повернення втраченого історичного образу міського середовища (ансамблю) з відбудовою всіх його занедбаних та зруйнованих елементів [101].

Відтворення – реставраційний метод, що передбачає повну відбудову втраченого історичного об'єкта за історичними документами (кресленнями, описами, іконографіями) [158].

Генеральний план населеного пункту – одночасно містобудівна документація на місцевому рівні та землевпорядна документація, що визначає

принципові вирішення розвитку, планування, забудови та іншого використання території населеного пункту [162].

Дослідження – процес вироблення нових наукових та філософських знань; вид цілеспрямованої пізнавальної діяльності, що характеризується системністю, об'єктивністю, обґрунтованістю, додержанням вимог і етики наукового співтовариства [12; 142; 143].

Еклектика – довільне поєднання різнорідних, часто суперечливих принципів, поглядів, підходів, стилів [12].

Елемент – термін античної філософії на позначення найпростіших «тіл», первинних неподільних частинок (коренів, стихій, зернят, атомів) цілого; філософське й наукова категорія для позначення складових частин цілого [12].

Емоція – різновид психічного стану, вияв ставлення живої істоти до навколишнього світу (а людини – також до самої себе) у формі безпосереднього переживання ситуації, почуттів (злість, страх, радість і т. п.) [12].

Емпіричні методи – сукупність дослідних методів і засобів пізнання, що використовуються на емпіричному рівні дослідження: спостереження, експеримент, опис, узагальнення, класифікація тощо [12].

Ідентичність – 1) подібність, рівнозначність, тотожність предметів, явищ і понять; 2) самототожність, самість, цілісність («нерозірваність») особистості; 3) категорія соціогуманітарних наук на позначення співвіднесеності індивіда з певною соціальною групою, спільнотою, статусом (національна ідентичність, релігійна ідентичність тощо) [12].

Історико-містобудівне обґрунтування – науково-дослідна робота, якою визначається можливість будівництва об'єкта на конкретній території в межах історичного ареалу населеного місця, об'ємно-просторові параметри об'єкта з урахуванням його впливу на пам'ятки (об'єкти культурної спадщини), а також на збереження традиційного характеру середовища [158].

Комплекси (ансамблі) – топографічно визначені сукупності окремих або поєднаних між собою об'єктів культурної спадщини [161].

Консервація – сукупність науково обґрунтованих заходів, які дозволяють захистити об’єкти культурної спадщини від подальших руйнувань і забезпечують збереження їхньої автентичності з мінімальним втручанням у їхній існуючий вигляд [161].

Контекст – у філософії – задане семантичне коло понять, ідей, в межах якого осмислюється певний об’єкт; в широкому сенсі – середовище існування об’єкта, ситуація, в якій він функціонує [12].

Метод – в широкому сенсі – усвідомлений спосіб досягнення певного результату, здійснення певної діяльності, алгоритм дій для вирішення задачі; 2) сукупність правил, засобів, прийомів, операцій практичного й теоретичного освоєння дійсності [12].

Модерн – (від фр. *Moderne* – сучасний) – одна з умовних назв стилю світового мистецтва і архітектури кін. XIX – поч. XX ст. У різних країнах відомий як «нове мистецтво» – «ар-нуво» (Франція), «модерн» (Великобританія), «югендстиль» (Німеччина), «ліберті» (Італія), «сецесія» (Польща і Україна). Представники модерну у прагненні створити новий універсальний стиль мистецтва орієнтувались на природні форми. [110, с.169].

Об’єкти архітектури – окремі будівлі, архітектурні споруди, що повністю або частково збереглися в автентичному стані і характеризуються відзнаками певної культури, епохи, певних стилів, традицій, будівельних технологій або є творами відомих авторів [161].

Об’єкти монументального мистецтва – твори образотворчого мистецтва: як самостійні (окремі), так і ті, що пов’язані з архітектурними, археологічними чи іншими пам’ятками або з утворюваними ними комплексами (ансамблями) [161].

Облікова документація – документація, що формується в порядку обліку об’єктів культурної спадщини та містить дані щодо цінності об’єкта культурної спадщини, характерних властивостей, що становлять його історико-культурну цінність (предмет охорони об’єкта культурної спадщини), етапів розвитку,

просторових, функціональних характеристик, стану збереження, а також дані проведених досліджень [159].

Пам'ятка – це об'єкт, автентична матеріальна субстанція якого засвідчує життєдіяльність людини в минулому і в поєднанні з характерним довкіллям становить історичну, наукову, мистецьку, естетичну або іншу суспільно-культурну цінність [161].

Пластика (від грец. *Πλαστική* – пластичний, піддатливий) – сукупність елементів, які утворюють архітектурну форму. Пластика визначає рельєфність, розчленованість і співмірність з людиною архітектурної форми, що робить її психологічно комфортною. Виразних пластичних рішень досягають використанням на фасадах таких елементів і архітектурних деталей як ризаліти, портики, тераси, колони й аркадні галереї, балкони, лоджії, еркери, кріповки, ніші, а також декор порталів, вікон, карнизів, творів скульптури у вигляді барельєфів, рельєфів і повнофігурних композицій, монументального живопису [14].

Пристосування – сукупність науково-дослідних, проектних, вишукувальних і виробничих робіт щодо створення умов для сучасного використання об'єкта культурної спадщини без зміни притаманних йому властивостей, які є предметом охорони об'єкта культурної спадщини, в тому числі реставрація елементів, які становлять історико-культурну цінність [161].

Реабілітація – сукупність науково обґрунтованих заходів щодо відновлення культурних та функціональних властивостей об'єктів культурної спадщини [161].

Ремонт – сукупність проектних, вишукувальних і виробничих робіт, спрямованих на покращення технічного стану та підтримання в експлуатаційному стані об'єкта культурної спадщини без зміни властивостей, які є предметом охорони об'єкта культурної спадщини [161].

Реконструкція (реконструктивне відтворення) – це гіпотетичне відновлення втрачених елементів або частин пам'ятки на основі аналогів чи документів [46; 89; 110; 161].

Реновація – реконструктивний метод [101; 102].

Реновація – адаптація існуючого об'єкта для його використання за рахунок зміни функціонального призначення будівлі, споруди, комплексу [46; 161].

Реставрація – це сукупність науково обґрунтованих заходів щодо зміцнення (консервації) фізичного стану, розкриття найхарактерніших ознак, відновлення втрачених елементів культурної спадщини із забезпеченням збереження їх автентичності [46].

Реставрація – «сукупність науково обґрунтованих заходів щодо укріплення (консервації) фізичного стану, розкриття найбільш характерних ознак, відновлення втрачених або пошкоджених елементів об'єктів культурної спадщини із забезпеченням збереження їхньої автентичності» [161].

Тип (від грец. *typos*) – це одиниця розчленування досліджуваної реальності, абстрактна (ідеальна, теоретична) модель об'єкта [12, с. 221].

Типізація – це естетична категорія на позначення методу і процесу творчо-художнього узагальнення та зображення засобами мистецтва характерних, істотних рис і ознак явищ, предметів [12, с. 221].

Цінна історична забудова – сукупність щойно виявлених об'єктів культурної спадщини, пам'яток культурної спадщини, які є містоформуючим об'єктом історичного ареалу населеного місця [159].

Щойно виявлений об'єкт культурної спадщини – об'єкт культурної спадщини, який занесено до Переліку об'єктів культурної спадщини відповідно до Закону [159].

ВСТУП

Актуальність теми наукового дослідження обумовлена тим, що у сучасних реаліях активної фази російської агресії, руйнування та фізичного знищення пам'яток архітектури та цінної фонові забудови, а також хаотичного, науково не обгрунтованого проведення ремонтів та, іноді невдалої, реконструкції історичного центру Києва, руйнуються окремі будівлі, старіють і замінюються на нові (більш примітивні) окремі деталі та скульптурні елементи, втрачається самобутність міста. Питання виявлення цінних елементів історичної забудови та збереження культурної спадщини є актуальними для багатьох зарубіжних країн та України. Цьому питанню присвячена велика кількість міжнародних та українських документів з охорони культурної спадщини, зокрема: Про затвердження порядку обліку об'єктів культурної спадщини. Наказ Міністерства культури України [159]; Міжнародна хартія з охорони пам'яток і визначних місць (Венеціанська хартія) [118]; Міжнародна хартія про охорону історичних міст (Вашингтонська хартія) [120]; Міжнародна хартія з охорони та реставрації архітектурно-містобудівної спадщини (Краківська хартія 2000 р.) [119]; Закон України «Про охорону культурної спадщини» [161]; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» [153]; Закон України «Про архітектурну діяльність» [152]; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення категорії пам'яток» [157]; Закон України «Про основи містобудування» [160] та інші.

Але, незважаючи на те що станом на 2019 р. в Києві на обліку (згідно даним порталу КМДА та сайту «Культурна спадщина Києва» [96]), перебуває близько 3500 об'єктів культурної спадщини (включаючи пам'ятки усіх категорій, списки постійно оновлюються), багато будинків фонові забудови, а також цінних архітектурних деталей спотворено або знищено внаслідок того що значна частина будівель в центральних районах міста є приватною власністю і ремонтні роботи та реконструкція історичної забудови ведуться неякісно: спотворюються портали,

втрачаються цінні унікальні вхідні двері, руйнується декор; втрачається самотність не лише окремих будівель але й історичних містобудівних утворень. Тому дане дослідження композиційної структури фасадів, архітектурних деталей та декоративної пластики фасадів забудови кінця XIX – початку XX ст., яка складає основну частину історичної забудови міста, є актуальним. Проведення комплексного дослідження композиційних, стилістичних та семантичних особливостей фасадів, класифікація архітектурних деталей та декоративних елементів необхідні для збереження самотності Києва, реставрації та наукової реконструкції історичного центру міста.

Науково-методичною основою даного дослідження стали праці низки вітчизняних і зарубіжних вчених.

Історичний аспект, персоналії архітекторів та стилістику архітектури кінця XIX – початку XX ст. досліджували В.Чепелик [218], В.Ясієвич [226; 227], С.Лінда [105; 106], Т.Скібіцька [185], Б.Єрофалов[48], М.Кальницький [58; 75; 76], А.Марковський [111; 112; 113; 114], В.Малаков [107; 108; 109], В.Тимофієнко [196; 197], Ю.Івашко [66; 67; 68; 69], А.Пучков [163], та інші.

Архітектурно-містобудівний аспект та питання реставрації та реконструкції розглянули М.Дьомін [45; 46], Н.Лещенко [99; 100; 101; 102; 103], В.Товбич [200], Л.Скорик [186; 187; 188; 190], О.Олійник [129; 130; 131; 132; 136; 137], О.Жовква [54; 173], О.Крижанівський [92; 93; 94], А.Марковський [114; 115], Г.Фільваров [21], В.Водзинський [16], О.Пламєницька [144], Б.Єрофалов [49; 51].

В методичних питаннях типології та класифікації архітектурних об'єктів фундаментальними є праці В.Ясієвича [225], О.Жовкви [53; 54; 57; 173], В.Чепелика [217; 219], Л.Гнатюк [19; 22], Ю.Івашко [69]. Питання семантики розглянуті О.Ремізовою [168], О.Сідоровою [182; 183]. Образ міста, роль масштабності у проектуванні нових форм у історичному середовищі, властивості архітектурного простору досліджували Т.Кулєшова [95], О.Трошкіна [203; 204]. Пам'яткоохоронний аспект детально опрацьовані Л.Прибегою [146; 147; 148; 149], В.Вечерським [13; 14; 15], П.Тронько [61; 62; 63], В.Товбичем [200],

В.Товбичем, О.Косаревським [201] та іншими. Проте існує необхідність виявлення цінних типових і унікальних композиційних рішень фасадів, функціональних деталей та декоративних елементів історичної забудови Києва, їх збереження та відновлення.

Актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю виявлення цінності архітектурно-декоративної пластики фасадів забудови Києва кінця ХІХ-початку ХХ ст., розробки її класифікації з метою визначення принципів та рекомендацій щодо її збереження.

Наукова гіпотеза даного дослідження полягає у визначенні засад класифікації та проведенні класифікації архітектурно-декоративної пластики фасадів забудови Києва досліджуваного періоду, виявленні типових та унікальних рішень фасадів, їх елементів та деталей, розробці принципів, прийомів та рекомендацій їх збереження.

Зв'язок роботи з науковими програмами. Дана дисертація базується на чинних законодавчих і нормативних документах України у галузі архітектури та будівництва, а саме, Законах України: «Про охорону культурної спадщини» [161]; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» [153]; Про архітектурну діяльність [152]; Постанови Кабінету Міністрів: «Про затвердження Порядку визначення категорії пам'яток України» [157]; «Про затвердження Порядку відтворення визначних об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини» [158]; відповідає «Рекомендації про збереження і сучасну роль історичних ансамблів» [165].

Тема дисертаційної роботи узгоджена з загальним напрямом наукових досліджень на кафедрі архітектури та просторового планування НДР ФАБД НАУ за темою «Теоретико-методологічна концепція формоутворення громадських просторів на основі збереження історико-культурної спадщини №128 10.01.05», в рамках якої аспіранткою було досліджено, обміряно та викреслено фасади будівель за адресами: Чикаленка, 33; Гоголівська, 23; Велика Житомирська, 32; Велика

Васильківська, 34; Хорива, 4; проведено композиційний та пропорційний аналіз фасадів, виявлено особливості структурної побудови фасадів, а також встановлено оптимальний кут сприйняття фасадів у периметральній забудові.

Мета дослідження – проведення комплексного композиційного, структурного, семантичного та пропорційного аналізу фасадів будівель історичної забудови Києва кінця XIX – початку XX століть, розробка їх класифікації за архітектурно-художніми ознаками, а також класифікація архітектурних деталей фасадів, виявлення характерних рис архітектурно-декоративної пластики та її елементів.

Об'єкт дослідження – фасади будівель історичної забудови кінця XIX – початку XX ст. м. Києва.

Предмет дослідження – архітектурно-декоративна пластика фасадів будівель історичної забудови м. Києва кінця XIX – початку XX ст., її композиційні, структурні, семантичні та пропорційні характеристики, а також особливості формоутворення.

Завдання дослідження:

- визначити та вдосконалити основне поняття дослідження – «архітектурно-декоративна пластика»;
- здійснити комплексний аналіз і систематизацію наукових джерел та літератури за темою дослідження, а також виявити історичні, тополандшафтні, містобудівні та технологічні передумови формування архітектури кінця XIX – початку XX ст.;
- обґрунтувати методичні засади та визначити комплекс методів дослідження;
- проаналізувати композиційну структуру фасадів історичної забудови міста Києва кінця XIX – початку XX ст.;
- розробити науково обґрунтовану класифікацію архітектурних елементів фасадів та здійснити класифікацію їх функціональних і декоративних

складових (порталів і вхідних дверей, ґрат проїздів, балконних огорожень, капітелей колон, елементів об'ємної та рельєфної скульптури);

- дослідити пропорційну організацію фасадів та встановити закономірності їх формування;
- виявити особливості візуального сприйняття фасадів у структурі периметральної забудови вулиць;
- розробити критерії оцінювання архітектурно-декоративної пластики фасадів;
- визначити принципи, прийоми та надати практичні рекомендації щодо збереження архітектурно-декоративної пластики фасадів історичної забудови м. Києва, а також окреслити підходи до організації архітектурної форми фасадів в історичному середовищі.

Межі дослідження обмежено композиційним, пропорційним і семантичним аналізом архітектурно-декоративної пластики фасадів забудови кінця ХІХ – початку ХХ ст. в м. Києві, а також особливостями сприйняття фасадів у периметральній забудові вулиць. Розглянуто в містобудівній ситуації історичного центру Києва найбільш характерні, виразні та типові фасади будинків, які не є загально відомими містобудівними акцентами, але часто є локальними акцентами середовища (рядові, кутові та ті що повністю чи частково відступили від червоної лінії периметральної забудови вулиць), які впливають на візуальне розкриття вулиць та формують емоційне враження від забудови. Хронологічно межі дослідження охоплюють 1890-1916 роки, і включають періоди так званих «будівельних бумів», коли найбільш інтенсивно зростала кількість багатопверхових будинків в Києві. У період 1-ї будівельної лихоманки з 1898 по 1901 рр. кількість новозбудованих кам'яних будинків досягла 1000. А за 5 років 2-ї будівельної лихоманки з 1907 по 1912 рр. було збудовано 1901 будинок.

Композиція осібно розташованих будівель в цьому дослідженні не розглядається, оскільки в основі дослідження лежить фронтальна композиція

фасадів будівель, обумовлена щільною периметральною забудовою вулиць (рис. 0.1).

Методи дослідження зумовлено метою та завданнями роботи: історіографічний, графо-аналітичний, семантичний, композиційний аналіз; методи базуються на емпірично-теоретичній методиці дослідження композиційної структури архітектурно-декоративної пластики фасадів будівель.

Методика дослідження полягає не в почерговому аналізі стилів архітектури, а у виявленні типових і унікальних композиційних схем вирішення фасадів будівель кінця XIX – початку XX ст. в м. Києві, а також семантичних значень елементів архітектурно-декоративної пластики, їх класифікації і виявленні їх ролі у збереженні самотності історичного центру міста.

Наукова новизна:

Вперше:

- здійснено комплексну класифікацію композиційних рішень фасадів історичної забудови м. Києва кінця XIX – початку XX ст. та їх елементів, а також проведено їх пропорційний аналіз;
- обґрунтовано принципи збереження архітектурно-декоративної пластики (наслідування, перцепції, цілісності) та апробовано їх у розроблених автором моделях структурної організації фасадів (одноосьових, двоосьових і триосьових);
- визначено роль архітектурно-декоративної пластики фасадів як чинника збереження ідентичності історичної забудови м. Києва та встановлено особливості її візуального сприйняття;
- розроблено засади класифікації архітектурних функціональних і декоративних елементів фасадів та здійснено їх систематизацію з виділенням типових і унікальних рішень;
- виявлено закономірності розміщення та концентрації архітектурно-декоративних елементів на фасадах і розкрито їх семантичні характеристики;

– визначено функціонально-композиційну роль архітектурно-декоративних елементів у структурі фасаду та навколишньої забудови, а також окреслено проблеми порушення композиційної цілісності внаслідок втрати або трансформації окремих деталей;

Удосконалено:

– систематизацію передумов формування архітектури кінця ХІХ – початку ХХ ст. на основі комплексного історичного, тополандшафтного та містобудівного аналізу соціальних, технологічних, урбаністичних і культурних чинників;

– підходи до класифікації композиційної структури фасадів на основі емпіричних досліджень (фотофіксація, обміри, графічні побудови), що дозволило уточнити типологію фасадних рішень;

– критерії оцінювання архітектурно-декоративної пластики фасадів шляхом введення додаткових параметрів їх художньої та композиційної цінності.

Набули подальшого розвитку:

– понятійно-категоріальний апарат дослідження, зокрема уточнення змісту понять: «композиційна структура», «архітектурно-декоративна пластика», «об’ємні функціональні та художньо-тектонічні елементи», «класифікація» та ін.;

– методичні підходи до аналізу та класифікації композиційних рішень фасадів історичної забудови;

– підходи до визначення цінності архітектурних деталей і елементів фасадів та їх систематизації.

Практичне значення та використання результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що графічні матеріали і теоретичні положення дисертації доцільно використовувати в практиці ремонтно-реставраційних та реконструктивних робіт. Практичні результати є такими:

– Визначено основні засади класифікації фасадів та розроблено класифікацію композиційних рішень фасадів забудови Києва кінця ХІХ початку ХХ ст., в залежності від кількості вертикальних членувань (осей) та їх

розташування на фасаді. Виявлено основні типи фасадів: одноосьовий, двоосьовий, триосьовий та багатоосьовий.

– Розроблено класифікацію архітектурних деталей на основі композиційно-конструктивних та стилістичних засад, а також класифікацію декоративної пластики в залежності від її форми, художнього рішення та розташування на фасаді.

– Проведено пропорційний аналіз фасадів та окремих деталей досліджуваного періоду. Результат якого підтверджує, що архітектори, які проектували ці будинки, робили це не довільно, а спираючись на математично вивірені системи гармонізації які пропонується використувувати якщо необхідне нове будівництво в історичному середовищі. У вирішенні фасадів будинків, сучасні архітектори повинні використовувати ці гармонізуючі системи, щоб грамотно вписувати свої будівлі в існуюче міське середовище, щоб вони не випадали з контексту, не порушували гармонії середовища.

– Розроблено додаткові критерії цінності архітектурних деталей фасадів забудови досліджуваного періоду: емоційно-естетичні; історико-інформаційні; структурно-типологічні.

– У результаті дослідження розроблено принципи збереження, відновлення та оновлення пластики фасадів в історичній забудові.

Виявлені типи фасадів та їх деталі зібрано в каталоги, які можуть бути використані при реставрації. А типологія фасадів – для реконструкції для проектування включень в історичне середовище. Визначеним цінним типовим та унікальним деталям рекомендовано надати статус пам'яток образотворчого мистецтва та охороняти як цінні локальні акценти міського середовища.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено у практичну діяльність та навчальний процес, що підтверджується відповідними актами та довідками впровадження (Додаток Б), а саме:

– у діяльність Державного науково-дослідного інституту «УКРНДІРЕСТАВРАЦЯ» шляхом: включення матеріалів дослідження до

облікової науково-проектної документації; застосування під час розроблення проектів реставрації та пристосування об'єктів культурної спадщини; використання рекомендацій щодо удосконалення підходів до охорони архітектурних пам'яток м. Києва (акт про впровадження № 121/А від 22.07.2025);

– у виробничі процеси ТОВ «АСКАНСАЛТІНГ» як ефективний інструмент науково-дослідної та проектної діяльності, що дало змогу: оптимізувати процеси збору, обробки та збереження інформації; забезпечити безконтактність і підвищити безпеку польових досліджень; інтегрувати результати обстежень у сучасні цифрові архіви культурної спадщини (довідка про впровадження № 1 від 25.09.2025);

– у навчальний процес кафедри як навчально-методичне забезпечення під час викладання дисциплін: «Композиція і кольорознавство», «Формоутворення та об'ємне моделювання», «Дизайн середовища» (акт про впровадження від 25.07.2025).

Особистий внесок здобувача:

– наукові положення, висновки і рекомендації які запропоновані здобувачем, узагальнюють результати багаторічних досліджень.

– основні результати дослідження, що виносяться на захист, отримано автором особисто, базуючись на результатах аналізу джерел наукової бази та обґрунтуванні робочих гіпотез, самостійно розроблено програму проведення дослідження; здійснено дослідження відповідно до визначеної мети та поставлених завдань.

Апробація матеріалів дослідження. Найважливіші ідеї, висновки, рекомендації, основні положення та результати проведеного дослідження були представлені та пройшли публічну апробацію на наукових форумах різного рівня, включаючи міжнародні та всеукраїнські науково-практичні конференції: III Міжнародний науково-практичний конгрес «Міське середовище – XXI ст.» (Київ, 2018); XIX Міжнародна науково-практична конференція молодих учених і студентів «Політ» (Київ, 2019); V Міжнародна науково-практична конференція

«Теорія та практика дизайну» (Київ, 2019); II Міжнародна науково-практична конференція «Інновації в архітектурі, дизайні та мистецтві» (Київ, 2023); Міжнародна науково-практична конференція «Дизайн у просторі новітніх технологій». *Дизайн середовища від витоків до перспектив.* (Київ, 2024); IV Міжнародна наукова конференція «Синтез мистецтв у сучасних соціокультурних процесах» (Київ, 2025); XX International scientific and practical conference «*Innovative technologies in construction civil engineering and architecture*» (Дніпро, 2025); V міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми та перспективні напрямки інноваційного розвитку міста» (Одеса, 2025); 1st International Scientific and Practical Conference «*Scientific Goals and Purposes in XXI*» (Seattle, USA, 2021); The 5 International scientific and practical conference «*Modern scientific problems and ways to solve them*» (Munich, Germany, 2025).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження викладено в 22 наукових публікаціях, серед них 10 публікацій у наукових фахових виданнях, 9 публікацій у збірниках матеріалів конференцій, 1 стаття в монографії та 2 статті в іноземних журналах (провідних наукових виданнях Польщі та Америки), 1 науковому свідоцтві на авторське право (Додаток А та В).

Усі наукові результати, отримані у співавторстві, представлені в роботі без порушення авторських прав третіх осіб. До дисертаційного дослідження включено виключно ті концептуальні ідеї та аналітичні дані, що становлять особистий науковий доробок здобувача.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається з: анотацій, списку публікацій, переліку термінів, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи – 403 сторінки, з них: 159 сторінок – основний текст, 5 сторінок – терміни та визначення понять, 45 сторінок – рисунки, 28 сторінок – таблиць, 26 сторінок – список використаних джерел (загальна кількість – 253 найменувань), 118 сторінок – додатки, в тому числі 3 сторінки – акти впроваджень.

МЕТА дослідження	проведення комплексного композиційного, структурного, семантичного та пропорційного аналізу фасадів будівель історичної забудови Києва кінця XIX – початку XX століть, розробка їх класифікації за архітектурно-художніми ознаками, а також класифікація архітектурних деталей фасадів, виявлення характерних рис архітектурно-декоративної пластики та її елементів.
фасади будівель історичної забудови кінця XIX – початку XX ст. м. Києва.	ОБ'ЄКТ дослідження
ПРЕДМЕТ дослідження	архітектурно-декоративна пластика фасадів будівель історичної забудови м. Києва кінця XIX – початку XX ст., її композиційні, структурні, семантичні та пропорційні характеристики, а також особливості формоутворення.
МЕЖІ дослідження	
обмежено композиційним, пропорційним і семантичним аналізом архітектурно-декоративної пластики фасадів забудови кінця XIX – початку XX ст. в м. Києві, а також особливостями сприйняття фасадів у периметральній забудові вулиць. Розглянуто в містобудівній ситуації історичного центру Києва найбільш характерні та виразні фасади будинків, які впливають на візуальне розкриття вулиць. Хронологічні межі дослідження охоплюють 1890-1916 рр. (період завершення будівництва та опорядження), і включають періоди так званих «будівельних бумів», коли найбільш інтенсивно зростала кількість багатопверхових будинків в Києві. У період першої хвилі будівельної лихоманки з 1898 по 1901 рр. кількість новозбудованих кам'яних будинків досягла тисячі. А за п'ять років другої хвилі будівельної лихоманки з 1907 по 1912 рр. зведено тисяча дев'яносто один об'єкт. Стили – досліджуваний період 1890-1916 рр. охоплює історичні стилі: неоготика, неогрек, неоренесанс, необароко, неокласицизм та модерн, а також їх можливі поєднання. Проведено натурні дослідження найбільш характерних 255 об'єктів в історичному центрі Києва: фотофіксація, замальовки, детальні обміри фасадів та деталей. Композиція окремо розташованих будівель в цьому дослідженні не розглядається, оскільки в основі дослідження лежить фронтальна композиція фасадів будівель, обумовлена щільною периметральною забудовою вулиць.	
ЗАВДАННЯ дослідження	
– визначити та вдосконалити основне поняття дослідження – «архітектурно-декоративна пластика»; –здійснити комплексний аналіз і систематизацію наукових джерел та літератури за темою дослідження, а також виявити історичні, тополандшафтні, містобудівні та технологічні передумови формування архітектури кінця XIX – початку XX ст.; –обґрунтувати методичні засади та визначити комплекс методів дослідження; –проаналізувати композиційну структуру фасадів історичної забудови міста Києва кінця XIX – початку XX ст.; –розробити науково обґрунтовану класифікацію архітектурних елементів фасадів та здійснити класифікацію їх функціональних і декоративних складових (порталів і вхідних дверей, ґрат проїздів, балконних огорожень, капітелей колон, елементів об'ємної та рельєфної скульптури); –дослідити пропорційну організацію фасадів та встановити закономірності їх формування; –виявити особливості візуального сприйняття фасадів у структурі периметральної забудови вулиць; –розробити критерії оцінювання архітектурно-декоративної пластики фасадів; –визначити принципи, прийоми та надати практичні рекомендації щодо збереження архітектурно-декоративної пластики фасадів історичної забудови м. Києва, а також окреслити підходи до організації архітектурної форми фасадів в історичному середовищі.	

Рис. 0.1 Мета, об'єкт, предмет, межі, завдання дослідження

РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ, ПОНЯТІЙНІ ТА ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ПИТАННЯ

1.1 Понятійні особливості визначення «архітектурно-декоративна пластика фасадів» та проблематика дослідження

Важливим завданням сьогодення в Україні, як і в інших країнах світу, є збереження культурної спадщини. Міжнародна спільнота розробила ряд заходів для *охорони історичних міст*. В тексті Рекомендація про збереження і сучасну роль історичних ансамблів № 995726 (Варшава – Найробі, 1976 рік) [165] та в інших міжнародних документах, під *охороною історичних міст* розуміються заходи, необхідні як для захисту, консервації та реставрації цих міст, так і для їх неперервного розвитку і гармонійного пристосування до сучасного життя.

Згідно Міжнародній хартії з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць (Венеція, 1964 рік) [118]. та Міжнародній хартії про охорону історичних міст (Вашингтонська хартія) [120]:

«Цінності, що підлягають охороні, це – історичний характер міста і сукупність матеріальних і духовних складових, які виражають його образ».

В пункті 10 цієї ж хартії зазначено: *«У тому випадку, коли необхідно переобладнати будівлі або спорудити нові, будь-яке доповнення мусить враховувати наявну просторову організацію, особливості розпланування на ділянці та масштаб, як того вимагають якість і цінність ансамблю наявних споруд»* [120].

Але потрібно не лише збереження масштабу і характеру планування, необхідно збереження архітектурно-декоративної пластики фасадів забудови, окремих елементів, функціональних деталей та декоративної пластики, які є важливими складовими самобутності міста і які руйнуються внаслідок старіння, війн та неякісних ремонтів [175; 179].

Усе більш підвищуються духовні запити суспільства, інтерес до свого минулого обумовлює підвищену увагу до архітектурно-художньої спадщини, що робить завдання збереження та розвитку самобутності міста завданням великої соціальної важливості.

На основі Законів України «Про охорону культурної спадщини» [161] та «Про затвердження Порядку обліку об'єктів культурної спадщини» [159] згідно з даними на 2019 р. у Києві виявлено близько 3500 об'єктів культурної спадщини, занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України 1142 пам'ятки (з них 961 місцевого значення, 181 – національного значення [96]). Але окремі унікальні та цінні типові архітектурно-художні елементи фасадів, як й раніше, не враховуються і втрачаються. Їх цінність залишилась не виявленою. Навіть, коли проводилися ремонтні роботи в будівлях, які отримали статус пам'яток архітектури місцевого значення, нерідко цінні архітектурні деталі та елементи втрачалися, їх і до сьогодні замінюють на «подібні», примітивні, які не мають нічого спільного з оригіналом.

У зв'язку з цим загострилась необхідність дослідження архітектурно-декоративної пластики фасадів київської забудови, її самобутності, локальних особливостей: типології фасадів, класифікації архітектурних та декоративних деталей, з метою їх збереження.

У «філософському словнику» за ред. В.І.Шинкарука «самобутність» визначається як своєрідність, оригінальність, самостійність у розвитку, культури, духовності, традиціях [213; 214].

У «Короткому словнику-довіднику з архітектури» (1995) під редакцією А.П.Мардера [110], *самобутність міста* розглядається через призму його архітектурно-містобудівної унікальності. Це поняття охоплює історичні, культурні та функціональні особливості, що відрізняють місто, зокрема відображені в пам'ятках спадщини. Архітектурно-декоративна пластика фасадів забудови кінця XIX – початку XX ст. є невід'ємною складовою пам'яток

архітектури, фонові забудови і міського середовища в цілому. Отже вона є важливою складовою самобутності Києва.

Велика українська енциклопедія в статті Вечерського В.В. [14], спираючись на термінологічний словник Мардера А.П. [110] та Тимофієнка В. [196], дає наступне визначення поняттю «архітектурна пластика»:

Пла́стика (від грец. *Πλαστική* – пластичний, піддатливий) – сукупність елементів, які утворюють архітектурну форму. Пластика визначає рельєфність, розчленованість і співмірність з людиною архітектурної форми, що робить її психологічно комфортною. Виразних пластичних рішень досягають використанням на фасадах таких елементів і архітектурних деталей як ризаліти, портики, тераси, колони й аркадні галереї, балкони, лоджії, еркери, розкріповки, ніші, а також декор порталів, вікон, карнизів, творів скульптури у вигляді барельєфів, рельєфів і повнофігурних композицій, монументального живопису [14].

Під поняттям архітектурно-декоративна пластика фасадів в даному дослідженні будемо розуміти структурно організовану сукупність елементів (еркерів, ризалітів, аттиків, порталів, балконів, дверей, скульптури тощо), яка утворює архітектурну форму фасаду співмасштабну людині.

Оскільки пластика розглядається як сукупність елементів, які утворюють архітектурну форму, необхідно зупинитись на понятті – *архітектурна форма*. Естетично і художньо значущий засіб впорядкування матеріальної структури об'єкта виявляється і засобом реалізації його практичного призначення, що пов'язаний і з техніко-конструктивною впорядкованістю. Через форму має виражатися і функція твору. А функція – це увесь комплекс задач, які вирішує архітектура матеріально-практичних і інформаційних. Архітектура кінця XIX – початку XX ст. на відміну від архітектури класицизму (усі норми і впорядкування якої були універсальні і байдужі до призначення і конструкції будівель) намагалась вирішити задачу відповідності форми призначенню будівлі за рахунок використання того чи іншого стилю, який на думку архітектора і замовника

відповідав функції будівлі. Цей зв'язок функції і форми мав в той час чисто знаковий, асоціативний характер. Для протестантських церков Англії та США обирались форми часів реформації, пізньої готики, для храмів в Україні обирались візантійські, неоготичні, давньоруські форми, для банків – форми італійського Відродження, для театрів необарокові форми.

Л.Тютіна, спираючись на дослідження О.Тица та О.Воробйової, розглядає пластику як вираз ліплення об'ємної форми художнього твору [210]. Об'ємна архітектурно-пластична форма, її геометричні розміри, положення у просторі, фактура, колір та інші елементи впливають матеріально та духовно на споживача архітектури. Цей вплив залежить від організації пластичних форм, тобто від їх композиційної структури. В значній мірі архітектурну пластику можна розглядати як стилеутворюючий фактор. Пластика часто відображає світогляд свого часу і характер формоутворення. Пластична форма дозволяє виявляти або маскувати структуру будівлі. Пластична виразність фасадів будівлі використовується для розкриття ідейно-художнього змісту будівлі. Усі засоби композиції міцно зв'язані з пластичною формою архітектурного твору та його деталей. В теорії архітектури архітектурну пластику поділяють на об'ємну та площинну. Пластику об'єму надалі ділять на функційно-конструктивну, художньо-тектонічну та декоративно-символічну. Функційно-конструктивна пластика має виражати закономірності конструктивної побудови. Художньо-тектонічна пластика – представляє естетично оформлений функціональний елемент фасаду. Декоративно-символічна пластика, має викликати емоційні враження у глядача, але пластика стін в цьому випадку не пов'язана з конструктивно-просторовою структурою будівлі. Спираючись частково на розроблену О.Тицом та О.Воробйовою загальну класифікацію архітектурної пластики, про яку згадує Л.Тютіна у дослідженні еволюції пластичної мови архітектури громадських будівель в ХХ ст. [210], тобто, використовуючи поняття об'ємної та площинної пластики, розроблена детальна класифікація архітектурно-декоративної пластики фасадів кінця ХІХ – початку ХХ ст., в м. Києві.

В результаті дослідження, площинну пластику (пластика поверхні) фасадів забудови кінця XIX – початку XX ст., можна поділити на структурну пластику фасадів; функційно-орнаментальну; функційно-тектонічну; та декоративно-символічну (таблиця 1.1). Структурна пластика фасадів в свою чергу поділяється за наявністю у композиційній структурі фасаду вертикальних членувань (умовно будемо вважати їх осями) на одноосьову, двоосьову, триосьову та багато осьову структуру фасадів.

Функціонально-орнаментальна пластика представлена ґратами балконів та проїздів. Функціонально-тектонічна пластика представлена порталами та дверями. Декоративно-символічна пластика втілена у міжвіконних та підвіконних рельєфних вставках.

Об'ємна пластика фасадів забудови кінця XIX – початку XX ст. поділяється на функціонально-конструктивну; декоративно-символічну; художньо-тектонічну. Функціонально-конструктивна включає балкони, еркери, козирки. Декоративно-символічна представлена декоративними вежами; скульптурою нижніх поверхів та в завершеннях будівель; а також скульптурою в нішах та маскаронами. Художньо-тектонічна пластика втілена в капітелях; каріотидах, атлантах та зооморфних кронштейнах (рис 1.1).

У функціонально-конструктивній та художньо-тектонічній об'ємній пластиці засобами композиції вирішується завдання відповідності змісту (функції) – художньої форми, а в декоративно-символічній пластиці основним завданням є лише відповідність форми художньо-образній ідеї автора. Тому декоративно-символічна пластика наближається до витвору образотворчого мистецтва.

Велике значення в історичній забудові Києва мають і площинна і об'ємна пластика фасадів, які нерозривно пов'язані одна з одною і які обидві вирішують завдання створення художньо виразної архітектури і сприяють масштабному співвідношенню масивних архітектурних форм людині.

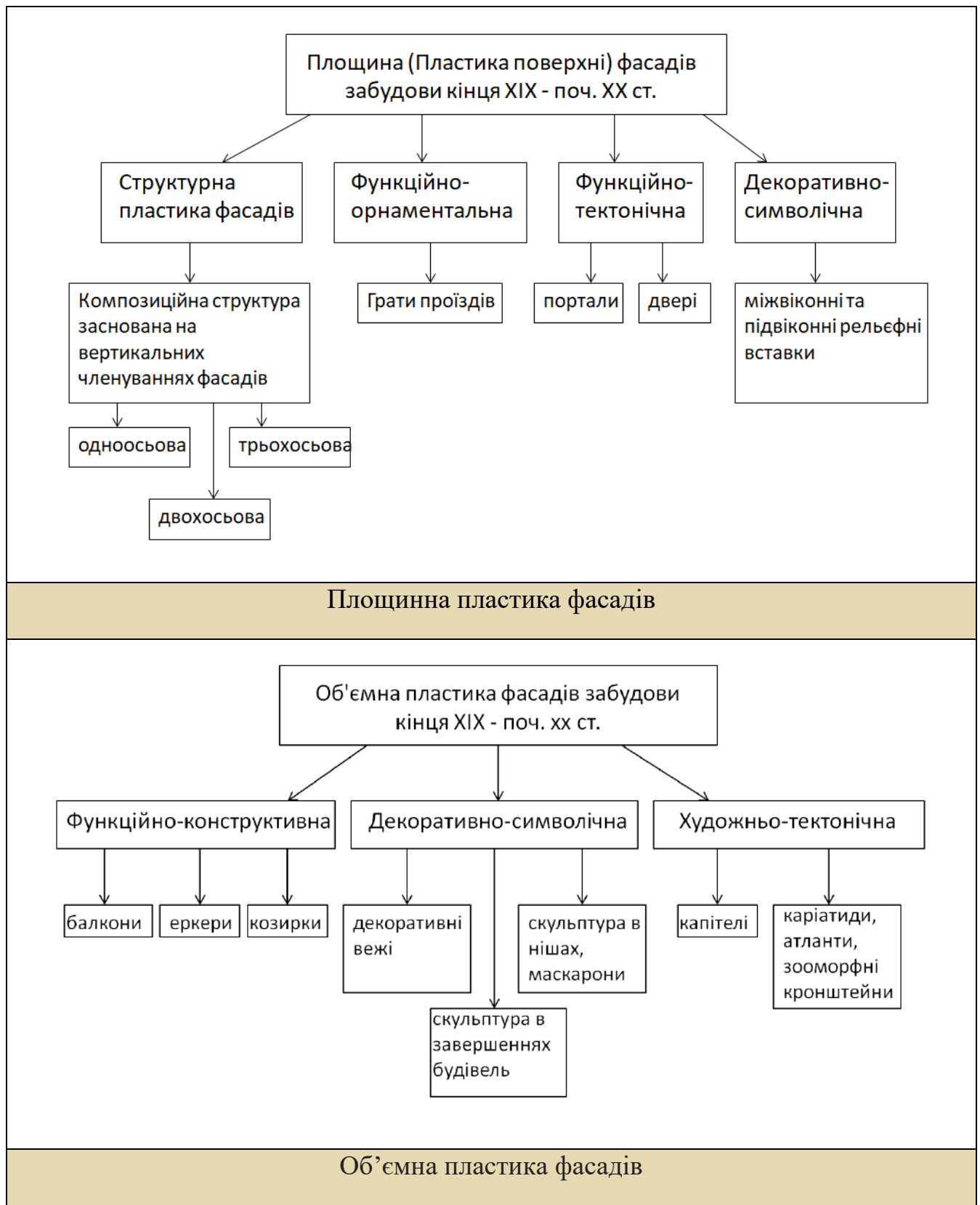

Рис. 1.1 Площинна та об'ємна пластика фасадів забудови кінця XIX – поч. XX ст.

1.2 Систематизація існуючих досліджень та комплексний аналіз наукового опрацювання теми

Найбільш широко історичні, конструктивні, планувальні особливості архітектури України кінця XIX – початку XX ст. були досліджені Ясієвичем В.Є. [225] та Тимофієнко В.І. [196; 197]

Правила забудови старого Києва та особливості прибуткових будинків розглянуті в дослідженнях Малакова Д.В. [108; 109].

Історія виникнення модерну, його стильові особливості та регіони поширення в Україні висвітлені Чепеликом В.В. [218; 219], Скібіцькою Т.В. [185], Івашко Ю.В. [69], Ясієвичем В.Є. [227], Коровкіною Г.А. [82; 83],

В.Чепелик та Ю.Івашко проаналізували етапи формування та регіони розповсюдження стилю модерн в Україні. Ю.Івашко дослідила основи стилеутворення модерну в архітектурі України, виявила передумови і причини виникнення модерну як явища світової культури, особливості його прояву в Західній Європі і в Україні; визначила стадії розвитку та специфіку розвитку модерну в Україні в цілому і в окремих регіонах; проаналізувала розташування об'єктів архітектури модерну в планувальній структурі міст України, визначила особливості проявів модерну в архітектурі на містобудівному, об'єктному і поелементному рівнях і його відмінностей від попередніх і наступних стилів – історизму-еклектизму, неокласицизму і функціоналізму та інших у порівнянні з архітектурою модерну Західної Європи [66; 67; 68; 69; 70].

Т.Савченко розглянула особливості композиційного та стильового розвитку архітектури Полтави кінця XIX – початку XX ст., пропорційні особливості найбільш відомих будівель Полтави [169]. Г.Коровкіна проаналізувала регіональні особливості модерну в Україні, зокрема, в м. Харкові [81; 82].

Т.Скібіцька класифікувала будівлі модерну в Києві за хронологічним принципом, детально розглянула персоналії архітекторів, які працювали в Києві в стилі модерн [185].

М.Авдєєва висвітлила питання відродження модерну в архітектурі Києва [1]. Історико-культурні передумови формування міського середовища Києва, соціально-економічні чинники, правові засади, інвестиційні механізми, містобудівні та архітектурні особливості забудови кінця XIX – початку XX ст. розглянуто в колективній монографії під редакцією М.Кальницького та Н.Кондель-Пермінової «Забудова Києва доби класичного капіталізму» [58].

Вищезначені автори вивчали переважно стильовий, містобудівний, соціально-економічний, архітектурно-планувальний аспект забудови кінця XIX – початку XX ст.

Проте існує необхідність виявлення композиційних особливостей фасадів київської забудови кінця XIX – початку XXст., класифікації фасадів та архітектурних деталей, встановлення їх цінності з метою збереження самотності історичної забудови Києва, значну частину якої складає забудова на межі XIX-XX ст.

Проблеми реставрації, реконструкції та законодавчого регулювання охорони пам'яток історії та культури досліджували багато науковців, починаючи з Віолле ле Дюка [248; 249], і закінчуючи сучасними вченими, серед яких значний внесок зробили: М.Дьомін [45;46], Н.Лещенко [99; 100; 101; 102; 103], В.Товбич [200], Л.Скорик [186; 187; 189; 190], О.Жовква [53; 54; 173], О.Олійник [129; 130; 131; 132; 136; 137], О.Крижанівський [92; 93; 94], А.Марковський [114; 115], Г.Фільваров [215], В.Водзинський [16], О.Пламєницька [144], Л.Прибега [146; 147; 148; 149], В.Вечерський [14; 15]; Тимохін В.О. [198], Сошенко В. [193].

Концептуальними є дослідження відомих українських архітекторів та науковців О.П. Олійник, Н.А. Лещенко, О.І. Жовкви.

Наукові принципи О.І. Жовкви зосереджені на впровадженні новітніх технологій дизайну в архітектурі, реабілітаційній спрямованості простору та відтворенні історико-культурної спадщини [53; 54; 173; 252; 253].

Н.А. Лещенко визначила поняття «реставраційно-реконструктивна трансформація» (РРТ), як комплексний процес взаємопов'язаних реставраційних і

реконструктивних змін в окремих будівлях, відкритих просторах і міському архітектурному середовищі для підвищення цінності і цілісності та переходу на новий якісний рівень. Нею було введено це поняття, як «об'єднуюче всі реставраційні і реконструктивні якісні зміни – трансформації». В залежності від активності втручання нею було виділено 4 ступеня реставраційно-реконструктивної трансформації, а саме: збереження, підсилення, коригування та зміну. Збереження і підсилення – нею було віднесено до реставраційних, а коригування і зміну – до реконструктивних трансформацій [99; 100; 101; 102; 103; 239; 240; 241; 242; 243].

О.П. Олійник у питаннях реконструкції міст акцентує увагу на збереженні історико-культурної спадщини, ревалоризації історичних міст та гуманізації простору. Розроблені нею основні, принципи базуються на сталому розвитку, адаптації промислової спадщини та переосмисленні ролі громадських просторів. В питанні ревалоризації історичних міст акцент робиться на збереженні історичного середовища та перетворенні його на активний елемент сучасного життя. Збереження культурної спадщини повинно відбуватись в контексті сталого розвитку. Функціональні міські громадські простори мають бути центрами соціальної взаємодії та ідентифікації. Вона наголошує на збереженні автентичності історичної забудови [127; 128; 129; 130; 131; 132; 133; 134; 135; 136; 137; 244; 245].

Н.Ю. Авдєєва розглянула екологічні аспекти дизайн-проектування історичного середовища Києва, реконструкцію будівель та інфраструктури за принципами екологічної стійкості, а також проблеми відбудови зруйнованих будівель [2; 3; 4; 199]. О.А. Крижанівський висвітлив питання сучасних тенденцій в архітектурі та в дизайні історичного середовища, використання цифрових методів [90; 91; 92; 93; 94; 151].

Питання візуального сприйняття архітектури та психологічний аспект впливу архітектури на самопочуття людини досліджували Ален де Боттон [5] та Карпова С. [77]. Ними встановлено що на самопочуття і настроїв впливає характер

форм і абрисів забудови, силует, колір, стиль.

Семантичні особливості архітектури розглянули О.І.Ремізова [168], О.І.Сідорова [181; 182; 183], Крепка І.О., Трошкіна О.А. [87]. Зв'язок геометрії, пропорцій та семіотики в архітектурі досліджували Заварзін О.О. [59], Яковлев М.І. [224].

Особливості інтер'єрів житлових будівель в історичних стилях та у стилі модерн стали предметом вивчення Сердюк О.М. [172].

Персоналії архітекторів, які працювали в Києві в кінці ХІХ – на початку ХХ ст., досліджували Друг О.М. [43], Кальницький М.Б. [75; 76], Малаков Д. [107], Кілессо С.К. [86], Скібіцька Т.В. [185], Чепелик В.В. [218], Ясієвич В.Є. [226] та інші.

Тема філософських основ архітектури, її сприйняття та теорії стилів висвітлені в працях Беломесяцева А.Б. [8], Давідіч Т.Ф. [27], Марковського А.І. [111; 112; 113; 114; 115], Біленкової С.В. [9], Ремізової О.І. [166; 167; 246], Лінди С. М. [105; 106], Єрофалова Б.Л.[48; 49; 50; 51], Пучкова А.О. [163], Осиченко Г.[139], Трошкіної О.А. [203; 204; 205; 206], Дубинського В.П. [44], Смірної О.В. [191].

Синтез мистецтв в дизайні міського середовища розглянуто Чернявським В.Г. [220]. Художній образ сакрального простору в архітектурі та традиції трансформації готичних форм в сакральній архітектурі ХІХ – початку ХХ ст. висвітлені Гнатюк Л.Р. [17; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 174].

Різні аспекти охорони пам'яток широко відображені в науковій літературі та законах України [117; 141; 145; 148; 152; 153; 154; 161; 162; 164], однак досі залишаються предметом активної полеміки. У сучасних дослідженнях окреслюються два історіографічні етапи:

1) 1991-1999 рр. – доробок науковців більше характеризувався полемічністю, відсутністю єдиних підходів до типологізації пам'яток, тлумачення дефініцій, впливом радянської методології;

2) 2000-2012 рр. – формування якісно нового напрямку в історіографії проблеми, поява ґрунтовних видань, у яких описано стан охорони пам'яток, розроблено проблеми методологічного та методичного характеру.

3) Протягом 2000-2012 рр. значно зріс інтерес до вивчення заходів стосовно окремих груп пам'яток – археологічних, культових споруд, пам'яток архітектури та містобудування, історичних заповідників.

Деякі питання в сфері охорони пам'яток досі залишаються невирішеними. Так досі не можливо провести чітку грань між «ревіталізацією» (оживленням) пам'ятки і «реновацією» (оновленням), оскільки і зараз методична проблема між статусом пам'ятки і мірою дозволених законодавством України втручань у її тіло залишається невирішеною.

Методологічний аспект реставраційних реконструкцій об'єктів архітектурної спадщини детально висвітлив Прибєга Л.В. [147; 148], який наголошує на науковій обґрунтованості відновлення, на збереженні автентичності пам'яток та історичного середовища. Головна ідея його публікацій полягає в тому що реконструкція не повинна зашкодити оригінальним матеріальним складовим пам'ятки.

Питання включення нової забудови в історичне середовище міста на прикладі Києва розглянуті в дисертаційному дослідженні Доценко Т.А. [42]. Предметом її дослідження було формування нової житлової забудови в умовах реконструкції великих міст та критерії сумісності старих та нових будівель. Але питання композиційної структури та пропорційного аналізу історичної забудови, а також дослідження характерних для цієї забудови архітектурних деталей не були розглянуті.

Планування та забудова територій, реставрація пам'яток архітектури та містобудування, інклюзивність будівель та споруд, склад та зміст містобудівної документації регламентовані в ДБН та ДСТУ [28;29;30;31;32;33;34;35;36].

Застосування сучасних технологій в будівництві [84; 212], в реставрації та реновації (покриття, яке перетворює вікна на джерело енергії) [72; 78]. та 3D

друку в будівництві розглянув Андрійчук О.В. [7], цифрові методи в реновації та досвід 3D сканування висвітлили Приступа Д.В. та Крижанівський О.А. [151].

Значення вивчення творчості архітекторів минулого і, зокрема, дослідження ордерної системи та рисунок капітелей ордерів у підготовці архітекторів стали предметом вивчення Білінської О.Б. [10], яка наголошує на необхідності в навчанні архітекторів приділяти увагу історичним архітектурним деталям та Павлова А.В., яка вивчала особливості архітектурного ордера епохи постмодернізму [140].

Проблеми антитерористичного захисту міського середовища висвітлені Чемакіною О.В., Авдєєвою Н.Ю. [216]. Образність в архітектурі розглянуто Костюченко О.А. [85], поєднання нових і класичних будівничих стратегій в одному просторі досліджено Стукановою М. [194].

Питання пластичної мови та композиційної творчості архітекторів та дотичні до них поняття висвітлюють Ремізова О.І. [166; 167], Привольнева С.О. [150], Тютіна Л. [208; 209; 210; 211], Солярська І. [192].

Тему архітектурної пластики громадських будівель розглянуто в дисертаційному дослідженні Тютіної Л.В. «Еволюція пластичної мови архітектури громадських будівель ХХ століття» [210]. Пластику громадських будівель представлено як об'єкт еволюції, з виявленням витоків і чинників формування нових пластичних об'ємних елементів, що дозволило спрогнозувати перспективи подальшого розвитку. Але пластика фасадів та деталей забудови на межі ХІХ-ХХ ст. не розглянуті в її дослідженні.

Проведений аналіз показав, що, незважаючи на великий інтерес до забудови Києва кінця ХІХ – початку ХХ ст. в наукових колах, архітектурно-декоративна пластика фасадів кінця ХІХ – початку ХХ ст. досліджена недостатньо. Тому композиційний, семантичний та пропорційний аналіз та класифікація архітектурно-декоративної пластики фасадів забудови кінця ХІХ – поч. ХХ ст. в місті Києві потребують детального, комплексного дослідження.

Історичні, конструктивні, планувальні особливості архітектури України кінця XIX – початку XX ст.	→	Ясієвич В.Є., Тимофієнко В.І.
Питання охорони архітектурної спадщини	→	Вечерський В., Жовква О.І., Прибега Л.В., Беломесяцев А.Б., Марковський А.І., Олійник О.П., Бондар Г., Тронько П., Горбик В.О., Крижанівський О.А.
Історія виникнення київського, модерну	→	Чепелик В.В., Скібіцька Т.В., Івашко Ю.
Історико-архітектурні та стильові особливості архітектури кінця XIX – початку XX ст.	→	Тимофієнко В.І.
Правила забудови старого Києва	→	Малаков Д.В.
Особливості інтер'єрів житлових будівель в історичних стилях та у стилі модерн	→	Сердюк О.М.
Персоналії архітекторів, які працювали в Києві в кінці XIX – на початку XX ст.	→	Кальницький М.Б., Малаков Д., Кілесо С.К., Скібіцька Т.В., Мокроусова О.Г.
Особливості українського архітектурного модерну	→	Чепелик В.В., Івашко Ю.В., Ясієвич В.Є., Коровкіна Г.А.
Проблеми ревіталізації реконструкції та реновації історичних будівель	→	Лещенко Н.А., Дьомін М.М., Олійник О.П., Гнатюк Л.Р., Пламеницька О.А., Жовква О.І., Марковський А.І., Крижанівський О.А., Скорик Л.П.
Економічні, містобудівні, промислові, архітектурні особливості	→	Беломесяцев А.Б., Єрофалов Б.Л., Ієвлева В.П., Кальницький М.Б., Кондель-Пермінова Н.М., Сідорова О.І.
Питання пластики стіни, орнаменту, використання декоративних властивостей	→	Тютіна Л., Солярська І., Обуховська Л.В., Нікішенко Ю.І.
Тема теорії стилів, філософії архітектури та образу міста	→	Беломесяцев А.Б., Буряк О.П., Олійник О.П., Діденко С., Біленкова С.В., Марковський А.І., Давідіч Т.Ф., Єрофалов Б.Л., Лінда С. М., Осиченко Г., Ремізова О.І., Пучков А.О., Кулешова Т.О.
Проблеми законодавчого регулювання охорони пам'яток історії та культури, включаючи пам'ятки архітектури кінця XIX – початку XX ст.	→	В. Акуленко, Ю. Алексєєв, Г. Андрес, В. Вечерський, В. В. Горбик, Г. Денисенко, В. Жадько, Т. Курило, О. Манаєв, О. Олейнічук, А. Польгун, Л. Прибега, О. Сердюк, Д. Розовик, О. Федорчук, О. Худолей.

Рис. 1.2 Систематизація попередніх досліджень

1.3 Основні тенденції світового та вітчизняного досвіду реставрації, реконструкції, реновації.

У становленні європейської теорії реставрації важливу роль відіграє Ежен Віолле-ле-Дюк (Eugène Viollet-le-Duc, 1814-1879). Його праці «Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle» (1854-1868) [249] та «Entretiens sur l'architecture» (1863-187) [250] заклали основу наукового підходу до відновлення історичних будівель. На відміну від попередніх практик, які часто обмежувалися косметичними ремонтами, Віолле-ле-Дюк запропонував концепцію «реставрації як відтворення цілісності задуму архітектора», тобто комплексний підхід, який має на меті повернути будівлі її цілісність та художню завершеність.

Він розглядав реставрацію як глибоке дослідження конструкції, стилю та історії споруди. Віолле-ле-Дюк вважав, що реставратор повинен не просто копіювати минуле, він має розуміти ідею архітектурного твору і творчо відтворювати те, що могло би бути втілено автором, якби він мав сучасні засоби. Такий підхід поєднував наукову точність з художньою інтерпретацією, що викликало дискусії, але заклало підвалини для розвитку професійної реставраційної етики.

Ідеї Віолле-ле-Дюка мали величезний вплив на практику реставрації у всій Європі. Він започаткував систематичний аналіз конструкцій історичних споруд, створив методологію документування пам'яток і започаткував професійне навчання архітекторів-реставраторів. Його теорія стала теоретичним фундаментом подальшого формування наукової реставрації, яка визначає ставлення до архітектурної спадщини і в сучасній практиці. У XIX столітті реставрація в Європі пройшла складний шлях від «вільної реставрації», характерної для романтичного ставлення до минулого, до «наукової реставрації», заснованої на історичному та технічному аналізі пам'яток. «Вільна реставрація» передбачала творче втручання архітектора, який нерідко додавав елементи, відсутні в оригіналі, або змінював стиль будівлі відповідно до власного

художнього бачення. Такий підхід був поширений у першій половині XIX століття і часто призводив до спотворення автентичного вигляду споруд.

Поступово, під впливом наукових досліджень і критики, у другій половині XIX – на початку XX століття формується новий підхід, орієнтований на науковість і повагу до історичного матеріалу. Ця тенденція отримала назву «наукової реставрації». Вона спиралася на принципи, розроблені Віолле-ле-Дюком, але водночас доповнювалася ідеями збереження автентичності, які підтримували Джон Раскін та Вільям Морріс у Великій Британії.

«Наукова реставрація» вимагала ретельного дослідження будівлі, збереження її історичних нашарувань і мінімального втручання у структуру. Вона передбачала використання архівних джерел, археологічних методів і точного документування процесу. Саме цей підхід поступово став основою сучасної європейської практики охорони пам'яток, закріпленої у міжнародних хартіях XX століття – зокрема, Венеційській хартії 1964 року [118], в якій сформульовані принципи наукової реставрації як еталону культурної спадщини. Серед цих принципів зазначено що охорона пам'ятки передбачає збереження середовища в якому знаходиться пам'ятка, а також збереження співвідношення об'ємів і кольору пам'ятки (пункт 6 хартії). Скульптурні, декоративні елементи, або живопис, які є частиною пам'ятки, можуть бути відокремлені лише в тому разі, коли це – єдиний спосіб забезпечення їхнього збереження (пункт 8 хартії). Наголошується на збереженні автентичності пам'ятки та її елементів. В разі крайньої необхідності, коли з технічних чи естетичних міркувань потрібні якісь доповнення, ці доповнення мають відрізнитися від тіла пам'ятки. (пункт 9 хартії). Доповнення допустимі лише в тому разі, якщо залишаться незмінними усі важливі частини будівлі, її оточення та композиційна рівновага (пункт 13 хартії).

Сучасна наукова парадигма роботи з історичною забудовою базується на чіткому розмежуванні методів втручання, що визначаються станом об'єкта, його генезисом та соціально-культурною цінністю [46; 101; 102; 110; 161].

Важливим є визначення критеріїв вибору методу та етичні імперативи. Визначення стратегії втручання для фасадів періоду історизму, еkleктики та ар-нуво базується на комплексному аналізі:

1. *Ступінь збереженості*: При доброму стані матеріалів застосовується реставрація; при значних втратах – реконструкція за фотографіями чи аналогами.
2. *Функціональне призначення*: Збереження історичної функції спонукає до реставрації, тоді як адаптація до нових потреб вимагає реновації.
3. *Охоронний статус*: Наприклад, у Франції об'єкти категорії «Monuments historiques» підлягають виключно реставрації або науковій реконструкції.

Етичний фундамент практики базується на розумінні реставратора як *хранителя*, що відновлює рівновагу між минулим і сучасним. Повага до *патини* (слідів часу) є обов'язковою, а надмірне «оновлення» вважається етичним порушенням. Міжнародні норми, закріплені у Венеційській хартії, вимагають, щоб нові елементи були впізнаваними, забезпечуючи історичну правдивість об'єкта.

Дослідження регіональних моделей та вивчення практичного світового досвіду.

Франція: технологічна інноваційність та цифровізація.

Французька школа базується на принципах Е. Віолле-ле-Дюка, поєднуючи традиційну консервацію каменю з новітніми технологіями.

Методи: застосовується акваочищення, мікропіскоструй та лазерне очищення (особливо для фасадів у стилі ар-нуво).

Приклади проєктів:

- фасади будівель Османа в Парижі: масштабні програми очищення та підсилення кам'яних конструкцій;
- театр «Одеон»: реставрація фасаду, відновлення скульптур та очищення портика;

- район Марс: реновація та адаптація будівель під сучасні магазини й офіси із збереженням історичного каменю;
- Ліон та Бордо: масові програми реставрації історичного житлового фонду;
- Собор Нотр-Дам у Парижі: використання цифрової реставрації (3D-сканування та лазерне моделювання) після пожежі 2019 року для відтворення деталей із міліметровою точністю.

Велика Британія: інституційний контроль та матеріальна автентичність.

Британська система базується на суворому законодавстві Listed Buildings (Grade I, II*, II) та зонах Conservation Areas.

Технологічні особливості: категорична відмова від цементу на користь вапняних розчинів (lime mortar) для забезпечення «дихання» стін.

Приклади та кейси:

- готель St Pancras Renaissance (Лондон): успішна реновація неоготичного фасаду вокзалу Сент-Панкрас, де нові подвійні склопакети повністю повторюють історичний профіль;
- історичні залізничні вокзали: проекти реставрації з використанням теракоти та складного кам'яного різьблення;
- Манчестер, Лідс, Лондон: відновлення глазурованої архітектурної теракоти на спеціалізованих мануфактурах;
- вікторіанські будинки: проблема заміни автентичних стулкових вікон (sash windows) на невідповідні пластикові аналоги, чому активно протидіють місцеві органи.

Німеччина: реституція пам'яті та енергоефективність.

У Німеччині реставрація фасадів розглядається як моральний акт відродження культури після воєнних руйнувань.

Приклади та кейси:

- Фрауенкірхе (Дрезден): реконструкція барокового шедевра з використанням понад 8 тисяч оригінальних каменів, що створило ефект «порталу пам'яті» за рахунок контрасту старих і нових блоків;
- Берлінський замок (Берлінський Шлосс): відтворення барокових фасадів за архівними кресленнями при створенні сучасного музейного комплексу;
- Ніколаїфїртель (Берлін): реконструкція 1980-х років як «старого нового міста» зі збереженням історичного масштабу, клінкеру та черепиці;
- Лейпциг та Потсдам: реновація кварталів зі встановленням сонячних панелей та теплоізоляції без порушення автентичності.

Нідерланди: цегляна пластика та цифрова діагностика.

Нідерландський досвід зосереджений на спадщині «Амстердамської школи» (плавні лінії, виразна пластика цегли).

Методологія: обов'язкове тепловізійне обстеження та лазерне 3D-сканування для фіксації деформацій.

Приклад: квартали Амстердама та Роттердама (1880-1920 рр.), де вузькі фасади поєднують нові конструктивні рішення з деталями ручної роботи. Для збереження геометрії фасадів застосовуються карбонові армуючі стрічки, приховані під шаром кладки (рис. 1.4).

Японія: сейсмічна стійкість та гібридизація.

Період Мейдзі (1868-1912) та Тайсьо (1912-1926) сформував унікальний гібридний стиль (західний фасад при японському інтер'єрі).

Приклади та кейси:

- Токійський вокзал: реставрація фасаду з відновленням довоєнної форми та двох великих куполів;
- Кіотський Національний Музей: сейсмічне зміцнення внутрішньої структури без зміни зовнішнього вигляду;
- музей-село Мейдзі-Мура (біля Нагої): перенесення та реконструкція ізольованих будівель (фасади та цілі споруди) для їх збереження.

Швейцарія: культурна пам'ять та адаптивне використання.

Реставрація розглядається як екологічно відповідальний підхід через повторне використання конструкцій.

Приклади та кейси:

- замок Гуч (Люцерн): реставрація XIX століття та пристосування будівлі під сучасний бутик-готель;
- замок Шпіц: перетворення об'єкта на музей на початку XX століття;
- Шильйонський замок: ґрунтовна реставрація межі століть на основі археологічних досліджень;
- храм святого Карла Борromeо (Женева): розширення та модернізація вівтаря у XIX столітті (рис. 1.4).

Сполучені Штати Америки: тектоніка, колористика та чавун.

Американська спадщина включає вікторіанський стиль, чавунну архітектуру та перші хмарочоси Чиказької школи.

Приклади та кейси:

- «Painted Ladies» (Сан-Франциско): колористична реновація вікторіанських будинків, де використання 3–5 відтінків дозволило виділити декор та підкреслити складність композиції;
- район Сохо (Нью-Йорк): адаптивне використання чавунної архітектури колишніх фабрик під лофти та галереї, що зберегло метричний ритм вулиць;
- хмарочоси Чикаго та Нью-Йорка: реставрація з акцентом на вертикальний ритм пілястр та збереження візуальної «ваги» цоколя;
- будинки з коричневого пісковика (brownstone): критична важливість підбору сумішей за зернистістю для уникнення візуальних «латок» [72].

Підсумовуючи аналіз закордонної практики реставрації та реконструкції, необхідно також окреслити основні принципи та прийоми, які варто використати в реставрації та реконструкції історичної забудови Києва:

1. Головним принципом залишається збереження архітектурної автентичності будівлі як частини міського культурного середовища, збереження автентичних елементів фасадів.

2. Технологічні прийоми: лазерне очищення фасадів; сканування 3D для відтворення елементів; використання вапнякових штукатурок; відновлення кольору за історичними зразками; встановлення термовікон; утеплення внутрішніх стін; сонячні панелі на дахах (без шкоди фасаду).

3. Створення спеціалізованих навчальних закладів, де студентів будуть навчати технологіям ХІХ – початку ХХ ст.

4. Технології ін'єктування вапняно-цементних розчинів дозволять зміцнювати внутрішню структуру старої кладки без заміни цегли. Цей метод мінімізує втручання в автентичний матеріал, що особливо важливо для об'єктів, розташованих у межах історичних кварталів. Сучасні гідрофобізатори забезпечать стійкість фасадів до вологи, не змінюючи колір і текстуру поверхні.

5. Використання мікроармованих ремонтних розчинів, здатних заповнювати тріщини завширшки менше міліметра, запобігаючи подальшій ерозії. Заміна віконних рам на конструкції з історичним профілем, але виготовлені з композитних матеріалів із високою теплоізоляцією. Це забезпечить відповідність енергетичним нормам ЄС.

6. Тепловізійне обстеження допоможе визначати зони тепловтрат і вогкості, що суттєво вплине на планування реставраційних заходів .

7. У випадку сильних деформацій застосовування карбонових армуючих стрічок, які непомітно монтуються під шар кладки. Таке рішення дозволяє зберегти оригінальну геометрію фасаду без встановлення зовнішніх металевих підпірок.

8. Графічні та цифрові каталоги історичних фасадів та архітектурних деталей та текстур допоможуть відновлювати декоративні елементи, втрачені під час воєн та пожеж. Деякі компоненти доцільно виготовляти на 3D-принтерах.

Реставрація та реконструкція в *Україні* і зокрема в *Києві* має давні традиції. Наприкінці XIX – на початку XX століття в Україні відбувався перехід від аматорського ремонту до науково обґрунтованої реставрації, що супроводжувався становленням методологічної бази та залученням суміжних дисциплін, таких як археологія, хімія та матеріалознавство [65;138].

Нижче наведено основні методи реставрації та реконструкції, характерні для цього періоду, з відповідними прикладами:

1. *Метод архітектурно-археологічної реконструкції на основі аналогів* – передбачає детальне вивчення натурних залишків споруди та доповнення її за допомогою вивчення типологічно подібних об'єктів того ж періоду. Реставратор прагнув відтворити «первісний» вигляд храму, очищаючи його від пізніших нашарувань.

Приклад: Церква св. Василя в Овручі (1907-1909 рр.), реставрована О.В. Щусєвим. Це був перший в Україні об'єкт професійної наукової реставрації, де для відтворення втрачених склепінь та бань використовувалися методи порівняльного аналізу давньоруських аналогів.

2. *Емпіричний ремонт та стилістичне «оновлення».*

До остаточного формування наукової школи часто застосовувався підхід, за якого пам'ятки доволіно змінювалися відповідно до панівних смаків епохи (наприклад, переробка в стилі класицизму). Це часто призводило до втрати автентичних барокових або давньоруських елементів.

Приклад: Численні перебудови давньоруських храмів у Києві та Чернігові протягом XIX століття, коли автентичне мурування «ховалося» під новим тиньком, а форми бань змінювалися на цибулясті.

3. *Впровадження інноваційних інженерних методів (пальові системи).*

Початок XX століття ознаменувався використанням новітніх для того часу технологій підсилення основ та фундаментів у складних гідрогеологічних умовах.

Приклад: «Будинок з химерами» у Києві (1901-1903 рр.), де архітектор В. Городецький вперше в житловому будівництві застосував набивні бетонні палі системи А. Страусса для стабілізації споруди на крутому схилі [88].

4. Використання нових будівельних матеріалів (бетон та цемент).

Для реконструкції та декорування фасадів на межі століть почали активно застосовувати цемент [11; 138], що дозволяло відтворювати складні пластичні форми швидше та дешевше, ніж з натурального каменю.

Приклад: Скульптурне оздоблення фасадів Свято-Володимирського собору в Херсонесі (1861-1891 рр.) та «Будинку з химерами», де цементний декор імітував природний вапняк або мармур.

5. Документальна фіксація та обміри як метод консервації.

Розвиток реставраційної науки стимулював створення детальних графічних фіксацій пам'яток перед їхнім оновленням.

Приклад: діяльність Археографічної комісії (з 1843 р.) та праці М.В. Холостенка, які заклали підвалини для майбутніх реконструкцій зруйнованих об'єктів.

Отже реставраційна практика цього періоду в Україні характеризується з одного боку – продовженням традиції, так званого, оновлення, а з іншого – формуванням наукового підходу (школи П. Покришкіна та В. Леонтовича), який базувався на повазі до матеріальної автентичності та історичної достовірності.

Основні тенденції практичного вітчизняного досвіду реставрації та реконструкції пам'яток архітектури, згідно з джерелами [138], сформувалися під впливом діяльності великих спеціалізованих організацій, зокрема корпорації «Укрпроектреставрація», та базуються на переході від емпіричного ремонту до науково обґрунтованого системного підходу.

1. Системний підхід та інтегрованість процесів.

Сучасна вітчизняна реставрація розглядається не як сукупність розрізнених заходів, а як *інтегрована система*, що охоплює правове, науково-технічне, інженерно-технологічне та матеріально-фінансове забезпечення. Практична

діяльність базується на *циклічності*: від передпроектних досліджень і розробки наукової концепції до повної реалізації та подальшого моніторингу стану об'єкта.

2. Пріоритет наукової консервації.

Основною методичною тенденцією є дотримання принципів *Венеційської хартії* [118], де перевага надається *збереженню автентичності*. Реставраційні заходи спрямовані на максимальне збереження первісних матеріалів і конструкцій, а нові методики застосовуються лише за умови їхньої доведеної доцільності та сумісності з оригіналом.

3. Впровадження інноваційних інженерних технологій.

Вітчизняний досвід відзначається активним впровадженням новітніх методів *зміцнення основ та фундаментів*, що стало критично важливим для збереження споруд у складних гідрогеологічних умовах. Ключові технології включають:

- *буроін'єкційні (корневидні) та задавлювані палі*: вперше масштабно застосовані для підсилення фундаментів без вібраційного навантаження на автентичні стіни (наприклад, у церкві Миколи Притиски, Успенському соборі в Каневі, «Будинку з химерами»);

- *метод «Raticolo cementato»*: армування цегляного мурування з цементациєю для відновлення структурної цілісності стін;

- *метод протезування*: використання металевих або дерев'яних накладок для підсилення балок із збереженням акустичних властивостей залів (Національна філармонія, Одеська опера).

4. Відтворення визначних втрачених пам'яток.

Значною тенденцією останніх десятиліть стало *відтворення повністю зруйнованих об'єктів*, які мають статус національних святинь (Михайлівський Золотоверхий собор, Успенський собор Києво-Печерської Лаври, собор у Херсонесі). Практичний досвід у цій сфері включає:

- використання *археологічних залишків* (фундаментів) як основи для нової споруди з їхньою одночасною музеєфікацією;

– застосування *іконографічного методу* та порівняльного аналізу для реконструкції втраченого вигляду.

5. Створення інформаційних систем та моніторингу.

Сучасною тенденцією є прагнення до створення *єдиного електронного реєстру* та експертних систем для діагностики стану пам'яток. Це дозволяє систематизувати дані про пошкодження (тріщини, зволоження, біоураження) та автоматизувати вибір оптимальних методів ліквідації аварійного стану.

6. Адаптивне використання.

Практичний досвід також спрямований на *приспосовування (adaptive reuse)* історичних будівель до сучасних функцій при збереженні їхньої архітектурної ідентичності (наприклад, реконструкція Мистецького арсеналу або Бесарабського кварталу) [138].

Сучасні методики реставрації фасадів історичних будівель Києва на межі XIX-XX століть ґрунтуються на пріоритеті збереження історичної автентичності, що розглядається як головна цінність пам'ятки [161].

Основні принципи сучасної реставрації включають:

– *принцип мінімального втручання*: всі роботи мають забезпечувати максимальне збереження оригінальної матерії фасаду, без внесення змін, які можуть спотворити його вигляд або історичну структуру. Відновлення втрачених елементів виконується з ідентичних матеріалів, але з обов'язковим маркуванням чи відмінністю текстури, щоб нові деталі можна було легко відрізнити від автентичних, не завдаючи шкоди оригіналу;

– *принцип реверсивності*: матеріали й технології, що застосовуються, мають бути максимально зворотними, тобто дозволяти їхнє видалення без пошкодження автентичної субстанції фасаду. Це забезпечує можливість майбутніх реставраційних втручань без втрати історичної цінності;

– *збереження історичних нашарувань*: сучасна методика не прагне досягти стилістичної єдності, а навпаки – вимагає збереження всіх історичних

нашарувань, що виникли у процесі експлуатації будівлі. Це дозволяє зберегти не лише первісний вигляд, а й еволюцію фасаду як частину історії міста;

– *комплексність досліджень*: перед початком реставраційних робіт проводяться детальні дослідження – архівні, археологічні, технологічні аналізи, шурфи, зондажі, вивчення аналогів тощо. Це дозволяє максимально точно відтворити автентичний вигляд і конструкцію фасаду;

– *використання традиційних і сучасних матеріалів*: хоча перевага надається традиційним матеріалам і технологіям, сучасна практика не виключає застосування нових матеріалів, якщо це не шкодить автентичності й забезпечує кращу збереженість пам'ятки. Вибір матеріалів залежить від професіоналізму реставратора та наукового контролю за експериментальними рішеннями;

– *законодавчий контроль і суспільний нагляд*: у Києві діє суворий контроль щодо змін фасадів історичних будівель – заборонено самовільно змінювати форму, колір балконів, вікон, встановлювати кондиціонери чи робити прибудови. Але на практиці це далеко не завжди виконується. Всі роботи мали б погоджуватися з Департаментом охорони культурної спадщини, громадськість активно залучається до контролю за збереженням автентичності.

Прикладом є нещодавня реставрація будинку Христини Казарновської на Подолі, де демонтаж скляної конструкції балкона і відновлення первісного вигляду фасаду стали зразком повернення історичної автентичності споруди. Аналогічно, концепція реставрації будинку Марії Станіславської на Володимирській, 93, передбачає збереження ключових історичних елементів і їхню інтеграцію у сучасне міське середовище.

Таким чином, сучасна реставрація фасадів у Києві націлена на науково-обґрунтоване збереження матеріальної та культурної автентичності та інтеграцію історичних об'єктів у сучасне життя міста.

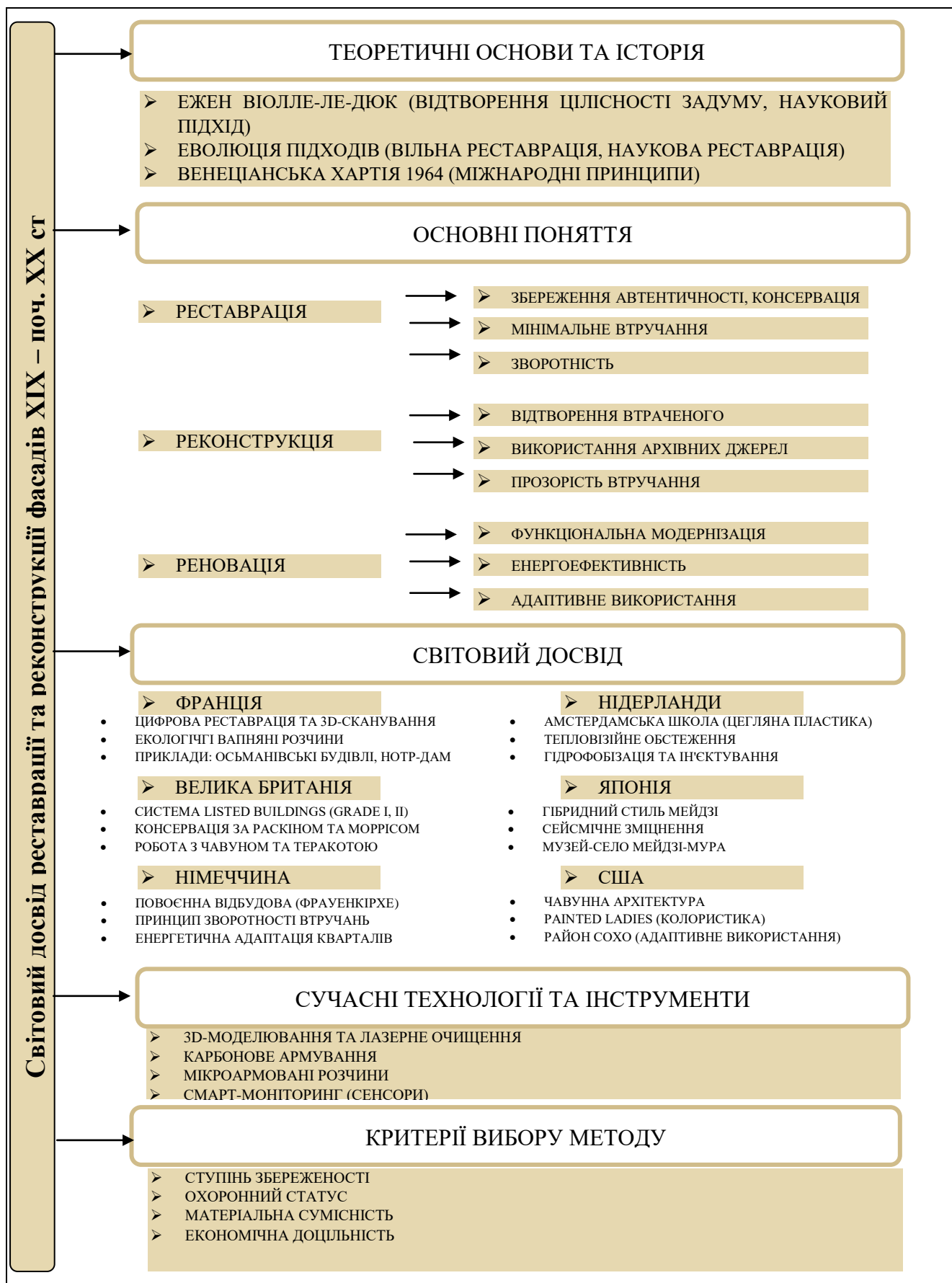

Рис. 1.3 Світовий досвід реставрації та реконструкції фасадів XIX – поч. XX ст

ДОСВІД НІДЕРЛАНДІВ	
Фасади периметральної забудови Амстердама	Використання каменю для декоративних елементів
Використання лазерних технологій в створенні точної моделі будівлі	Тепловізійне обстеження фасаду для виявлення зон тепловтрат та вологості. Амстердам.
ДОСВІД ШВЕЙЦАРІЇ	
Замок Гуч	Замок Шпіц
Шильйонський замок	Церква святого Карла Борromeо (Женева)

Рис.1.4 Приклади світового досвіду реставрації

1.4 Історичні, тополандшафтні та архітектурно-містобудівні особливості архітектури Києва кінця XIX – початку XX ст.

На формування архітектури кінця XIX початку XX ст. мали великий вплив промислова революція XVIII – початку XIX ст., розширення товарного виробництва, новітні матеріали і конструктивні системи, розпад архітектури класицизму, нова типологія будівель, транспортна інфраструктура, стрімке зростання населення в містах, урбанізація, промисловий прогрес, розвиток філософії та нові явища художньої культури [248].

Дослідження історичних, тополандшафтних та архітектурно-містобудівних особливостей архітектури Києва кінця XIX – початку XX ст. є підосновою для формування інструментарію реставрації та реконструкції.

1892 року французький будівельник Франсуа Геннебік запатентував технологію використання залізобетону, яку застосовують і сьогодні, удосконалив монолітне з'єднання завдяки чому з'явилася можливість споруди монолітного каркасу [60].

З другої половини XIX ст. дедалі частіше для несучих конструкцій застосовували елементи з металу та залізобетону [124;221].

Винайдення ліфту і використання сталевого каркасу дозволило значно збільшити висоту будівель [123]. Вернер фон Сіменс в 1880 року на Промисловій виставці в Мангеймі вперше продемонстрував прототип електричного підйомника, який використовується і в наш час.

Скло, яке у великих масштабах використовується в будівництві, стало більш міцним та вогнестійким. 1871 року Вільям Пілкінгтон винайшов машину, завдяки якій автоматизував виробництво плаского скла, використовуючи циліндричний метод. Цей механізований процес удосконалив Лаббер 1903 року в Америці [73].

Розвиток залізничного транспорту, благоустрій міста, будівництво мостів, запуск в 1892 р. київського трамваю, третього в Східній Європі, поліщило зв'язки і сполучення між містами України і районами м. Києва [71;41].

Матеріали, з яких виготовляли рейки – чавун і зварювальне залізо, – поступово розпочали використовувати в будівництві. В Києві з чавуна відливали ажурні надзвичайно красиві і зручні козирки на опорах, які входили в композицію порталів. Усі ці вищезначені фактори вплинули на формування в Києві багатопверхового прибуткового будинку (рис.1.5).

Поява нових типів будівель таких як багатопверхові прибуткові будинки, банки, пасажи, вокзали привело до того що композиційна система класицизму перестала задовольняти нові функційні вимоги. Підвищені вимоги до комфорту життя, до зручності розташування приміщень примусило архітекторів переглянути традиційні симетричні схеми, відійти від регулярної побудови плану. Симетрія та регулярність часто замінялись вільною, живописною побудовою об'ємів. Підвищення цін на землю в містах та дефіцит міського простору привели до відмови від важливого принципу класицизму – єдності плану та фасаду. Ордерна система стала лише декоративним прийомом оформлення будинку [248].

Збільшення щільності забудови в центрі міста унеможлилювало повноцінно вирішувати об'ємно-просторову композицію будівель, як це було при класицизмі, і забудова вулиць великих міст отримує більш площинне вирішення, стає периметральною.

Паралельно з розпадом класицизму йшов процес формування міста епохи промислового капіталізму, обличчям якого став еkleктизм.

Від класицизму архітектори кінця XIX – початку XX ст., взяли дві важливі риси і розвинули у своїй творчості: *перша* – це, в окремих випадках, архітектори все ж таки намагались досягти єдності просторової структури, «*єдність плану і фасаду*», що досягалось традиційними для класицизму засобами симетрії, метро-ритмічними закономірностями, принципами єдності, рівноваги, підпорядкування головному другорядного; *друга* – утворення чіткої типології, виявлення функції будівлі, її конкретного призначення.

В час пізнього класицизму сформувались і дві відмінності від жорстко регламентованої класицистичної традиції, які були продовжені в архітектурі кінця

XIX – початку XX ст. Перша відмінність – вільне поводження з ордером, трансформація ордеру або повне відкидання ордерної системи і зосередження на чисто структурній геометричній побудові композиції будівлі. Друга відмінність – проявилася у акцентуванні ролі історизму, у прагненні обрати певні історичні прототипи та їх практичному використанню [234;235].. Це друге відхилення привело до розширення кількості прототипів: до використання архітектури Відродження, готики, Візантії і т.д.

Деякі дослідники, вважають що інтерес до середньовіччя був викликаний відродженням національних архітектурних традицій як протиставлення космополітизму класицизму і, як продовження цієї думки, середньовічне (медієвістське) направлення стало першоджерелом різних національних напрямків в архітектурі еkleктики.

Інтелігенція на межі XIX і XX ст. вважала мистецтво своєрідним засобом трансформації реальності. Реальність того часу була відразу мислячій інтелігенції, навколишній світ був нерозумним та несправедливим, водночас революція не приймалась інтелігенцією і сприймалась як акт жахливого насильства. Таким чином, єдиним шляхом залишався шлях духовної революції, трансформації свідомості, зміни світогляду. Головна роль в цьому процесі відводилась мистецтву. Естетичне задоволення вважалось надзвичайно корисним внаслідок того що воно дозволяє доторкнутись до вищих духовних цінностей і, таким чином, виховує людину. Тому такою важливою стає професійна майстерність, яка часто переходить у свою крайність – естетизм. Сенсом мистецтва стає сфера морально-етичних уявлень [235; 248]. Головною цінністю мистецтва вважалась здатність створювати новий світ, світ високих ідеалів, давати естетичне задоволення, пробуджувати любов, милосердя, співчуття.

Особливу роль в цей час відігравав романтизм, який руйнував раціоналістичну основу класицизму і в основі якого була ідея домінування почуття над розумом. Головним принципом романтизму був суб'єктивізм, піднесення творчої інтуїції митця. Це відкривало можливість для архітекторів

використовувати широкий ряд прототипів, дозволяло довільно міняти архітектурні форми характерні для різних стилів і довільно їх поєднувати. Саме романтизм став ідейною основою для формування еkleктизму як творчого методу в архітектурі на межі XIX-XX ст. В епоху розпаду класицизму сформувалась принципово нова тенденція пошуку історичного прототипу, який найбільш повно відповідає функції будівлі. Саме ця тенденція може вважатися першоджерелом історизму архітектури кінця XIX – початку XX ст.

Архітектурна теорія кінця XIX – початку XX ст. була обмежена з одного боку романтичним направленням, а з другого боку раціоналістичним. Обидва ці напрямки вважали основною проблемою архітектури невідповідність між її художніми і технічними складовими. Але романтики вважали що вирішення цієї проблеми лежить у відродженні ремісництва та народної традиції, а раціоналісти навпаки вважали основною проблемою еkleктики спробу замаскувати нові конструкції, підробити нові матеріали, металеві конструкції, бетон та інші під традиційні.

В цей час, як писав В.Є. Ясієвич [225], певний прототип, а конкретніше певний архітектурний стиль для будівлі обирався в залежності від функційного призначення будівлі. Він назвав це явище «семантичним стилізаторством» внаслідок наповнення окремих типів будівель певними смисловими асоціаціями. Так для театрів обирались ренесансно-барокові форми, для церков – візантійсько-російські або готичні, для синагог – мавританські, для музеїв – форми модернізованої класики.

Для прибуткових будинків, особняків, готелів, народних аудиторій, бібліотек в Києві була особливо характерна ренесансно-барокова еkleктика. Необарокова архітектура в Києві спиралась на багаті місцеві традиції. Архітектори надихались ансамблями Києво-Печерської Лаври, Софіївського монастиря та ін., що особливо проявилось у використанні декоративних барокових веж, які часто увінчували наріжні елементи або завершували композиційні вісі в рядових будинках.

В руслі ренесансно-барокового напрямку в Києві працювали архітектори В.І. та І.В. Ніколаєви, А.К.Краусс, М.М.Горденін, О.Я.Шиле, К.Ф.Шиман та І.Т.Гілевич та інші. Багато будівель в цьому стилі у А.К.Краусса – готель «Шале-Рояль» (Басейна,2), прибуткові будинки по вул. Рейтарська, 25; Ярославів вал, 16, бульвар Т.Шевченка, 3, вул. Саксаганського, 28, 43, 44, 81, Шота Руставелі, 28 та 30, Михайлівська, 11 та 22 та інші (табл.2.4 Т-3). Автори створили певний тип фасадного рішення житлового будинку, використовуючи стилеформуючі принципи ренесансу з елементами бароко та декоративними купольними баштами, а також з скульптурними ренесансними вставками [248].

Готичні мотиви були використані в будинках по вул. Бульварно-Кудрявській, 3, (арх. П.І.Спарро, 1873 р.), вул. Володимирська, 37 – цегляна готика 1870-х років, вул. Шовковична,19 (арх. М.Вишневський, 1901р.), вул. Рейтарська, 22 (арх. Й.А.Зекцер, Л.Г.Торов), вул. В.Житомирська, 8-а (арх. М.П.Бобрусів), в Миколаївському костелі по вул. Велика Васильківська, 75 (арх. В.Городецький, С.Валовський, 1899-1909 роки). Окремі готичні елементи використані в рішенні фасадів будинків на вул. Ярославів вал, 1, Рейтарська, 31/16, Заньковецької, 6 (арх. Е.П.Брадтман, Г.П.Шлейфер) [248].

Неоросійський стиль в Києві представлений будинками на Андріївському узвозі, 34 (арх. О.Р. Хойнацький, 1900 р.), Трьохсвятительська, 4 (арх. Є.Ф.Єрмаков, 1901 р.), В.Житомирська, 9 (арх. Є.Ф.Єрмаков, 1903 р.), Є.Чикаленка, 45 (арх. М.Г. Артинов,1901), Дегтярівська, 5 (арх. М.Г. Артинов, 1902 р.), ансамбль Покровського монастиря (арх. В.М. Ніколаєв, 1896-1906 роки) та інші.

Неокласицизм знайшов своє відображення в будинках на Олеса Гончара, 55-б (арх. О.В. Кобелев,1914), Володимирська, 57 (арх. П.Ф. Альошин, 1911-1913 роки), Саксаганського,72, Саксаганського, 34, Бульварно-Кудрявська, 25/11, Шовковична, 36/7 та інших (табл. 2.4 Т-3).

Головною особливістю київських будинків збудованих «в стилях» – є їх матеріал – виконання з київської жовтої цегли високої якості. Будинки часто не

оштукатурювались, про що свідчить розшивка швів на фасадах будівель. В цегляній кладці так званого «цегляного стилю» виконувались і неоготика, ордерна система, неоренесанс і модерн.

Треба зауважити що «цегляний стиль» засновником якого, в певній мірі, можна вважати І.С. Кітнера, не є стилем, в класичному розумінні поняття «стиль», а є прийомом, обумовленим матеріалом. В Києві «цегляний стиль» використовувався дуже широко.

Особливе місце в архітектурі кінця ХІХ – початку ХХ ст. належить модерну. В словнику Мардера А.П. *модёрн* (від фр. *Moderne* – сучасний) – одна з умовних назв стилю світового мистецтва і архітектури кін. ХІХ – поч. ХХ ст. [110, с.169].

У різних країнах він мав свої особливості та власну назву: в Австрії – «сецесіон», у Німеччині – «югендстиль», у Франції та Бельгії – «ар-нуво», в Італії – «ліберті» [104], в Америці – «тіффані». В Україні існували три напрямки модерну: витончений декоративний модерн; раціональний модерн (стримані геометричні форми); український модерн (виник на основі переосмислення народних традицій, приклад – Полтавське земство). Скібіцька Т.В. так визначає ці три напрямки модерну: інтернаціональний (декоративний), конструктивістський (раціоналістичний), ретроспективний або народно-стильовий (український модерн) [58, с.392]. Модерн виник в Західній Європі і ніс ідеї індивідуальної творчості, звертання до форм природи, рослинного та анімалістичного світу, сприяв розвитку синтезу мистецтв, а також виникненню асоціативних зв'язків з міфологією, історією, довкіллям.

Найвідоміші будинки в стилі модерн в Києві – особняки по вул. Олеся Гончара, 33 (арх. І. Ледоховський, 1900 – ті роки, скульптури будинку виконані скульптором Федором Соколовим і датовані 1907 р.), вул. Банкова, 10, т. зв. будинок з химерами (арх. В.В. Городецький, 1901-1902 роки), прибуткові будинки по вул. Рейтарська, 20/24 (арх. О.М. Вербицький, 1908-1912 роки), вул. гетьмана Скоропадського, 11 (арх. І.А. Зекцер, Л.Г. Торев, 1910-1912 роки), вул. В.Житомирська, 32 (ймовірно арх. І.К. Ледоховський), пров. Музейний, 6

(арх. В.М. Риков, 1909 р.), Ярославів вал, 14 (арх. М.В. Круг, 1910 р.), Чикаленка, 21 (арх. Й. Зекцер, 1910-1912), Грушевського, 16 (арх. Й. Зекцер, 1908), Гоголівська, 23 (арх. В.А. Безсмертний, 1909), Січових стрільців, 40 (арх. В.А. Безсмертний, 1913), Ілленка, 8 (арх. В.А. Безсмертний, 1910-1911), Велика Житомирська, 8а (арх. Й.А. Зекцер, 1907-1908), Лютеранська, 23 (арх. Е. Брадтман, 1907), Городецького, 15 (арх. ймовірно Е. Брадтман та Г. Шлейфер, 1901-1903) та інші.

Зростання інтересу до свого коріння та формування самосвідомості української нації сприяло поглибленому вивченню витоків української культури. В цей час в Києві, в Полтаві та в інших містах з'являються будівлі з елементами національного українського стилю. До цих елементів відносяться високі чотирикутні дахи з заломами, вежі, шестикутні віконні отвори, використання орнаментів та майоліки, запозичені з народної архітектури. Характерні віконні отвори зі скошеними кутами та інші риси можна побачити в будинках по вул. Шота Руставелі, 27; Саксаганського, 26/26; Дмитрівська, 37. Неукраїнський стиль мав два напрями – український народний стиль представлений в Києві школою по вул. Кирилівська (арх. В.Г. Кричевський), будинок по вул. Паньківська, 8 (арх. М.О. Шехонін); другий напрям наслідував форми українського бароко (в цьому напрямі працювали П.Ф. Альошин, Г.К. Лукомський, будинки не збереглися).

Характерною рисою Київської архітектури на межі століть є використання глазурованої кераміки, яке має витoki у барокових традиціях. Керамічні вставки та майолікові панно використані в будинках на вул. Олеся Гончара, 74; Лютеранська, 15; Спаська, 6; бульвар Шевченка, 23 та 48-а; Саксаганського, 57-а; вул. Олександра Коніського, 81 (керамічні вставки втрачено); Інститутська, 13/4; провулок Чеховський, 4 (керамічні вставки втрачено) та інші.

Специфіка розвитку та фізико-географічне положення Києва в процесі історичної еволюції наклали певні індивідуальні відбитки на його функціонально-

планувальну організацію та архітектурно-художні якості, однак він має і деякі спільні риси з найбільшими історичними містами України і Європи.

За історичними ознаками умовно можна виділити три основні етапи формування територій міст:

перший – до промисловий, для якого характерно створення історичного ядра міста та найважливіших архітектурних акцентів;

другий – етап інтенсивного росту – забудова кінця XIX – початку XX ст., коли відбувається нашарування нової забудови на історичне ядро міста, в цей час архітектурні акценти минулих епох обростають спочатку класицистичною забудовою, потім забудовою історичних стилів (неоренесанс, неоготика, неоросійський стиль, неокласицизм) та модерну;

третій – етап екстенсивного росту, який починається з середини XX ст., коли відбувається будівництво нових районів на вільних територіях, міста значно збільшуються за площею, що приводить до необхідності реконструкції історичного ядра.

Найбільший інтерес в умовах реконструкції міст представляє забудова періоду інтенсивного росту міста, а саме забудова кінця XIX – початку XX ст., яка переважно і є об'єктом сучасної реконструкції. Однак, оскільки вона накладалась на певну топографічну основу та на певну топографічну структуру минулих епох, із забудовою, яка мала свої особливості, з рядом існуючих архітектурних акцентів та домінант, необхідно розглянути її формування в історичному континіумі.

Загальна риса міст, розташованих на березі великих річок – розміщення на високих берегах. Таке розташування характерно для Києва. Київський правий берег піднімається на 100 м. над рівнем р. Дніпро. Ріки Дніпро та Либідь огороджували Київ зі сходу та заходу. З півночі місто було захищено струмком Сирець. Історична частина Києва розташована на правому березі Дніпра, на території розчленованою глибокими ярами та долинами невеликих річок на окремі висоти – гори, які розділяють місто на кілька частин: на Київській горі –

Верхнє місто, між Хрещатою долиною і ріками Дніпром та Либіддю – Печерськ, територія з низьким рельєфом між Верхнім містом і р. Дніпро – Поділ. Довгий час ці райони існували досить автономно і лише в середині XIX ст. були з'єднані в єдине місто.

Характерною рисою архітектури Києва є її зв'язок з тополандшафтною основою, з природним оточенням. Тополандшафтна основа відбилася в принципах планування та у прийомах забудови центральних історичних районів – ділення на Верхнє місто, та нижнє місто – Поділ; а також розміщення акцентних будівель на високих точках рельєфу – Андріївська церква, яка домінує в районі Володимирської та Десятинної вулиць Верхнього міста, вона ж є і основною домінантою Подолу; ансамбль Михайлівського Золотоверхого монастиря, домінує над схилами Володимирської гірки, вул. Трьохсвятительської; ансамбль Софійського монастиря, який домінує над Верхнім містом з боку Хрещатика, площі Незалежності, вул. Городецького [248].

Структура Верхнього міста (в межах вулиць Ярославів вал, площі Львівської, вул. В.Житомирської, Десятинної, Костельної, Прорізної) представляє собою унікальний синтез елементів забудови X-XI ст., кварталів вільної конфігурації та елементів з регулярною планувальною структурою. Планувальна система району побудована на взаємопересічених осях направлених вздовж найстаріших вулиць – Володимирської та В.Житомирської, і представляє собою єдність ландшафтного середовища та, власне, забудови. З обох боків Володимирської вулиці розташовані дві радіальні системи вулиць, які сходяться з одного боку до площі Незалежності, з другого боку – до Львівської площі.

Початок заселення найдавніших київських земель відноситься до кінця V – початку VI ст. (час виникнення міста Кия). Початок формування київської архітектури, яка частково дійшла до нас з рядом подальших нашарувань наступних епох, відноситься до X-XIII ст. часів Київської Русі. Окремі риси архітектури цього періоду у видозміненому вигляді збереглися у таких спорудах як Софійський собор (1037 р.), церква Спаса на Берестові (X-XI ст.),

Михайлівська церква Видубецького монастиря (1070-1088 р.р.), Троїцька надбрамна церква Києво-Печерської Лаври (1108 р.) та інші.

Після 1654 р. Верхнє місто та Печерськ укріплюються, на старих валах будуються нові фортифікаційні укріплення, формується забудова вулиць Рейтарської, Стрілецької. Домінуючим стилем XVII-XVIII ст. стає бароко, яке знайшло своє відображення в усіх визначних ансамблях міста (ансамбль Софійського монастиря, Києво-Печерська Лавра, Андріївська церква, Маріїнський палац).

В місті збереглися окремі пам'ятки класицизму, які стали в свою чергу центрами ансамблів – головний корпус Київського університету (1837-1842, арх. В. Беретті), будівля колишніх присутніх місць (1854, арх. І. Конніков, І. Штром, К. Скаржинський). Риси класицизму збереглися у планувальній структурі Подолу (1812 р., арх. В. Гесте). В XIX ст. будувати в центрі міста дозволялось лише за «зразковими» проектами, які передбачали лише три типи приватних житлових будинків, які відрізнялись лише протяжністю фасаду уздовж вулиці: від 11 до 32 м. Будувались одноповерхові будинки з 3 та 5-7 вікнами на фасаді. Проекти «зразкових» житлових будинків були розроблені в 1809-1812 роках архітекторами В. Стасовим, А. Руска, В. Гесте. В 30-х – 50-х роках XIX ст. новоутворені вулиці Старокиївського району та Подолу були забудовані за «*типовими проектами*» в стилі класицизм. Райони старих валів забудовані переважно в 50-х роках. Так в колекції «*типових будинків*», що зберігаються в Обласному архіві, креслення деяких типових будинків були призначені для мешканців вул. Бульварно-Кудрявської, які датуються 1854-1855 роками (архів КМОА, 1542, 1-615). У Старокиївському районі древні вали були зриті з 1832-1855 роки. В цей час почали засипати глибокі яри, а на їх місці виникли вулиці Олеся Гончара, Бульварно-Кудрявська, Івана Франка, Ярославів вал [248; 63].

У другій половині XIX ст. Київ мав типові риси, характерні для усіх капіталістичних міст того часу: контраст між презентабельним центром (Старокиївський, Печерський, частково Либідський райони) та

непрезентабельними околицями (Шулявка, Лук'янівка та інші). В цей час для забудови Києва характерні стихійність, відсутність чіткої планувальної структури міста, приватна власність на землю, периметральний характер та висока щільність забудови. Розмір, характер та довжина будівлі диктувалась розміром та довжиною земельної ділянки та заможністю господаря.

В той час масово скуповувалась земля в центральних районах міста, виросла кількість цегляних заводів, ціни на цеглу піднялись вдвічі, банки охоче видавали кредити, місто упорядковувалось [37;38;39;41]. Київ став невпізнаваним: кількість будинків збудованих з 1898 по 1901 роки досягла тисячі. В цей час в Києві в районі Липок сформувалась велика кількість нових презентабельних вулиць: Миколаївська, Ольгінська, Меренгівська, (нині Городецького), Заньковецької [40]. Розвиток міста йшов, переважно, на захід вздовж сучасного проспекту Берестейського, забудовувався привокзальний район, Шулявка, Деміївка, Солом'янка, Куренівка.

Другий етап інтенсивного будівництва розпочався в Києві в 1907 р. і закінчився в 1912 р. за ці п'ять років в місті зведено 1901 будинок. Будинки в цей час будувались переважно три- та чотириповерхові, але були й п'яти- і шестиповерхові будинки, обладнані ліфтами та паровим опаленням [248].

Дуже типова для Києва кінця ХІХ – початку ХХ ст. історія забудови вулиць Олеся Гончара та Бульварно-Кудрявської. Забудова вул. Олеся Гончара (колишня Маловолодимирська) розпочалась в 60-их роках ХІХ ст. [62] одно- та двоповерховими дерев'яними будинками. Напрямок Маловолодимирської вулиці зафіксовано ще на плані 1855 р. (вулиця міститься в колишньому Святославсько-Афанасьєвському ярі). Інтенсивна забудова кам'яними будинками розпочалась в 90-х роках ХІХ ст. Це будинки в садибах № 3,4,9 – 4-х поверховий будинок, № 16 – 4-х поверховий будинок, № 34 та 39 – 2-х поверхові будинки. Будівництво багатоповерхових будинків почалось на початку ХХ ст. Це будинки в садибах № 2, 15, 23, 32, 33 та інші. Вулиця Бульварно-Кудрявська почала забудовуватись в 50-х роках ХІХ ст. дерев'яними одноповерховими будинками до Львівської площі

[61]. В 70-х роках ХІХ ст. місто починає продавати ділянки землі за гроші з торгів, «посажені», за «змагання». Оскільки, це була земля ярів і коштувала недорого, а саме 1р. 62 коп. за квадратну сажень [37]. До 30-х – 90-х років вулиця залишається забудованою дерев'яними будинками за виключенням садиби Кудашевої (№ 3, 1876 р.).

Забудова територій в кінці ХІХ – початку ХХ ст. відбувалась поетапно. Збудовані в цей час багатопверхові будинки вросли в структуру малоповерхової (1-2 поверхи) забудови більш ранніх періодів, тому в забудові виникали значні перепади поверховості. Домінуючі в цей час стиль історизму співіснував з «типовою» забудовою класицизму початку ХІХ ст. Гористий київський рельєф та глибокі яри обумовили забудову цього району до 90-х років ХІХ ст. малоповерховими будинками, оскільки земля ярів коштувала дешево і була доступна малозабезпеченим верствам населення [248].

Архітектурно-містобудівними акцентами в той час, стали: художньо-промисловий та науковий музей (1897-1900 роки, арх. В.В. Городецький, Г.П. Бойцов, скульптор Е. Саля, нині Державний музей українського мистецтва на вул. М. Грушевського); банки на вул. Інститутській, 9 (1905-1909, арх. О.В. Кобелев та О.М. Вербицький) та на Хрещатику; театр опери та балету (1899-1901, арх. В.О. Шретер); Миколаївський костел на вул. Великій Васильківській, 75 (1899-1909, арх. В.В. Городецький). Цікавими магнітами, які притягують туристів та поціновувачів мистецтва стали особняки на Олеса Гончара, 33 (арх. І.К. Ледоховський), на Лютеранській, 15 (арх. О.М. Вербицький), Лютеранській, 23 (арх. Е.П. Брадтман), на Шовковичній, 19 (арх. М.О. Вишневський), Ярославовім валу, 1 (1897, арх. М.М. Добачевський), Ярославовім валу, 14 (арх. М.В. Клуг, М.І. Яскевич), Великій Житомирській, 32 (І.К. Ледоховський), Великій Житомирській, 8а (арх. М. Бобрусов), Гоголівській, 23 (арх. В.А. Безсмертний) та особливо знаменитий будинок з химерами на Банковій, 10 (арх. В.В. Городецький) та деякі інші. Ці будівлі значною мірою визначили нові уявлення про архітектуру Києва початку ХХ ст.

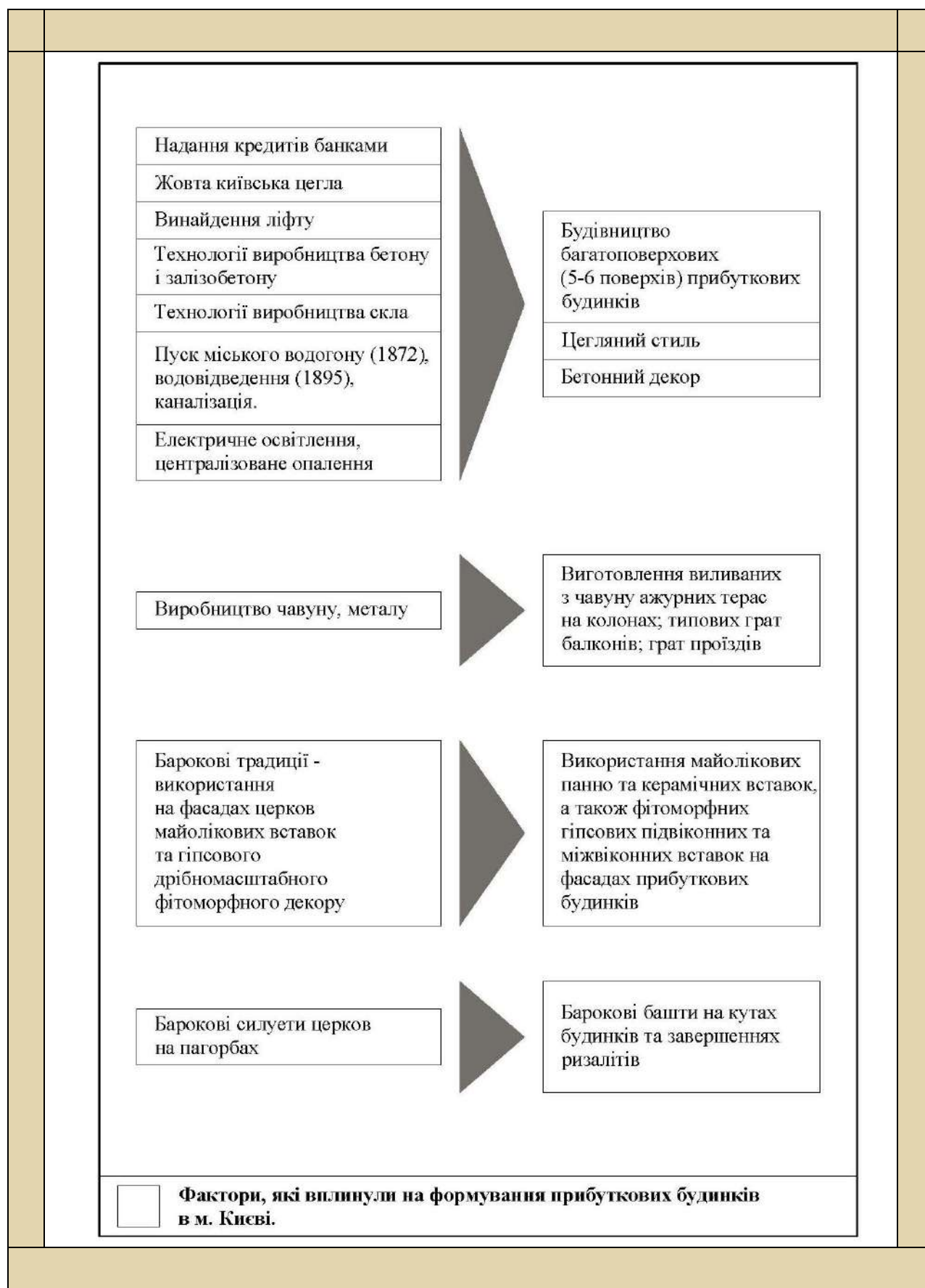

Рис. 1.5 Фактори які вплинули на формування прибукових будинків в Києва

Житлові будівлі, які складали архітектурне середовище та основний каркас вулиць історичної частини міста, особливо забудова, яка мала статус фонові з усіма її цінними і унікальними деталями та елементами, часто не враховувалися у збереженні архітектурно-художнього образу міста. Звідси як наслідок – великий відсоток зносу рядових житлових будівель цього періоду, безжальні, нічим не виправдані, спотворення при ремонтах, що приводить до порушення гармонії архітектурно-художнього образу міста, знищення його своєрідності. Серед дослідників та архітекторів-практиків довго існувала думка що рядова забудова Києва кінця XIX – початку XX ст. не представляє цінності ані в науковому, ані в художньому відношенні, головним чином тому, що вона носила начебто непрофесійний характер. Але в результаті інвентаризації (1982-1986 років) яку проводили інститути Укрпроектреставрація, Головкиївпроект, Київ НДПІАМ, досліджень Ясієвича В.Є., Кальницького М.Б., Чепелика В.В., Скібіцької Т.В. виявлено, що над створенням рядової забудови вулиць, житлових будинків – прибуткових будинків та особняків, працювали більш ніж 80 архітекторів – професіоналів. Серед них такі відомі архітектори як В.М. Ніколаєв, І.В. Ніколаєв, М.П. Бобрусов, Е.П. Брадтман, П.Ф. Альошин, О.М. Вербицький, В.В. Городецький, В.М. Риков, О.В. Осьмак, Є.Ф. Єрмаков, О.В. Кобелев, З.І. Журавський, Й.А. Зекцер, І. Спарро, В.І. Сичугов, О.Я. Шилле, Л.Г. Торев, Ф.Ф. Ессен, а також виявлено архітекторів та інженерів, які були менш відомі, О.К. Геккер, М.М. Горденін, А.Ф. Краусс, О.Р. Хойнацький, О.С. Кривошеєв, Г.П. Поздняков, брати Р.Г. та П.Г. Тустановські, Г. Федоров та інші.

Аналіз виявлених проєктів дипломованих авторів дозволив довести помилковість думки про малоцінність рядової житлової забудови, яка начебто створювалась київськими підрядниками без участі архітекторів.

Для правильного розуміння ролі та особливостей історичної забудови важливо виявлення її функціональної, композиційної та стилістичної структури. Архітектурно-декоративна пластика, за рахунок своєї багатогранності була носієм атрибуції стилю та виражала настрої, емоції та асоціативні уявлення

архітектора та замовника архітектурної форми. Усе це визначило з одного боку деяку випадковість форм, а з другого – певну обумовленість, послідовність та логічність, які пов'язані з народними традиціями, міфологією, семантикою і розміщенням на фасаді окремих скульптурних і архітектурно-декоративних елементів в чітко визначених місцях. Ці складові утворюють своєрідну *«єдність різноманіття»* київської забудови кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Будівлі зведені в різних стилях часто мають спільну композиційну структуру фасадів. А композиція фасадів в свою чергу залежить від планувальної структури будинку, яка в свою чергу залежить від: функціонального призначення, місця в забудові і характеру та форми земельної ділянки.

В забудові Києва кінця ХІХ – початку ХХ ст. значну роль відіграють багатоповерхові *«прибуткові будинки»* [109]. Ці найстарші представники житлового фонду успішно виконували своє призначення протягом 100 років і тепер отримують новий статус пам'яток архітектури, які згідно закону потрібно охороняти та розумно використовувати [161].

Проведені київським НДІТІ в 1976-1980 роках, а пізніше НДІТІАМ дослідження архітектури України кінця ХІХ – початку ХХ ст. (№ 57-89/2 1989 р.), передані проєктувальникам, які займались реконструкцією і ремонтом старого житлового фонду. Ці дослідження включали типологію планування прибуткових будинків, засоби їх збереження та використання.

Але дослідження цінних архітектурних та декоративних деталей, їх класифікацію, типологію, цінність і значення цих деталей в навколишній забудові не було проведено [122]. Тобто ці дослідження були зупинені на етапі виявлення пам'яток архітектури, які досі не закінчені, і багато будівель ще чекають взяття їх на облік і надання статусу пам'яток архітектури чи історії.

Тип багатоповерхового прибуткового будинку почав формуватись в Києві та Харкові в 70-ті роки ХІХ ст. [109;225]. Первісно ці будинки мали індивідуальне планування та мінімальне обладнання (пічне опалення) [248].. Характерним прикладом одного з перших багатоповерхових прибуткових будинків є будинок

на бульварі Шевченко (1873-1875 роки, арх. В.М. Ніколаєв). Перший поверх цього будинку мав вбудовані магазини, другий та третій – великі квартири. На четвертому поверсі містились дешеві маленькі квартирки, які виходили в довгий коридор.

Після пуску міського водогону (1872 р.) і особливо водовідведення (1895 р.) виникли технічні умови для будівництва багатоповерхових житлових будинків [71]. Багатоповерхові прибуткові будинки стали однією з найбільш типових форм міського житла. Головною функцією таких будинків для замовника стало отримання максимального прибутку з земельної ділянки. Ціни на землю в центрі міста швидко зростали, це обумовило зростання поверховості будинків від 3-4 поверхів в кінці ХІХ ст. до 5-6 поверхів на початку ХХ ст. Нове інженерне обладнання (водогін, водовідведення, ліфт, електричне освітлення, централізоване опалення) поступово перетворювало прибутковий будинок у складний інженерний об'єкт, який вимагав великих затрат. Так 8-10 поверховий будинок Гінзбурга в Києві (1910-1914 роки) коштував 1,5 млн. карбованців, тобто стільки ж, скільки оперний театр в Одесі. Будівництво великих прибуткових будинків в Києві стрімко зросло за перше десятиліття ХХ ст., так (на основі довідників та публікацій в тогочасних газетах) в 1901 р. в Києві зведено лише три п'ятиповерхових будинки, а в 1911 році вже 45 будинків, крім того в цей час почали будувати 25 шестиповерхових будинків і 5 семиповерхових будинків, що зведені на сучасних вул. Городецького, В. Житомирська, Антоновича, Чикаленка, Саксаганського та інших.

Спираючись на дослідження В.Є. Ясієвича (в яких проаналізовано 350 прибуткових будинків Києва та Харкова на основі обмірних креслень та планів) виявлено типові прийоми планування багатоповерхових житлових будинків початку ХХ ст. [225].

Зростання поверховості та розвиток інженерного обладнання (водогін, каналізація, ліфт) обумовили необхідність впорядкування функційної структури будинку по вертикалі і заміни індивідуального планування секційним.

Односекційні житлові будинки мали компактне планування та коридорне. Тип компактного односекційного будинку набуває найбільшого розповсюдження в Києві на початку століття. Він вимагав невеликої ділянки та був економічним в умовах малої ширини ділянки. Іноді такі будинки будувались спареними один з одним. План секції визнає розміщення головних та чорних сходів: в одній сходовій клітці спарено, або роздільно. Підсобні приміщення квартири (кухня, санвузол), а також спальні зазвичай згруповано навколо чорних (господарських) сходів з виходом у двір. А основні приміщення (вітальня, кабінет) – вздовж головного фасаду. Ця диференціація дозволяла ділити квартиру на дві основні функційні зони – спільну та ідивідуальну.

Поступово односекційні будинки ускладнювались дво- та чотириквартирною секцією. В XIX ст. кухонний блок з чорними сходами розміщувався всередині будинку. На початку XX ст. цей блок виноситься назовні у самостійний об'єм, який поступово розвивається в квартиру. Це давало можливість краще оформити вхід в будинок, використати фасадну частину будинку для розміщення великих кімнат. Прикладами такого типу житлових будинків є будинки: на Круглоуніверситетській, 7 (1910, арх. М.О. Даміловський), Богомольця, 20 (1914, арх. П.Ф. Альошин), Саксаганського, 101, 103 та інші. Цей тип будинку є найбільш розповсюдженим в Києві і його було рекомендовано інститутом НДПІ в 1980-х роках для реконструкції з сучасним набором квартир.

Другий тип односекційного будинку має планувальну схему на основі трьох сходів (парадні, двоє службових). Цей тип дозволив перейти від двоквартирної секції до чотири та шестиквартирної. Приклади таких будинків в Києві на Євгена Чикаленка, 23 (1910), Олесь Гончара, 74 (1911, арх. П.Ф. Альошин).

Третім типом односекційних будинків, яких досить небагато, був односекційний будинок коридорної системи з одноквартирною секцією. Площа квартир в таких будинках була 190-280 кв.м. Сходи в них були розташовані в торцях, що дозволило збільшити площу кімнат, які виходили на головний фасад, а

кухні розмістити в глибині квартири. Приклади таких будинків на вул. Грушевського, 16, Чикаленка, 17.

Багатосекційні прибуткові будинки мали різні сполучення секцій – видовжені вздовж вулиці, кутові та будинки складної конфігурації з замкненими дворами, Т-подібні, П-подібні. Будинки першого типу часто мають двоквартирні секції зі сходами розташованими на одній осі чи зсунутими, вони зустрічаються досить рідко, Велика Васильківська, 14 (1910-1911, арх. П. Сватковський).

Прикладом другого типу (кутове рішення) є будинок на вул. Павла Скоропадського (колишня Толстого) (1910-1912, арх. І. Зекцер, Л. Торев), він має складну конфігурацію і пластику об'ємів. Кутові рішення використовувались для створення архітектурних та містобудівних акцентів, часто увінчувались баштою, мали кутовий еркер, високий багато декорований аттик.

Третій тип – багатосекційні будинки складної конфігурації з замкненими внутрішніми дворами. Такі будинки зазвичай мали проблеми з інсоляцією квартир. Приклади – будинок по вул. Є.Чикаленка, 21; Репіна, 13; В.Васильківська, 26. В таких будинках був різкий контраст на рівні зручностей особливо помітний в квартирах, які виходили у внутрішні двори.

Внутрішні – замкнені двори були значним недоліком забудови, вони створювали антисанітарні умови для життя і, оскільки в цих квартирах був відсутній достатній рівень інсоляції. Вирішити цю проблему мали багатосекційні будинки П-подібної форми з курдонерами. Приклад такого будинку т.з. «Будинок Гінзбурга» (1910-1914, арх. Ф. Троупянський, А. Мінкус), а також будинок на Б. Хмельницького, 10 (1910-ті роки).

В результаті дослідження планувальної структури будинків і їх фасадного рішення виявлено що планувальна структура будинку далеко не завжди прочитувалась на його фасаді, тому для класифікації і типології фасадів необхідно обирати інший принцип не пов'язаний з планувальним рішенням.

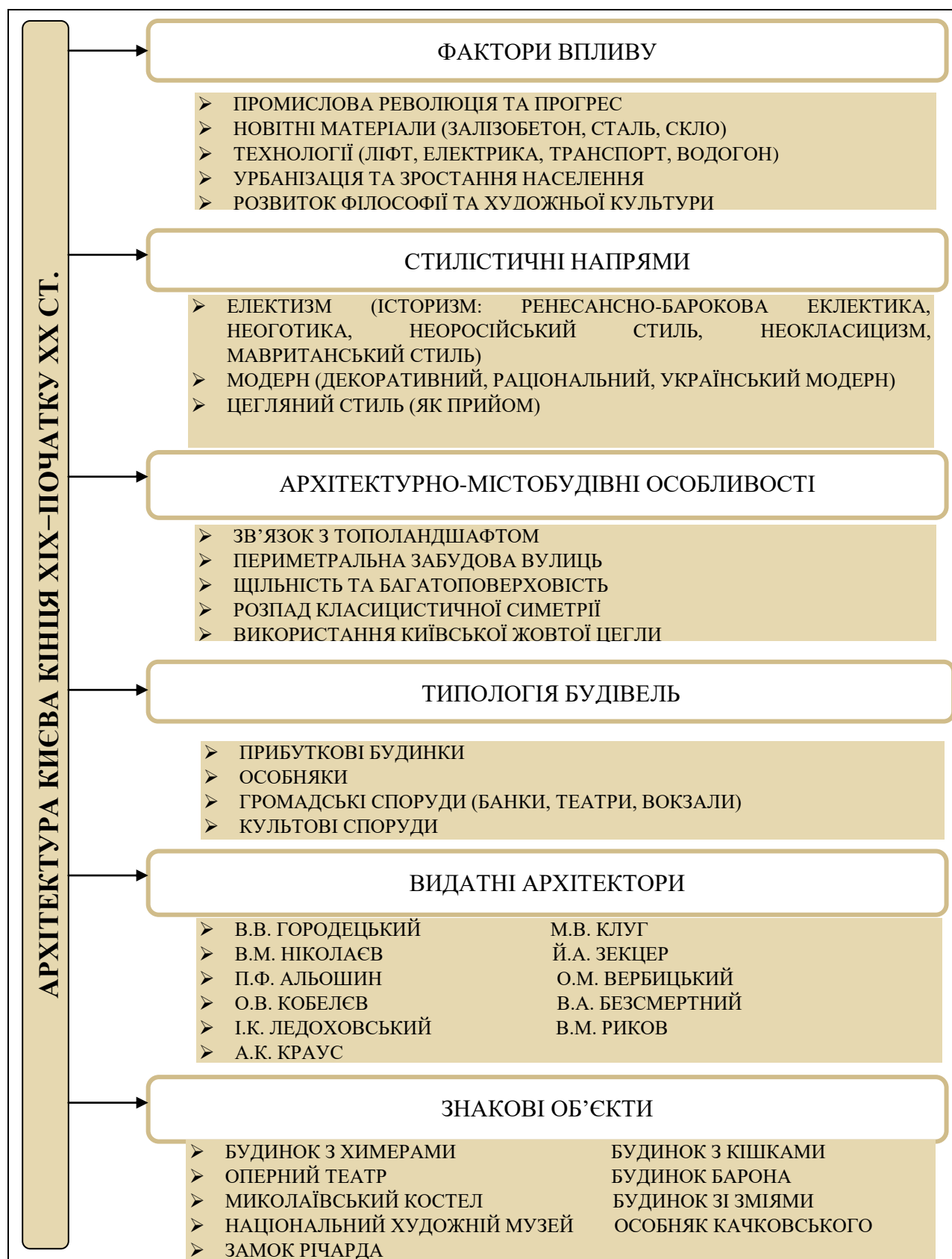

Рис. 1.6 Історичні, тополандшафтні та архітектурно-містобудівні особливості архітектури Києва кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Висновки до першого розділу

1. Незважаючи на постановку на облік більше 3,5 тисяч пам'яток культури (за даними на 2019 р.) продовжують втрачатись цінні елементи архітектурно-декоративної пластики фасадів. Навіть, коли вівся ремонт в будівлях, які отримали статус пам'яток архітектури місцевого значення, нерідко цінні архітектурні деталі і елементи втрачалися, їх замінювали на «подібні», примітивні, які часто досить далекі від оригіналу.

У зв'язку з цим загострилась необхідність виявлення особливостей структурної та об'ємної архітектурно-декоративної пластики забудови, її класифікації з метою збереження і розвитку. Надано визначення поняттю «архітектурно-декоративна пластика фасадів», виявлено її складові в київській забудові.

2. Аналіз попередніх наукових досліджень виявив, що в питаннях історії, теорії архітектури закони і засоби композиції, тектоніка, історія стилів, планувальна структура будівель кінця XIX – початку XX ст. висвітлені повно і широко, найбільше уваги приділено стилю модерн, хронології та регіонам його поширення. Багато досліджень присвячено реставрації та реконструкції історичних міст. Але особливості та класифікація архітектурно-декоративної пластики київських фасадів забудови кінця XIX – початку XX ст. потребує деталізації і подальшого дослідження. Розглянуті і проаналізовані джерела відкрили можливість для дослідження питання виявлення складових і структури архітектурно-декоративної пластики фасадів досліджуваного періоду, а також виявлення її цінності і подальшої її класифікації.

3. В результаті аналізу закордонного досвіду реставрації та реконструкції історичної забудови виявлено основні тенденції, які варто застосовувати в практиці ремонтно-реставраційних робіт, зокрема в процесі реконструкції Києва: збереження архітектурної автентичності будівлі як частини міського культурного середовища, збереження автентичних елементів фасадів;

технологічні прийоми: лазерне очищення фасадів; сканування 3D для відтворення елементів; тепловізійне обстеження; створення спеціалізованих навчальних закладів, де студентів будуть навчати технологіям XIX – початку XX ст.; створення цифрових каталогів пам'яток архітектури, які допоможуть відновлювати об'єкти, втрачені під час воєн та пожеж.

4. Виявлено, що архітектура Києва кінця XIX – початку XX ст. сформувалась на історичній топо-ландшафтній основі в два етапи. *Перший етап* – припав на 1898-1901 рр. В цей час з'явилась велика кількість нових вулиць: Ольгінська, Меренгівська (нині Городецького), Заньковецької. Під час *другого етапу* інтенсивного будівництва 1907-1912 рр. зведено 1901 будинок (3-4 і 5-6 поверхів, обладнані ліфтами та паровим опаленням). Виявлено ряд містобудівних акцентів-домінант, які розташовані на пагорбах, і яким підпорядковується забудова кінця XIX – початку XX ст., а також локальні акценти, якими є значна кількість прибуткових будинків та особняків досліджуваного періоду, які стали для киян знаковими об'єктами та орієнтирами.

5. Виявлено фактори, які вплинули на формування київських прибуткових будинків: винайдення ліфта, технології виробництва залізобетону, технології виробництва скла, пуск міського водогону, водовідведення, каналізація, електричне освітлення, централізоване опалення. Виробництво чавуну та розвиток металургії сприяло виготовленню характерних для Києва ажурних козирків-балконів на колонах, виливаних ґрат проїздів. Традиційним для київських прибуткових будинків було використання на фасадах жовтої київської цегли, керамічних глазурованих вставок та гіпсового фітоморфного, зооморфного та антропоморфного декору.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ КОМПОЗИЦІЙНИХ РІШЕНЬ ФАСАДІВ ЗАБУДОВИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

2.1 Методи та методика етапів дослідження.

Теоретико-методичні засади роботи ґрунтуються на підставі історіографічного, джерелознавчого, натурального обстеження, фотофіксації, графічній побудові та графічного аналізу й синтезу, а також використання проблемнохронологічного, структурно-системного, ретроспективного методів. Загальнонаукові методи [25] дозволили дослідити об'єктно-предметну сферу архітектури кінця ХІХ – початку ХХ ст. в м. Києві, виявити принципи класифікації фасадів у містобудівній ситуації, принципи класифікації фасадів і їх архітектурно-декоративної пластики за композиційними ознаками, і з'ясувати характер зв'язків між семантикою архітектурно-декоративної пластики і її місцем в композиції фасадів. Системний підхід [97;98]. до розвитку архітектури зазначеного періоду та методи генетичного, компаративного аналізу й синтезу допомогли виявити особливості архітектурно-декоративної пластики кінця ХІХ – початку ХХ ст., в м. Києві, класифікувати її, виявити типові та унікальні рішення, а також виявити проблеми зі збереженням історико-культурної спадщини.

Методи дослідження: в процесі дослідження фасадів забудови кінця ХІХ – початку ХХ ст. в м. Києві використані наступні методи:

- натурне обстеження, фотофіксація, обміри, замальовки та креслення фасадів та архітектурних деталей;
- параметричний метод – полягає у встановленні залежностей між властивостями об'єкта;
- морфологічний метод – розбиття складних проблем на більш прості складові та пошук рішення для кожного з них і комбінування їх у нові структури;

Теоретичні методи:

- дослідження літературних та архівних джерел, аналіз та структуролізація інформації;

- систематизація факторів формування архітектури досліджуваного періоду;
- комбінування та структурне об'єднання здобутої інформації;
- аналітичні розрахунки оптимальних параметрів сприйняття об'єктів;
- порівняльний аналіз;
- узагальнення принципів класифікації та класифікація композиційних рішень фасадів;
- встановлення принципів класифікації та класифікація архітектурних та декоративних деталей;
- аналітично-графічне моделювання.

Емпіричні методи:

- спостереження за змінами в структурі об'єктів дослідження внаслідок старіння та зовнішніх втручань;
- фото фіксація, обміри, замальовки.

Послідовність усіх етапів наукового пошуку відображена у трьох розділах, які розроблені з використанням методів емпіричного і теоретичного дослідження. Ці розділи відображають класичну схему наукової роботи – від аналізу наукових праць попередників, згідно обраній темі переважно вітчизняних, через історичний, практичний досвід розміщення об'єктів в структурі міста до розроблення їх класифікації та типології, виявлення проблем збереження різних видів архітектурно-декоративної пластики і рекомендацій щодо збереження найбільш вразливих архітектурних і декоративних деталей (особливо важливих у сприйнятті самобутності Києва). Результатом стали розроблені засади класифікації і типології фасадів та архітектурних і декоративних деталей, власне класифікація, а також принципи, прийоми та рекомендації щодо збереження цінних елементів, архітектурних і декоративних деталей фасадів забудови кінця XIX – початку XX ст. м. Києва.

При розробці методології даного дисертаційного дослідження враховано попередні напрацювання вітчизняних і закордонних авторів. Їхні розробки стали

основою для вирішення поставлених задач із виявлення і збереження цінних архітектурних деталей в структурі міста. Використання кожного методу обумовлене поетапним розглядом конкретних аспектів дослідження, які відповідають поставленій меті та завданням кожного розділу. Таким чином, дане дослідження виконане за допомогою упорядкованої системи методів як загальнонаукових, так і спеціальних.

На першому етапі дослідження завдяки емпіричним та теоретичним методам [116].дослідження проведено збір матеріалів, а саме:

- аналіз літературних джерел як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, узагальнено результати наукових розвідок, що стосувалися архітектури кінця ХІХ – початку ХХ ст.;
- аналіз нормативно-законодавчої бази та термінології;
- аналіз історичних та тополандшафтних особливостей формування архітектури кінця ХІХ – початку ХХ ст. в м.Києві та містобудівної практики;
- проведено натурні обстеження: фото фіксація, обміри, графічні замальовки та опис архітектурно-декоративної пластики фасадів;
- зібрана інформація щодо аналізу та систематизації, в результаті чого висунута робоча гіпотеза дослідження, створена відповідна теоретична модель та алгоритм її впровадження в практику.

На другому етапі дослідження задіяні методи емпіричного [47].та теоретичного аналізу та спеціальні методи [25]. , а саме:

- метод історичного аналізу, використаний при дослідженні розвитку архітектури кінця ХІХ – початку ХХ ст. в м.Києві;
- методом натурних обстежень, обмірів та графічних замальовок виявлено різновиди композиційних рішень фасадів (структурна пластика) та архітектурних деталей (об'ємно-функціональної та декоративно-символічної пластики) в житловій забудові м. Києва, завдяки чому вдалося визначити типи композиційних рішень фасадів забудови кінця ХІХ – початку ХХ ст. в м.Києві та типи архітектурних деталей і проведено відповідну класифікацію;

– завдяки методу статистичного аналізу стало можливо проаналізувати та зробити висновки відносно кількісної та якісної структури типів елементів архітектурно-декоративної пластики фасадів забудови кінця XIX – початку XX ст. в м.Києві;

– спеціальні методи, такі як: аналіз картографічного матеріалу та супутникової зйомки, графоаналітичний метод допомогли виявити розміщення різних типів композиційного рішення фасадів в структурі центральних житлових районів м. Києва, розрахувати кут сприйняття фасадів в периметральній забудові;

– методи типологічного аналізу [222], узагальнення та метод порівняльного аналізу допомогли у виявленні типів композиційних рішень;

– метод структурного аналізу та метод синтезу застосовані для розробки класифікації композиційних вирішень фасадів забудови кінця XIX – початку XX ст. та їх розміщення в містобудівній ситуації;

– *На третьому етапі дослідження* поряд із перерахованими вище методами, було задіяно методи:

– спостереження і узагальнення та метод абстрагування для виявлення типології архітектурних деталей [222];

– метод абстрагування і метод порівняльного аналізу при дослідженні факторів та умов, що впливають на розробку класифікації архітектурних деталей;

– метод структурного аналізу – залучено при узагальненні попередніх результатів дослідження для подальшої розробки та надання рекомендацій щодо збереження самотності архітектурно-декоративної пластики фасадів забудови кінця XIX – початку XX ст.;

На четвертому етапі дослідження застосовані спеціальні методи, такі як:

– методи теоретичного та графо-аналітичного моделювання застосовано при створенні узагальнених моделей типологічних композиційних схем фасадів та окремих деталей забудови кінця XIX – початку XX ст.;

Варто підкреслити, що на усіх етапах даного дисертаційного дослідження використано загальнонаукові методи, які характерні для усіх рівнів – це аналіз і синтез, абстрагування та конкретизація, системний підхід [25;6].

Аналіз і синтез – методи, які доповнюють один одного і сприяють дослідженню типів композиційних рішень фасадів, об'ємної функціональної пластики і декоративно-символічної пластики. Аналіз допоміг дослідити окремі об'єкти, виявити їх особливості та розміщення в містобудівній структурі, а синтезування інформації посприяло узагальнити та зробити класифікацію архітектурно-декоративної пластики фасадів забудови кінця ХІХ – поч. ХХ ст., в м. Києві.

Методи *абстрагування та конкретизації* надають можливість вести дослідження архітектурно-декоративної пластики на окремих рівнях та зосередити основну увагу на особливостях і класифікації архітектурно-декоративної пластики, які безпосередньо є предметом даного наукового дослідження.

Системний підхід став всеохоплюючим методом даної наукової роботи на усіх рівнях та дав змогу досліджувати архітектурно-декоративну пластику на фасаді в житловій забудові, як цілісну систему множини елементів в сукупності їх відношень та зв'язків між ними. Методи та методика представлено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

**Методи дослідження архітектурно-декоративної пластики фасадів
забудови кінця XIX – початку XX ст.**

Вид дослідження	Методи дослідження	Результат дослідження
1	2	3
I етап		
Збір матеріалів дослідження. Пошук в бібліотеках, архівах, натурні обстеження, фотофіксація, робота з планами тощо.	Аналіз стану дослідженості питання.	Визначено актуальність обраної теми, мету і задачі, межі, об'єкт та предмет дослідження
	Аналіз наукових джерел, порівняння, метод історичного аналізу, систематизація.	Узагальнено результати попередніх вітчизняних та зарубіжних наукових досліджень. Проаналізовано закордонний та вітчизняний досвід реставрації та реконструкції.
		Проаналізовані історичні, тополандшафтні, архітектурні, містобудівні та стилістичні особливості формування архітектури кінця XIX – початку XX ст. в м.Києві.
	Натурні обстеження, спостереження, систематизація	Виявлено різновиди архітектурно-декоративної пластики фасадів
	Теоретичні методи (гіпотетичний підхід, системний підхід)	Обрано методiku дослідження

Продовження таблиці 2.1

II етап		
1	2	3
Пошук різновидів типологічних рішень фасадів забудови кінця XIX – початку XX ст., в м. Києві, виявлення їх особливостей. Натурне обстеження, фотофіксація, обміри, графічні замальовки.	Метод натурних обстежень, метод статистичного аналізу, систематизація, метод типологічного аналізу, порівняльного аналізу, узагальнення, метод структурного аналізу, класифікації	Розроблено і уточнено класифікацію композиційних рішень фасадів забудови кінця XIX – початку XX ст. в м. Києві (структурна пластика). Виявлено типологічні особливості фасадів.
Робота з картами, планами	Аналіз картографічного матеріалу та супутникової зйомки, графоаналітичний метод	Виявлено розміщення певних типів композиційних рішень фасадів в забудові центральних районів Києва.
III етап		
Натурні обстеження, фото фіксація, пошук різновидів, замальовки та обміри архітектурно-функціональних деталей фасадів.	Порівняльний аналіз, абстрагування, спостереження, узагальнення, дедукція, структурний аналіз. методи типологічного аналізу, узагальнення та метод порівняльного аналізу допомогли у виявленні типів композиційних рішень;	Розроблено класифікацію архітектурно-функціональних деталей фасадів (об'ємна і площинна функціональна пластика).
Замальовки, аналіз, систематизація декоративно-символічної пластики.	метод структурного аналізу та метод синтезу застосовані для розробки класифікації композиційних рішень фасадів та деталей забудови кінця XIX – початку XX ст.	Проведено класифікацію декоративно-символічної пластики.

IV етап		
1	2	3
Аналіз оптимального сприйняття пластики фасадів в периметральній забудові.	Методи теоретичного моделювання, графо-математичного аналізу використано для розрахунків оптимальних кутів та відстаней для сприйняття фасадів та їх елементів в периметральній забудові. Методи порівняльного аналізу та синтезу використані для розробки критеріїв цінності елементів та деталей фасадів будівель.	Встановлено оптимальні відстані для сприйняття фасадів та архітектурних деталей в периметральній забудові. Виявлено роль архітектурної пластики фасадів у збереженні самобутності Києва.
Розробка критеріїв цінності елементів та деталей фасадів будівель і рекомендацій щодо збереження різних видів архітектурно-декоративної пластики фасадів. Виявлення типових та унікальних деталей та елементів.		Розроблено критерії цінності архітектурних деталей фасадів. Запропоновано набір типових архітектурних деталей фасадів з метою використання у забудові, яка підлягає реконструкції, ремонту, відновленню. (Збереження об'ємної та площинної функційної пластики).
Розробка принципів, прийомів та рекомендацій щодо збереження, відтворення та оновлення пластики фасадів історичної забудови Києва	Метод структурного аналізу – залучено при узагальненні попередніх результатів дослідження для подальшої розробки принципів та надання рекомендацій щодо збереження самобутності архітектурно-декоративної пластики фасадів забудови кінця XIX – початку XX ст.	Розроблено принципи, прийоми та рекомендації, які можна використати для збереження, відтворення та оновлення архітектурно-декоративної пластики фасадів Києва.

Продовження таблиці 2.1

1	2	3
Розробка моделей найбільш типових композиційних схем вирішення фасадів забудови кінця ХІХ – початку ХХ ст. Розробка рекомендацій для ремонтно-реставраційних та проєктних робіт в забудові досліджуваного періоду.	Методи графо-аналітичного моделювання та проєктування використано при створенні узагальнених моделей типових композиційних схем фасадів забудови кінця ХІХ – початку ХХ ст.	Розроблено моделі найбільш типових композиційних схем вирішення фасадів забудови кінця ХІХ – початку ХХ ст. Запропоновано використання розроблених моделей на конкретних ділянках історичної забудови з метою збереження, характерної для досліджуваної забудови, структурної пластики. Визначено основні прийоми збереження архітектурно-декоративної пластики фасадів, розроблено рекомендації для ремонтно-реставраційних та проєктних робіт в забудові досліджуваного періоду.
Висновки		
Узагальнення інформації та підсумки	Узагальнення	Сформовано загальні висновки по роботі

В даній роботі велике значення приділено натурним дослідженням і, зокрема, обмірам. Обміри є важливою складовою дослідження композиційної структури фасадів, архітектурно-функціональних деталей та декоративної пластики. Обміри – це процес отримання геометричної інформації про об’єкти та їхнє взаємне розташування. Від їхньої точності та достовірності безпосередньо залежить успішність реалізації проєктів, безпека конструкцій та ефективність подальших робіт.

Протягом століть методи обмірів еволюціонували від примітивних ручних інструментів до складних цифрових систем (Додаток Г). Якщо раніше для вимірювань використовували переважно рулетки, мірні стрічки та прості оптичні прилади, то сьогодні на зміну їм прийшли високотехнологічні рішення: електронні тахеометри, системи глобального позиціонування (GP/GNSS), лазерні сканери та безпілотні літальні апарати (БПЛА) з фотограмметричним обладнанням. Ці інновації дозволяють не лише значно підвищити швидкість і точність збору даних, а й отримувати повноцінні тривимірні моделі об’єктів, відкриваючи нові можливості для аналізу та проєктування.

В даному дослідженні обміри використано як важливий метод дослідження архітектурно-декоративної пластики фасадів. Автором замальовано та обміряно 138 об’єктів (40 фасадів сумісно з Сідоровою О.І., 20 сумісно з Волошиною Н., 18 разом із студентами як керівник обмірної практики, а також 60 архітектурних деталей, матеріали особистого архіву автора), 59 об’єктів – обміряно та викреслено Сідоровою О.І в 1983-1988р.р. (матеріали архіву Сідорової О.І.) і ще 54 об’єкти – обміряно та викреслено групою студентів 1 курсу під час обмірної практики 2016, 2017, 2019 рр. під керівництвом Сідорової М.-Ю.А. та Сідорової О.І. (матеріали особистого архіву автора).

Будівлі кінця XIX – початку XX ст. можуть бути обміряні точно і за допомогою достатньо простих методів. Правильність їх ліній і повторюваність деталей (які на той час вже часто тиражувалися) дозволяють не використовувати більш точні методи. Необхідно лише впевнитись, що усі лінії будівлі прямі, а не

здаються такими. Таку перевірку можна провести одночасно із замальовками фасадів і планів. Для цього біля стін будівлі натягують шнур або опускають висок біля виступів, кутів тощо.

Якщо усі лінії будівлі правильні, можна обмежитися лінійними розмірами і зосередитись на більш точних обмірах деталей та перевіркою місць, де можливі ті чи інші оптичні поправки (це можуть бути портики, портали з колонами).

Повнота зібраних даних гарантує, що вся необхідна інформація про розміри, кути, висоти та важливі деталі об'єкта буде зафіксована для вирішення поставлених завдань. Достовірність означає відсутність грубих помилок та значних систематичних похибок, що досягається за допомогою контрольних вимірювань, регулярної повірки інструментів та використання перевірених методик [138].

До появи сучасних цифрових технологій, обміри покладалися на прості, але ефективні ручні інструменти та базові оптичні прилади. Ці методи були фундаментом для створення планів та креслень, і подекуди вони досі використовуються, особливо для невеликих або нескладних об'єктів (рис. 2.1).

Основою традиційних обмірів є ручні вимірювання. Для визначення лінійних відстаней використовують рулетки та мірні стрічки, тоді як кутники, косинці та виски допомагають перевіряти й відкладати прямі кути та вертикалі. Рівні – як бульбашкові, так і водяні – забезпечують визначення горизонтальності поверхонь. Ці методи вимагають безпосереднього контакту з об'єктом, а їхня точність значною мірою залежить від акуратності виконавця та умов вимірювання.

Для складних об'єктів ще в ХІХ ст. застосовувалися методи тріангуляції або полярних координат, де вимірювалися відстані та кути від базових точок.

Так плани, а за можливістю розрізи та фасади, розбиваються на ряд трикутників – незмінних фігур, які зв'язують в одну стійку систему усі точки будівлі (тріангуляційний метод обмірів).

Згодом з'явилися прості оптичні прилади, які значно підвищили точність та швидкість обмірів. Теодоліти, оптико-механічні прилади, дозволяли точно вимірювати горизонтальні та вертикальні кути, що було важливо для створення геодезичних мереж та розбивки осей. Нівеліри використовувалися для визначення різниці висот між точками, що є ключовим для контролю рівнів та ухилів. Обидва прилади вимагають ретельного встановлення та горизонтування [138].

Сучасні інструменти вже не просто вимірюють, а автоматизують процес, дозволяючи створювати комплексні цифрові моделі об'єктів.

Одним з ключових інструментів сучасної геодезії, який використовується в обмірних роботах, є електронний тахеометр. Це високоточний оптико-електронний прилад, який поєднує в собі функції традиційного теодоліта (вимірювання кутів), світловіддалеміра (вимірювання відстаней) та мікропроцесора для миттєвої обробки даних. Це значно підвищує точність до міліметрів, прискорює процес вимірювань і автоматизує запис даних, мінімізуючи вплив людського фактора.

Не менш важливою є роль систем глобального позиціонування (GPS/GNSS), що використовують супутникові сигнали для точного визначення координат на Землі. Ці системи, серед яких найвідоміша – американська GPS, а також європейська Galileo та інші, дозволяють приймачам обчислювати власні координати на основі даних, отриманих від супутників. Для досягнення максимальної точності, особливо на великих територіях, використовуються диференціальні методи, такі як RTK, що передбачають корекцію сигналів за допомогою базових станцій. GNSS – технології незамінні для обмірів великих площ, створення геодезичних мереж та моніторингу деформацій, оскільки не потребують прямої видимості між точками.

Справжнім проривом у сфері обмірів стало лазерне сканування (3D-сканування). Ця технологія дозволяє швидко та з надзвичайною точністю створювати детальні тривимірні цифрові моделі об'єктів у вигляді хмари точок. Принцип роботи полягає у випромінюванні мільйонів лазерних імпульсів, кожен з

яких, відбиваючись від поверхні, повертається до сканера. За часом проходження та кутами відхилення променя прилад визначає координати кожної точки, фіксує також інтенсивність відбитого сигналу та колір, якщо вбудована камера. Існують різні типи сканерів – наземні для будівель, мобільні для лінійних об'єктів (доріг, тунелів) та ручні для невеликих або важкодоступних ділянок. Лазерне сканування є незамінним в архітектурі, реставрації, промисловості, дозволяючи отримувати повні та детальні «цифрові двійники» об'єктів з високою швидкістю та безпекою [151].

Наступна технологія – фотограмметрія, особливо у поєднанні з безпілотними літальними апаратами (БПЛА). Вона дозволяє отримувати геометричні характеристики об'єктів на основі серії перекриваючих фотографій. Дрони, обладнані високоякісними камерами та системами GNSS, автоматично виконують польоти, збираючи величезний обсяг фотоданих.

Спеціалізоване програмне забезпечення потім аналізує ці зображення, реконструюючи тривимірну модель у вигляді хмари точок або текстурованої 3D-моделі (рис. 2.1-б). Цей метод ідеально підходить для обмірів великих територій, фасадів, дахів та важкодоступних об'єктів, забезпечуючи відносно невисоку вартість обладнання та швидкість збору даних, хоча його точність може бути дещо нижчою, ніж у лазерного сканування для окремих точок.

ІСТОРИЧНІ ТА СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ І ІНСТРУМЕНТИ ОБМІРІВ

Період	Основна мета	Інструменти	Характер обмірів
Античність	Пропорції, краса	Шнури, гномон	Ремісничо – інтуїтивні
Середньовіччя	Практика, релігія	Циркуль, шнур	Геометричні
Ренесанс	Наука, дослідження	Лінійка, циркуль	Документальні
Новий час	Академізм, історія	Теодоліт, мірна стрічка	Системні
XX ст.	Наука, охорона	Фото, тахеометр	Стандартизовані
XXI ст.	Точність, цифровізація	Лідар, дрон, ВІМ	Віртуальні, 3D

а) ІСТОРІЯ ЗМІН МЕТОДОЛОГІЇ ОБМІРІВ

б) ПРИКЛАД ФОТОГРАМЕТРІЇ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ (зроблено автором)
Ярославів Вал, 14

Рис. 2.1 Історіографія та сучасні методи проведення обмірних робіт

2.2 Класифікація архітектурно-декоративної пластики фасадів забудови Києва кінця XIX – початку XX ст

Задля унеможливлення розбіжностей у визначенні понять «класифікація», «типізація», «типологізація» необхідно внести ясність і розглянути значення і відмінності їх одне від одного.

Класифікація (від латин. *classis* – розряд, група і *facio* – роблю) – загальнонаукова методологічна процедура систематизації знання, розподіл об'єктів дослідження по класах (або групах), залежно від наперед визначених ознак [12].

Класифікація дає змогу виявити зв'язки між досліджуваними об'єктами та групувати об'єкти. Вважається що класифікація завжди є відносною, автономною, потрібною лише для конкретного напрямку дослідження. Окрім того, вона не дає змоги з'ясувати внутрішню організацію угрупованої множини, яка залишається простою сукупністю різноманітних явищ, і не розкривається як система. Саме це відрізняє її від типологізації, метою якої є формування уявлень про єдиний набір суттєвих ознак, що розкривають сутність відповідного явища. Тип (від грец. *typos*) – це одиниця розчленування досліджуваної реальності, абстрактна (ідеальна, теоретична) модель об'єкта [12, с. 221].

Типологізація – це пошук певної моделі, яка пізніше накладається на об'єкти дослідження. Типізація, що є складовою типологізації, дає змогу проаналізувати ці ознаки як ціле, що утворює сутність явища. Результатом такого аналізу і є розробка типу. На основі класифікації фасадів досліджуваного періоду було здійснено їх типізацію.

Типізація – це естетична категорія на позначення методу і процесу творчо-художнього узагальнення та зображення засобами мистецтва характерних, істотних рис і ознак явищ, предметів [12, с. 221].

Перш ніж аналізувати композиційну структуру фасадів будівель, проведемо класифікацію будівель на містобудівному рівні, тобто виділимо групи будівель за

місцем у забудові, оскільки умови їх сприйняття накладають певний відбиток на композиційне рішення фасадів.

Багатоповерхове будівництво (від 3 до 6 поверхів) зустрічається в основному в центральних районах Києва на вул. Городецького, Б. Хмельницького, В. Житомирській, Шота Руставелі, Саксаганського, Великій Васильківській, бул. Шевченка, Рейтарській, Воровського, Гончара тощо, малоповерхове (1-2 поверхи) будівництво визначило вигляд міських околиць Солом'янки, Шулявки, Подолу тощо.

Розташування будинку в забудові визначає можливість його огляду, залежно від цього композиція може бути просторовою або фронтальною.

Крім того, визначення розміщення будівлі в забудові дозволяє проаналізувати сприйняття кожного окремого будинку відносно оточення, обумовлює вибір архітектурних засобів, які визначають характер композиції фасаду (контраст чи нюанс, динаміка чи статика тощо), що дозволяє виявити акцентні та фонові будівлі. Виділимо ряд основних груп фасадів будівель за розташуванням будівлі в забудові:

1. *Рядові:*

а) рядові в системі забудови, які не мають перед собою значного сектору огляду;

б) рядові, які мають перед собою значний сектор огляду, що завершують перспективу вулиць, відступили від червоної лінії, розташовані на повороті вулиці або на площі.

2. *Наріжні.*

3. *Розташовані осібно та садиби.*

За своїм художньо-емоційним значенням відносно навколишньої забудови фасади будівель можуть бути акцентними (контрастними) та фоновими (нюансними). Найбільш значимі у містобудівному плані будівлі – це наріжні (кутові), осібно розташовані та рядові, які мають перед собою значний сектор огляду, тобто завершальні для перспективи вулиць, розташовані на розі або на

площі. Крім того, серед рядових будівель виділяються ті, які відступають від червоної лінії по всій довжині або частково. Такі будівлі сприймаються локально, на них зупиняється і утримується погляд в процесі сприйняття забудови в цілому.

Будівлі, що сприймаються рокадно, в процесі руху вулицями, коли погляд пливе по забудові, вихоплюючи лише окремі архітектурні деталі, фіксуючи ритм вертикальних членувань – еркерів, ризолітів, такого містобудівного значення не мають. Це споруди рядової забудови, які не мають перед собою значного сектору огляду і розташовані на червоній лінії. Зате, безперечно, велике значення під час сприйняття забудові має ритм вертикальних членувань цих будівель.

Як правило, будівлі, які виділялися в містобудівній ситуації, вирішені контрастно відносно навколишньої забудови, яскравими засобами архітектурної виразності, що робило їх емоційно значимими, є містобудівними акцентами або локальними акцентами певної ділянки міського середовища.

Як наприклад, осібно розташовані будівлі на Андріївському узвозі, 15, Банківській, 10 мають складний неординарний силует, вони легко запам'ятовуються і давно стали емоційно важливими архітектурними акцентами, що визначають своєрідність Києва, свого роду візитною карткою. Ці будівлі організовують силует забудови, будучи розташованими на пагорбах, вони домінують над околицями і мають добрий огляд із більшості вулиць, що розмістилися в нижчій частині рельєфу.

Перша будівля вирішена в романському стилі з високою шпилеподібною вежею, друга виконана у формах модерну. Обидві будівлі мають просторову композицію, яка складається з наростаючих об'ємів і обумовлена розміщенням у середовищі, на рельєфі з кількома точками огляду. Найбільш ясно просторовість композиції виражена в будівлі на вул. Банківській, 10 – будинок з химерами (арх. Городецький В.), де в основу композиції будівлі покладено спіраль – поступове розгортання об'ємів.

До групи осібно розташованих будівель та особняків у Києві належить ще цілий ряд оригінальних будинків на вул. Ярославів вал, 1; Воровського, 27 (арх.

Сичугов Б.І.); Сретенська, 12; Лютеранська, 23; Гоголівська, 23 (арх. Безсмертний В.А.) та деякі інші.

Ці будівлі цілком або частково відступили від червоної лінії, вони розташовані з відривом від ряду забудови і відрізняються від рядових будівель особливим динамізмом (Олеся Гончара, 33) чи врівноваженістю частин фасаду, ретельною розробкою деталей, скульптурністю та витонченістю форм (Велика Житомирська, 32), чи живописною асиметричною композицією зі зміщенням відносно центральної вісі фасаду акцентом – високою шпилеподібною вежею у будівлі на вул. Гоголівська, 23; Бульварно-Кудрявська, 27.

Рядові будівлі, що мають перед собою значний сектор огляду, наприклад, Музейний пров., 4 (модерн, арх. Й.І. Риков), Грушевського, 16, а також будівлі, що розташовані на площі – Чикаленко, 45 («російський стиль», арх. М.Г. Артинов) або на розі чи на повороті вулиць Шота Руставелі, 23 (пізній модерн), Ярославів Вал, 14 (модерн, арх. М.В. Клуг), також вирішені контрастно відносно навколишньої забудови і є важливими архітектурними акцентами, локальними акцентами міського середовища. Більшість з них виконана у формах модерну і вже лише в силу одного стилю вони відрізняються від навколишніх будівель історизму. Тобто по відношенню до рядової забудови вони вирішені контрастно, мають виразний силует, інші пропорції. Фасади цих будівель насичені тонко опрацьованими деталями чи мають неординарне завершення, оригінально вирішену вежу – домінанту, яка є важливим архітектурним і містобудівним акцентом, як наприклад, в будівлі на вул. Чикаленко, 45.

З точки зору емоційно-естетичного впливу необхідно розглянути ряд містобудівельно важливих наріжних (кутових) будівель, таких, як Саксаганського, 26/26 (модерн), Саксаганського, 108 (арх. А.Р. Хайнацький, класицизм з великою кількістю скульптури), Рейтарська, 20 (арх. А.М. Вербицький, модерн з наріжною вежею), Артема, 40 (арх. В.А. Безсмертний, модерн, з високою кутовою конусоподібною вежею) та ін. Ці будівлі, в основному всі зведені за проектами відомих архітекторів, часто

виконані у формах модерну, насичені витонченими скульптурними рельєфами, вони відрізняються від оточення за масою, пропорціями чи композиційною структурою, або мають високі виразні вежі, які контрастують з оточенням, тобто всі наріжні будівлі, як правило, емоційно значимі і є не лише містобудівними, але й важливими архітектурно-художніми акцентами.

Те саме можна сказати і про деякі рядові будівлі, які відступили від червоної лінії цілком або частково – В.Житомирська, 32 (модерн з вишуканими ліпними деталями еркеру, характерними плавними лініями декору всього фасаду).

Однак акцентно-контрастними та емоційно значимими можуть бути і рядові в системі забудови будівлі, чия неординарність нібито ні на чому не ґрунтується. Дійсно, господар будинку, що придбав ділянку, просто замовляв проєкт майбутнього будинку видатному архітектору, і незалежно від розташування ділянки, будівля ставала небуденним явищем лише завдяки неординарним здібностям архітектора. Так, наприклад, будинок на вул. Шовковичній, 19 (арх. Вишневський, неоготика) чи знаменитий будинок з котами, вул. Гоголівська, 23 (арх. В.А.Безсмертний, модерн), чи Назарівська, 19 і 21 (арх. І.К. Ледоховський, модерн), чи Костьольна, 7 (модерн, будинок має оригінальну систему композиційної побудови, прикрашений неординарними скульптурами). Хоча будинки на Назарівська, 19 і 21, мабуть, були видимі з нинішньої вул. Петлюри, коли ще не було дерев, а фасад будинку на вул. Костьольній, 7 був відкритим для огляду з колишньої Думської площі, в той час, коли ще не було сучасної будівлі Будинку профспілок.

Ці будівлі за своїм емоційно-архітектурним значенням можуть вважатися середовищними орієнтирами, локальними акцентами міського середовища. Однак фасади будівель середовищних та містобудівних орієнтирів можуть бути вирішеними за певними типологічними композиційними схемами, що часто зустрічаються в забудові. Такі будівлі є архітектурними акцентами лише за рахунок оригінальних деталей (Саксаганського, 106; Саксаганського, 96; Чикаленка, 41 тощо).

Розподіл фасадів будівель на групи за місцем у забудові має велике значення під час аналізу композиційної структури фасадів, оскільки положення в забудові рядове, наріжне (кутове) чи осібно розташоване впливає на розміщення головних композиційних осей будівлі (рис 2.2). Таблиця охоронного статусу досліджених будівель наведена в Додатку Д.

Композиція осібно розташованих будинків та особняків, як правило, просторова, розрахована на огляд з різних точок зору, кутових – частково просторова, розрахована на огляд двох фасадів з об’ємною домінантою на розі. Ріг будинку в кутових будівлях завжди є композиційною віссю. Оскільки особняки в більшості випадків у київській забудові входять до фронту рядової забудови і часто розміщені на червоній лінії, типи їх композиційних рішень нерідко ідентичні композиційним рішенням малоповерхових рядових будівель.

Деякі особливості сприйняття мають видовжені малоповерхові будинки (горизонтальність композиції) та короткі малоповерхові будинки (ступінчастість та центричність композиції).

СИТУАЦІЙНА СХЕМА РОЗМІЩЕННЯ ДОСЛІДЖУВАНИХ ОБ'ЄКТІВ

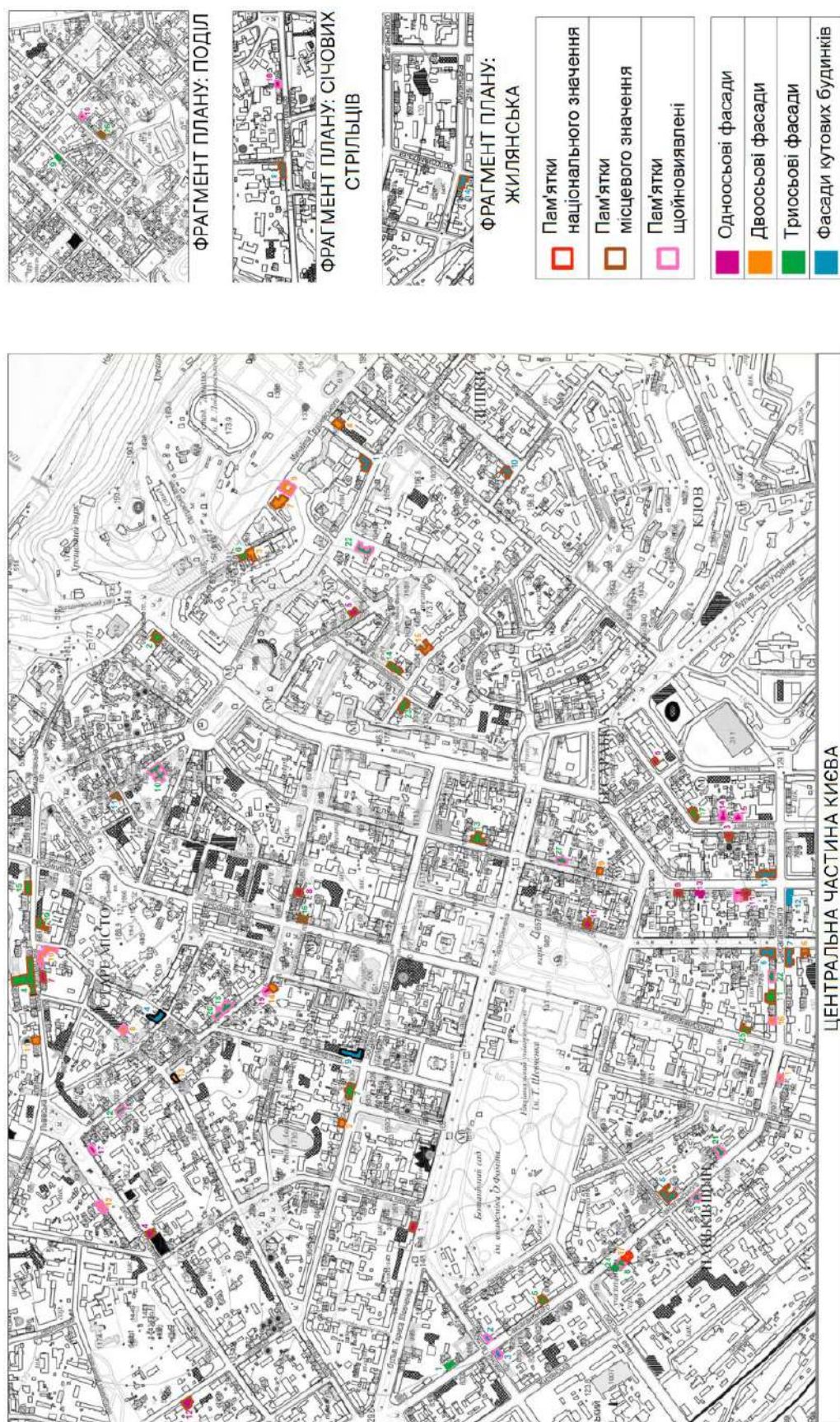

Рис. 2.2 Ситуаційна схема розміщення досліджуваних об'єктів

2.2.1 Класифікація композиційної структури фасадів будівель досліджуваного періоду

В Києві, як і в багатьох містах України та Європи, в кінці XIX на початку XX ст. стрімко зростала кількість новозведених житлових будинків. У період з 1898 по 1901 рр. було зведено тисячу будинків. А з 1907 по 1912 рр. в Києві зявилося тисяча дев'ятсот одна новобудова.

Великі масштаби забудови обумовили будівництво будинків за загальними композиційними схемами. Композиція завжди передуює стилістиці. Стилiстика лише одяг, в який одягається композиційна структура фасаду. Тому варто виявити спільні композиційні схеми рішення фасадів, які будемо надалі називати типологічними. Будівництво за типологічними схемами на межі XIX-XX ст., було, в певній мірі, продовженням *«типового»* будівництва XVIII-XIX ст., яке носило назву *«зразкового»*. Проте типологічне будівництво на межі XIX-XX ст. мало більше варіантів заповнення типологічних схем архітектурними елементами, деталями, декором порівняно з *«типовим будівництвом»* XVIII-XIX ст, хоча є абсолютно ідентичні повтори [181]. У подальшому термін *«типові»* будемо використовувати для фасадів, де відтворюється як типологічна схема – структура фасаду, так і її заповнення: кількість вікон, характер декору, архітектурно-конструктивні елементи.

Забудова кінця XIX ст. початку XX ст., яка виникала в історичному центрі Києва на місці попередньої забудови XVIII ст. – поч. XIX ст., і деякий час співіснувала з нею, відрізнялась від неї багатоповерховістю та більш складною блакитною лінією, яка була насичена великою кількістю різноманітних башточок, аттиків, щипців та об'ємною скульптурою [181]. Лінія перших поверхів будинків також відрізнялась від лінії партеру забудови XIX ст. великою кількістю елементів та декору різних стилів: об'ємної та рельєфної скульптури, порталів, балконних ґрат, ґрат проїздів, які несичені міфологічною, символічною та історичною інформацією [181]. Багатоповерхове будівництво (від 3 до 6 поверхів)

за загальними типологічними схемами зустрічається в основному в центральних районах Києва на вул. Городецького, Б. Хмельницького, В. Житомирській, Шота Руставелі, Саксаганського, Великій Васильківській, бульвар Шевченка, Рейтарській, Воровського, Гончара тощо, малоповерхове (1-2 поверхи) типологічне і типове будівництво визначило вигляд міських околиць Солом'янки, Шулявки, Подолу тощо.

Розташування фасадів в забудові, як було зазначено вище, визначає можливість його огляду, залежно від цього композиція може бути просторовою або фронтальною.

В рамках даного дослідження основний акцент зроблено на розгляді фронтальної композиції фасадів будівель. Визначення розміщення будівлі в забудові дозволяє проаналізувати сприйняття кожного окремого будинку відносно оточення, обумовлює вибір архітектурних засобів, які визначають характер композиції фасаду (контраст чи нюанс, динаміка чи статика тощо), що дозволяє виявити акцентні та фонові будівлі.

Розподіл фасадів будівель на групи за місцем у забудові, який було розглянуто вище, має велике значення під час аналізу композиційної структури фасадів, оскільки положення в забудові «рядове», «наріжне» чи осібно розташоване впливає на розміщення головних композиційних осей будівлі.

Композиція осібно розташованих будинків та особняків, як правило, просторова, розрахована на огляд з різних точок зору, кутових – частково просторова, розрахована на огляд двох фасадів з об'ємною домінантою на розі. Ріг будинку в наріжних будівлях завжди є композиційною віссю. Оскільки особняки в більшості випадків у київській забудові входять до фронту рядової забудови і часто розміщені на червоній лінії, типи їх композиційних рішень нерідко ідентичні композиційним рішенням малоповерхових рядових будівель.

Суттєве значення має розподіл будівель на багатоповерхові та малоповерхові, видовжені та короткі, оскільки за умови явно вираженої горизонтальності об'єму видовжених малоповерхових будівель та малого набору

горизонтальних та вертикальних членувань в коротких будівлях, сприйняття їх композиції буде мати свої особливості, про які мова піде далі.

Перш за все, безумовно, під час аналізу композиції фасадів неможливо уникнути загальноживаних засобів композиційної виразності, таких як: симетрія та асиметрія, ритм і метр, пропорції, масштаб, контраст і нюанс, динаміка і статика. Не заглиблюючись в характеристику перерахованих засобів, дане дослідження використовує їх як інструмент аналізу композиції фасадів.

Контрастними по відношенню до чарункової статичної структури фасаду, яка утворюється метричними рядами вертикальних та горизонтальних членувань, будуть вертикальні пояси, що накладаються на таку структуру фасаду, виділені звичайно розміром і формою вікон, і розчленовують його в нових співвідношеннях, понад метричним рядом. Оскільки у вертикальному ряді таких членувань, як правило, немає, вони унеможливаються звичайно єдиною стабільною, встановленою в даній будівлі висотою поверху, яка обумовлює метричний ряд горизонтальних членувань, а в горизонтальному ряді вертикальних членувань такі пояси виникають абсолютно природно, пов'язані з планувальною та конструктивною структурою будівлі, наприклад, з розташуванням сходів, входів тощо. Архітектурні деталі звичайно зосереджені на таких основних вертикальних поясах чи прилягають до них.

У багатоповерховій забудові Києва кінця XIX – початку XX ст. в композиційних рішеннях фасадів житлових будинків вирішальне значення має вертикально-поясний принцип побудови композиції, тобто членування фасаду вертикальними елементами – ризалітами, сходами, еркерами, що пов'язане з функціональним призначенням цих будівель, оскільки кожен головний фасад, як правило, містить парадний вхід до будинку та вертикаль сходової клітки або декілька таких елементів. Крім того, вертикальні членування, незважаючи на переважно декоративний характер рішення більшості фасадів, відображають планувальну та конструктивну структуру будівель.

Структурно важливі вертикальні членування – пояси, як правило, насичувались архітектурно функціональними деталями та декором.

Порти, вирішені художньо двері, дашки, піддашся, балкони, лоджії, скульптурні рельєфи, майолікові вставки, ґрати проїздів, як правило, були сконцентровані на ризалітах і вертикалях сходів.

У забудові кінця ХІХ – початку ХХ ст. архітектурно-емоційне враження від сприйняття фасадів визначають відношення вертикальних членувань будівель в горизонтальному ряді. У найбільш гармонійних фасадах київських будівель вертикальні членування ніби врівноважені горизонтальними. Такими є, наприклад, фасади будівель у Музейному пров. 4 (арх. В.Н. Риков, модерн), на вул. Гончара, 74 (арх. П.Ф. Альошин, модерн), Олеся Гончара, 33 (модерн) тощо.

Отже, композиційну структуру фасадів будівель визначають, в основному, вертикальні пояси, ті з вертикальних членувань, які виділені архітектурно-художніми засобами і є композиційними осями фасадів. Вони виділені у вигляді ризалітів, мають розвинені скульптурні завершення чи виділені формою та розмірами вікон (сходові клітки). На цих поясах, як уже було сказано, сконцентровані важливі архітектурні елементи фасадів: еркери, що підкреслюють вертикальність, динамізм композиції, або балкони, що врівноважують її своєю горизонтальністю, а також порти та ін. Ці вертикальні пояси є головними композиційними осями фасаду, вони можуть мати супідрядні або врівноважуючі композицію вертикальні членування.

Термін «осі» застосовувався у архітектурній теорії та нормативах, що стосуються координаційних осей будівель (розташування несучих елементів, віконних ритмів). Мізяк М.І. в навчальному посібнику «Архітектурні конструкції» говорить про осі «Насамперед МКРБ застосовують під час встановлення розмірів між координатними осями будівель. Так називають осьові лінії, уздовж яких розміщуються основні несучі конструкції (стіни, колони)» [121, с.18].

В наукових дослідженнях в Україні класифікацію фасадів на основі вертикальних членувань – осей було розпочато Сідоровою О.І. (2009), яка

розробила підхід до: класифікації композиційної структури фасадів: «Кількість основних вертикальних членувань – поясів (далі – композиційні осі фасадів) визначає тип композиційної структури фасадів. Тобто, композиція з одним вертикальним поясом – одноосьова, з двома – двохосьова тощо» [184, с.187]. Цей підхід дозволяє здійснити класифікацію типологічних схем композиції фасадів.

Надалі цей підхід використовували і інші дослідники. Так Івашко Ю.В. (2013) застосовує його для аналізу модерну в Україні [68, с.81].

В даному дослідженні цей підхід поглиблено для продовження та розширення класифікації фасадів на основі вертикальних членувань, з метою виявлення нових різновидів організації композиційної структури фасадів забудови кінця XIX – початку XX століть в м.Києві.

Основні вертикальні пояси можуть складатися з одного, двох, трьох та чотирьох (у київській забудові) вертикальних елементів. У наріжних будівлях це наріжний елемент, вирішений півциліндром або зрізаною площиною з еркером чи балконами та виділений підвищенням завершенням або вежею. Вертикальним поясом можуть бути об'єднані одним завершенням вертикалі сходів та двох еркерів, симетричних відносно неї (це найбільш типовий прийом вирішення головної композиційної осі в будівлях модерну і класицизму).

Об'єднані два, три – чотири еркери також можуть бути одним основним вертикальним поясом, який завершує (зупиняє) ряд горизонтальних елементів, так само як ризаліт завершує метричний ряд вікон (Саксаганського, 26; Чикаленка, 21).

Таким чином, тип композиційної структури фасаду, яка утворюється горизонтальними та вертикальними членуваннями фасадів житлової забудови кінця XIX – початку XX ст. визначається кількістю основних вертикальних членувань і горизонтальними відношеннями основних вертикальних членувань, які накладаються на розріджену чарункову структуру фасаду з метричними рядами дрібніших вертикальних членувань – вікон в метричних же горизонтальних членуваннях – поверхах.

Горизонтальні членування фасадів будівель кінця XIX – початку XX ст. мають, як правило, метричний характер, визначаються висотою поверху і сприймаються як другорядні, іноді обмежуючі або врівноважуючі композицію, організовану вертикальними членуваннями-поясами.

Оскільки тут йдеться про основні вертикальні членування – пояси, які умовно названі композиційними осями фасадів, для зручності, під час виділення типу композиції, будемо визначати композицію з одним вертикальним поясом одноосьовою, з двома – двоосьовою тощо.

Типи композиційної структури фасадів.

Можна виділити три найбільш часто використовувані типологічні схеми композиції фасадів: *одноосьова, двоосьова і триосьова* (рис 2.3). Зрідка зустрічається у київській забудові чотириосьова та безосьова композиції (в останній архітектурні деталі рівномірно заповнюють площину фасаду і вертикаль сходів на фасаді не читається). Однак таких будівель надзвичайно мало, тому в даному дослідженні така композиція не розглядалась. Виявлення типу композиції за кількістю вертикальних осей є умовним і в кожному конкретному випадку потребує конкретизації, однак дозволяє виявити типові структурні схеми композиційного рішення фасадів і провести класифікацію типологічних схем композиції фасадів.

В межах трьох основних типологічних схем зустрічаються численні варіанти композицій фасадів, пов'язані з симетричним і асиметричним рішенням із наростаючою динамікою, напруженістю композиції до центру фасаду (Шовковична, 19), з наявністю в центральній частині фасаду оригінального, контрастного до площини фасаду центрального елемента, що має просторову структуру – аркаду (Антоновича, 32; Володимирська, 45) чи високу в 2 поверхи арку, яка об'єднує проїзд і парадний вхід, який відступив углиб будівлі (Велика Васильківська, 28).

КЛАСИФІКАЦІЯ ФРОНТАЛЬНИХ КОМПОЗИЦІЙНИХ РІШЕНЬ ФАСАДІВ ЖИТЛОВИХ БУДИНКІВ

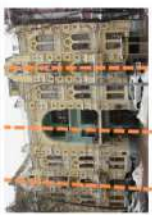

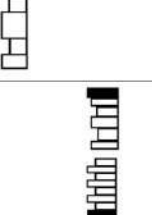

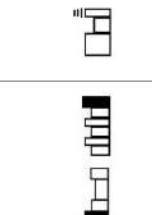

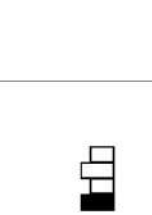
КЛАСИФІКАЦІЯ ФРОНТАЛЬНИХ КОМПОЗИЦІЙНИХ РІШЕНЬ ФАСАДІВ ЖИТЛОВИХ БУДИНКІВ				
ВЕРТИКАЛЬНО ПОЯСНА КОМПОЗИЦІЯ				
Тип композиції	Варіанти композиційних рішень за своїм положенням у забудові		Тип зациї	
	Кутові	Рядові		
ТРИСОБОВА Т-III Асиметрична Симетрична	Малоповерхові	Багатоповерхові	Асиметрична Головна вісь зміщена вліво, 2 підвісі 1890 Еклектика (нео-ренесанс рос.-візант.) Р. Хойнацький Володимирська, 43	
			Симетрична Головна вісь, 2 підвісі 1898-1900 Бароко-ренесансний А.К. Краусс, М.М. Горький Саксаганського, 112а	
			Асиметрична 3 головні вісі, 2 підвісі 1911 Рационалізм північ модерн Невідомо Шота Руставелі, 23	
			Симетрична 3 головні вісі, 2 підвісі 1910 Неокласицизм Ф.А. Трушківський Саксаганського, 34	
			Симетрична 3 головні вісі та 2 підвісі 1897 Неоренесанс А.К. Краусс Б. Хмельницького, 44	
			Асиметрична Симетрична	
	ДВОСОБОВА Т-II Асиметрична Симетрична	Малоповерхові	Багатоповерхові	Асиметрична 2 головні вісі та 2 підвісі 1885 Неоренесанс М.Г. Артімов Мала Житомирська 17
				Симетрична 2 головні вісі Перше десятиріччя XX ст. Модерн Й. Зекцер М. Грушевського, 16
				Асиметрична 2 головні вісі 1887 Неоренесанс А. Краусс Антоновича, 32
				Симетрична 2 головні вісі 1800 Неоготика Невідомо Садова, 1/14
				Симетрична 2 головні вісі та 2 підвісі 1905 Цегляний стиль О.В. Кобелев Саксаганського, 57а
				Асиметрична Симетрична
ОДНОСОБОВА Т-I Асиметрична Симетрична	Малоповерхові	Багатоповерхові	Асиметрична Головна вісь зміщена вліво, 2 підвісі 1912 Модерн Е.П. Братчак В. Васильківська 45	
			Симетрична Головна вісь, 2 підвісі 1900 Модерн Т.Г. Шварц Е.Г. Братчак Городняцького, 15	
			Симетрична Головна вісь та 2 підвісі 1909 Модерн В.М. Круг Б. Хмельницького, 19	
			Симетрична Головна вісь та 2 підвісі 1902-03 Неоренесанс А.К. Краусс Ш. Руставелі, 30	
			Симетрична Головна вісь та 2 підвісі 1898 Неоренесанс А.К. Краусс В. Васильківська, 44	
			Асиметрична Симетрична	

Рис. 2.3 Класифікація фронтальних композиційних рішень фасадів

Детально на варіантах типологічних композиційних схем важливо зупинитися в процесі аналізу фасадів, які вже раніше були виділені за місцем у забудові вулиць трьох основних груп будівель: *наріжні, розташовані осібно та садиби*. Крім того, серед основної маси багатоповерхових будівель варто виділити *малоповерхові 1-2 поверхові будівлі*, композиція фасаду яких за умови тих самих типологічних схем сприймається інакше, ніж у багатоповерхових завдяки їх горизонтальній протягності.

Варто відзначити, що одноповерхових наріжних будинків майже немає, а двоповерхових дуже мало, і їх пропорції наближаються до пропорцій багатоповерхових будівель, тобто немає такої яскраво вираженої горизонтальної композиції, як у рядових коротких малоповерхових будівлях.

Перша композиційна схема, яка розглядається в групі рядових будівель, одноосьова (табл. 2.2, Т-1).

Одноосьова схема композиційного рішення фасадів (табл. 2.2, Т-1) є характерною для будівель неоренесансу, модерну та пізнього класицизму (рисунки, обміри та креслення автора за винятком фасаду Терещенківська, 17). В основному, рішення фасадів за цією схемою симетричне відносно центральної вісі вертикального поясу, «ризаліту», в якому розташовано вхід до будівлі і сходові клітки. «Ризалітом» вертикальний пояс названо умовно, оскільки він часто майже не виступає з площини фасаду. Вертикальний пояс, зазвичай, має завершення: аттик зі слуховим вікном або прикрашену скульптурою декоративну вежу, які виступають над карнизом. Одноосьова схема композиції фасаду, як правило, зустрічається в будівлях, де пропорції фасаду наближаються до квадрата зі стороною 16-25 метрів або прямокутника з довгою стороною 20-26 м. Це переважно будівлі короткі або середньої протягності. Одноосьові будівлі вирішені динамічно, вертикаль ризаліту, розташована в центрі фасаду, є контрастною відносно загальної площі фасаду, вертикальний пояс виділено збільшеними розмірами вікон та іншою, по відношенню до решти вікон, їх формою. Цей вертикальний пояс зупиняє метр «рядових» вікон праворуч і ліворуч на площині

фасаду. Центральна вісь може бути посилена баштою, високим аттиком або металевою ажурною терасою на колонах (рис. 2.4-а). Обміри та креслення фасаду Терещенківська, 17 виконані студентами 1 курсу під час обмірної практики 2011 р. Джереловською І., Кучеренко Ю., Яремою О. Керівник Сідорова О.І. Матеріали особистого архіву Сідорової О.І.).

У будівлях модерну та деяких будівлях неоренесансу вертикаль центрального ризаліту підкріплено умовно утвореними, симетричними відносно вісі вертикального поясу, вісями балконів, які розміщено один над одним (Архітектора Городецького, 15, Воровського, 19, Ш.Руставелі, 29, Велика Васильківська, 34 (рис. 2.4-б). Обміри та креслення Сідорової М.-Ю. (див. табл. 2.2, Т-1). У будівлі на вул. Ш.Руставелі, 29 вертикаль центрального ризаліту посилено еркером над входом (рис. 2.4-в). Обміри та креслення Сідорової М.-Ю. з особистого архіву.

Зрідка центральна вісь (вертикальний пояс) одноосьової композиції може бути значно розширена, насичена декором, підкреслена високим аттиком або одним чи кількома щипцями і домінувати над боковими площинами фасаду (рис. 2.4-г), еkleктика з елементами модерну та цегляного стилю. Обміри та креслення Сідорової О.І. та Сідорової М.-Ю. з особистого архіву.

Симетричні фасади модерну в межах одноосьової схеми мають, переважно, такі відношення вертикальних членувань (в частинах): 1,2:1:1,2 (Бульварно Кудрявська, 19); 2:1:2 (Шота Руставелі, 29), а фасади неоренесансу 3:1:3 (Велика Васильківська, 34); 2:1:2 (Терещенківська, 17), 1,2:1:1,2 (Велика Васильківська, 28) або при домінуванні центрального поясу 1:1,6:1 (Шота Руставелі, 9) чи 1:1,7:1 (Прорізна, 23) (див. табл. 2.2, Т-1).

Особливо цікавими є одноосьові центричні схеми композицій фасадів: перша, яка містить центральний просторовий елемент (Велика Васильківська, 28, рис. 2.4-д, неоренесанс) і друга, збудована за принципом наростання динаміки, об'ємів фасаду до центру (Прорізна, 23, рис. 2.4-е) Включення простору в одноосьову центричну композицію. Бокові площини відступили на кілька метрів

вглиб фасаду, утворюючи ажурні металеві тераси на колонах. В обох випадках в композицію фасаду активно включається просторовий елемент. На фасаді Великої Васильківської, 28 – це двоповерхова арка, яка об'єднує проїзд і вхід, привертаючи увагу спостерігача створенням багатопланової композиції завдяки просторовому центричному елементу, що підтримує балкони криволінійного «просторового» гнучого профілю з вираженим центральним елементом на сітчастій структурі.

На фасаді будинку по вул. Прорізна, 23 просторові градації утворюються за рахунок відступу площин углиб фасаду на рівні другого, третього та четвертого поверхів, їх місце займають ажурні металеві тераси. Відступи площин та виділення виступаючого центрального елемента створюють багатоплановість та динамізм композиції фасаду.

Виявлено унікальні вирішення одноосьової асиметричної композиції фасадів: Велика Васильківська, 46 та Гоголівська, 23 (див. табл. 2.3, Т-2). Головна композиційна вісь фасаду будівлі на вул. Гоголівській, 23 ділить фасад на дві нерівні частини, які врівноважуються двома додатковими вертикальними підвісями. Перша сформована вертикальним рядом балконів, друга – утворена еркером з баштою, який розміщений на краю правої частини фасаду. Головна композиційна вісь, увінчана криволінійним аттиком з зображенням незвичайного химерного «домовика», виступає віссю рівноваги. «Фасад будівлі має надзвичайно поетично вирішені архітектурні деталі, завдяки яким будинок став своєрідним *міським фольклором*» [181].

Типові одноосьові схеми найбільш часто зустрічаються на фасадах у стилі неоренесанс, наприклад фасади історичних будівель за адресами Велика Васильківська, 34 та Шота Руставелі, 30 і 32 (див. табл. 2.2, Т-1).

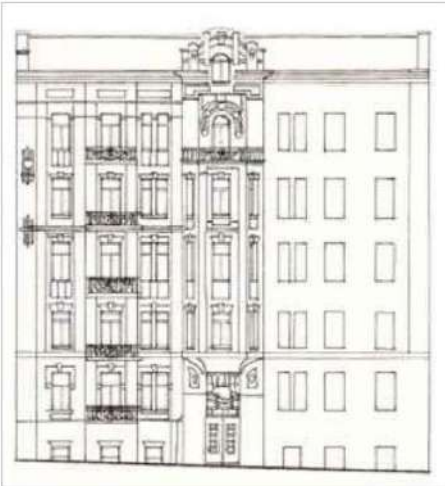
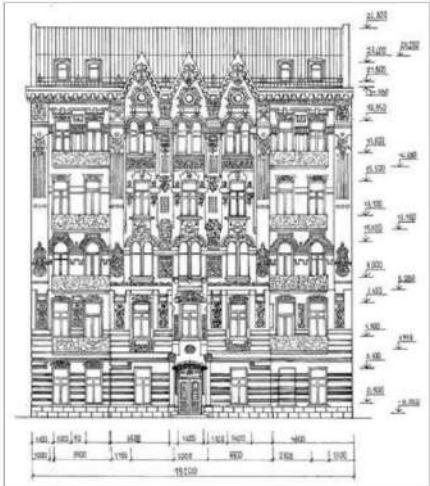
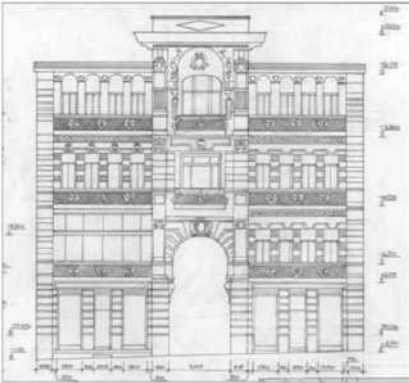

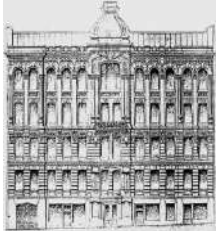

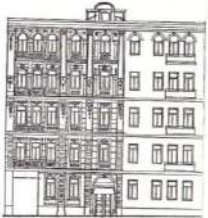

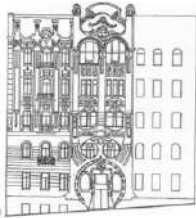
а) Терещенківська, 17 Вісь акцентована терасою на колонах.	б) Велика Васильківська, 34 Вісь акцентована баштою.
в) Шота Руставелі, 29 Вісь акцентована еркером.	г) Шота Руставелі, 9 Вісь акцентована трьома щипцями.
д) Велика Васильківська, 28 Вісь акцентована просторовою аркою.	е) Прорізна, 23 Включення простору в одноосьову центричну композицію.

Рис. 2.4 Одноосьова композиція фасадів. Рисунок автора

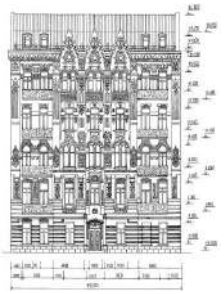
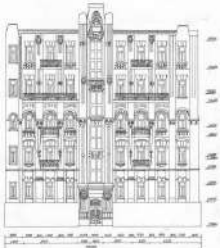

**Одноосьовий тип композиції фасадів багатопверхових житлових
будівель кінця XIX - початку XX ст. в м. Києві (Т-1)**

№	Тип будинку · Довжина L, висота Н. L: Н	Підтип композиції	Підосі утворені балконами	Рік побудови	Стиль	Архітектор	Адреса	Зображення фасаду
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Прибутковий будинок 20:20	Композиція симетрична. Головна вісь підкреслена еркером	Проект не передбачав підосей але в процесі будівництва з'явилися 2 підвісі	1899	Неоренесанс	І. Ніколаєв В.Ніколаєв	Б. Хмельницького, 36	
2	Прибутковий будинок 21,8:16	Симетрична. Головна вісь підкреслена зміненним масштабом вікон, увінчана аттиком	2 підвісі	1898	Неоренесанс з бароковими елементами	А.К. Краусс	В. Васильківська, 44	

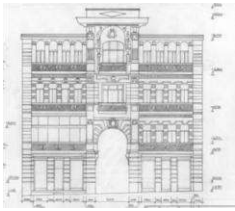
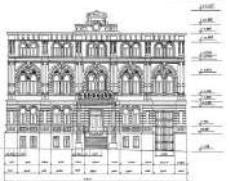
Продовження таблиці 2.2, Т-1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
3	Прибутковий будинок 21:21	Симетрична. Головна вісь підкреслена колонами 4-5 поверхів, увінчана високим атиком	2 підвісі	1902-03	Неоренсанс	А.К. Краусс	Ш. Руставелі, 30	
4	Прибутковий будинок 24:17	Симетрична. Головна вісь завершується лучковим атиком з великим вікном	2 підвісі	1909	Модерн	В.М. Клуг	Бульварно-Кудрявська, 19	
5	Прибутковий будинок 23:22	Симетрична. Головна вісь підкреслена змінним масштабом вікон і увінчана високим пластичним атиком з маскарон	2 підвісі	1909	Модерн	Т.П. Шлейфер Е.П. Братман	Городецького, 15	

Продовження таблиці 2.2, Т-1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
6	Прибутковий будинок 19,2:21	Симетрична. Головна вісь підкреслена трьома зблокованими щипцями	2 підвісі	1902 - 1903	Еклектична з елементами модерну	Можливо ранній М.В. Клуґ	Ш.Руставели, 9	
7	Прибутковий будинок 23:24	Симетрична. Головна вісь підкреслена збільшеним масштабом вікон і зміщеними їх розташуванням, увінчана високим атиком з маскароном	2 підвісі	1909 - 1911	Модерн	Первісний автор не встановлений. Автор надбудови 5 та 6 поверхів М.В.Клуґ	Велика Житомирська, 23	
8	Прибутковий будинок 23:18	Симетрична. Головна вісь підкреслена широким ризалітом з декоративними пілястрами	Додаткові вісі мають просторово розвинені лоджії з колонами і ажурним металевим оздобленням чавунного литва	1897	Пізній классицизм	Цивільний інженер К. Іванов	Прорізна, 23	

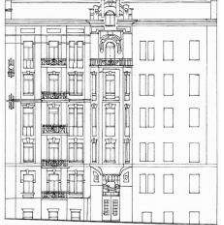
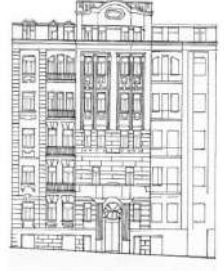

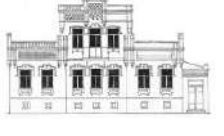
Продовження таблиці 2.2, Т-1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
9	Прибутковий будинок 21,7: 16,5	Симетрична просторова з розвиненим центральним елементом 2-поверховою аркою проїзду на головній вісі центрального ризаліту	Має 2 додаткові підвісі утворені широким і на 4 вікна балконами	1898	Неоренесанс	-	Велика Васильківська, 28	
10	Особняк	Симетрична. Головна центральна навіс підкреслена підкреслена козирком на виносних опорах чавунного лиття, увінчана фігурним аттиком	Відсутні	1875 - 1878	Неоренесанс	В. Ніколаєв	Терещківська, 17	

Продовження таблиці 2.2, Т-1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
11	Прибутковий будинок	Асиметрична. Головна вісь зміщена вліво, підкреслена високим атиком	Має 2 додаткові підвісі, утворені балконами	1912	Модерн	Е.П.Брадтман	Велика Васильківська 46	
12	Прибутковий будинок 26,5: 19,3	Асиметрична. Головна вісь зміщена в правий бік фасаду, підкреслена збільшеним масштабом вікон завершена кілеподібним атиком з містичним духом який тримає два дерева	Має 2 додаткові підвісі, утворені балконами та знаменитим вікном з котами	1909	Модерн з романоготичними стилізаціями	В.А.Бессмертний	Гоголівська 23	
13	Прибутковий будинок 21,8: 17,2	Симетрична, головна вісь завершується фронтоном та баштою.	Має 2 додаткові підвісі, утворені балконами	1898	Неоренесанс	-	Велика Васильківська, 34	

Продовження таблиці 2.2, Т-1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
14	Прибутковий будинок	Симетрична, головна вісь завершується високим аттиком.	Має дві додаткові підвісі, утворені балконами	1907 - 1908 роки	Модерн	Краусс А.-Ф.К.	Шота Руставелі, 29	
15	Прибутковий будинок	Симетрична, головна вісь завершується високим аттиком.	Має дві додаткові підвісі, утворені балконами	Початок ХХ ст.	Модерн	-	Шота Руставелі, 33	
16	Садиба 28:11	Симетрична. Головна вісь увінчана розірваним фронтом з картушем та маскаронном.	-	1912 - 1913	Неокласицизм	Риков В.	Спаська, 12	
17.	Садиба	Асиметрична. Вісь завершується високим аттиком.	-	1871 -- 1876	Історичний стиль з елементами неоготики	Спарро Павло	Бульварно-Кудрявська, 3	

Продовження таблиці 2.2, Т-1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
18.		Симетрична. Головна вісь увінчана баштою.	Нині надбудова на 2-ярусна мансарда	1890	Цегляний стиль	Горденін М.	Січових стрільців, 26	
19	Міська садиба. 16,0: 7,8	Симетрична. Головну вісь підкреслено аттиком та виносним ганком з металеву терасою на колонах.	-	Кінець 1870-тих років, 1878 - реконструкція	Пізній класицизм	Шиле О.Я.	Ярославів вал, 3	

Наступна типологічна схема композиції фасаду, яка буде розглядатися, – *двоосьова* (2.3 Т–2). Рисунки, обміри та креслення в таблиці виконані автором крім фасадів за адресами: Лютеранська, 15; Богдана Хмельницького, 52 та Олесья Гончара, 33, які були обміряні та накреслені студентами 1 курсу під час обмірної практики: Яременко О., Богушем О., Гаркушею К. та Шепелюк Х. під керівництвом автора та Сідорової О.І. У межах однієї схеми зустрічаються рішення симетричні, а також асиметричні. Крім того, серед симетричних рішень можлива центрична композиція (табл. 2.3-6).

Основні вертикальні пояси, умовно названі осями композиції, можуть розташовуватися по краях фасаду або відступати від них до центру на величину відрізка у два або три вікна. В асиметрично вирішених композиціях фасадів одним з основних вертикальних поясів може бути ризаліт, іншим еркер, або еркер на ризаліті чи обидва вертикальні пояси – ризаліти можуть бути посилені еркерами, ширина вертикальних поясів може бути різною. Обидва вертикальні пояси можуть розміщуватися по краях фасаду або один на краю фасаду, інший в центрі або може бути дещо зміщеним.

Наведемо ряд даних досліджень фасадів рядових будівель, вирішених за композиційною схемою Т-2.

Двоосьова композиція зустрічається в будівлях різних стилів: модерну, неоготики, цегляного стилю, пізнього класицизму, неоренесансу, пропорції яких наближені до квадрата зі стороною 16-20 метрів або частіше до прямокутника з довжиною фасаду 21-26. Найбільш типові відношення вертикальних членувань в горизонтальному ряді у разі симетричних фасадів виражаються в частинах 1:3:1 чи 1:1,5:1 (вісі розміщуються по краях фасаду) або 1:1:2:1:1 (вісі відступають від країв фасаду).

У випадку протяглих будівель, основні пропорції яких наближаються до горизонтального прямокутника (при довжині фасаду 27-30 м), коли два основні вертикальні пояси відступили від країв фасаду до центру, відношення вертикальних членувань такі (в частинах): 1:2:3:2:1 або 1,2:1:2,4:1:1,2.

Будівлі з двохосовою композиційною схемою зустрічаються часто в асиметричному варіанті, виконані в стилі модерн (Мельникова, 8), Чикаленко, 41, Грушевського, 16 (див. табл. 2.3, Т-2), неоросійському стилі (Б.Хмельницького, 60), а також особняки, виконані в неоготичному стилі (Ярославів вал, 1; Воровського, 27).

Архітектурні деталі тут служать для врівноважування мас. Так, фасад будівлі на Воровського, 27 складається з трьох основних мас – двох вертикальних поясів – осей і статичної ділянки фасаду (інтервалу). Лівий пояс потужніший, ширший, по центру на ньому розміщено балкон, зате правий пояс стрункіший, вищий, його вінчає висока шпилеподібна вежа.

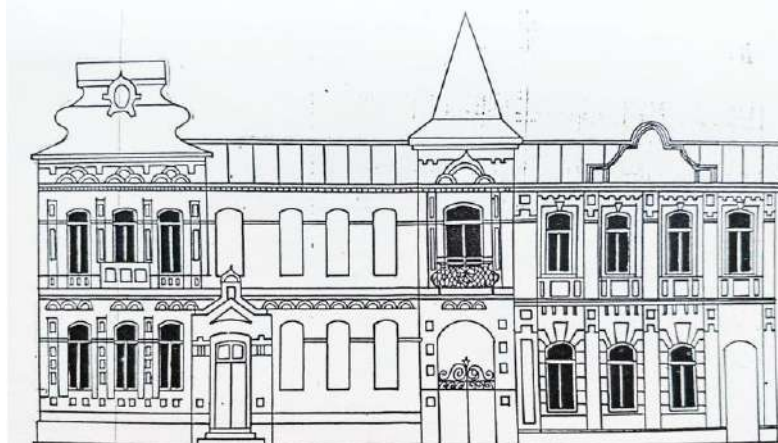
В будівлі на вул. Б. Хмельницького, 60 в урівноваженні мас беруть участь не лише архітектурні деталі, але й ділянки фасаду (рис. 2.5-а). Так, лівий основний вертикальний пояс ширший, його завершує широка, але невисока вежа, правий пояс – вузчя, але висока вежа. Крім того, до правого поясу прилягає статична, рядова ділянка фасаду, по центру якої в завершенні розташовано аттик, який створює додаткову підпорядковану вісь, що посилює праву основну композиційну вісь – вертикальний пояс, увінчаний високою шатровою вежею. Цей правий вузький вертикальний пояс емоційно та інформаційно посилено балконом з гнутим профілем і проїздом з ажурними ґратами. Затє до лівого поясу, який тут виявився «слабкішим», примикає портал.

Для типологічної схеми Т-2 в її асиметричному варіанті характерні відношення членувань, коли два вертикальні пояси шириною в одне вікно чергуються з ділянками фасаду в три вікна (вузьких – 0,75 м). Або два вертикальні пояси – один в одне вікно, другий в 2 або 3 вікна – чергуються з ділянками фасаду в три, чотири вікна. В частинах найбільш розповсюджені схеми мають такий вигляд: 2:1:2:1,5 (Саксаганського, 97 (рис. 2.5-б), неоренесанс) або 2:2,8:1:3 (Б.Хмельницького, 60 (рис. 2.5-а), неоросійський стиль).

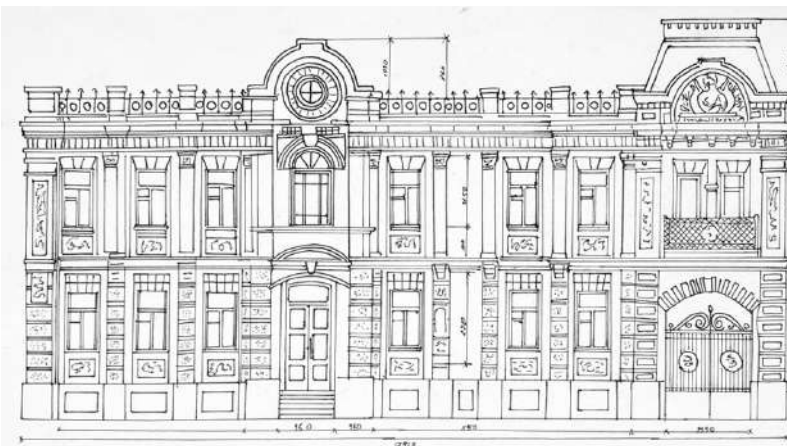
За двохосової схеми балкони розташовуються між основними вертикальними поясами, на всю довжину інтервалу або примикають до вертикальних поясів (рис. 2.5-в, неоготика).

В асиметричних будівлях відношення вертикальних членувань виражаються (в частинах) 2:3:1 або 1,9:2:1. В симетричних фасадах, в загальному симетричному характері композиції нерідко зустрічаються асиметрично вирішені деталі, наприклад, асиметричне розташування входу. В такому рішенні композиція фасаду сприймається як симетрична. Основні вертикальні пояси, розташовані по краях фасаду, обмежують всю композицію, зупиняють метричний повтор вікон центральної частини. Якщо вертикальні пояси відступили від країв до центру, то в композиції залишається можливість продовження в обидві сторони. Велике значення в композиції фасадів мають балкони, вони або врівноважують її вертикальну спрямованість протяглими по поверховими горизонтальними рядами зі спокійними вертикальними метричними відношеннями, або, навпаки, підкреслюють вертикалі композиційних вісей, розміщуючись одне над одним короткими «*штрихами*» – горизонталями і створюючи таким чином додаткові вертикалі, що є дотичними до основних вертикальних поясів або посилюють значення композиційних вісей, розташовуючись на основних вертикальних поясах. Іноді балкони можуть створювати додатковий вертикальний акцент в центрі фасаду, тоді виникає натяк на третю центральну вісь, однак у зв'язку з тим, що ця утворена ними вертикаль занадто слабка, щоб бути віссю, такий вертикальний акцент сприймається як центральний елемент фасаду або як підпорядковане слабо виражене вертикальне членування. Ефектною і унікальною для Києва є симетрична центрична композиція, вирішена за двоосовою схемою із включенням простору (Антоновича, 32).

Такий різновид двоосової симетричної центричної композиції побудований за допомогою двох вертикальних поясів – осей і розміщеною між ними просторовою структурою – арочних лоджій (рис. 2.5-г).

а) Асиметрична композиція Богдана Хмельницького,60.

б) Асиметрична композиція фасаду. Саксаганського,97.

в) Симетрична композиція фасаду.
Садова, 1/14.

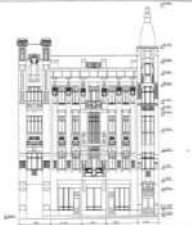
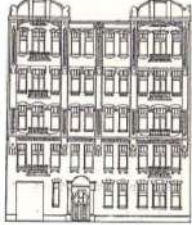

г) Симетрична центрична композиція
Антоновича,32.

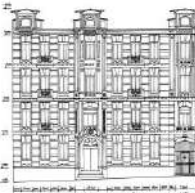
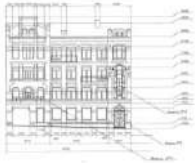
Рис. 2.5 Двоосьова композиція фасадів. Рисунки автора.

Таблиця 2.3, Т-2

**Двоосьовий тип композиції фасадів багатопверхових житлових будівель
кінця XIX - початку XX ст. м. Києві (Т-2)**

№	Тип будівлі L : H	Підтип композиції Ритм вертикальних членувань	Наявність підосей утворених балконами	Рік побудови	Стиль	Архітектор	Адреса	Зображення фасаду
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Прибутковий будинок 19,8 : 17	Двоосьова, дисиметрична з розташуванням осей по краях фасаду 4,2:11,4:4,2	2 підвісі примикають до основних осей	1905	Цегляний з майоліковими вставками	Ймовірно Шехонін М.О.	Саксаганського, 57 а	
2	Прибутковий будинок 21,6:18,3(з баштою 23)	Двоосьова, дисиметрична з розташуванням осей по краях фасаду 4,8:4,9:3,8:4,9:3,2	1 підвісь по центру фасаду	1904-1905	Модерн	А.М.Вербицький	Б.Хмельницького, 52	
3	Прибутковий будинок 19:21(до карнизу)	Двоосьова, дисиметрична з розташуванням осей по краях фасаду 6,2:6,6:6,2	Підвісі балконів збігаються з основними вісями	1915	Модерн		Музейний провулок, 6	
4	Прибутковий будинок 27:20	Двоосьова симетрична з розташуванням осей з відступом від країв фасаду, вісі підкреслені еркерами 4,75:3,9:9,63:3,9:4,8	1 підвісь в центрі фасаду, балкони утворюють горизонтально вісь	1906	Неоготика		Садова, 1/14	

Продовження таблиці 2.3, Т-2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
5	Прибутковий будинок 30:13	Двоосьова симетрична з розташуванням осей з відступом від країв фасаду 3,65:6,5:9,8:6,5:3,55	Підвісі відсутні	Кінець XIXст.	Пізній класицизм		Грушевського,10	
6	Прибутковий будинок 22,6:13	Двоосьова, симетрична центрична з просторовим центральним елементом 6,6:9,5:6,5	Підвісі відсутні	1877	Неоренесанс	А. Краус	Антоновича,32	
7	Прибутковий будинок 19:19	Двоосьова асиметрична 6,35:9,15:3,5	1 підвісь в центрі фасаду	Поч. XX ст.	Модерн	Й.Зекцер	Грушевського,16	
8	Прибутковий будинок 24:17	Двоосьова асиметрична	2 піввісі	Кінець XIX ст.	Неоренесанс	-	Олеся Гончара, 25	
9	Прибутковий будинок 16,5:15,5 (до карнизу)	Двоосьова асиметрична 6,2:6,65:3,3	-	1912	Модерн	Ймовірно Й.Зекцер	Пушкінська,41	

Продовження таблиці 2.3, Т-2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
10	Прибутковий будинок 21,3: 15,2	Двоосьова асиметрична 4,1:5,6:4,1:7, 5	-	1885	Неоренесанс	М.Г. Артинов	Мала Житомирська,17	
11	Прибутковий будинок 26:21(верх лівого ризаліта)	Двоосьова асиметрична 5,35:10,05: 5,70: 4,90	2 підвісі примикають до основних осей	1911-1912.	Модерн	Ймовірно Й.Ледоховський	Велика Житомирська,32	
12	Прибутковий будинок 21:23	Двоосьова асиметрична 3:7:3,5:7,5	2 підвісі	Початок XX ст.	Модерн	М.В.Клуг	Бульварно-Кудрявська,38	
13	Особняк 35:15, 2	Двоосьова асиметрична .	-	1907-1908	Модерн	Ледоховський І.К.	Олеся Гончара, 33	
14	Прибутковий будинок	Двоосьова асиметрична	-	1896-1897	Поєднання неоготики з романс роман елементами	Добачевський М.М.	Ярославів вал,1	
15	Прибутковий будинок	Двоосьова асиметрична	Має одну підвісь.	1908	Модерн	Вербицький О.М.	Лютеранська,15	

Продовження таблиці 2.3, Т-2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
16	Садиба	Двоосьова асиметрична	-	1871-1899	Історизм з елементами неоренесансу	Краусс А.-Ф.К.	Саксаганського,38	
17	Садиба	Двоосьова асиметрична	-	1889	Неоренесанс	Гарденін М.	Саксаганського,97	

Триосьова типологічна схема вирішення фасадів

Наступна третя типологічна схема композиції фасадів – *триосьова* (табл. 2.4). Рисунки, обміри та креслення фасадів виконані автором крім фасадів за адресами: В. Житомирська, 8а; Лютеранська, 6; Ярославів вал, 14 та 16, Саксаганського, 99 та 101, які виконали студенти 1 курсу під час обмірної практики: Є. Прилуцький, А. Грекова, К. Безпрозванна, А. Ісупова, А. Брижак, Т. Стрижавська, І. Шинкаренко під керівництвом автора та О.І. Сідорової. Триосьова схема композиції фасаду характерна для видовжених будівель з довжиною фасаду від 30 м до 45 м, причому більша частина будівель має довжину біля 30-38 м. В межах трьохосьової схеми виділено три основні підтипи композиційної структури фасадів. Найбільш поширено типологічною схемою вирішення фасадів є схема, за якою фасад ділиться трьома вертикальними поясами ризалітів (або еркерів), які розташовані таким чином – один в центрі і два по краях фасаду. За такої схеми рішення композиції симетричне з метричним ладом відношень інтервалів між осями основних членувань (рис. 2.6-а) Типова триосьова композиція фасаду Велика Житомирська, 13, неоренесанс). Ширина вертикальних поясів або однакова, або з розширенням центральним поясом, який посилено додатковими прилягаючими до нього підпорядкованими членуваннями. Центральний пояс може бути посилений еркером або кількома спареними еркерами. Роль вертикальних поясів за такої схеми можуть виконувати еркери.

Вертикальні пояси у більшості своїй виділено формою вікон або їх розмірами, вони можуть мати оригінальні завершення, які підкреслюють структуру фасаду, наприклад високі вежі або аттики, які заповнюються скульптурою. Балкони за такої схеми вирішення фасаду досить протяглі, розташовані звичайно в «інтервалах» між вертикальними поясами і врівноважують вертикальну спрямованість композиції. Іноді, коли інтервали занадто горизонтально протяглі, короткі балкони, розташовані один під одним в центрі інтервалів, створюють додаткові підпорядковані осі. В межах триосьової схеми зустрічаються рішення, коли основні вертикальні пояси та інтервали між

ними розчленовано лоджіями, таке включення простору підкреслює глибину фасаду (Володимирська, 81, (рис. 2.6-б), модерн). Протяглі горизонтальні лоджії та балкони врівноважують вертикальні членування.

Найбільш розповсюджене співвідношення вертикальних членувань в частинах таке: 1:1:1:1:1; 1:2:1:2:1. Триосьова схема найбільш поширена в київській забудові. Часто зустрічається такий її варіант, коли вертикальні пояси відступають від країв фасаду до центру (на величину ділянки фасаду в одне – два вікна), при цьому третій вертикальний пояс розміщено в центрі фасаду. Всі три основні вертикальні пояси можуть бути посилені еркерами, звичайно з домінуванням центрального. Може бути навпаки, коли два бічних пояси, дві бічні осі посилено еркерами, а центральний пояс вирішено в площині фасаду і виділено лише розмірами і формою вікон та формою сходової клітки, на цьому поясі часто зосереджено скульптурні символічні рельєфи.

В межах цієї схеми можливий варіант, в якому, за наявної домінантності центрального поясу, два бічні мають оригінальне вирішення – у вигляді коротких балконів, розташованих один під одним, верхні з яких – цегляні балкони – балдахіни, що мають акцентне завершення у вигляді напівкупольних, вкритих черепицею, веж (Ярославів вал, 29 (рис. 2.6-в), еkleктика).

Цегляні балкони – балдахіни в київській архітектурі зустрічаються ще й в наріжних будівлях (вул. Саксаганського, 106), там вони акцентують ріг будинку.

За такою ж схемою вирішено фасад, в якому роль центрального поясу виконують чотири спарені еркери, у верхній частині об'єднані пластичним аттиком, прикрашеним майолікою та рельєфами (Чикаленка, 21, (рис. 2.6-г), модерн). Такий збільшений центральний пояс надає композиції центричного характеру. Однак, оскільки композиція фасаду вирішена за триосьовою схемою, виносити її в окремий підтип недоцільно, це не має сенсу ще й тому, що таких рішень у забудові дуже небагато. Найбільш поширене відношення вертикальних членувань в межах цієї схеми (в частинах): 2:1:4:1:4:1:2; або 1:1:1:3:1:1:1. Легко помітити, що в трьохосьовому типі композиції фасаду найбільш часто

зустрічається включення до композиції просторових елементів (переважно лоджій). Центрична триосьова композиція включає глибокі лоджії, розташовані в центральному поясі фасаду, і характерний для київських центричних композицій елемент – просторову арку на 3 поверхи, яка об'єднує два входи та заглиблений в об'єм будівлі проїзд.

За триосьовою композиційною схемою вирішено фасад однієї з найкращих та найгармонійніших будівель у Києві, Музейний пров., 4 (арх. В.М. Риков 1909 р., (рис. 2.6-д), модерн). Фасад будівлі у Музейному пров., 4 – важливий архітектурний акцент забудови. Його добре видно з вул. М. Грушевського. Будинок вирішено контрастно відносно оточення, і сама композиція будівлі побудована на контрастах. Три високі, стрімкі еркери надають симетричному фасаду будівлі стрункості та динамічності, а три декоративні горизонтальні пояси – перший завершаючий будівлю – майоліковий, другий – на рівні другого поверху – пояс вишуканих рельєфів і третій – створений фактурою рваного каменю, що йде вздовж першого поверху, – врівноважують вертикалі еркерів, створюючи дивну гармонійну єдність цілого і його складових – (вертикальних та горизонтальних поясів). Композиція фасаду цієї будівлі ілюструє майстерне використання конструктивних і декоративних засобів для досягнення гармонії архітектурного цілого. Відношення вертикальних членувань частин будівлі: 1,5 м : 4,9 м (еркер) : 3,9 м : 5,9 м (еркер): 3,9 м: 4,9 м (еркер): 1,5 м. Відношення довжини до висоти 26 м: 28 м, тобто пропорції будинку наближаються до квадрата, форми стійкої, усталеної характерної для фасадів рядових будівель в стилі неокласицизму, модерну тощо. Надбудований ще один мансардний поверх заглиблений відносно площини фасаду і майже не порушує пропорції будівлі.

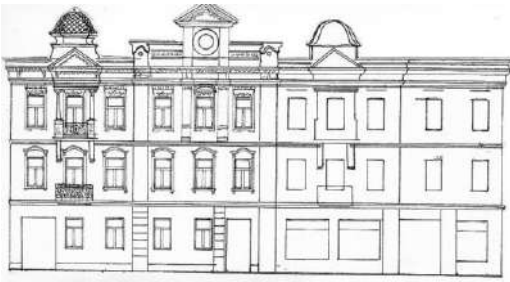

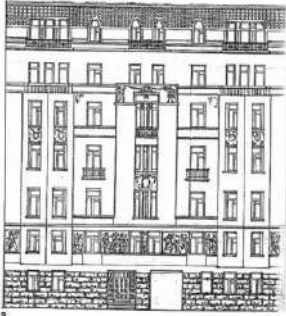
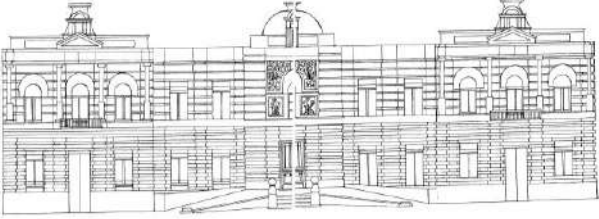
а) Бокові вісі розташовані по краях фасаду. Велика Житомирська, 13	б) Протяглі горизонтальні лоджії та балкони врівноважують вертикальні членування. Володимирська, 81
в) Бокові вісі акцентовані балконами-балдахінами з декоративними башточками. Ярославів вал 29	
г) Центральна вісь акцентована чотирма спареними еркерами. Чикаленко, 21	д) Музейний провулок, 4
е) Усі вісі завершуються башточками. Садиба по вул. Банкова, 2	

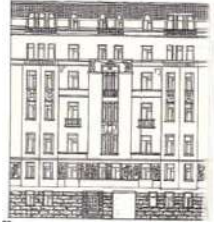

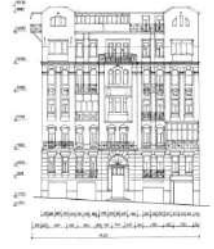
Рис. 2.6 Триосьова композиція фасадів. Рисунок автора

Таблиця 2.4, Т-3

**Триосьовий тип композиції фасадів багатопверхових житлових будівель
кінця XIX – початку XX ст. в м. Києві (Т-3)**

№	Тип будівлі L : H	Підтип композиції Ритм вертикальних членувань	Наявність підосей утворених балконами	Рік побудови	Стиль	Архітектор	Адреса	Зображення фасаду
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Прибутковий будинок 29 : 17	Композиція симетрична. Головна вісь підкреслена аттиком, головним входом. 2 бокові по краях фасаду виділені розкріповками та колонами на 2 поверхи	2 підосі примикають до бокових осей	1898-1900	Бароко-ренесансний	А.К.Краусс, М.М.Горденін	Саксаганського, 112а	
2	Прибутковий будинок 36,9: 29	Симетрична. Головна вісь і дві бокові прикрашені аттиками з рельєфами. Головна вісь акцентована чотирма напівкруглими балконами	-	1911-1912	неокласицизм	Й.Зекцер, Д.Торов	Хрещатик, 6	
3	Прибутковий будинок 25:18	Симетрична. Головна і бокові осі підкреслені колонами 3-4 поверхів, увінчані високими аттиками	2 підвісі з обох боків центральної осі	1898	Неоренесанс	А.К. Краусс	Саксаганського,81	

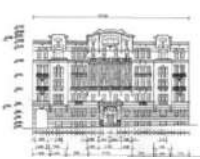
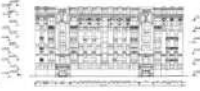

Продовження таблиці 2.4, Т-3

1	2	3	4	5	6	7	8	9
4	Прибутковий будинок 27: 16	Симетрична. Головна і бокові осі виділені розкріповками та високими атиками	2 підвісі між центральною віссю і боковими осями	1894	Неоренесанс	М.М.Горденін	Велика Житомирська,20	
5	Прибутковий будинок 25:19	Симетрична. Головна і бокові вісі підкреслені розкріповками, пишним декором, об'ємними скульптурами	2 підвісі між головними вісями	1898	Бароко-ренесансний	М.В.Клуг	Саксаганського,96	
6	Прибутковий будинок 26:28	Симетрична. Головна та бічні вісі підкреслені еркерами. Вертикальні членування врівноважені горизонтальним скульптурним фризом.	2 підвісі між головними вісями.	1909	Модерн	В.М.Риков	Музейний провулок, 4	
7	Прибутковий будинок 43:17	Симетрична. Центральна та бокові вісі виділені розкріповками, об'ємною скульптурою та увінчані купольними башточками	2 підвісі між центральною і бічними вісями	1897	Неоренесанс	А.К.Краусс	Богдана Хмельницького, 44	
8	Прибутковий будинок 17,1: 19,3	Центральна вісь підкреслена еркером та головним входом, бічні осі по краях увінчані трапецієвидними башточками	2 підвісі між трьома головними вісями	1911	Модерн	Не встановлено	Саксаганського,99	

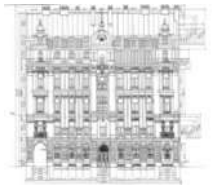
Продовження таблиці 2.4, Т-3

1	2	3	4	5	6	7	8	9
9	Прибутковий будинок 29,2:16,2	Центральна та бічні вісі (по краях фасаду) підкреслені розкріповками та високими аттиками.	2 підвісі між центральною і бічними вісями	1898-1899	Еклектика з елементами неоросійського стилю	М.М.Горденін	Хорева, 31а	
10	Прибутковий будинок 37,64:23	Центральна вісь підкреслена високим атиком та збільшеним масштабом вікон, містить головний вхід. Бічні вісі – по краях фасаду.	2 підвісі між центральною та бічними вісями.	1910-1911	Модерн	М.Яскевич	Мала Житомирська,5	
11	Прибутковий будинок 37,6:22	Бічні вісі відступили від країв фасаду, підкреслені високими аттиками. На центральній вісі міститься головний вхід. Вісі виділені зміненим масштабом вікон.	2 підвісі по краях фасаду.	1910-1912	Неокласицизм	Ф.А.Тропянський	Саксаганського,34	
12	Прибутковий будинок 25,8:11,5 первісний об'єм) надбудовано 4 поверх	Асиметрична. Центральна вісь підкреслена атиком, бічні відступили від країв фасаду увінчані башточками.	-	Кінець XIX ст.	Неоренесанс з елементами пізнього класицизму	Невідомий	Ярославів вал,29	

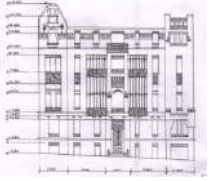

Продовження таблиці 2.4, Т-3

1	2	3	4	5	6	7	8	9
13	Прибутковий будинок 37,4: 25	Центральна вісь підкреслена високим аттиком та 4 спареними еркерами. Бічні вісі відступили від країв фасаду, виділені еркерами та високими аттиками.	2 підвісі примикають до центральної вісі та 2 підвісі по краях фасаду.	1909-1910	Модерн	Й.Зекцер	Є.Чикаленка,21	
14	Прибутковий будинок 46: 26,8	. Бічні вісі відступили від країв фасаду, підкреслені еркерами, порталами та збільшеним масштабом вікон		1904	Модерн	О.Вербицький	Заньковецької,7	
15	Прибутковий будинок	Центральна вісь підкреслена порталом, аттиком, збільшеним розміром вікон, бічні вісі з еркерами відступили від країв фасаду.	2 підвісі примикають до бічних вісей.	Не встановлено.	Модерн з елементами неоготики	М.Бобрусов	Велика Житомирська,8а	
16	Прибутковий будинок 27: 15	Симетрична центрична композиція, центральна вісь має просторовий елемент з аркою, яка об'єднує два входи та проїзд. Бічні вісі відступили від країв фасаду.	-	1890	Еклектика з елементами неоренесансу, неоросійського та візантійського стилів	О.Р.Хойнацький	Володимирська, 43	

Продовження таблиці 2.4, Т-3

1	2	3	4	5	6	7	8	9
17	Прибутковий будинок 38,5: 22	Асиметрична. Вісі підкреслені еркерами та аттиками	Підвісі між центральною та бічними вісями.	1911	Раціональний модерн	Не встановлено	Шота Руставелі, 23	
18	Прибутковий будинок	Симетрична. Бічні вісі відступили від країв фасаду, підкреслені еркерами, аттиками та круглими вікнами на рівні 7 поверху. Центральна вісь виділена ризалітом, збільшеним масштабом вікон.	Дві підвісі примикають до центральної вісі.	1908-1911	Модерн	Клуг М.В., Яскевич М.І.	Ярославів вал, 14	
19	Прибутковий будинок 27,6 : 20,5	Вісі підкреслені ризалітами та аттиками. Бічні вісі містяться по краях фасаду.	Підвісі розташовані між центральною та бічними вісями.	1900-1901	Неоренесанс	-	Велика Житомирська, 13	
20	Прибутковий будинок	Симетрична. Бічні вісі по краях фасаду підкреслені еркерами та башточками. Центральна вісь виділена ризалітом та збільшеним масштабом вікон сходової клітки.	-	1897	Неоренесанс	Краусс А.-Ф.К.	Ярославів вал, 16	

Продовження таблиці 2.4, Т-3

1	2	3	4	5	6	7	8	9
21	Прибутковий будинок	Композиція симетрична. Головна-центральна та бічні осі підкреслені еркерами, центральна вісь завершується аттиком з ліпним декором.	Має дві підвісі утворені гранчастими балконами між основними осями.	1913-1914	Неокласицизм	Зекцер Й.А.	Саксаганського,58	
22	Особняк	Симетрична. Вісі підкреслені розкріповками, аттиками та баштами.		1879-1898	Неоренесанс	Ніколаєв В.М.	Банкова,2	
23	Прибутковий будинок	Композиція симетрична. Головна-центральна та бічні осі виділені пристінними портиками на 4 та 5 поверхах.	Має дві підвісі.	1905	Неоренесанс з елементами необароко	Клуг М.В.	Лютеранська,6	
24	Прибутковий будинок.	Композиція асиметрична. Центральна вісь підкреслена порталом та змінним масштабом вікон, бокові – ризалітами та аттиками.	Дві додаткові підвісі примикають до центральної осі.	1910-1911	Модерн	Тимошенко С., Шехонін М.	Саксаганського, 101а	
25	Прибутковий будинок. 33,2:22	Композиція симетрична. Центральна вісь виділена ризалітом та змінним масштабом вікон, бокові – еркерами та круглими вікнами.	В рівні 5 поверху три вісі з'єднані лоджіями.	1907	Модерн	-	Володимирська, 81	

Продовження таблиці 2.4, Т-3

1	2	3	4	5	6	7	8	9
26	Прибутковий будинок.	Композиція симетрична, бокові вісі відступили від країв фасаду до центру і підкреслені еркерами, центральна виділена ризолітом з лоджіями.	-	1910-1911	Модерн	-	Спаська, 6а	
27	Прибутковий будинок. 34,05:21,10	Композиція симетрична. Головна-центральна та бічні осі виділені розкріповками. Головна вісь в рівні першого поверху прикрашена макаронами левів.	-	1895-1896	Неоренесанс	Чекмарьов М.І.	Чикаленко, 33	

Малоповерхові будинки.

Серед малоповерхових будинків найбільш часто зустрічається одно – та триосьова схема композиційного рішення фасаду. Малоповерхові будівлі, як правило, короткі, в середньому – від 15 м до 22 м.

Одноосьова схема притаманна, в основному, будівлям, збудованим у пізньокласичному стилі, а також в різноманітних варіантах еkleктики, переважно з мотивами ренесансу, а також «цегляному стилі» та стилі модерн.

До малоповерхових житлових будівель ми відносимо всі будівлі в 1-2 поверхи, включно з особняками, які розташовані в рядовій забудові на червоній лінії або частково зміщені з червоної лінії, композиція яких є фронтальною.

У межах одноосьової типологічної схеми зустрічаються симетричні, й асиметричні рішення. В межах цієї типологічної схеми практично всі короткі будівлі, які мають центральні членування, що їх виділено розмірами та формою вікон, а також наявністю завершення у вигляді аттику чи вежі, сприймаються як центричні. Однак лише в тому випадку, коли в композиції фасаду спостерігається очевидне ускладнення центрального поясу, наприклад, за рахунок включення простору, ми можемо віднести його до підтипу центричних фасадів. Центричні фасади тут можуть бути як симетричними, так і асиметричними.

Як у перших, так і в других, такі архітектурно-конструктивні деталі, як балкони, розташовано по центру, на центральному поясі. В інших, симетричних і асиметричних фасадах, балкони можуть утворювати додаткову вертикаль, примикаючи до центрального основного поясу, таким чином розширювати або посилювати центральний пояс, підкреслювати його вісь, розміщуючись по його центру.

Такі архітектурні деталі, як башти, звичайно також розташовуються по центру фасаду, вінчаючи центральний пояс і, в особливо коротких будівлях, створюючи центричну композицію, підсилюючи домінування центрального поясу

над прилеглими за висотою чи за шириною. Башти зазвичай увінчують ризаліти як у одноосьовій, так і в двоосьовій та в триосьовій композиційних схемах.

Будівлі з двоосьовою композиційною схемою зустрічаються часто в асиметричному варіанті. Часто вони виконувалися в російському стилі (Б.Хмельницького, 60), в модерні (Мельникова, 8), зустрічаються особняки, виконані в готичному стилі (Воровського, 27).

Архітектурні деталі тут служать для врівноваження мас. Так, фасад будівлі на Воровського, 27 складається з трьох основних мас – двох вертикальних поясів – осей і статичної ділянки фасаду (інтервалу). Лівий пояс потужніший, ширший, по центру на ньому розміщено балкон, зате правий пояс стрункіший, вищий, його вінчає висока шпилеподібна вежа.

В будівлі на вул. Б. Хмельницького, 60 в урівноваженні мас беруть участь не лише архітектурні деталі, але й ділянки фасаду. Так, лівий основний вертикальний пояс ширший, його завершує широка, але невисока вежа, правий пояс – вузла, але висока вежа. Крім того, до правого поясу прилягає статична, рядова ділянка фасаду, по центру якої в завершенні розташовано аттик, який створює додаткову підпорядковану вісь, що посилює праву основну композиційну вісь – вертикальний пояс, увінчаний високою шатровою вежею. Цей правий вузький вертикальний пояс емоційно та інформаційно посилено балконом з гнутим профілем і проїздом з ажурними ґратами. Затє до лівого поясу, який тут виявився *«слабкішим»*, примикає портал.

Для типологічної схеми Т-2 в її асиметричному варіанті характерні відношення членувань, коли два вертикальні пояси шириною в одне вікно чергуються з ділянками фасаду в три вікна (вузьких – 0,75 м). Або два вертикальні пояси – один в одне вікно, другий в 2 або 3 вікна – чергуються з ділянками фасаду в три, чотири вікна. В частинах найбільш розповсюджені схеми мають такий вигляд: 2:1:2:1,5 (Саксаганського, 97) або 2:2,3:1:3 (Б. Хмельницького, 60).

У будівлях модерну за такої двоосьової схеми балкони розташовуються між основними вертикальними поясами, на всю довжину інтервалу або примикаючи до вертикальних поясів.

Триосьова типологічна схема характерна для будівель, виконаних у формах неоренесансу з елементами бароко, пізнього класицизму, модерну, а також для будівель у «цегляному стилі».

Архітектурні деталі: тематичні рельєфи, декоративні вази, збільшені вікна, портали – розташовано зазвичай на основних вертикальних поясах. Коли бічні пояси сильно звужені, а центральний розширений, рельєфи розміщено на центральному поясі і в проміжках між вікнами в «інтервалах» між поясами. Пояси іноді, як в симетричному так і в асиметричному варіанті, можуть завершуватися вежами – усі або один з поясів (триосьова композиція фасаду (рис. 2.6-е), неоренесанс з бароковими елементами).

Наріжні будинки

Наступна група будівель, які будуть розглянуті, – наріжні (табл. 2.5, Т-4), креслення всіх наведених типологічних схем вирішення фасадів у крупнішому розмірі представлені у Додатку Ж. Тут варто сказати, що в наріжних будівлях наріжна частина (наріжний елемент) завжди виділяється або підвищеним аттиком, або вежею, а на розі (на похилій його площині) часто розташовується еркер або ріг будинку підкреслюється оригінальними балконами. Наріжна частина завжди є основним вертикальним поясом – композиційною віссю, оскільки наріжні будівлі завжди мають просторову композицію, огляд двох фасадів і огляд з рогу будинку. Наріжні будівлі можуть бути симетричними або несиметричними відносно рогу, мати вхід з рогу або не мати його. Однак нас будуть більше цікавити їх фасади, тобто їх фронтальна композиція, аніж точка сприйняття з рогу.

Оскільки в композиції фасадів наріжного будинку завжди бере участь наріжна частина як основний вертикальний пояс (композиційна вісь), який завжди виділяється і вирізняється з поміж інших вертикальних поясів, то композиція наріжних будівель завжди є асиметричною, і звідси наслідок, що можна виділити

наріжну частина як окремий і завжди присутній елемент, який вносить асиметричність і розглядати далі решту будівлі як приставку (симетричну чи асиметричну) до цього наріжного елемента. Тому приймаємо наріжну частину завжди присутньою і в подальшій класифікації розглядаємо лише кількість осей цієї «приставки».

Перша типологічна схема наріжних будівель – *одноосьова*.

За типологічною одноосьовою схемою вирішено як короткі (від 15 м до 20 м), так і протяглі наріжні будівлі (від 21 до 30 м), які вирішено в стилях пізнього класицизму, неоренесансу, модерну та неокласицизму.

Як уже було сказано, розглядаємо одноосьову композиційну схему прибудови, що примикає до наріжного елемента.

Наріжний елемент може складатися або з трьох вертикальних поясів – по одному на кожному фасаді і вертикальний пояс скошеного рогу будівлі, або з одного поясу скошеного рогу чи напівкруглого рогу.

Фасади із симетричною одноосьовою прибудовою – найбільш поширений підтип одноосьової композиції. Роль центрального вертикального поясу тут може виконувати ризаліт, еркер або вертикаль – виділена розмірами та формою вікон і завершенням. Крім того, основним вертикальним поясом може бути вертикаль сходової клітки з двома еркерами, об'єднаними спільним завершенням. До такого вертикального поясу з посиленою еркерами композиційною віссю з двох боків примикають симетричні частини фасаду, і все це як симетрична приставка приєднується до наріжного елемента.

Якщо така симетрична приставка примикає до наріжного елемента не безпосередньо, а через якусь проміжну ланку, з'являється асиметричний варіант одноосьової схеми. Така композиційна схема є досить поширеною в центральній частині Києва. За симетричного варіанту відношення вертикальних членувань такі: 2:1:1:1:2:0,5 (Саксаганського, 26/26) або 0,6:2,2:3:2,2.

За асиметричного: 1:1,3:1,3:3:1,3:0,5 (Інститутська, 13/4) або 1:1:1:3:1:1:0,5 (Рейтарська, 20/24). Такі варіанти з посиленням еркерами вертикальним поясом

характерні для протяглих будівель. Для коротких будівель з асиметричною приставкою характерні відношення вертикальних членувань: 1:1:1:0,3 або 2,25:1:2,25:1,2; чи: 2:2:1:0,5. Фасади будівель з двома еркерами на центральному поясі без наріжного елемента характерні для будівель рядової забудови.

Балкони на такого типу фасадах розташовуються короткими штрихами один над одним на одній осі, примикаючи з двох боків до центрального вертикального поясу і утворюючи додаткові підпорядковані вісі.

Головний вхід до будинку за такої схеми розташовано на композиційній осі вертикалі сходової клітки. В коротких будівлях балкони розміщено на центральному поясі, якщо він є ширшим від прилеглих до нього ділянок фасаду – інтервалів; якщо ж інтервали є ширшими – балкони розташовано по осі інтервалів.

Розглянемо фасади наріжних будівель з приставкою, вирішених за двохосьовою композиційною схемою. Фасади наріжних будівель з приставкою, вирішеною за двохосьовою композиційною схемою можуть бути з симетричною приставкою або з асиметричною. Із симетричною приставкою вони можуть бути двох видів, як і в рядових будівлях.

Перший вид – основні вертикальні пояси знаходяться по краях фасаду і один з них прилягає до наріжного елемента (Липська, 18 (табл. 2.5, Т-4; 10), Хорива, 4 (табл.2.5, Т-4;15; фасад з вул. Притиско-Микільської), *другий вид* – вертикальні пояси «відсунуті» від краю фасаду до центру (Андріївський узвіз, 3).

Архітектурні деталі зазвичай зосереджено на вертикальних поясах. Іноді, щоб візуально врівноважити наріжну частину, до симетричної приставки додається невелика ділянка фасаду, рівна за масою наріжній частині.

За асиметричного варіанту один вертикальний пояс розміщено по центру фасаду, а другий – по краю фасаду з протилежної до наріжної частини сторони.

У симетричному варіанті відношення вертикальних членувань 1:2:4:2:1 або 1:2:5:2:1. Відношення членувань в асиметричному варіанті досить різноманітні.

На фасаді наріжної будівлі з асиметричною приставкою архітектурні деталі: балкони, сходові клітки, входи, проїзди – розміщено на основних вертикальних поясах. На найбільш видовженому фасаді з сильно розширеним центральним поясом, на якому зосереджено протяглі балкони, що підкреслюють його значення, проміжки (інтервали) між поясами містять додаткові підпорядковані вертикалі, утворені короткими, розташованими один над одним балконами. В останньому варіанті асиметрична композиція досить відчутно прямує до симетричної, однак асиметрія переважає. Бічний вертикальний пояс часто об'єднується з наріжною віссю емоційно активним пластичним завершенням, складаючи єдине ціле, і сприймається як важливий акцентний елемент.

Композиція фасадів наріжних будівель з триосьовою структурою, так само як і в рядових будівлях, може бути симетричною і асиметричною.

Перший варіант фасадів з триосьовою симетричною структурою вирішено таким чином, що два вертикальні пояси розміщено по краях фасаду і один по центру, один із бічних поясів примикає до наріжної частини (вул. Велика Васильківська, 50/23 (табл.2.5, Т-4) та Велика Васильківська, 43/16), у *другому варіанті* бічні пояси відступили до центрального на величину ділянки фасаду в 1 – 3 вікна, (вул. Володимирська, 39, тут в одне вікно): балкони розташовано на наріжному поясі і в інтервалах між поясами. Пояси увінчані високими вежами і аттиками, вони містять сходові клітки та входи.

Нерідко зустрічається рішення, коли в наріжному будинку два його фасади (дві приставки) відповідають різним типологічним схемам (Рейтарська, 20/24 (табл. 2.5,Т-4);).

У трьохосьових асиметричних схемах знову можна спостерігати тяжіння до симетрії, особливо у рішенні центральної частини фасаду, коли до центрального вертикального поясу примикають два однакові інтервали, а бічні пояси при цьому вирішено зовсім порізно; вони мають різний функціональний зміст – ризаліт з рядовими вікнами і сходові клітка, різну ширину і форму вікон або різний конструктивний зміст – ризаліт і еркер.

Відношення вертикальних членувань такі: 1:1,5:1,5:1,5:5:1,5:5:1,5 (вул. Саксаганського, 35, модерн з елементами неоготики, арх. Й.А. Зекцер, 1910-1911 р.р.); 1:1,4:1:5:1,4:5:1,5:1,5 (вул. Січових стрільців, 40, 1913-1915 рр., модерн, арх. В.А. Безсмертний). Вертикалі сходових кліток виділені розмірами вікон, які зсунуті відносно вісі поверху. Балкони, видовжені на три вікна, розміщені в протяглих інтервалах між поясами, а короткі балкони розташовані на широкому ризаліті бічного поясу, підкреслюючи його вісь. Крім того, видовжені балкони акцентують наріжний пояс.

Фасади будівель з триосьовою структурою мають завжди більшу протяглисть – 40 м – 50 м. Композиція наріжних будівель в цілому завжди побудована на контрастах – зіставленні акцентного, емоційно активного наріжного елемента і яскраво виражених вертикально – поясних членувань із завжди достатньо протяглою і статичною масою фасаду. Завдяки наявності контрастного наріжного елемента з активним завершенням – високою вежею, а також завдяки наявності завжди чітко виділених вертикальних членувань, протягла маса фасаду в цілому здається динамічною.

В результаті дослідження композиційної структури фасадів і проведених обмірів встановлено залежність типу композиційного рішення фасаду від довжини ділянки, виділеної під фасад вздовж червоної лінії забудови:

- при довжині фасаду L до 25м обирався одноосьовий тип композиції (Терещенківська, 17 (21,9м); Шота Руставелі, 29 (20 м));
- при довжині фасаду L від 26 до 35м найчастіше використано двоосьовий тип композиції: В. Житомирська, 32 (26 м), Гоголівська, 23 (26 м).
- при довжині фасаду від 35 до 45 м обирався триосьовий тип композиції: Чикаленка, 33 (35 м), Заньковецької, 7 (46 м), Чикаленка, 21 (36 м), Лютеранська, 6 (45 м)
- більше 45 м – застосовувався багатоосьовий тип композиції.

Таблиця 2.5, Т-4

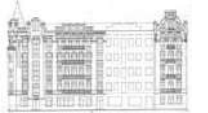

**Кутовий тип композиції фасадів багатопверхових житлових будівель
кінця XIX – початку XX ст. в м. Києві (Т-4)**

№	Тип будівлі L : H	Підтип композиції Ритм вертикальних членувань	Наявність підосей утворених балконами	Рік побудови	Стиль	Архітектор	Адреса	Зображення фасаду
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Прибутковий будинок	Обидва фасади симетричні, мають двоосьові композиції. одна вісь – кутова, друга вісь утворена двома еркерами, які об'єднані аттиком.	Обидва фасади мають дві підосі, утворені балконами.	1909	Модерн	Шлейфєр Г.П.	Інститутська, 13/4	
2	Прибутковий будинок	Обидва фасади симетричні. Кутова вісь підкреслена баштою, балконом-балдахіном та фігурами іфритів. Фасад з вул. Саксаганського має кутову вісь, центральна умовно виділена аттиком. Фасад з вул. Петлюри двоосьовий.	Фасад з вул. Петлюри має 1 підвісь з лівого краю фасаду.	1900	Еклектика з елементами неоренесансу	Краусс А.К.	Саксаганського, 106/11	

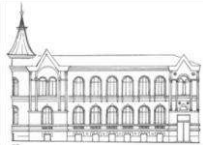
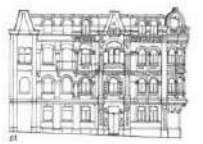

Продовження таблиці 2.5, Т-4

1	2	3	4	5	6	7	8	9
3	Прибутковий будинок	Обидва фасади симетричні. Фасад з вул. Саксаганського має лише кутову вісь. Фасад з вул. Петлюри двоосьовий.	Має одну підвісь утворену балконами в правій частині фасаду з вул. Петлюри.	1897 - 1898	Неоренесанс	Керував будівництвом інж.Берштейн І.	Саксаганського,135/13	
4	Прибутковий будинок 36,4:21,9	Фасад з вул. Рейтарській триосьовий, з вул. О.Гончара – двоосьовий.	Має 2 підвісі з вул. Саксаганського.	1912р	Модерн	Вербицький О.	Рейтарська, 20/24	
5	Прибутковий будинок	Обидва фасади симетричні. Головна вісь підкреслена змінним масштабом вікон і увінчана високим фронтоном. Кутову вісь підкреслено круглим еркером з еліпсоподібними вікнами на 6 поверсі.	Має 2 підвісі з вул. Саксаганського	1911 - 1913	Модерн	В.Риков	Саксаганського,68/21	

Продовження таблиці 2.5, Т-4

1	2	3	4	5	6	7	8	9
6	Прибутковий будинок	Фасад з вул. Саксаганського двоосьовий (два спарені еркери утворюють одну вісь), друга вісь кутова, а з вул. Антоновича триосьовий.	Має дві підвісі з вул. Саксаганського та три підвісі з вул. Антоновича.	1911	Модерн	-	Саксаганського, 26/26	
7	Прибутковий будинок	З вул. Саксаганського має 4 вісі, а з вул. Антоновича 3 вісі.	З вул. Саксаганського має 2 підвісі утворені балконами та увінчані аттиками.	1910 - 1911	Історизм з елементами і раціонального модерну	Зекер Й. А.	Саксаганського, 35	
8	Прибутковий будинок	З вул. Січових стрільців має 3 вісі, а з Варязького провулку 4 вісі. Фасади мають різну композиційну структуру але обидва симетричні відносно центральних осей.	Фасад з вул. Січових стрільців має 3 підвісі, а з Варязького провулку 2 підвісі.	1913 - 1915	Модерн	Безсмертний В. А.	Січових стрільців, 40/1	
9	Прибутковий будинок	Фасад з вул. Б.Хмельницького двоосьовий, а з вул. І.Франка триосьовий.	З вул. І.Франка має 1 підвісь.	1900	Неоренесанс	Яскевич М.І.	Івана Франка, 25/40 (фасад з вул. Б.Хмельницького, 40)	

Продовження таблиці 2.5, Т-4

1	2	3	4	5	6	7	8	9
10	Колишне початкове училище ім.М. Бунге .	Обидва фасади симетричні відносно кутової вісі і мають двоосьову композицію.	-	1901 - 1904	Еклектика	Шлейфер Г.П., Брадтман Е.-Ф.П.	Липська, 18	
11	Прибутковий будинок	Фасад з боку Михайлівського провулку триосьовий, має ажурний козирок на колонах, з боку Малої Житомирської двоосьовий.	-	1896	Еклектика з елементами неоренесанса та неоросійського стилю	Горденін М.М.	Мала Житомирська, 13/6 (фасад з боку Михайлівського провулка ,б)	
12	Прибутковий будинок	Фасад з вул. Велика Васильківська триосьовий. Будинок сильно потерпів від пожежі. Реконструється.	-	1907	Модерн	-	Саксаганського, 23/50 (фасад з вул. Велика Васильківська, 50)	
13	Прибутковий будинок	З вул. Велика Васильківська триосьовий фасад, з вул. Саксаганського двоосьовий	З вул. Велика Васильківська має 3 підвісі, з вул. Саксаганського 2 підвісі.	Початок ХХ ст.	Модерн	-	Велика Васильківська, 43/16	

Продовження таблиці 2.5, Т-4

1	2	3	4	5	6	7	8	9
14	Прибутковий будинок	З вул. Володимирської і з вул. Жилянської обидва фасади триосьові	Має 4 підвісі з вул. Володимирської та 3 підвісі з вул. Жилянської	-	Модерн	Олтаржевський Ф.	Володимирська, 92/39 (фасад з вул. Жилянської)	
15	Прибутковий будинок	Обидва фасади двоосьові	Фасад вул. Хорива має 2 підвісі а з вул. Притиско-Микільська 1 підвісь	1898 - 1899	Неоренесанс з бароковими елементами	Буд., перебуд. М.Гарденін, С.Рикачов, К.Шиман	Хорива,4	

2.2.2 Класифікація архітектурно-функціональних та декоративних елементів фасадів

Архітектурно-функціональні елементи (портали, вхідні двері, ґрати проїздів, балкони, капітелі колон).

Важливими елементами своєрідності історичної забудови Києва є архітектурно-функціональні деталі фасадів: портали, двері, балконні огороження, ґрати проїздів, піддашся. Ці деталі у значній кількості виготовлялися ремісничими майстернями, будівельними артілями. Вони мали, як і фасади будівель, спільні типологічні схеми побудови, а нерідко на різних будинках були абсолютно ідентичні, повторювались 1:1. Ці елементи виявились дуже вразливими для руйнацій і протягом останніх 40 років інтенсивно замінювались на більш примітивні або відверто потворні. Дерев'яні різьблені двері, які можна вважати витворами мистецтва, замінювались на жахливі суцільно металеві броньовані. Вишукані ковані ґрати замінювались на примітивні. Але, враховуючи їх приналежність до виявлених в результаті дослідження певних типологічних груп, їх можна відновити, спираючись на розроблені підбірки типових елементів.

В кінці XIX – початку XX ст. найбільше вироблялось типових балконних ґрат і гіпсових рельєфних міжвіконних та підвіконних вставок. На ці вироби був особливо підвищений попит і ремісничі артілі не встигали виконувати замовлення. В будівельних конторах та артілях залишались типові архітектурні деталі (ґрати балконів, гіпсові підвіконні та між віконні вставки) від попередніх замовників, які часто пропонувались наступним. Нерідко архітектор, який закінчив один об'єкт, для якого він розробив архітектурні деталі, використовував ці деталі для наступного об'єкту. Так В.Н. Риков ґрати балконів, запроектовані ним для фасаду на вул. Саксаганського, 68/21, використав повторно для фасаду будинку на вул. І.Франка, 17. Часто використовувували ті самі ґрати та гіпсові рельєфні вставки А.К. Краусс та інші архітектори [181].

Встановлено, що розташування архітектурно-декоративних деталей та елементів пов'язано з їх символічним значенням та з композицією фасаду.

В процесі обстеження фасадів історичної забудови виділені наступні типи архітектурно-функціональних об'ємних та площинних елементів, які виявились найбільш вразливими для руйнувань: портали; входні двері; ґрати проїздів; балкони, капітелі колон.

Архітектурно-функціональні елементи класифіковано за двома основними групами ознак: *перша група* – композиційно-формотворчі ознаки; *друга група* – стилістичні ознаки.

Класифікація порталів.

Портал, як відомо, – це архітектурно оформлений парадний вхід до будівлі. Але він має і декілька інших значень. Одне з них – це вхід в інший простір, інший вимір [177]. І саме тут, в цій його функції відокремлювати два світи, криється основний сакральний сенс portalу. Світ зовнішній і світ внутрішній, два різні виміри, які живуть кожен за своїми законами, а портал – магічна субстанція, яка поєднує їх і водночас відокремлює один від одного. На межі ХІХ-ХХ ст., коли символіці надавалось надзвичайно велике значення, саме ця філософсько-містична сутність portalу була найважливішою [177]. Проходячи крізь портал, гість проходив умовний обряд очищення від колотнечі вулиці, від зовнішніх проблем, від образ і недобрих помислів. Тому в декорі portalу часто використовувались звивисті лінії, краплі-сухарики, водні квіти – латаття, лілії, які символізували стихію води і означали очищення водою від зовнішнього і внутрішнього бруду (рис.2.7-а), як приклад: Чикаленко, 21, модерн.

Та й, власне, сама структура portalу була символічною – дві вертикальні лінії – дві колони і горизонтальна лінія або фронтон, або арка, що їх об'єднує, були схемою первісної старожитньої домівки у найзагальнішому сенсі, наближеному до поняття домівки нашої Землі з аркою Неба над нею. Портал – це символ людської домівки у Будівлі Всесвіту [177]. Тобто це символ людського житла під захистом Простору. Сама форма елементів входу зробилася символом.

Колона, як така, – є символом земної вісі, символом самоствердження, духовності, активної чоловічої енергії. Горизонтальна лінія або арка – є символом жіночої пасивної енергії, здатної приймати активну енергію вертикалі. (згідно з дослідженнями Х.Е. Керлота [229], з іншого боку деякі дослідники, зокрема відомий знавець символічного характеру сучасного мистецтва Вольфганг Бауер [228], вважають що дві колони є символом еволюції та інволюції або добра та зла, як два дерева в Саду Едема (дерево Життя та дерево Пізнання або Смерті).

Окрім колон і арки або фронтона в композицію порталу нерідко входили дві скульптури, або рельєфи, які мали функцію охоронців. В київських порталах кінця ХІХ – початку ХХ ст. з обох боків від входу найбільш часто розміщували левів або голови левів – символи шляхетності, сили, величі, вогню творчості – Велика Житомирська, 23 (рис. 2.7-б, модерн) та Чикаленка, 33 (рис. 2.7-в, еkleктика). Лев ототожнювався з Сонцем, життєдайною енергією, благородством, дією, боротьбою із силами зла, перемогою, королівським саном [177].

Нажаль, зараз до порталу В. Житомирська, 23 (рис. 2.7-б) дуже невдало прибудований козирок, який пошкодив лівого лева і спотворив портал.

Згідно з дослідженнями Х.Е. Керлота [229], на відміну від позитивних левів нерідко в композицію київських порталів були включені дракони, змії – символи первісного ворога, уособлення зла, в поєдинку з яким випробовується людина. Змій або дракон – символ біди, лихої волі, уособлення диявола, з його підступністю і швидкістю до всього злого. Використовуючи зображення дракона, люди немов демонструють здатність приборкати лиху силу, поставити її собі на службу. Крилатий дракон засвідчує вічну мінливість, безперервне проходження від низького до високого [177].

Дракони прикрашають портал на вул. О. Гончара, 31 (рис. 2.7-г, еkleктика з елементами неоренесансу) та просторовий портал з аркою В. Васильківська, 28, (рис. 2.7-д, неоренесанс).

Нещодавно портал з драконами на О. Гончара, 31 спотворили невдалим козирком (рис. 2.7-е).

Іноді в якості охоронців будинку виступають фантастичні летючі химери, вписані в структуру portalу, об'ємні скульптури які фланкують просторовий портал по вул. Ярославів вал, 1 (рис. 2.7-є, неоготика) або прекрасні діви, варіації каріатид, як символ краси, жіночості, продовження роду, Ярославів вал,14, модерн, арх. М. Клуґ [233].

Згідно з дослідженнями Х.Е. Керлота [229], в будівлях стилю модерн в композиційну структуру portalу часто включене кругле вікно – символ Сонця, творчої енергії та споконвічної циклічності життєвого кругообігу (рис. 2.7-ж, модерн). Коло здавна використовувалось як символ нескінченності, фігура яка немає ані початку, ані кінця. Відомо, що коло символізує небо, довершеність і вічність. У своїх дослідженнях Карл Юнг стверджує що коло – є символом досконалості та єдності із Всесвітом. Квадрат або прямокутник (за Керлотом)– символ землі, матерії, жіночої енергії та усього земного, матеріального, а коло – є символом неба, чоловічої енергії та усього духовного. У взаємодії цих елементів втілено основний закон діалектики, закон єдності та боротьби протилежностей. Згідно з дослідженнями В. Бауера [228], китайські мудреці вважали що на рівновазі протилежних енергій та протилежних форм тримається всесвіт. Поєднання форми кола і квадрата або прямокутника в порталах модерну символізує рівновагу чоловічого і жіночого, активного та пасивного, руху та спокою [232].

Композиційна структура порталів та їх конструктивні особливості з одного боку і стилістика з другого боку обрані основними принципами класифікації київських порталів кінця ХІХ – початку ХХ ст. В *таблиці 2.6* по вертикалі розташовані 6 типів порталів в залежності від: симетричне чи асиметричне рішення, наявності і розташування вікна (фрамуги), а також включення простору в композицію portalу та включення скульптури, яка фланкує вхідні двері. По горизонталі розташовані типи порталів, які відповідають історичним стилям і стилю модерн. Історичні стилі: неоготика, неоренесанс з елементами необароко,

неросійський, неокласицизм. Модерн включає два підтипи: декоративний модерн і раціональний модерн.

Перший тип композиції порталів (в таблиці по вертикалі) включає симетричну композицію порталу з вікном в верхній частині порталу або без вікна або з зашкеним цілісним елементом (кругле вікно) вписаним в верхню частину або всередину порталу (табл. 2.6, рис. 1-9). Рішення порталів першого типу композиції найбільш розповсюджені і зустрічаються часто в порталах усіх стилів.

Другий тип (по вертикалі) включає симетричні просторові портали з аркою, яка об'єднує 2 входи або вхід і проїзд (табл. 2.6.1, рис. 10, 11). Рішення порталів другого типу композиції досить унікальні і зустрічається в порталах стилю неоготика і неоренесанс [177].

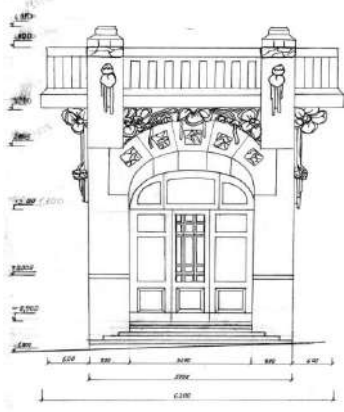
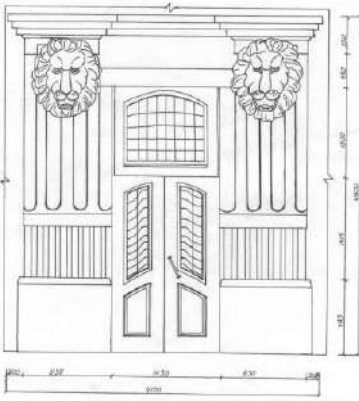
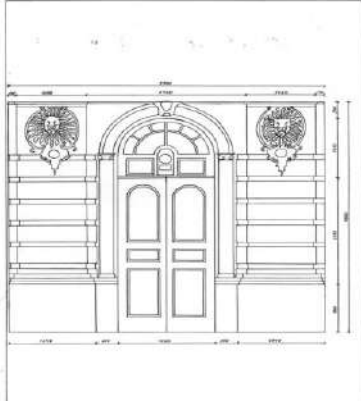

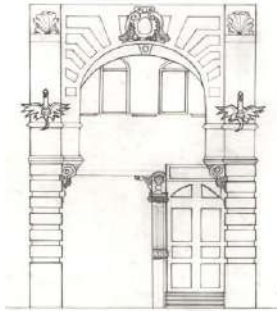
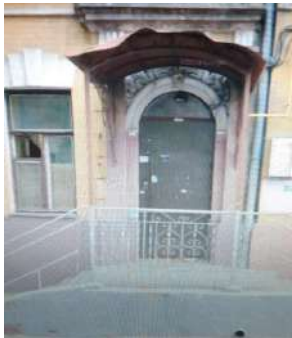
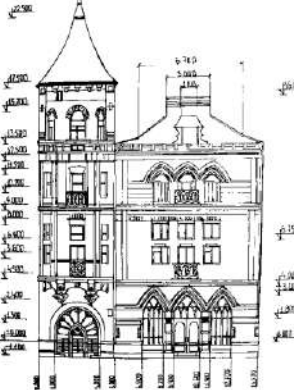
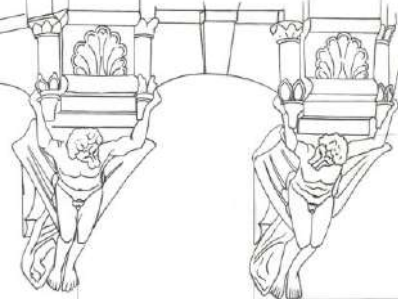
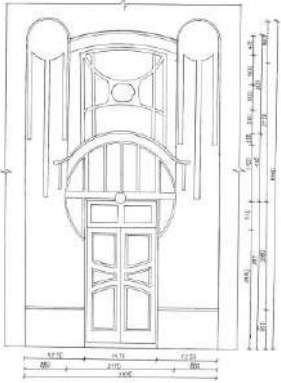
а) Водні рослини – латаття в декорі порталу, Чикаленко, 21, модерн, арх. І. Зекцер	б) Портал з левовими головами В.Житомирська, 23, модерн	в) Портал з левовими головами Чикаленка,33, неоренесанс
г) Дракони в композиції порталу О. Гончара, 31, еклектика з елементами неоренесансу	д) Дракони в композиції порталу просторовий портал з аркою В.Васильківська, 28, неоренесанс	е) Портал з драконами спотворений невдалим козирком, О.Гончара, 31
є) Об'ємні скульптури летючих химер фланкують просторовий портал, Ярославів вал, 1, неоготика		ж) Коло в структурі порталу, Мала Житомирська, 5, модерн

Рис. 2.7 Семантичний декор порталів

Третій тип (по вертикалі) включає симетричні портали із скульптурою, яка фланкує вхідні двері (табл. 2.6, рис. 12-15). Таке рішення є досить типовим і зустрічається в порталах стилю неоготика, неоренесанс і модерн.

Четвертий тип (по вертикалі) включає портали асиметричні з одним вікном з лівого чи правого боку (табл. 2.6, рис. 16, 17), рішення досить унікальне і зустрічається в порталах стилю модерн.

П'ятий тип (по вертикалі) включає портали симетричні, які розташовані під балконом чи еркером (табл. 2.6, рис. 18, 19, 20), рішення типове для порталів стилю модерн.

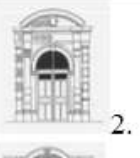

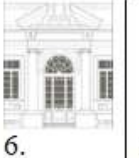
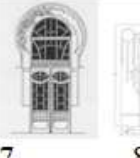
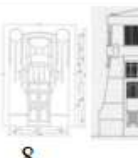

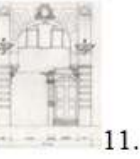
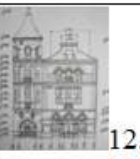
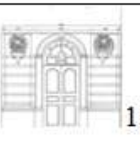

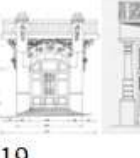
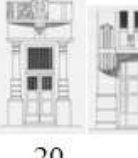
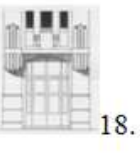

Шостий тип (по вертикалі) включає симетричні портали з двома вікнами з обох боків від вхідних дверей (табл. 2.6, рис. 21), унікальне рішення, стиль модерн.

Адреси порталів в таблиці 2.6: 1. Ярославів вал, 1; 2. Рейтарська, 16; 3. О.Гончара, 25; 4. Велика Житомирська, 9; 5. Андріївський узвіз, 34; 6. Спаська, 12; 7. Банкова, 5; 8. Мала Житомирська, 5; 9. Шота Руставелі, 23; 10. Шовковична, 19; 11. Велика Васильківська, 28; 12. Ярославів вал, 1; 13. Євгена Чикаленка, 33; 14. Ярославів вал, 14; 15. Велика Житомирська, 23; 16. Провулок Липський, 3; 17. Січових стрільців, 40; 18. Євгена Чикаленка, 21; 19. Назарівська, 21; 20. Заньковецької, 7; 21. Городецького, 15.

Нажаль, в Києві останні 40 років продовжується не професійна практика заміни оригінальних вхідних дверей історичної забудови на металеві броньовані потворні, що знищує автентичність і масштаб portalу, спотворює фасад, руйнує самотність містобудівних утворень [177] (рис. 2.8: Ліворуч – портал з автентичними вхідними дверима; Праворуч – цей же портал із заміненними на металеві дверима).

Таблиця 2.6.

Класифікації порталів за композиційною структурою, конструктивними особливостями та стилістикою

Конструктивні та композиційні особливості	Історичні стилі				Модерн	
	неоготика	неоренесанс та необароко	неоросійський	неокласицизм	декоративний модерн	раціональний модерн
Симетричні з вікном у верхній частині, в структурі portalу та без вікна	1.	2. 3.	4. 5.	6.	7.	8. 9.
Симетричні просторові з аркою, яка об'єднує 2 входи або вхід і проїзд	10.	11.				
Симетричні з скульптурою, яка фланкує вхідні двері	12.	13.			14.	
Асиметричні з одним вікном з лівого чи правого боку					16.	17.
Симетричні під балконом чи еркером					19.	20. 18.
Симетричні з двома вікнами					21.	

В таблиці 2.6 Класифікація порталів, використані рисунки автора.

	Портал з автентичними вхідними дверима	Портал із заміненними на металеві дверима
а) Олесея Гончара, 25		
б) Бульварно- Кудрявська, 30/13		
в) Михайлівський пров., 17		
г) Сакаганського, 113		

Рис. 2.8 Втрачені вхідні двері, які було замінено на примітивні

Класифікація вхідних дверей

Вхідні двері класифікуються за кількістю стулок та наявністю застакнення:

1. *Двостулкові з застакненням історичні стилі* – це найбільш розповсюджений тип вхідних дверей, він зустрічається в будівлях усіх стилів (рис. 2.9-а).

2. *Двостулкові з застакненням модерн* (рис. 2.9-б).

3. *Двостулкові без застакнення* – зустрічаються на фасадах усіх стилів крім неоготики (рис. 2.9-в).

4. *Тристулкові з застакненням* – зустрічаються в будівлях в стилі неоренесанс, неокласицизм, модерн (рис. 2.9-г).

5. *Тристулкові без застакнення* – зрідка зустрічаються в будівлях неоренесансу.

6. *Чотиристулкові з застакненням* – в будівлях модерну, неоготики, неоренесансу (рис. 2.9-д).

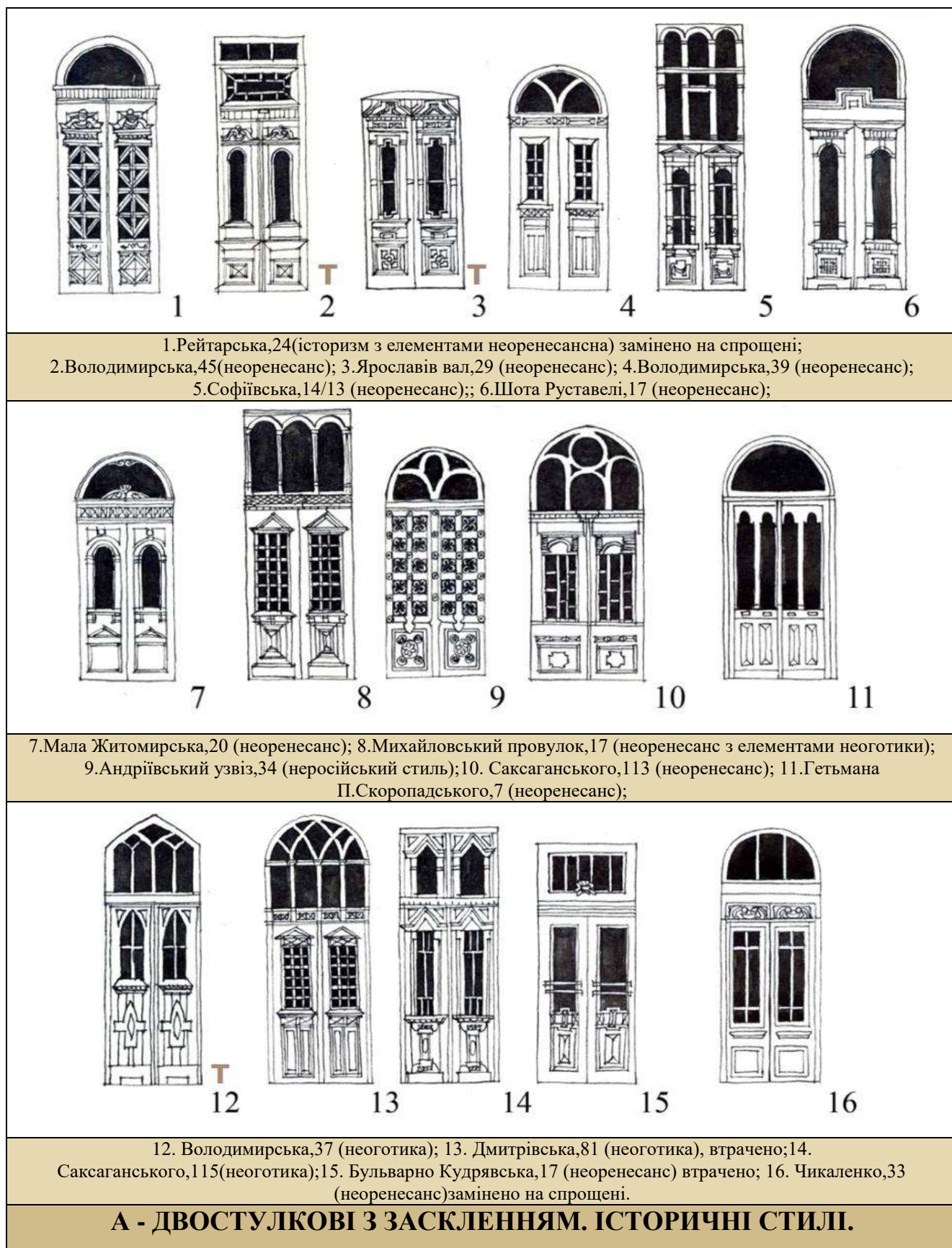

Рис. 2.9.А. Класифікація входних дверей. Рисунки Сідорової О., Сідорової М.-Ю.

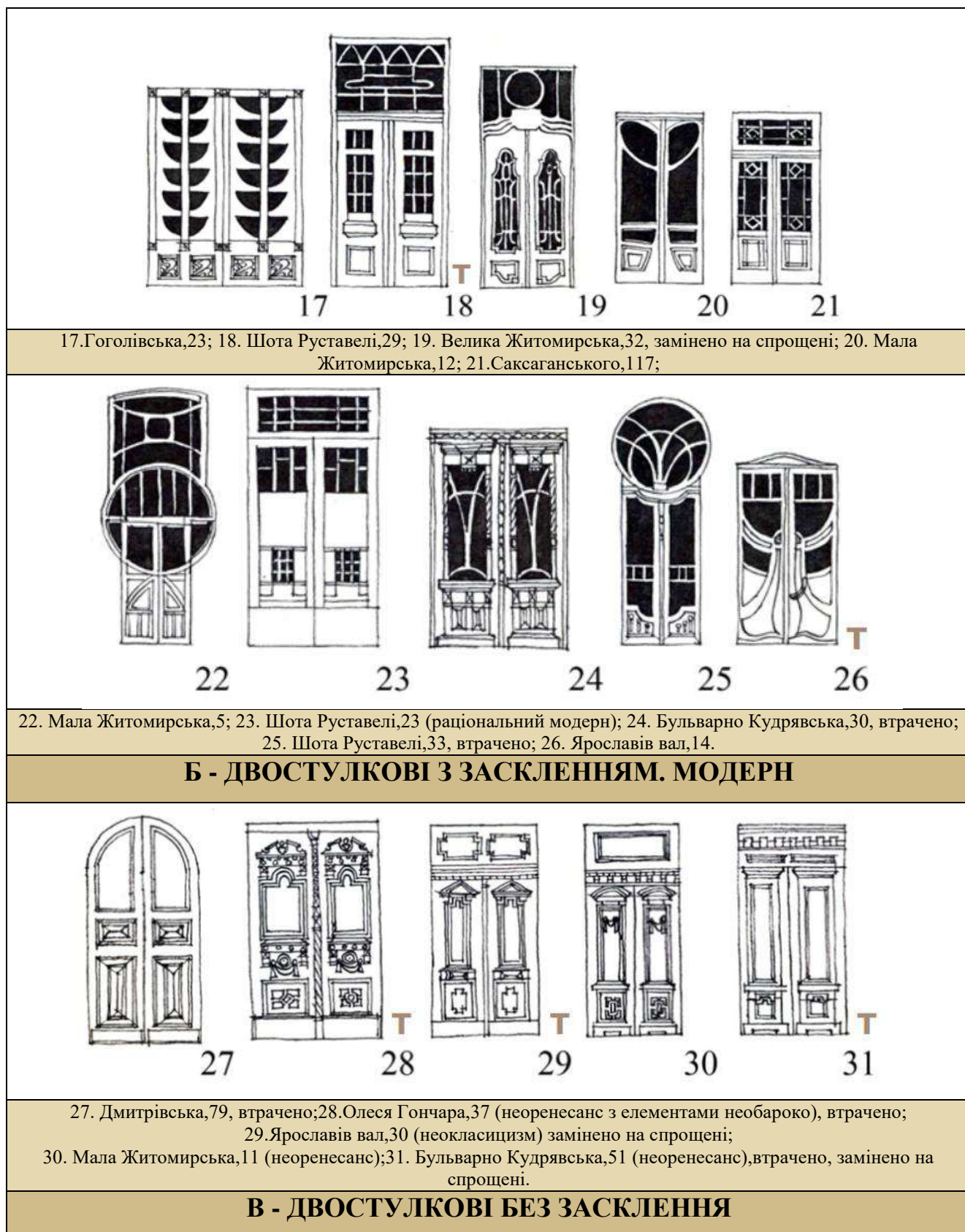

Рис. 2.9. Б, В Класифікація вхідних дверей.

Рисунки Сідорової О.І. та Сідорової М.-Ю.А.

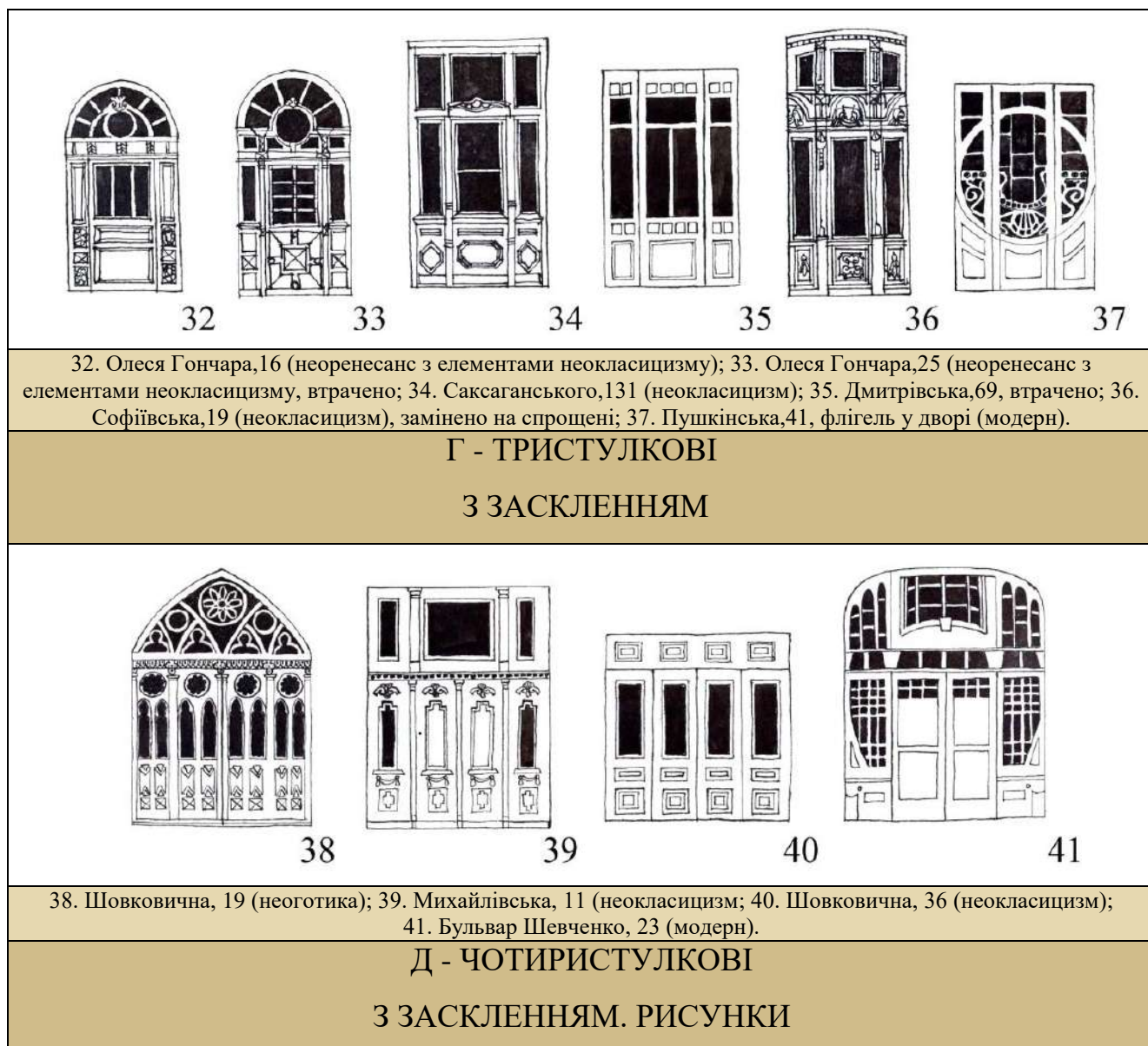

Рис. 2.9 Г, Д. Класифікація вхідних дверей.
Рисунки Сідорової О.І. та Сідорової М.-Ю.А.

Балкони класифікуються за формою плану та за загальною формою (рисунок балконів виконані Сідоровою О.І. та Сідоровою М.-Ю.):

2. Прямокутні з прямим профілем та з вираженим центральним елементом в будинках усіх стилів (рис. 2.10-а);

3. Прямокутні балкони з криволінійним гнучим профілем є найбільш характерними для Києва (сітчасті з центральним елементом) і зустрічаються на фасадах неоренесансних стилів (рис. 2.10-в).

4. Трапецієвидні балкони зустрічаються зрідка, переважно в будинках стилю модерн.

5. Часто зустрічаються балкони на кронштейнах з геометричним малюнком, фітоморфним малюнком кронштейнів – Десятинна, 12; Гетьмана Скоропадського, 3; Гоголівська, 8 (втрачено) – (рис. 2.11 № 11;12;13) або з зооморфною формою кронштейнів – Хорива, 4 (рис. 2.11 № 25) чи антропоморфною формою кронштейнів.

6. Овальні та круглі балкони зустрічаються в будинках модерну, зрідка на фасадах історичних стилів. Балкон на кошику зустрічається на фасадах будинків стилю модерн (рис.2.10-г).

Виявлений в київській історичній забудові особливий вид овальних та круглих балконів – так званий балкон на кошику, – має цегляну чи виліплєну в бетоні чи гіпсі декоративну основу у вигляді кошика. Така форма балконів історично склалася ще в середньовіччя, в ній взято за основу форму внутрішніх та зовнішніх соборних кафедр в готичній архітектурі. Вона знайшла нове втілення в будівлях модерну.

6. Для київської архітектури характерний ще один цікавий вид балконів – це балкони-балдахіни, які мають навіс на колонах часто увінчаний башточкою, яка первісно була вкрита черепицею – Саксаганського, 106; Ярославів вал, 29 (рис. 2.10-ж).

7. Нерідко зустрічаються цегляні балкони – Бульварно-Кудрявська, 19 та 27 (рис.2.12 № 18; 20) та армовані бетонні балкони (рис. 2.12 № 16; 17).

а) Прямокутні балкони з прямим профілем та з вираженим центральним елементом.	
б) Прямокутні балкони на кронштейнах.	
в) Прямокутний балкон з криволінійним гнутим профілем	г) Круглий балкон на кошику
д) Балкон з лінійним повторенням модульного елемента (рапорту)	ж) Балкони-балдахіни

Рис. 2.10 Класифікація балконів. Рисунки автора.

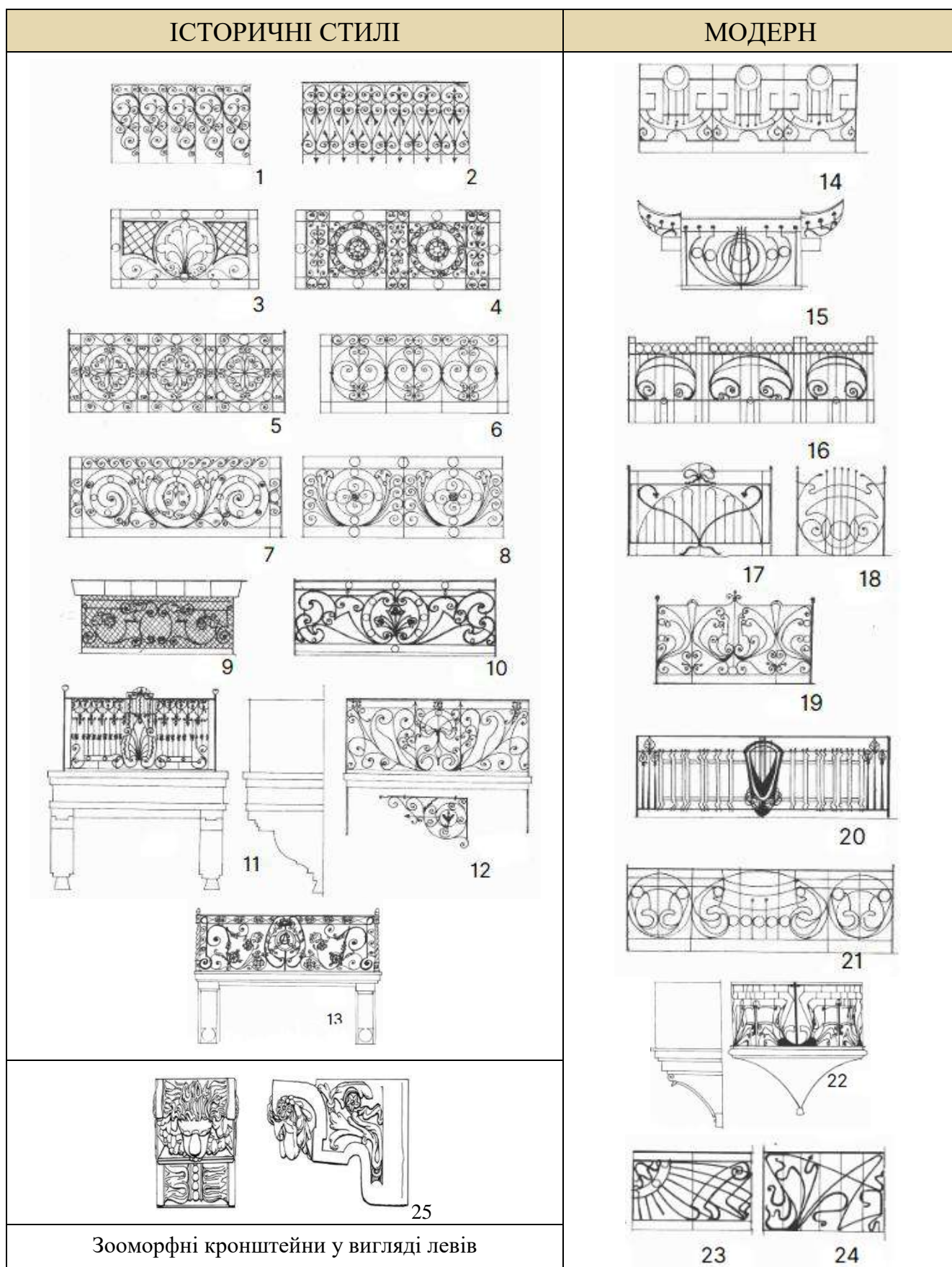

Рис. 2.11 Класифікація балконів. Рисунки автора та Сідорової О.І.

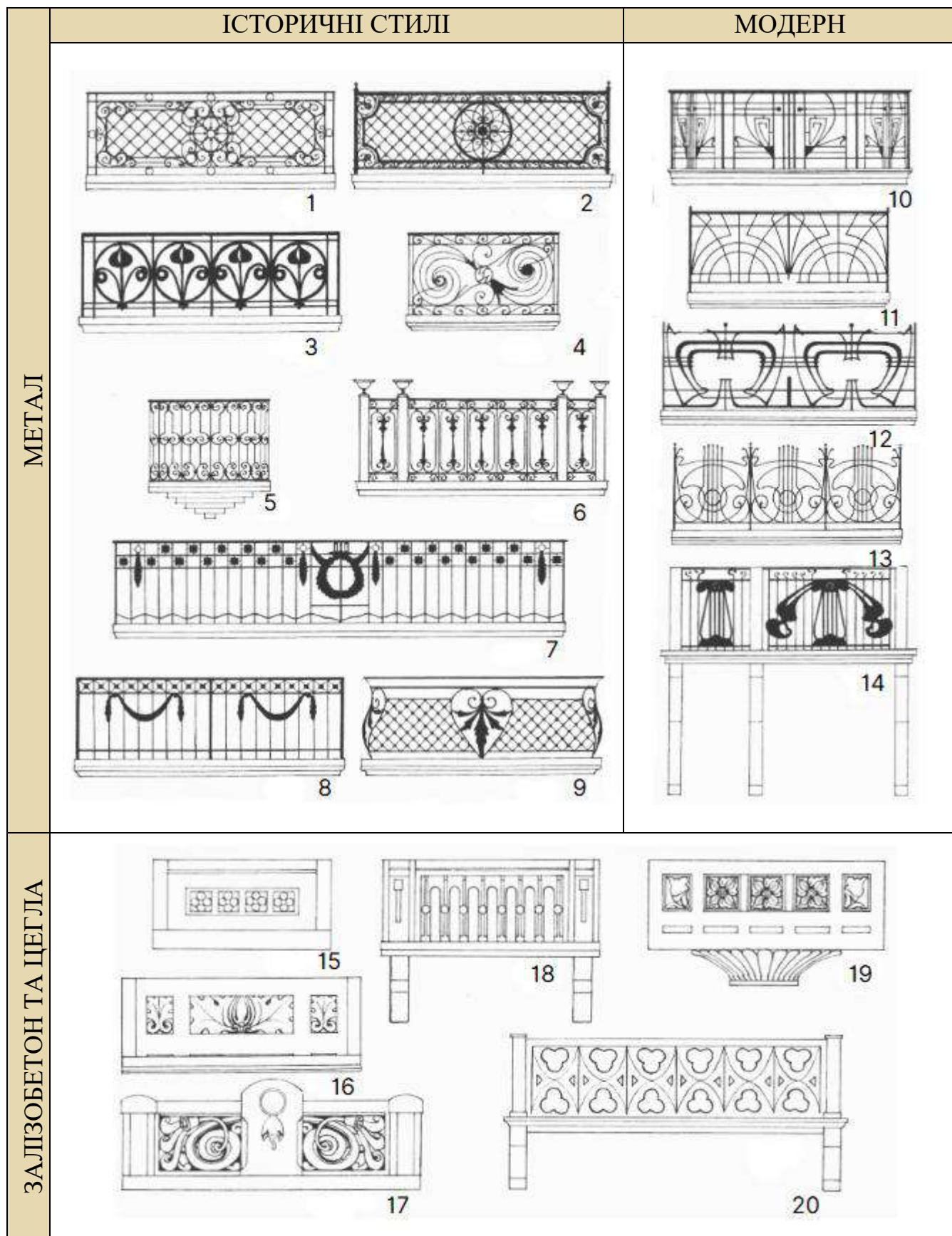

Рис. 2.12. Класифікація балконів. Рисунки автора.

Класифікація ґрат проїздів.

Ґрати проїздів класифікуються за стильовими ознаками та композиційною структурою (рис. 2.12.):

- ґрати з фрамугою (№ 6, 7, 8, 12) зустрічаються в будівлях в стилі неоренесанс та раціональний модерн;
- ґрати без фрамуги (№ 1, 2, 3, 13) можна побачити в будівлях в стилі неоренесанс, модерн;
- двостулкові ґрати з хвірткою (№ 1, 4, 11, 12) та без хвіртки (№ 2, 6) зустрічаються в будівлях усіх стилів;
- тристулкові (№ 13) та чотиристулкові ґрати (№ 15) зустрічаються в будівлях модерну.

Капітелі колон. (Рисунки капітелей колон виконані автором).

Капітелі колон класифікуються за:

- *стилістичними ознаками* (неоренесанс, неоготика, модерн, неокласицизм) та *характером зображення* елементів капітелі (варіації класичних ордерів (переважно, іонічного, коринфського і найчастіше композитного) – Володимирська, 55; Заньковецької, 6; Чикаленко, 10; Володимирська, 47; В.Житомирська, 15; (рис. 2.13 № 1; 2; 3; 5; 6; 7);
- *фітоморфні* капітелі – Олесь Гончара, 33; Назаренка, 17 (рис. 2.13 № 13 та 16 – модерн);
- *зооморфні* капітелі – В. Житомирська, 8а; Банкова, 10 (рис. 2.13 № 14 та 15 – модерн); Лютеранська, 6 (рис. 2.13 № 11 – еkleктика);
- *антропоморфні* капітелі – Костянтинівська, 20; Велика Васильківська, 34 (рис. 2.13 № 6 та 12 – еkleктика).

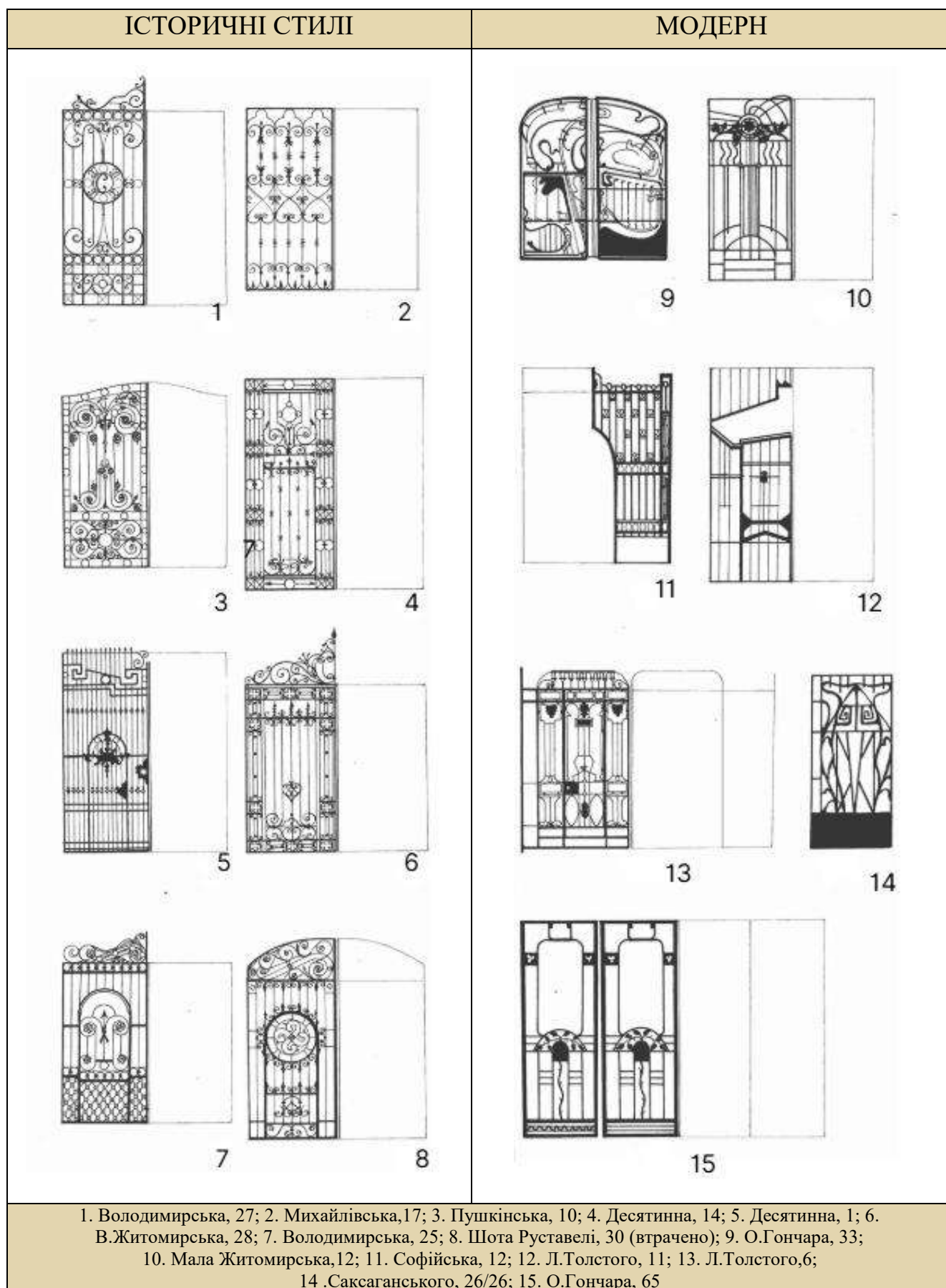

Рис. 2.12 Класифікація ґрат проїздів. Рисунок Сідорової О.І.

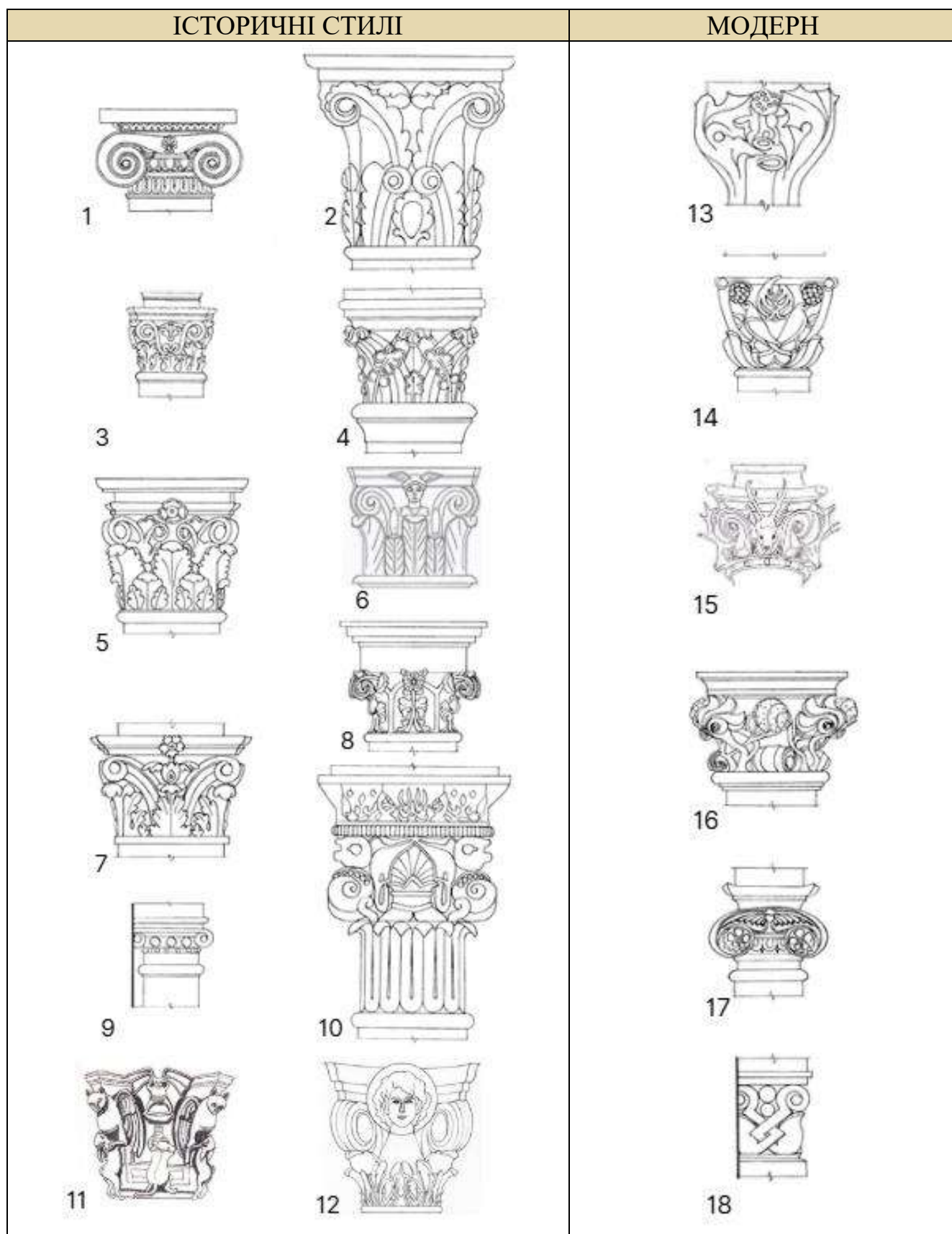

Рис. 2.13 Класифікація капітелей колон. Рисунки автора.

Класифікація художньо-тектонічної та декоративної пластики фасадів.

Архітектурно-декоративні елементи. Декоративна скульптура класифікується за стильовими ознаками (неоготика, неоренесанс, модерн, неокласицизм) та за характером об'єму (об'ємна скульптура, маскарони, рельєфи)

Об'ємна скульптура прикрашала входи в будинок (Ярославів вал, 14, рис. 2.14 № 7 – модерн), проїзди, в якості художньо-тектонічних кронштейнів (Ярославів вал, 1, рис. 2.14 № 1 – неоготика), вона могла бути частиною порталу, або містилась в нішах над входом на рівні 2 поверху (Дмитрівська, 36, еkleктика з елементами неоренесансу), чи на карнизі будинку (В.Житомирська, 8а, рис. 2.14 № 12, модерн з неготичними мотивами). Крилаті створіння – янголи, міфічні жінки-птахи розміщувались в завершеннях будівель (Велика Житомирська, 32, Олеся Гончара, 33, рис. 2.14 № 11). Розміщення певних семантичних образів на фасадах будинків пов'язано з народною уявою про світобудову і походить від прадавнього оформлення народного житла. Архітектори Києва межі ХІХ-ХХ ст. свідомо чи підсвідомо втілювали на фасадах міста цю міфічну будову світу, яка складається з трьох частин, яким відповідають три яруси будівлі. Нижній ярус народного житла, де містився цокольний поверх та вхід в будинок, присвячувався землі та підземним створінням зміям-ящірам. На фасаді будинку Велика Житомирська, 32 в рівні 1 поверху під еркером, наче підтримуючи його, містяться дві змії (рис. 2.14 № 8), дракони підтримують еркер другого поверху і на фасаді будинку Рейтарська, 31). Середній ярус, де містилися вікна, був місцем, де мешкають люди та звірі, а верхній ярус, карниз, дах, вважався божественним світом, де перебувають небесні крилаті створіння. Так завершення фасаду на Великій Житомирській, 32 прикрашають фігури янголів, а в верхній частині фасаду на Олеся Гончара, 33 розмістилися дві крилаті жінки-птаха, кияни вважають що це Сірін та Алконост (рис. 2.14 № 11, модерн). Рельєфне зображення птаха Гамаюн вплетено в орнамент в завершенні будинку на Межигірській, 9 (рис.2.14 № 9). На початку ХХ ст. інтерес до символіки, до витоків нашої культури стрімко поширювався серед інтелігенції, тому не дивно що герої міфів

та легенд прикрашають фасади будівель. Рельєфи крилатих левів розміщені над проїздом фасаду на Саксаганського, 112а (рис. 2.14 № 3, неоренесанс). Об'ємна фігура грізного лева вінчає стилобат будинку на Олеся Гончара, 33 (рис. 2.14 № 5). Об'ємні та барельєфні фігури атлантів та каріатид прикрашають зазвичай другі та треті поверхи будинків, підтримуючі балкони та еркери: Лютеранська, 6 (рис. 2.14 № 2, еkleктика з елементами неоренесансу) та Саксаганського, 101, рис. 2.14 № 6, модерн).

Маскарони зазвичай розміщувались в рівні 2 поверху та в рівні верхнього поверху, найчастіше четвертого поверху. За формою маскарони були антропоморфними та зооморфними. Зооморфні маскарони найчастіше зустрічаються у вигляді левів. Маскарони у формі левів розміщувались в рівні перших поверхів, прикрашали входи в будинки і виконували функцію охоронців (рис. 2.15 № 8). Антропоморфні маскарони зазвичай розміщувались в рівні верхніх поверхів: Заньковецької, 7 (рис. 2.15 № 2, модерн); Мала Житомирська, 5 (рис. 2.15 № 3, модерн); Велика Житомирська, 10 (рис. 2.15 № 6, модерн); Рейтарська, 20 (рис. 2.14 № 1, модерн); Велика Житомирська, 8а (рис. 2.15 № 5, модерн з елементами готики). Іноді маскарони розміщувались під балконом над входом в будинок: Назарівська, 21 (рис. 2.15. № 7, модерн) або були вплетені в фітоморфний декор над вікном – Ярославів вал, 14 (рис. 2.15 № 4, модерн).

Рельєфні орнаментальні фітоморфні фризи містились в рівні першого поверху та між першим та другим поверхом або в рівні третього-четвертого поверхів. Рельєфи фітоморфного характеру часто прикрашали вікна – Велика Житомирська, 32 (рис. 2.14 № 13, модерн) та у вигляді підвіконних та між віконних вставок розміщувались в рівні 1-2 поверхів іноді під вікнами усіх поверхів.

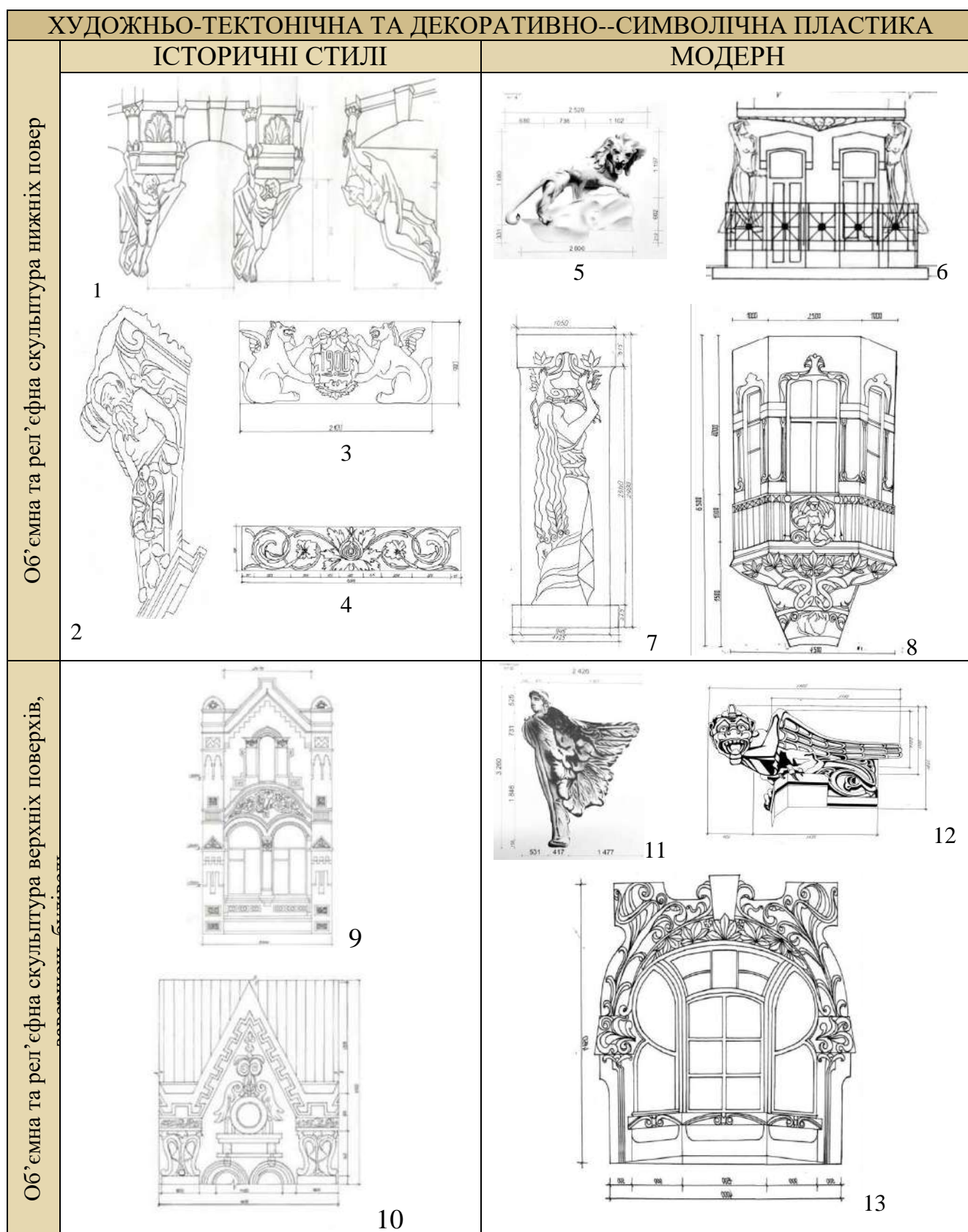

Рис. 2.14 Об'ємна та рельєфна скульптура нижніх та верхніх поверхів.

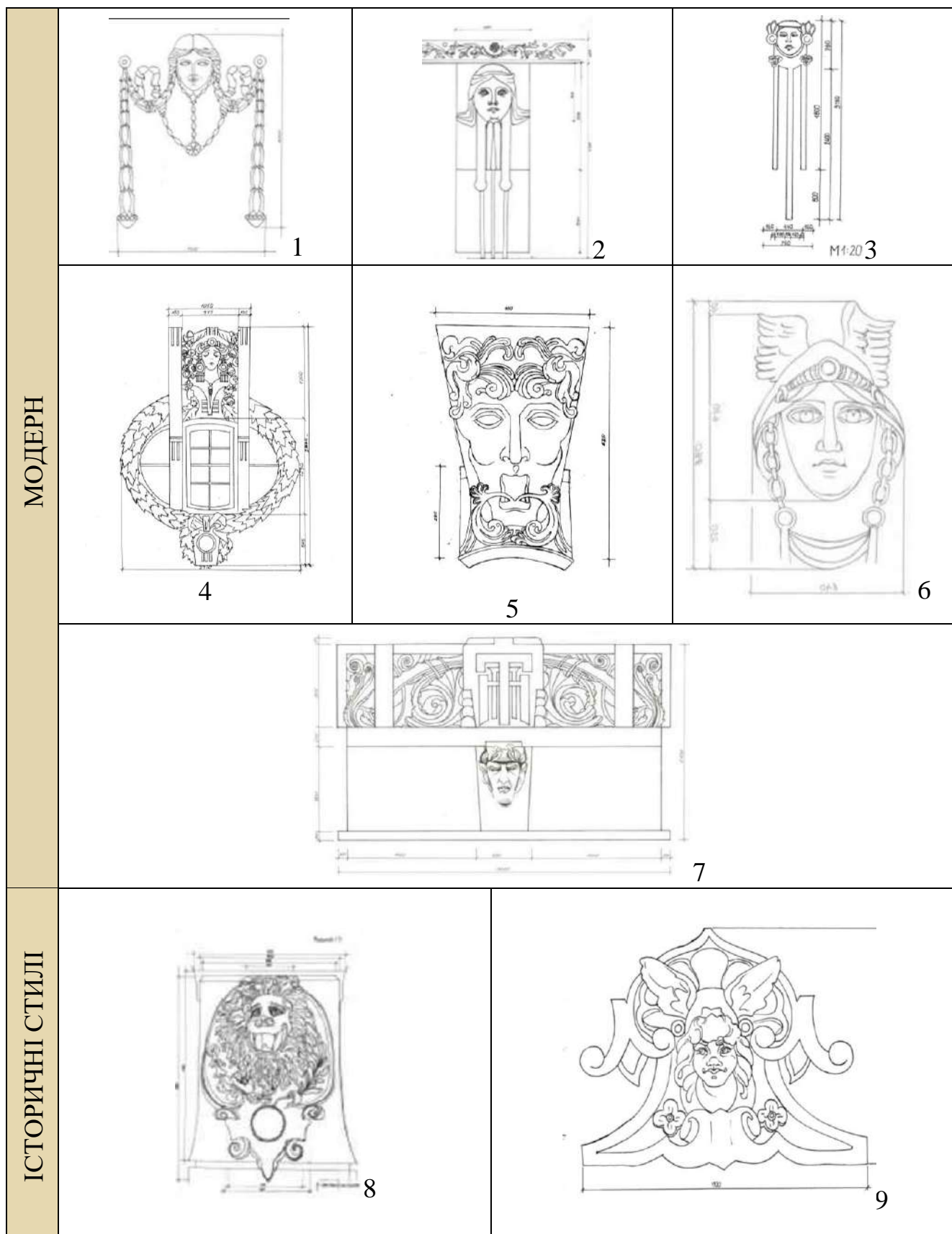

Рис. 2.15.Класифікація декоративно-символічної пластики. Маскарони.

Рисунки автора.

Розташування на фасаді архітектурно-декоративних елементів та зв'язок композиції фасадів і архітектурних деталей з символікою архітектурно-декоративної пластики.

Функціональні архітектурні деталі та декоративні елементи, які часто несуть певну символіку зазвичай розташовувались на основних композиційних вісях фасаду, концентруючись в нижній і верхній зонах сприйняття, а на асиметричних фасадах в стилі модерн з двоосевою композицією містились на лівій композиційній вісі на другому поверсі.

Композиційна структура фасаду зазвичай впливає на композиційну структуру деталей. Центрична композиція фасаду часто обумовлює центричну композицію огорожень балконів. А протягла з кількома вертикальними осями композиція фасаду спонукає до використання лінійної композиції балконних огорожень з багаторазовим повтором модульного елемента вздовж горизонтальної вісі. В протяглих будівлях, з яскраво вираженою центричністю композиції фасаду, балконні огороження мають також яскраво виражений центральний елемент або декілька елементів з центричною композицією [181].

Площина фасаду мала чітке зонування. Нижній рівень (перші поверхи) містили символічні знаки землі (квадрати, ромби, прямокутники) а також знаки вогню (кола, трикутники). Знаки землі мали надавати будівлі стійкості, а знаки вогню захищали від усього злого. В рівні другого поверху часто розміщувались знаки води у вигляді символічних крапель – «сухарики» або звивистих стрічок чи хвиль. Ще вище в рівні завершень будівель містились знаки повітря [181].

Таке розподілення символічних елементів на фасадах будинків бере початок у народній архітектурі, де, за дослідженнями доктора архітектури Самойловича В.П. [170], фасад хати ділився на три частини. Цоколь і підвал були насичені символами землі, середя частина стіни хати з вікнами прикрашалась символами води (звивисті лінії, краплі-сухарики), верхня частина часто мала символи повітря (зображення птахів). Символи землі у вигляді різноманітних квадратів, ромбів, перехрещених прямокутників означали засіяне поле,

надійність, стійкість, побажання родючості, багатого врожаю та добробуту. Прямокутники та квадрати з хрестом всередині були символами засіяного поля та побажанням врожаю та добробуту. Ними прикрашали портали, двері, балкони нижніх поверхів, рельєфи під та між вікнами. Символи вогню були вплетені в декор дверей та балконів. Орнаментальні кола, вікно у вигляді кола означали сонячну енергію, творчу, шляхетну, потужну, яка захищає від сил п'їтьми. Символи води, завжди динамічні та пластичні, часто використовувалися в обрамленні вікон, іноді, разом з символами землі, були включені в декор порталів. Вони надавали будівлі життєдайної жіночої сили, очищали від бруду, спонукали до руху та змін. Знаки повітря – різноманітні птахи та хрести – розміщувалися в завершеннях будівель. Рельєфи з фітоморфними композиціями нагадували про красу та швидкоплинність життя [181].

Найбільш насичені декоративною пластикою фасади стилю модерн.

Фасади стилю модерн, як і фасади інших стилів кінця ХІХ – початку ХХ ст. мають переважно одноосьову, двоосьову та триосьову композиційні схеми побудови фасаду. Вісі виділені ризалітами, еркерами, аттиками, баштами та часто зміненим масштабом і формою вікон. Символічна декоративна пластика концентрується на композиційних вісях, в рівні першого, другого і останнього поверхів, вплетена в структуру порталів і аттиків.

На фасадах в стилі модерн з одноосьовою композицією символічна скульптура і рельєфи містяться на центральній вісі, в порталі та аттику, який вінчає цю вісь. На фасадах, які мають переважно асиметричну композицію з двоосьовою схемою побудови фасаду, символічна декоративна пластика часто міститься на лівій композиційній вісі в рівні другого і останнього поверхів [176], в місцях які відповідають точкам найбільшої концентрації уваги на прямокутній площині, які визначаються поділом площини фасаду у відношеннях золотого перетину.

В триосьовій композиції символічна декоративна пластика міститься на центральній вісі та розосереджена на рівні верхнього поверху.

Характерні риси київського модерну – іронічність і водночас – нестримна пластика та плинність форм – гімн життя та свободи. Стихія води звучить у всіх елементах модерну, а вода, нагадаємо, не тільки колиска життя, а й уособлення найбільшої здатності цього життя до трансформації. Ідучи через кордони на початку ХХ століття, модерн ніс повсюдно революційні ідеї трансформації на всіх рівнях: архітектурному, соціальному, державному.

Традиційний для модерну декоративний мотив «удар батога», як і інші атрибути стилю, було принесено в Україну як нагадування про час змін, які принесло ХХ сторіччя. Цей удар, цей несподіваний охлест мав обрушитися на область свідомості і передбачав у той час трансформацію на духовному рівні та культурну революцію, в якій значна роль відводилася мистецтву. Однак замість духовної революції у нас трапилася революція 1917 року [176]. Прослідковується запозичення київським архітектором Казимиром Ледоховським в запроєктованому ним будинку на Олесья Гончара, 33, (рис. 2.16-а) мотиву «удар батога» і рішення ґрат проїзду у француза Е. Гімара. Запозичення декоративних мотивів траплялося на той час досить часто, цьому сприяло видання спеціальних альбомів декоративних елементів, зокрема альбом металічної пластики фасадів в стилі модерн, виданий у Франції, Париж, 1889 р (див. Додаток К. Матеріали колекції автора).

«Будинок з кішками» – будинок по вулиці Гоголівській 23, який став міським фольклором, побудований в 1911 архітектором В.А. Безсмертним. На теремному вікні, що виходить на вулицю, сидять фігури кішок – хранительок домашнього вогнища, подружнього щастя, покровительок всіх новонароджених. У єгиптян ця тварина – присвячена богині Ісіді та богині Баст – богині подружнього союзу [228]. А у народних повір'ях кішка часто супроводжує різних представників таємних сил, відьом, чарівників. У Києві до них відчують особливу любов і повагу. Але кішки на Гоголівській смішні, лубочні, вони нагадують дитячі скарбнички для грошей (рис. 2.16-б).

Нагорі, в кокошнику, що завершує центральний ризаліт фасаду, сидить лукава істота, чорт чи домовик, його помічають не всі. Він сидить згорбившись, витягнувши шию і дивиться вниз на тих, хто входить в будинок. В обох руках він тримає по дереву – *Древо життя* і *Древо смерті* або *Пізнання*. Два дерева – символ двох паралельних світів – реальної дійсності та потойбіччя (рис. 2.16-в).

На фасаді є ще представники світу чаклунства та таємничих нічних ритуалів, мудрі посередники між світами, – це сови. Сови фланкують портал на рівні першого поверху. Поєднання таких символів на фасаді будинку, очолюване чортиком – домовим, хитрим провокатором, попереджає: не зупиняйтеся на досягнутому, продовжуємо рухатись нескінченною дорогою Життя, зриваючи плоди з Древа Пізнання.

«*Будинок вдови, що плаче*», розташований на вулиці Лютеранська, 15 (архітектор Е.П. Брадтман), також містить елемент іронії. Ні з чого власнику будинку Сергію Аршавському поміщати в атику власного будинку барельєф жінки, що плаче, оскільки в особистому житті в нього було все добре. Не інакше як кам'яна пані засмучена недосконалістю світу. Чоло жінки вінчає п'ятипалий лист каштану (рис. 2.16-г). Він міститься там, де у просвітлених гуру зазвичай зображується лотос. Лотос, в індуїзмі є символом світобудови і означає спрямованість до Бога, єднання з Абсолютом і відкритий канал до сприйняття космічної інформації. А от пентасистема каштану – символ земної людини з усіма її пристрастями [228]. І засмучується красуня в каштановому вінці, мабуть, від усвідомлення протиріч людської природи (рис. 2.16-г). Такий собі філософський жарт архітектора [176]. Цей будинок, як і інші, що тут описані, є елементами міського фольклору. Вони викликають певні асоціації, спонукають мешканців Києва до фантазії, стають міськими легендами, повноцінною складовою міської романтичної атмосфери, а отже складовою своєрідності міста.

«*Будинок ірисів*» приховує пронизливо ніжні і багатозначні асоціації у кам'яних ірисах будинку на Юрія Ілленка, 8 (рис. 2.16-д). Зведений у стилі модерн у 1907 році за проєктом архітектора В.А. Безсмертного, нині серед

сучасної забудови та заводських корпусів вулиці, він виглядає, як останній привіт срібного віку. Головні герої ліпного оздоблення його фасаду – вишукані іриси, улюблені квіти модерну. Вони, розміщені над входом, зустрічають гостей будинку та вітають перехожих вигадливим букетом на кутовому балконі. За своєю суттю квітка – символ швидкоплинності життя, весни та краси. Римляни та греки на всіх своїх святах часто одягали вінки з квітів. Квіти – нагадування про те, що сьогодні ви юні та прекрасні, а завтра все може змінитися. Тому насолоджуйтесь кожною миттю життя. Різні види квітів мають свої підтексти. Троянди, як відомо, говорять про кохання та пристрасть. Лілії – про цнотливість і чистоту. Іриси – легендарний символ неможливого, чудового, чарівного, атрибут весняного перетворення землі, прекрасний жезл її життєвої сили. І за формою своєю вони нагадують священний кадуцей Меркурія. Верхні пелюстки – як дві сплетені змії, що обвилися довкола жезла і дивляться один на одного, нижні – як розкриті крила. Іриси – квіти Гермеса (Меркурія) – посланця богів, що означають зв'язок земного та небесного, а змії на його жезлі уособлюють стихію води, торжество життя взагалі та земного життя зокрема, крила – стихія повітря – духу, вертикаль палиці – єдність неба та землі [228]. Присутність ірисів доречна при трьох найважливіших обрядах у житті людини: народженні, смерті та таїнстві любові, що відкриває шлях в іншу реальність, у безсмертя.

А знаменитий «Будинок із химерами» В'ячеслава Городецького і взагалі – суцільний сарказм, метафоричне знуцання з людських слабкостей. Товсті жаби, що самовдоволено посміхаються на даху – символ нескінченного поглинання, жадібності та інволюції. Ящірки на колонах – представники підземного світу (на відміну від птахів – представників світу небесного). Великий древній Ящір – володар темних сил, символ підсвідомого, незрозумілих страхів, низьких бажань та дивних передчуттів (згідно з дослідженнями Х.Е. Керлота [229]). Однак водночас він – уособлення здатності до відродження, регенерації та повернення на колообіг життя. На фасадах чітко прочитується зауваження автора про приреченість благих поривів (втілених в образі лева, розташованого в нижній

частині будівлі), – бо низинна сторона людської природи все одно перемаже. Варто зауважити, що усі людські вади, на відміну від лева, розміщуються якраз у верхній частині будівлі. Сплетені риби, звернені головами вниз, як і ящірки, означають глибини первісного океану, містицизм, повернення до своїх пристрастей. Рибальські тенета – це незбагненні і нерозривні узи всесвіту, узи долі, з яких людині не дано вирватися (рис. 2.16-ж).

Однак Владислав Городецький не збирається нікого лякати, він говорить про людські вади з гумором, його чудовиська скоріше смішні, ніж страшні. «Будинок із химерами» чимось нагадує «Капричос» Франсіско Гойї. Такий же нестримний гротеск у містичних шатах.

Химери, породжені людськими вадами та страхами, вінчають і шпилі Миколаївського костелу, зведеного Городецьким та Воловським у 1899-1909 роках. Але хоч тут на нечисть є управа – войовничий архангел Михаїл, який зневажає диявола. У божому храмі сили зла приборкані, голови ящірок і гадів тут притиснуті до землі важким камінням п'ят арок. *«Він говорив, судив, і жартував, і бавився зі страхами» (Ліон Фейхтвангер «Гойя»).*

На жаль будинки в стилі модерн дуже вразливі і надзвичайно страждають від недбалих і неграмотних ремонтів (рис. 2.16-к). Вони потребують наукового реставраційного підходу, оскільки кожна деталь, кожен елемент на фасаді безцінний, він несе багатопланову символічну, культурну, історичну, семантичну інформацію і не може бути зруйнований, як не можна викинути рядок з прекрасного поетичного твору [176].

Однією з головних особливостей київського модерну можна вважати його іронічність. Символічній архітектурно-декоративній пластиці київських фасадів в стилі модерн притаманні поєднання смішного і страшного, наївного і глибокодумного. Кожен елемент фасаду, його форма, розмір, колір, його розташування на фасаді несе надзвичайно важливу інформацію, і знищення або зміна форми цього елемента спотворює композицію, масштаб, руйнує сенс символічного послання закарбованого на фасаді будівлі [176].

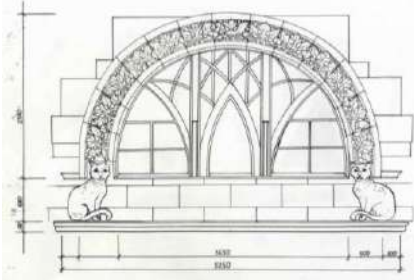

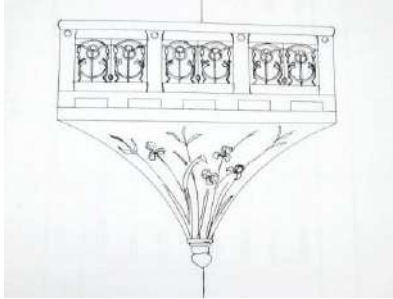

а) Грати проїзду з орнаментальним мотивом «удар батога», вул. Олеся Гончара, 33	б) Лубочні кішки будинку на вул. Гоголівській, 23
в) Чортик – домовик будинку на вул. Гоголівська, 23	г) «Вдова що плаче» увінчана листом каштану. Лютеранська, 23
д) Будинок з ірисами – символом неможливого, чарівного на вул. Юрія Ілленка, 8.	
ж) Будинок з химерами. Банкова, 10.	к) Спотворене ремонтом кругле віко верхнього поверху (лівий ризаліт) будинку в стилі модерн. Володимирська, 81.

Рис. 2.16. Символіка фасадів будівель в стилі модерн.

2.3 Пропорційний аналіз фасадів та елементів забудови

В кінці XIX – початку XX ст., найбільш розповсюдженим серед забудовників був тип так званого прибуткового будинку, квартири якого здавались в оренду. Такі будинки зазвичай будувались за певними типологічними композиційними схемами [178].

Значна частина будівель кінця XIX – початку XX століття завдяки своїй пластичності, вишуканості, елегантності, наявності декоративної скульптури і напруженим криволінійним формам помітно відрізняються від рядової забудови історичного центру. Такі будівлі розташовані переважно на розі або на повороті вулиць, на площі, з відступом від червоної лінії або розміщені окремо від забудови і відіграють роль архітектурних акцентів у структурі міста. Це будівлі переважно в неоготичному, неоренесансному, неоросійському стилях і, звичайно, в стилі модерн. Фасади таких будівель найчастіше мають одноосьову, двоосьову та триосьову композиційні схеми побудови. Композиція фасадів в будинках неоготичного, неоренесансного та неоросійського стилів переважно симетрична. Вісі зазвичай виділені ризалітами або розкріповками, еркерами, зміненим масштабом вікон, аттиками [178]. Для фасадів будинків у стилі модерн характерними є асиметричність композиції, наявність виразної символічної декоративної пластики і кількох важливих акцентів у композиції будівлі. Для акцентних будівель в стилі модерн і в історичних стилях характерне свідоме використання авторами пропорційних систем з метою гармонізації структури фасаду та окремих елементів. Найчастіше на фасадах київської забудови використовувалась пропорційна система «золотий перетин» та система прямокутників і їх діагоналей [178].

Будинок з керамічним панно по вул. Лютеранській, 15 споруджено 1908 року за проектом відомого київського архітектора Олександра Вербицького в стилі раціонального модерну. Він є важливим композиційним акцентом в системі вулиці. Будинок – в лівій частині має чотири поверхи, в правій частині –

триповерховий, цегляний, у плані П-подібний, трисекційний. Композиція асиметрична. Вісі акцентовані на фасаді еркерами і балконами. Головна вісь завершується щипцем з кольоровим майоліковим панно, на якому зображено Пана із флейтою і двох німф на тлі живописного пейзажу. Середня вісь підкреслена балконами і ґратами проїзду оздобленими художнім металом. Підвіконні вставки прикрашено синьо-зеленою глазурованою плиткою. В композиційній структурі фасаду після геометричного аналізу виявлено пропорційну систему *«золотий перетин»* та *систему прямокутників і їх діагоналей* (рис. 2.17). Згідно геометричній побудові системи прямокутників та їх діагоналей, яка починається з базового прямокутника ABCD і його діагоналі AC, виявлено що основні вертикальні членування фасаду AD, DE, EG, G, KM, MO, OR виконані за цією системою (рис. 2.17-б).

Геометричний поділ фасаду за системою прямокутників та їх діагоналей починається з базового прямокутника ABCD, який розташований в лівій частині фасаду. Проводимо в ньому діагональ AC. З точки A цю діагональ циркулем опускаємо на лінію цоколя, яка є продовженням нижньої сторони базового прямокутника, отримуємо точку E. З цієї точки піднімаємо перпендикуляр EF до перетину з продовженням верхньої сторони базового прямокутника. Отримана лінія EF співпадає з правою стороною головного ризаліта, який прикрашено керамічним панно. З точки F проводимо другу діагональ в точку A. З точки A цю діагональ AF опускаємо циркулем на лінію цоколя та отримуємо точку G. Перпендикуляр з цієї точки GH проходить точно посередині головного входу в будинок. З точки H проводимо діагональ в точку A. З точки A діагональ AH опускаємо циркулем на лінію цоколя і отримуємо точку K, перпендикуляр з якої KL проходить точно посередині ґрат проїзду і т.д.

Геометричний поділ фасаду за золотим перетином $AN = a$ потрапляє на праву частину дверей головного входу (рис. 2.17-а.). Перевіряємо відношення числових значень отриманих при геометричній побудові відрізків a та b згідно

формули золотого перетину: $a:b=(a+b):a$. Після геометричної побудови золотого перетину на фасаді встановлено:

$$a=20200 \text{ мм}; b=12800 \text{ мм};$$

$a:b=20200:12800=1,6$; (тобто відношення більшої частини фасаду, поділеного у відношеннях золотого перетину, $АН= a$ до меншої $НЕ = b$ приблизно дорівнює числу золотого перетину 1,6)

$(a+b) : a = (20200+12800) : 20200=1,6$ (тобто відношення загальної довжини фасаду $АЕ = (a+b)$ до більшої частини фасаду $АН = a$ приблизно дорівнює числу золотого перетину).

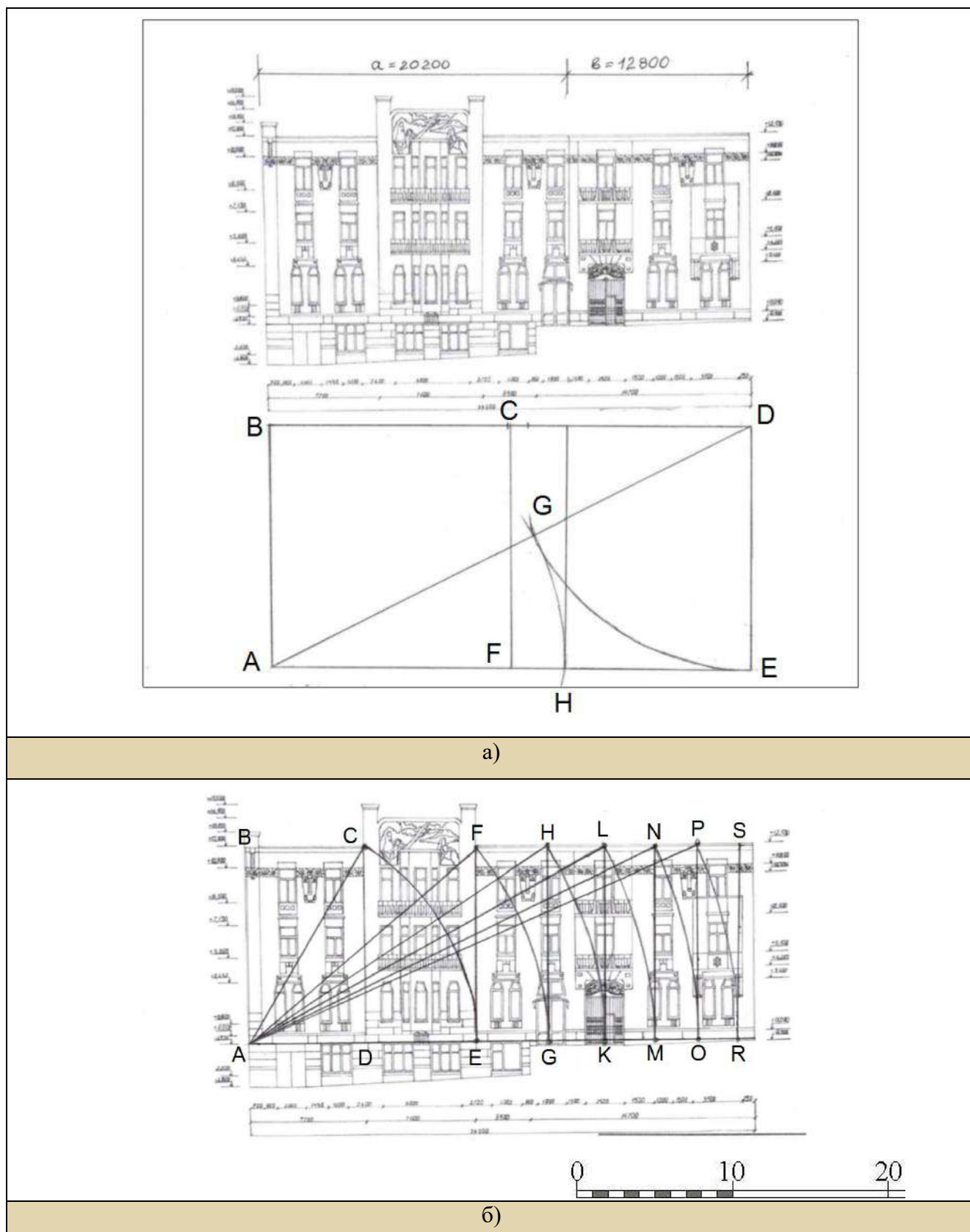

Рис. 2.17 Лютеранська,15. В композиційній структурі фасаду виявлено:
а) «золотий перетин» та б) систему прямокутників і їх діагоналей.

Будинок на вулиці Саксаганського, 27 розташований на червоній лінії забудови вулиці Саксаганського, п'ятиповерховий із підвалом, прямокутний у плані. Головний фасад симетричний, триосьовий, рясно оздоблений декором у стилі неоренесанс. Вісі фасаду підкреслені трьома вертикальними розкріповками (по краях і в центрі) з балконами. Розкріповки завершуються криволінійними аттиками. Усі поверхи будинку мають різне оздоблення з ліпленням та цегляним декором.

Головний вхід до будинку має арочний отвір із замковим каменем і розташований на центральній композиційній вісі. В декорі порталу використані [178] напівколони коринфського ордеру із ліпним оздобленням. Над порталом розміщені консолі із розетками та маскаронами у картушах.

На другому поверсі – з обох боків широкого акцентного вікна розташовані ніші із скульптурами жінок. В декорі фасаду використані гірлянди, розетки, рослинний орнамент. Гірлянди і розетки є символами космічного зв'язку, нагадування про те, що все з усім пов'язано, це символ людського братства, а також побажання багатства, достатку. Так само як і вінки, гірлянди та розетки – зображення квітів є символом краси, яка перемагає смерть. Тобто це нагадування про швидкоплинність людського життя і водночас про торжество краси [178].

Завершується головний фасад карнизом із розетками та кронштейнами. В композиційній побудові фасаду виявлено пропорційну систему вписаних квадратів (рис. 2.18-а) та «золотий перетин» (рис. 2.18-б).

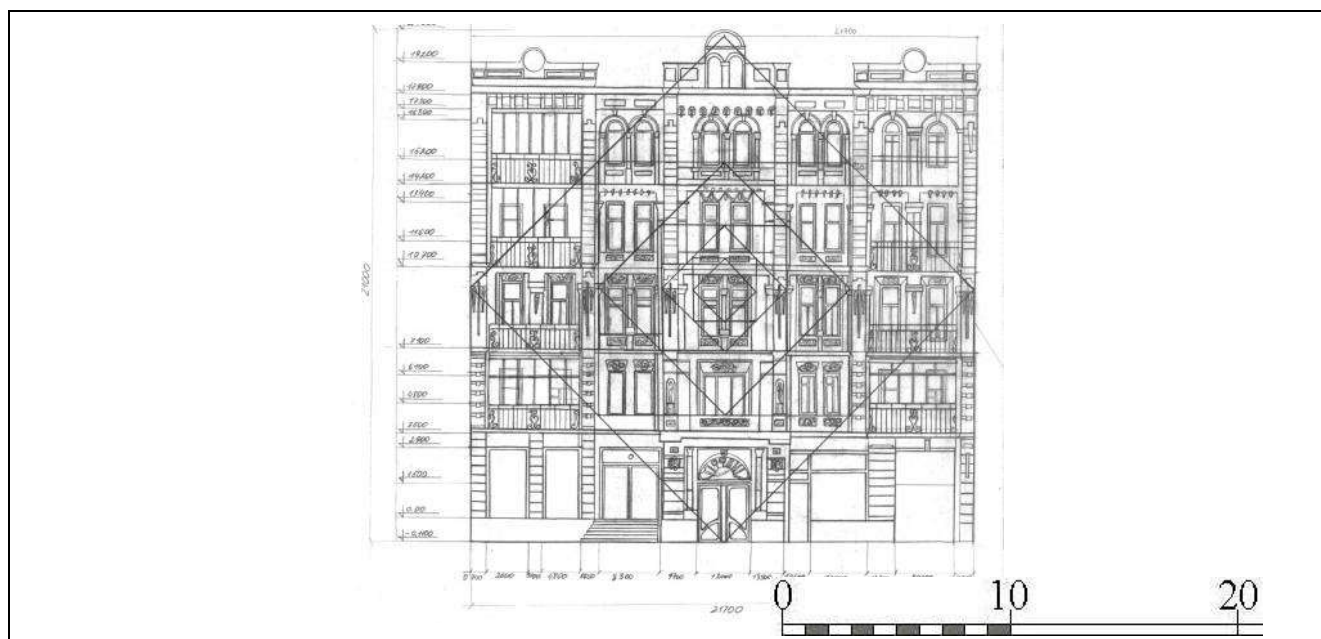
Геометрична побудова системи вписаних квадратів заснована на тому що вершини кожного внутрішнього квадрату лежать на серединах сторін попереднього зовнішнього. Діагональ вписаного квадрату дорівнює стороні зовнішнього; а відношення сторони зовнішнього квадрату до сторони внутрішнього квадрату або відношення діагоналі внутрішнього квадрату до його сторони дорівнює відношенню кореня з двох до одиниці, що дорівнює 1,414, або приблизно 1,4.

Довжина фасаду дорівнює 21700мм – це діагональ вписаного квадрату ABCD. Сторона цього квадрату AD = 15780мм. Відношення діагоналі до сторони $21700:15780=1,4$. Надалі математичне значення відношення діагоналі вписаного квадрату до його сторони перевіряти не має сенсу, так як незалежно від розмірів вписаних квадратів відношення їх сторін або відношення діагоналі вписаного квадрату до його сторони завжди буде дорівнювати 1,4. Якщо першим базовим квадратом вважати фасад будинку, то верхня та нижня сторони третього квадрата (або другого вписаного) проходять по підвіконню вікон відповідно п'ятого та другого поверхів. А бокові сторони цього ж квадрату проходять по правій стороні лівого ризаліту та по лівій стороні правого ризаліту.

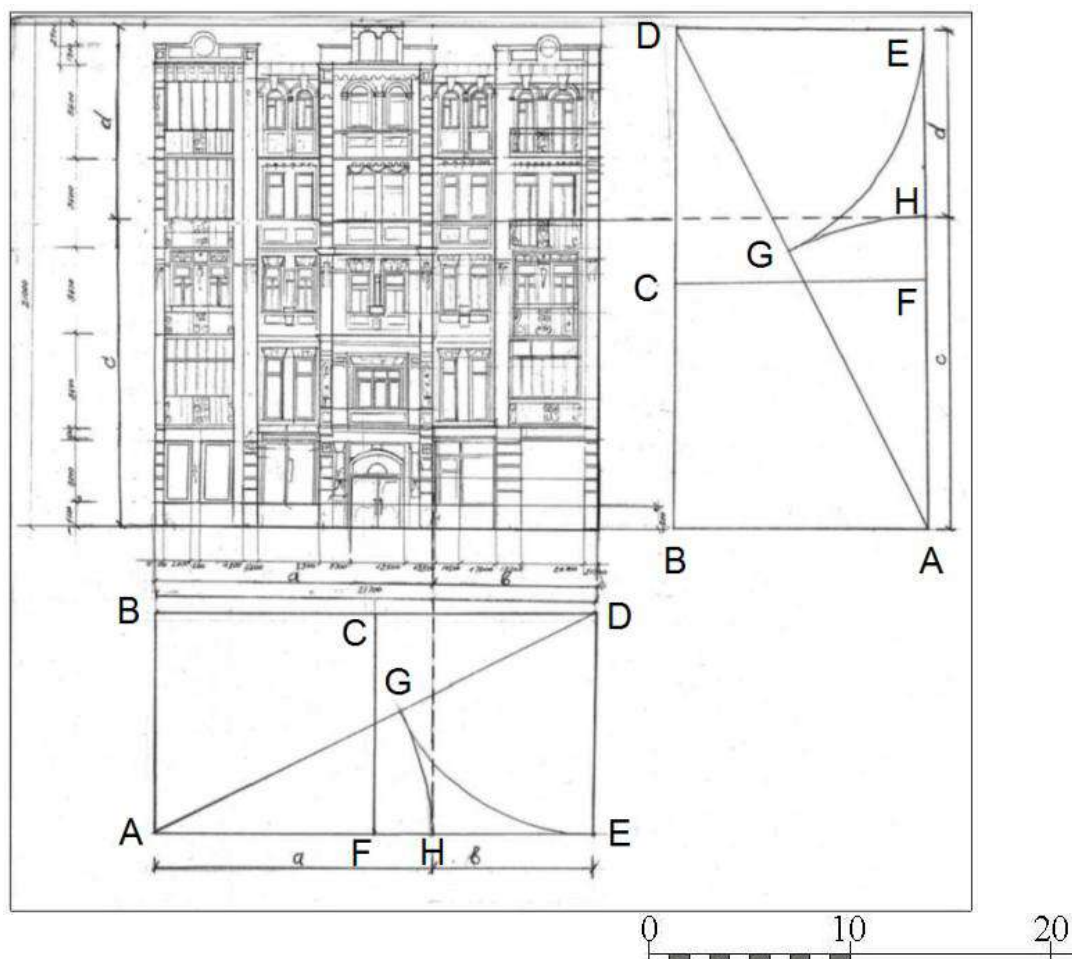
Перевіримо математично відношення відрізків фасаду (a) та (b) отриманих при геометричній побудові «золотого перетину». Формула «золотого перетину»: $a:b=(a+b):a$; AN=a=13500мм; HE=b=8200мм; довжина фасаду AE=a+b=21700мм

$a:b=13500:8200=1,6$ (відношення більшої частини фасаду AN до меншої HE приблизно дорівнює числу золотого перетину)

$(a+b):a=21700:13500=1,61$ (відношення довжини фасаду AE до більшої частини фасаду AN приблизно дорівнює числу золотого перетину).

a)

б)

Рис. 2.18 Сакаганського, 27. В пропорційній побудові фасаду виявлено:

а) систему вписаних квадратів та б) «золотий перетин»

Будинок по вулиці Малопадвальна, 10 – важливий композиційний акцент в забудові вулиці Малопадвальної. Збудований в 1909-1910 роках за проектом архітектора Карла Шимана у співавторстві з інженером Олександром Гілевичем. Будинок п'ятиповерховий з напівпідвалом в лівій частині, за рахунок похилого рельєфу в правій частині він має шість поверхів. В плані будинок Т-подібний з проїздом у правій частині фасаду. Композиція фасаду одноосьова.

Головна вісь виділена збільшеним масштабом вікон, насичена декором і завершується динамічним східчастим аттиком. Ліпний та цегляний декор в неоготичному стилі концентрується на центральній композиційній вісі. Вікна на кожному поверсі різні за формою, мають різне вишукане обрамлення.

В композиційній побудові фасаду виявлено пропорційну систему вписаних квадратів [178] (рис. 2.19-а). Нижня сторона базового квадрату AD проходить по лінії цоколя. Бокові сторони третього квадрату KN та LM проходять по лівій та правій сторонам центрального ризаліту та обмежують праворуч та ліворуч балкони. Нижня горизонтальна сторона цього ж квадрату NM проходить по підвіконню вікон другого поверху центрального ризаліту. А бокові сторони п'ятого вписаного квадрату TW та UV проходять по правій та лівій сторонам збільшених вікон четвертого поверху центрального ризаліту.

Прибутковий будинок на вул. Володимирська, 81 зведений на початку ХХ ст., в стилі модерн. Фасад цього будинку є надзвичайно пластичним, вишуканим композиційним акцентом забудови вулиці. Будинок розташований на червоній лінії забудови, на рельєфі зі значним ухилом, що є типовим для центральних районів Києва.

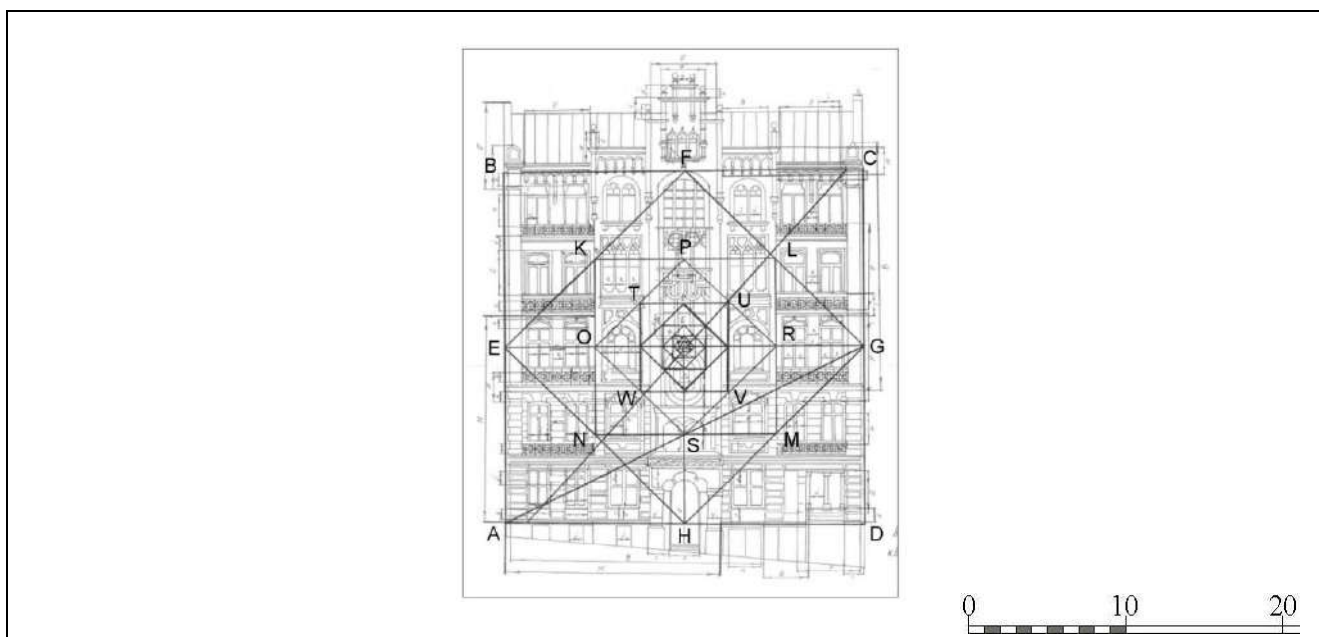
В цьому будинку на початку ХХ ст. розміщувалися приватна жіноча гімназія і підготовче училище М.І. Левандовської. Замовник будинку – київський будівничий – підрядчик Я. Файбишенко.

Фасад будинку – чотириповерховий з цокольним поверхом. Композиція фасаду симетрична триосьова. Вісі підкреслено ризалітами, еркерами. Бічні ризаліти мають круглі вікна в верхній частині еркерів, прикрашені рослинним

орнаментом. Круглі вікна – символ сонця життєдайного та всемогутнього. Центральний парадний вхід з ганком піднятий до середини рівня цокольного поверху. Центральну вісь підкреслено вертикаллю схованої клітки із збільшеними вікнами, зміщеними стосовно вікон житлових кімнат. Круглі вікна і криволінійної форми лоджії з хвилястим карнизом і рослинним орнаментом є надзвичайно ефектними динамічними елементами і головними акцентами цього фасаду, які розташовані в верхній частині будинку. Хвилясті форми карнизів, лоджій, декору, який облямовує вікна, – це торжество стихії води, головної стихії модерну. Вода – колиска усього живого, уособлення жіночої енергії, разом з круглими символами сонця, символами чоловічої енергії, знаходяться в рівновазі і означають божественний шлюб, єдність двох могутніх сил [229].

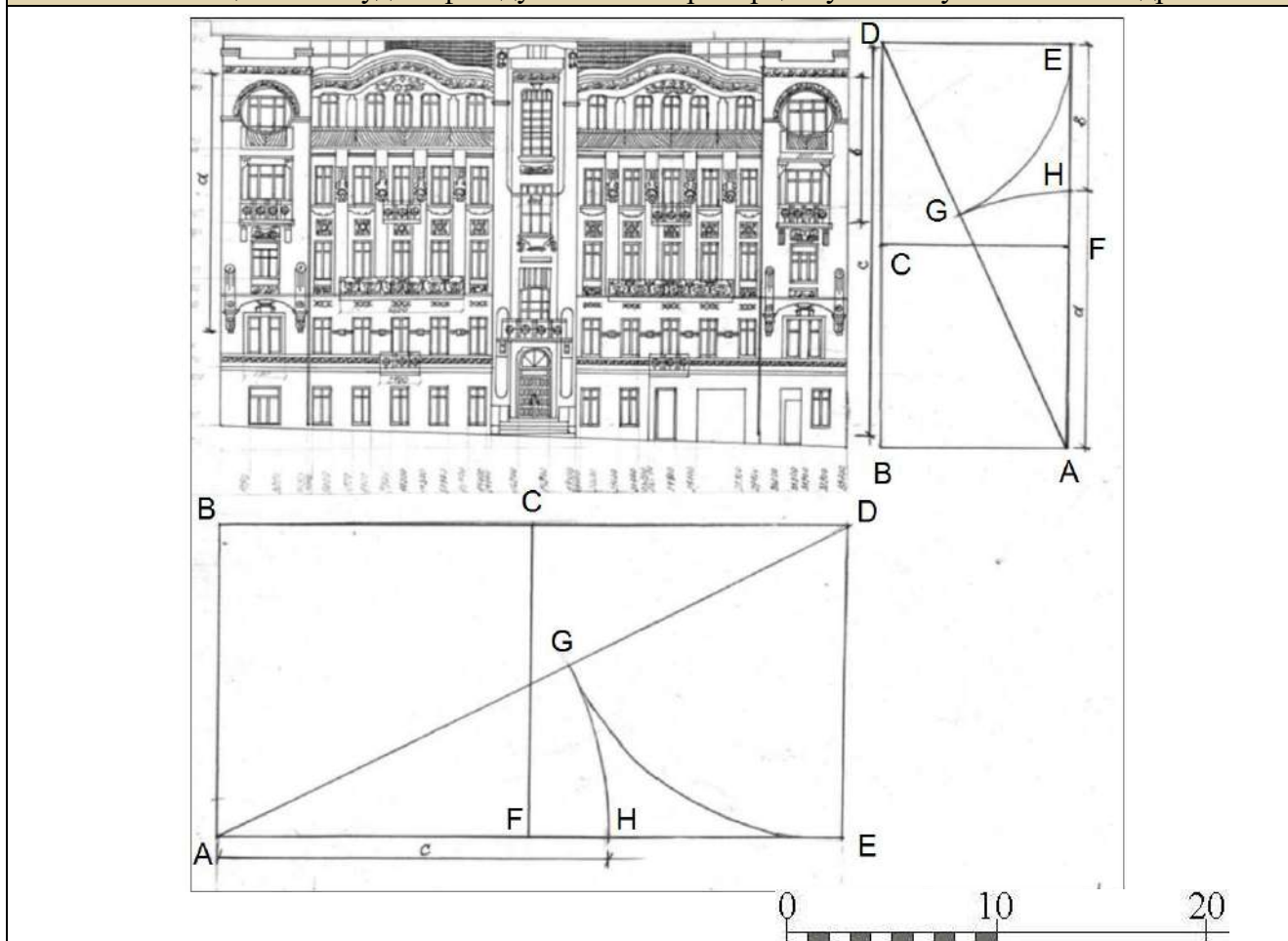
Стіни декоровано ліпними вставками й цегляним орнаментом. В композиційній побудові фасаду виявлено пропорційну систему «золотий перетин» [178] (рис. 2.19-б).

Загальна довжина фасаду $AE=33200\text{мм}$ так відноситься до більшої частини фасаду $AN=c=20100\text{мм}$, при діленні у відношеннях золотого перетину по горизонталі, як $33200:20100=1,6$ (тобто приблизно дорівнює числу золотого перетину). Більша частина відрізка золотого перетину $AN=c$ дорівнює висоті фасаду. При діленні фасаду у відношеннях золотого перетину по вертикалі відрізок $AN=a$ і дорівнює висоті еркеру.

а) Малопідвальна, 10.

В композиційній побудові фасаду виявлено пропорційну систему вписаних квадратів

б) Володимирська, 81. В композиційній побудові фасаду виявлено пропорційну систему «золотий перетин»

Рис. 2.19 Пропорційний аналіз фасадів.

На розі вулиць Володимирській та В. Житомирській привертає увагу будинок з кутовою вежею, В.Житомирська, 8/14. Цей будинок, зведено в 1910 році в стилі раціонального модерну, є композиційним акцентом обох вулиць. Земельна ділянка з будинком на той час належала засновнику Комерційного і Земельного банків М.К. Виноградському. Композиція будинку асиметрична триосьова. Кутова вісь завершується вежею, що прикрашена стилізованим квітковим декором. Друга і третя вісі виділені розкріповками і завершуються аттиками.

В декорі будинку використано цікавий елемент – коло, яке об'єднує три вертикальні смуги, символ єдності трьох світів, трьох відрізків часу: минулого, сучасного і майбутнього. В композиційній побудові фасаду виявлені «золотий перетин» та система прямокутників та їх діагоналей [178] (рис. 2.20).

$$a:b=(a+b):a ; HE=a=21600\text{мм}; AH=b=13400\text{мм}; a+b=35000 \text{ (довжина фасаду)}$$

$a:b=21600:13400=1,6$; (відношення більшої частини фасаду до меншої приблизно дорівнює числу золотого перетину)

$(a+b):a=35000:21600=1,6$ (відношення довжини фасаду до більшої частини приблизно дорівнює числу золотого перетину).

Лінія розподілу фасаду по горизонталі на відрізки золотого перетину проходить по лівій стороні дверей та вікон сходової клітки (другого вертикального членування фасаду). А лінія розподілу фасаду на відрізки золотого перетину по вертикалі (d)= HE та (c)= AH проходить по верхній частині балконних ґрат п'ятого поверху та по верхній частині ряду декоративних елементів розміщених в простінках між вікнами п'ятого поверху (рис. 2.20-а).

При геометричній побудові методу прямокутників та їх діагоналей на фасаді, виявлено що діагональ АО базового прямокутника при перенесенні її циркулем на основу фасаду в точку F і підйомі перпендикуляру FP отримуємо лінію вертикального обмеження правої сторони ряду балконів, а наступне перенесення тепер вже діагоналі AP на лінію цоколя отримуємо вертикаль, яка обмежує з правого боку останній ряд вікон (рис. 2.20-б).

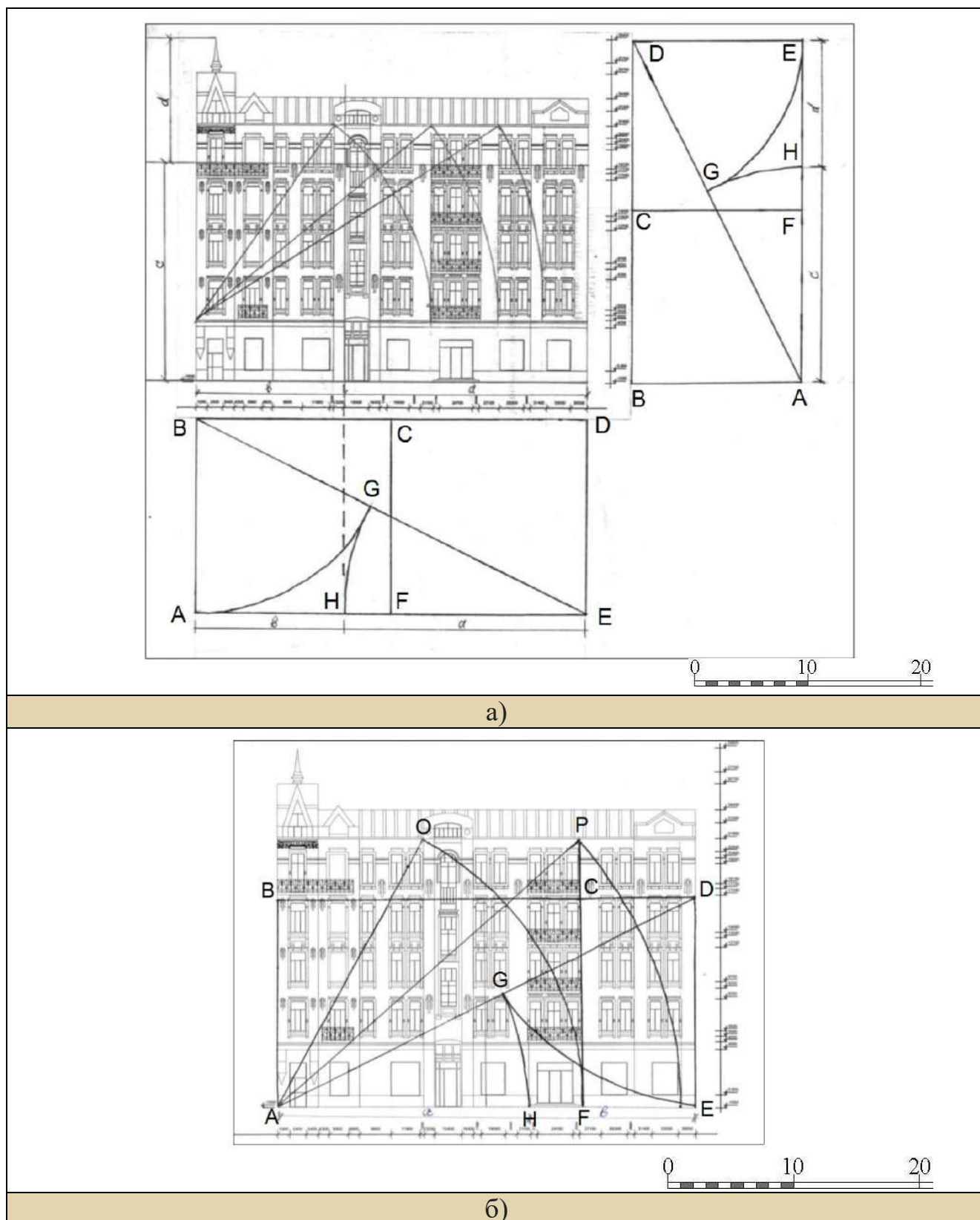

Рис.2.20 Велика Житомирська, 8/14. В композиційній побудові фасаду з боку вул. Володимирській виявлено пропорційні системи: а) «золотий перетин» та б) систему прямокутників і їх діагоналей.

Будинок на вул. Чикаленка, 21 належав К. Баксанту, зведений за проектом Й. Зекцера у 1910-1912 рр. Фасад має триосьову композицію, кожна вісь акцентована еркером. Центральна вісь підкреслена групою чотирьох зблокованих [178] еркерів і завершується високим пластичним аттиком. Ці чотири зблокованих еркери, що розміщені в центральній частині фасаду над головним входом в будівлю є головним акцентом фасаду. Портал в верхній частині прикрашений живописним лататтям. Ці водні квіти стали невід'ємним елементом порталу не випадково, вони є символом очищення [178]. Кожен, проходячи крізь портал, таким чином, проходив процедуру очищення від вуличної колотнечі.

У побудові фасаду і в структурі порталу головного входу використано пропорційну систему «золотий перетин» (рис. 2.21-а).

Аналіз фасаду: $a:b=(a+b):a$. Після геометричної побудови золотого перетину на фасаді виявлено $АН=a=23300\text{мм}$; $НЕ=b=14400\text{мм}$; $АЕ=(a+b)=37700\text{мм}$.

$a: b=23300\text{мм}:14400\text{мм}=1,618$; (відношення більшої частини фасаду $АН= (a)$ до меншої $НЕ = (b)$ дорівнює числу золотого перетину)

$(a+b) : a=37700:23300=1,618$; (відношення довжини фасаду $АЕ=(a+b)$ до більшої частини фасаду $АН=a$ дорівнює числу золотого перетину). Лінія поділу довжини фасаду у відношеннях золотого перетину в точці Н співпадає з правим краєм правого еркера та правим краєм центрального аттика. Окрім цього більший відрізок золотого перетину $АН=a$ дорівнює висоті фасаду. У вертикальних членуваннях порталу також використано золотий перетин.

Більша частина поділу (a) дорівнює довжині порталу з пілястрами, а менша частина (b) дорівнює ширині дверей.

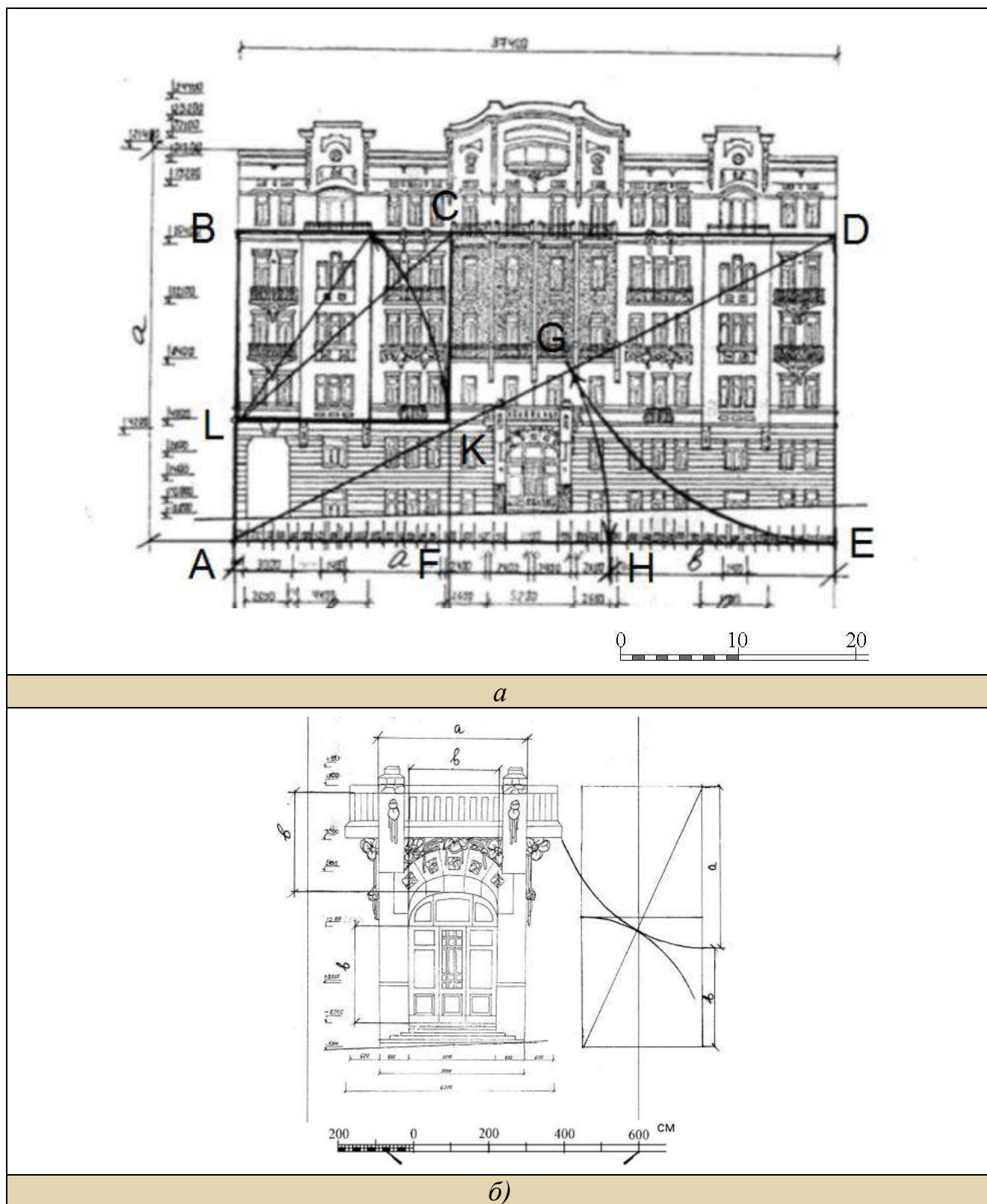

Рис. 2.21 Вул. Чикаленка, 21, а) використання золотого перетину та методу прямокутників і їх діагоналей в композиції фасаду та б) золотого перетину у вирішенні порталу

Садиба (колишня клініка Маковського), збудована у 1907-1908 рр. в стилі модерн за проектом архітектора Г.К. Ледоховського (скульптури виконані Ф. Соколовим), розташована за адресою: вулиця Олеса Гончара, 33. Композиція триосьова, асиметрична. Фасад має 5 важливих акцентів. Першим акцентним елементом є завершення будівлі у вигляді високого аттика, увінчаного крилатими скульптурами дів, які, можливо, є зображенням давньослов'янських напівжінок – напівптахів Сиріна та Алканоста.

Другим важливим акцентом є характерне для модерну вікно у формі кола (солярний символ) з кількома вертикальними тягами. Нижня частина вікон другого поверху прикрашена живописними букетами тюльпанів (символ весни, ніжності, витонченої краси, швидкоплинності людського життя). Ці тюльпани утворюють горизонтальну композиційну вісь фасаду і є третім акцентним елементом.

У правій частині споруди у стилобаті розташовані ковані ґрати з характерним для модерну мотивом «удар батога» – це четвертий акцент фасаду. Праву частину стилобату завершує фігура лева – п'ятий акцент. Лев – символ шляхетності, сили, влади, активності, творчості. Усі ці акцентні елементи важливі не лише в композиції фасаду, але й в забудові вулиці.

Метод «золотого перетину» використано у структурній організації фасаду, а також у побудові кованих ґрат [178] (рис. 2.22).

$$a:b=(a+b):a; AP=a=13700 \text{ мм}; PE=b=8500 \text{ мм}; AE=(a+b)=22200$$

$a:b=13700:8500=1,6$; (відношення більшої частини фасаду $AP=a$ до меншої $PE=b$ приблизно дорівнює числу золотого перетину)

$(a+b):a=22200:13700=1,6$ (відношення довжини фасаду AE до більшої частини фасаду AP дорівнює числу золотого перетину). Лінія поділу фасаду у відношеннях золотого перетину співпадає з центральною віссю фасаду і головного входу. На цьому ж фасаді виявлено використання методу прямокутників та їх діагоналей: діагональ AR базового прямокутника при

перенесенні циркулем на лінію АЕ, перетинає її в точці Р, перпендикуляр РО співпадає з головною віссю фасаду, наступна діагональ АР при перенесенні циркулем на лінію АЕ, утворює точку Н, перпендикуляр НГ, піднятий з неї, проходить посередині простінки між останнім та передостаннім вікнами, наступна діагональ АГ при перенесенні циркулем на лінію АЕ співпадає з лівим краєм грат проїзду (рис. 2.22-а).

Золотий перетин виявлено і в побудові грат проїзду (рис. 2.22-б). Поділимо ширину грат у відношеннях золотого перетину графічним методом: для цього побудуємо два квадрати на відрізку який дорівнює ширині грат АЕ, проведем спільну діагональ ВЕ. Сторону квадрата ВС циркулем переносимо на діагональ та отримуємо точку G. Відрізок GE циркулем переносимо на ширину грат і отримуємо точку Н, яка ділить ширину грат у відношеннях золотого перетину. АН – менша частина поділу ширини грат у відношеннях золотого перетину дорівнює ширині хвртки. Якщо довжину більшого відрізка НЕ поділити на довжину меншого АН = 2100 мм:1300 мм=1,619 отримуємо число золотого перетину.

Поділимо висоту грат у відношеннях золотого перетину графічним методом: для цього на відрізку, який дорівнює висоті грат побудуємо два квадрати, проведемо спільну діагональ та перенесем сторону квадрата на діагональ. Отриману точку на діагоналі циркулем переносимо на висоту грат і отримуємо поділ висоти грат у відношеннях золотого перетину $a:b=2300\text{мм}:1430\text{мм}=1,6$. Відношення більшого відрізка (а) до меншого (b) дорівнює числу золотого перетину. Більший відрізок золотого перетину (а) дорівнює висоті хвртки грат.

На вулиці Гоголівській найпомітнішою будівлею є будинок № 23, відомий як «Будинок з котами», які фланкують вікно у формі півкола. Зведений у 1909 році в стилі модерн за проєктом В.Безсмертного, будинок має триосьову асиметричну композицію фасаду. Головними акцентами фасаду є вищезгадане вікно з котами, а також фігура домовика в аттику будинку. Праву частину фасаду вінчає гранчастий еркер зі шпилеподібною баштою. Гранчастий еркер у лівій частині споруди завершується балконом-балдахіном з шатровою баштою. Центральний ризаліт прикрашений фігурами сов і маскаронами.

Фасад і знамените вікно з котами побудовані за системою «золотого перетину» [178] (рис. 2.23.а).

$$a:b=(a+b):a; a=16370 \text{ мм}; b=10000 \text{ мм};$$

$a: b=16370:10000 =1,6$; (відношення більшої частини фасаду до меншої приблизно дорівнює числу золотого перетину)

$(a+b) : a= 26370:16370=1,6$ (відношення довжини фасаду $(a+ b)$ до більшої частини фасаду (a) приблизно дорівнює числу золотого перетину).

Горизонтальний поділ вікна з котами (рис. 2.23-б) у відношеннях золотого перетину проходить по основним вертикальним рамам. Більша частина поділу $AF=a=2250$ мм так відноситься до меншої $FH=b=1400$ мм як відношення золотого перетину $a:b=2250:1400=1.6$. Загальна довжина вікна $АН=(a+b)=3600$ мм так відноситься до більшої частини $AF=a=2200$ мм, як число золотого перетину: $3600:2200=1,6$.

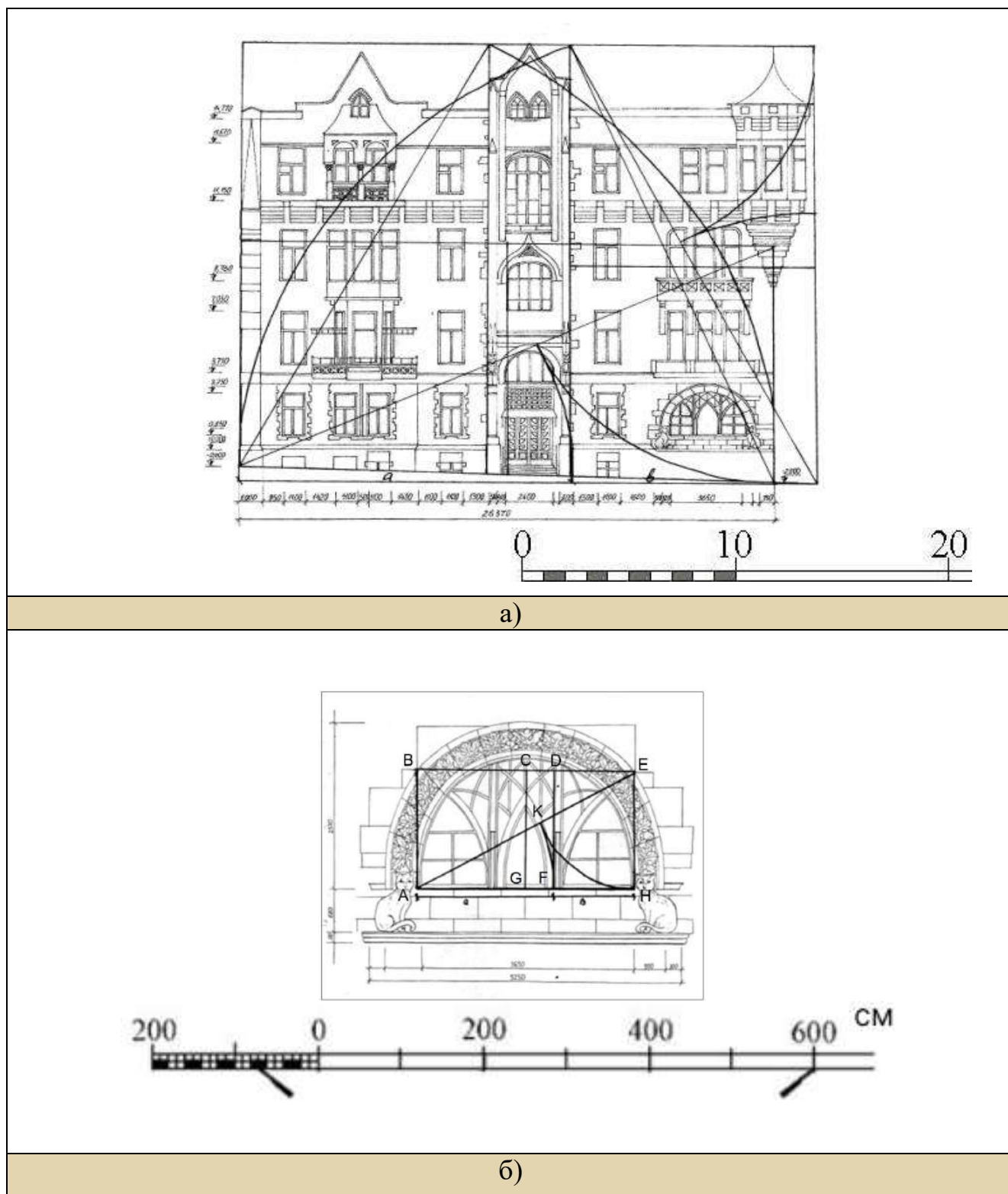

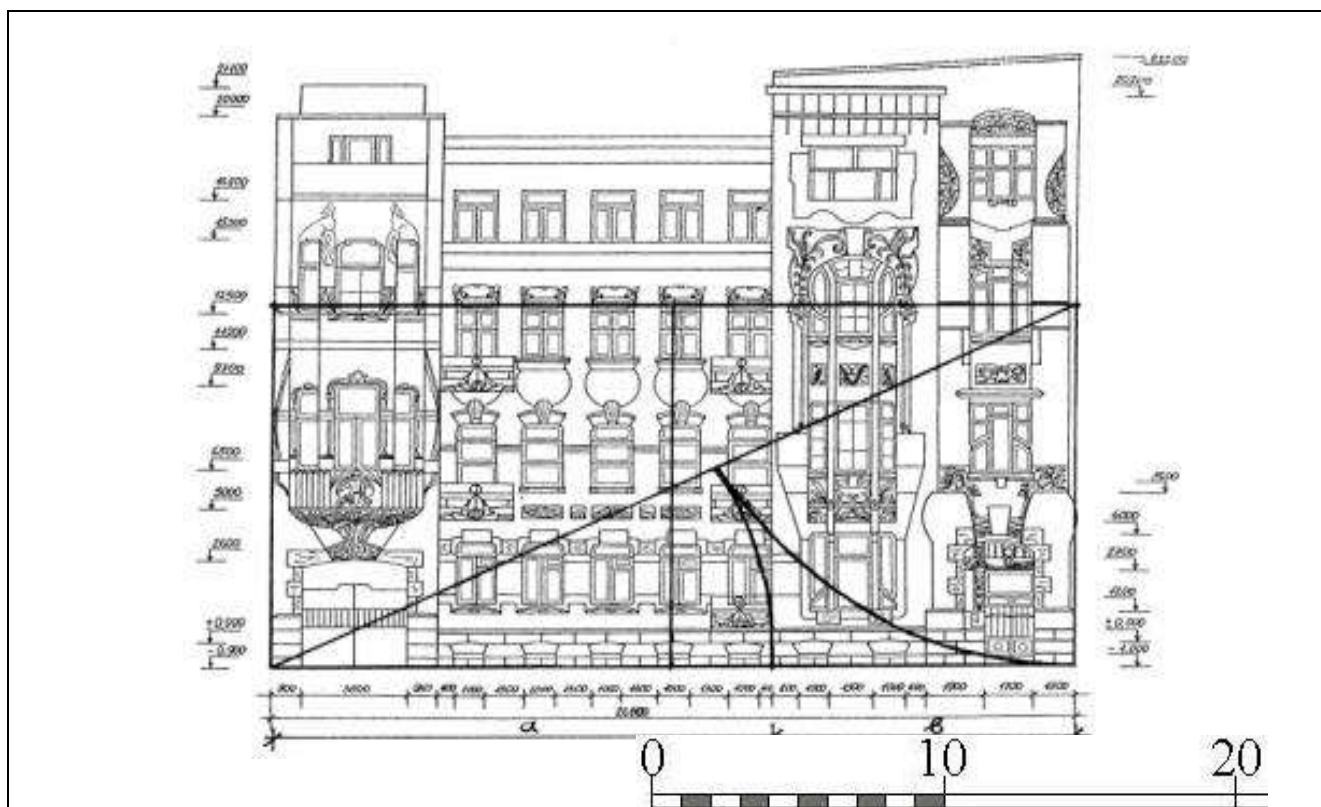
Рис. 2.23 У побудові фасаду та в структурі вікна використано «золотий перетин»
 вул. Гоголівська, 23.

Будинок на вул. Житомирській, 32 споруджений у 1911-1912 рр., ймовірно, за проєктом архітектора Г. К. Ледоховського, належав дворянці С. Чоколовій. Фасад має двохосьову асиметричну композицію. Ліва вертикальна вісь акцентована ризалітом зі збільшеним масштабом вікон. Права вісь акцентована еркером зі скульптурними композиціями. У основі еркера – скульптурна композиція «Хлопчик на лелеці», у верхній частині – скульптури янголів. Ці скульптурні композиції, а також криволінійні вікна – є головними акцентами фасаду. Композиція фасаду побудована на основі системи «золотого перетину» та методу прямокутників і їх діагоналей [178] (рис. 2.24).

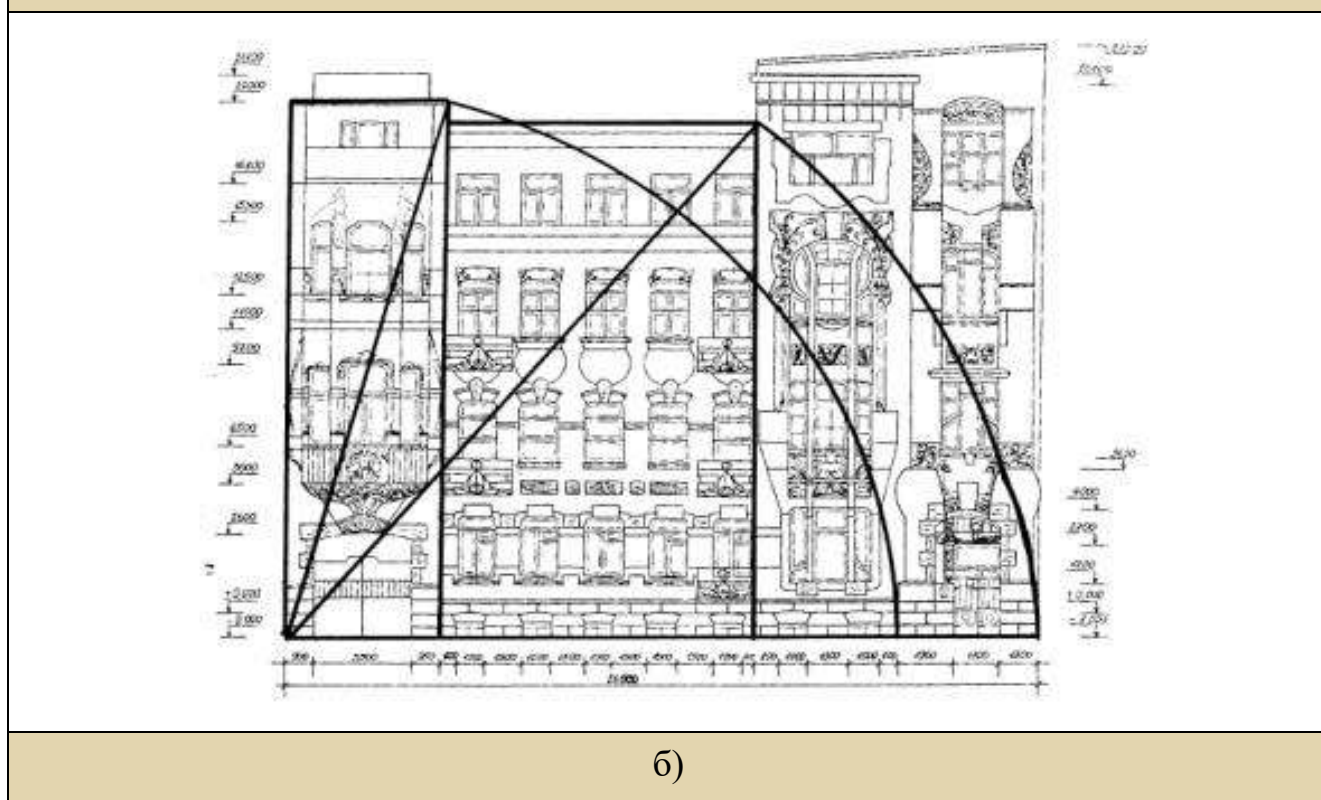
$$a:b=(a+b):a ; a=16200 \text{ мм}; b=9800 \text{ мм};$$

$a:b=16200:9800=1,6$; (відношення більшої частини фасаду до меншої приблизно дорівнює числу золотого перетину)

$(a+b):a=26000:16200=1,6$ (відношення довжини фасаду $(a+b)$ до більшої частини фасаду (a) приблизно дорівнює числу золотого перетину)

а)

б)

Рис. 2.24 Велика Житомирська, 32. В побудові фасаду виявлено «золотий перетин» та метод прямокутників і їх діагоналей

Будинок по вул. Мала Житомирська,5 зведено в 1910-1911 роках в стилі модерн за проєктом М.Яскевича. Фасад має триосьову композицію. Міжвіконні простінки на рівні 6 поверху прикрашені макаронами, деякі з них, на жаль втрачені. В побудові фасаду виявлено пропорційну систему «золотий перетин» та метод прямокутників та їх діагоналей (рис. 2.25).

$$a:b=(a+b):a ; a=23,12 \text{ м}; b=14,79 \text{ м}; a+b=37,91 \text{ м}$$

$a:b=23,12:14,79=1,6$; (відношення більшої частини фасаду до меншої приблизно дорівнює числу золотого перетину)

$(a+b):a = 37,91:23,12=1,6$ (відношення довжини фасаду $(a+b)$ до більшої частини фасаду (a) приблизно дорівнює числу золотого перетину).

В геометричній побудові методу прямокутників та їх діагоналей діагональ АВ базового прямокутника, яким є лівий ризаліт, при перенесенні циркулем на лінію цоколя дає точку С, перпендикуляр з якої CD проходить по лівому краю середніх вікон центрального ризаліту, наступна діагональ AD при перенесенні циркулем на лінію цоколя дає точку Е, перпендикуляр з якої EF співпадає з правим краєм центрального ризаліту, наступні ділення ЕН, НК, КМ підтверджують використання методу прямокутників і їх діагоналей у поділі фасаду вертикальними членуваннями.

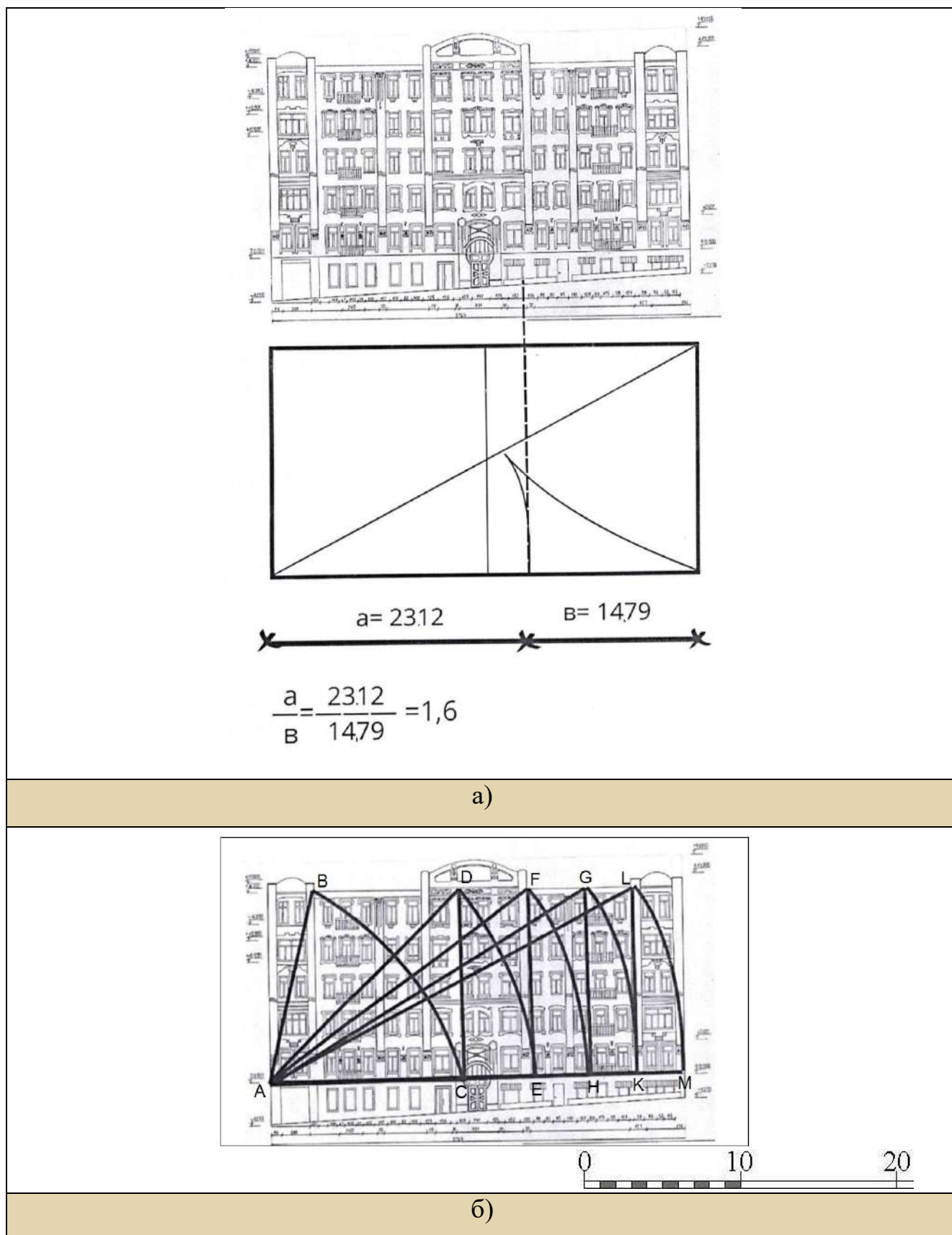

Рис.2.25 Вул. Мала Житомирська, 5. В побудові фасаду виявлено
 а) «золотий перетин» та б) метод прямокутників і їх діагоналей

Будинок по вул. Чикаленка, 33 збудовано в 1895-1896 роках за проектом архітектора Чекмарьова М.І. в стилі неоренесанс. Композиція фасаду триосьова. Центральна вісь в рівні 1 поверху прикрашена макаронами левів.

В композиції фасаду використано пропорційну систему «золотий перетин» (рис. 2.26-а).

$$a:b=(a+b):a ; a=21260 \text{ мм}; b=12790 \text{ мм}; a+ b=34050 \text{ мм.}$$

$a:b=21260:12790=1,6$; (відношення більшої частини фасаду до меншої приблизно дорівнює числу золотого перетину)

$(a+b):a=34050:21260=1,6$ (відношення довжини фасаду $(a+b)$ до більшої частини фасаду (a) приблизно дорівнює числу золотого перетину)

Менша частина поділу фасаду у відношеннях золотого перетину $b=12790$ дорівнює розміру (довжині) центрального ризаліту, а більша частина $a=21260$ приблизно дорівнює висоті будинку.

При геометричній побудові методу прямокутників та їх діагоналей (рис. 2.26-б), діагональ АВ базового прямокутника, яким є крайній лівий ризаліт, при перенесенні циркулем на лінію цоколя дає точку С, перпендикуляр з якої СF, співпадає з правим краєм головного порталю. Наступна діагональ AD при перенесенні циркулем на лінію цоколя дає точку E, перпендикуляр з якої EG проходить по лівому краю крайньої правої пілястри центрального ризаліту, а наступна діагональ AG при перенесенні циркулем на лінію цоколя дає точку L, перпендикуляр з якої LK співпадає з лівим краєм останнього ризаліту. Отже в побудові вертикальних членувань фасаду використано метод прямокутників та їх діагоналей.

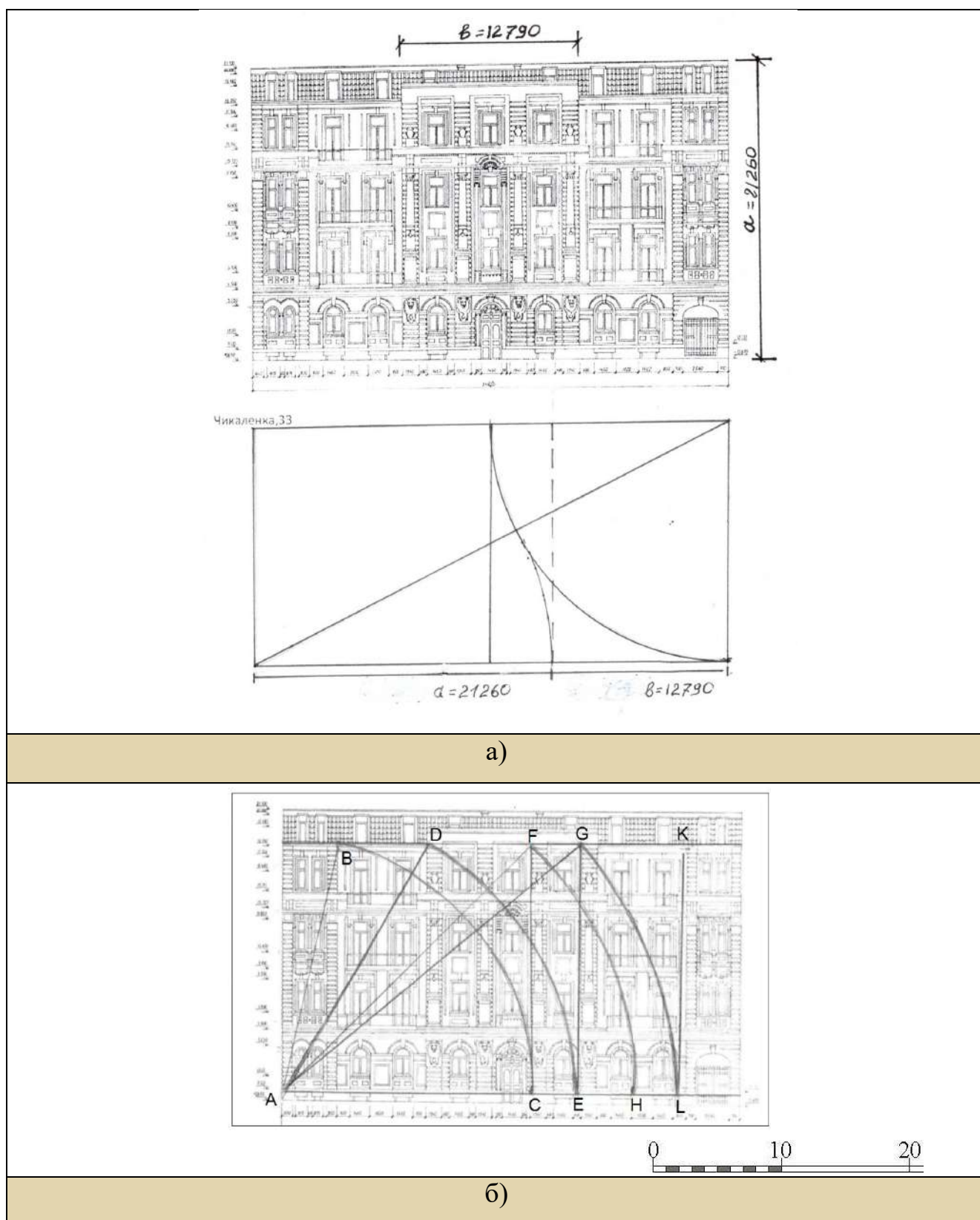

Рис. 2.26 Чикаленка,33. В побудові фасаду виявлено:
 а) «золотий перетин» та б) метод прямокутників і їх діагоналей.

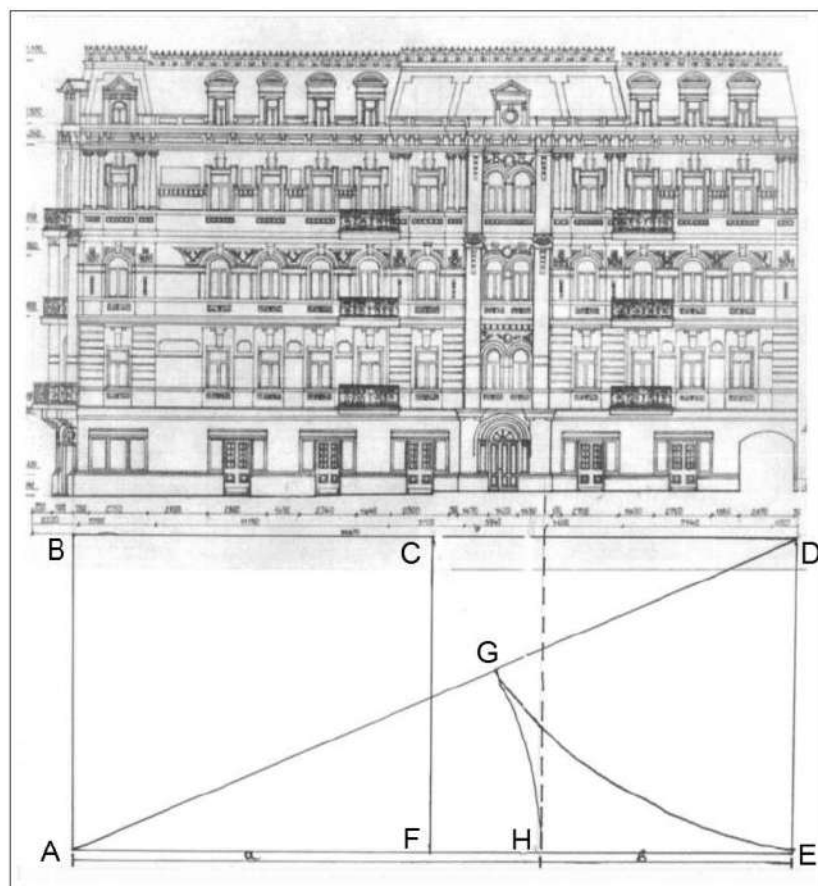
Кутовий будинок по вул. Хорива,⁴ збудовано в стилі неоренесанс з бароковими елементами в 1898-1899 роках. У будівництві і перебудовах брали участь архітектори М. Гарденін, С. Рикачов, К. Шиман. В композиційній побудові двоосьового фасаду з вул. Хорива використано «золотий перетин», а також «систему прямокутників та їх діагоналей». Більша частина поділу фасаду у відношеннях золотого перетину – (рис. 2.27-а) – це відрізок від лівого кута будинку до правого краю другої композиційної вісі (другого ризаліту) ; менша частина (b) – від правого краю другого ризаліта до правого краю фасаду.

$$a:b=(a+b):a ; a=22660 \text{ мм}; b=14010 \text{ мм}; a+ b=36670 \text{ мм.}$$

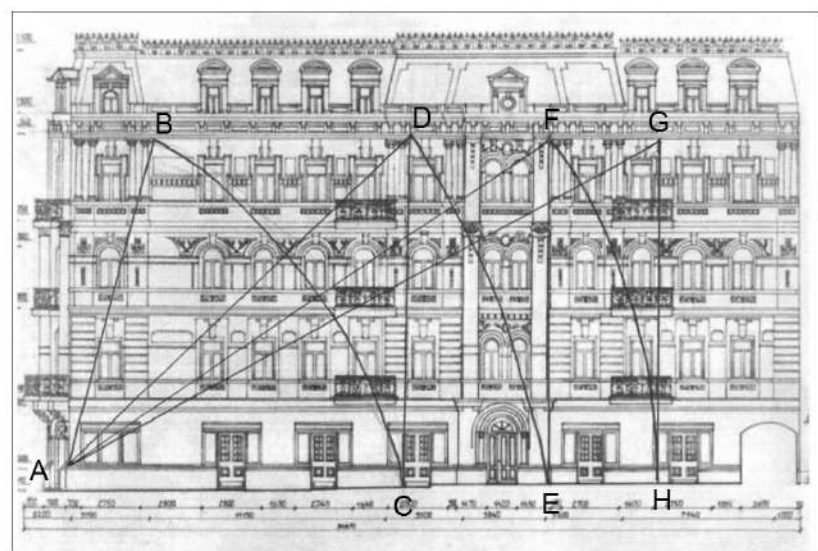
$a:b=22660:14010 =1,617$; (відношення більшої частини фасаду до меншої приблизно дорівнює числу золотого перетину)

$(a+b):a=36670:22660=1,618$ (відношення довжини фасаду (a+b) до більшої частини фасаду (a) дорівнює числу золотого перетину).

При геометричній побудові методу прямокутників та їх діагоналей (рис. 2.27-б), діагональ АВ базового прямокутника, яким є крайній лівий ризаліт, при перенесенні циркулем на лінію цоколя дає точку С, перпендикуляр з якої CD, співпадає з правим краєм колон і лівої пілястри центрального ризаліту. Наступна діагональ AD при перенесенні циркулем на лінію цоколя дає точку Е, перпендикуляр з якої EF проходить по правому краю третьої зліва пілястри центрального ризаліту, а наступна діагональ AF при перенесенні циркулем на лінію цоколя дає точку Н, перпендикуляр з якої HG співпадає з лівим краєм останнього правого входу у крамницю. Отже в побудові вертикальних членувань фасаду використано метод прямокутників та їх діагоналей.

а)

б)

Рис. 2.27 Вул. Хорива,4. В побудові фасаду виявлено:
а) «золотий перетин» та б) метод прямокутників і їх діагоналей.

Проведений пропорційний аналіз показав що архітектори, які проєктували фасади забудови кінця XIX – початку XX ст. в більшості своїй спирались на математично вивірені системи гармонізації: золотий перетин, систему прямокутників та їх діагоналей, систему вписаних квадратів. Членування фасадів та їх висоти, навіть членування деталей, були гармонізовані ціма пропорціями. Звідси стає очевидним: неможна не продумано надбудовувати мансарди та робити прибудови, тому що це порушує закладені в композиції фасадів гармонізуючі пропорції. І, якщо необхідно нове будівництво в історичному середовищі, в рішенні фасадів будівель сучасні архітектори мають використовувати ці гармонізуючі системи, щоб грамотно вписувати свої споруди в існуюче міське середовище, щоб вони не випадали з контексту забудови.

Висновки до другого розділу

1. Розроблено методику дослідження яка складається з чотирьох послідовних етапів (*пошуково-накопичувального, дослідницького, синтезуючого та результуючого*). Відповідно до основних етапів здійснено систематизацію використаних в роботі методів (*літературний, статистичний, історичний, порівняльний аналіз, натурні обстеження, замальовки, обміри, узагальнення, класифікація і систематизація, графо-аналітичне моделювання, експериментальне проєктування*).

Головними методами дослідження є емпіричні та теоретичні.

Емпіричні методи – натурні обстеження, замальовки, обміри надали можливість виявити унікальні і типові рішення елементів архітектурно–декоративної пластики фасадів забудови.

За допомогою теоретичних та графо-аналітичних методів систематизовано бібліографічні джерела та наукові дані, розроблено класифікацію композиційних рішень фасадів і архітектурних деталей будівель, встановлено оптимальні відстані для сприйняття архітектурної пластики фасадів. З'ясовано засади збереження архітектурно-декоративної пластики забудови Києва. Обміри розглянуто як один з методів дослідження пам'яток архітектури. Сучасні технології, такі як електронні тахеометри, системи глобального позиціонування (GNSS), лазерне сканування та фотограмметрія з використанням безпілотних літальних апаратів (БПЛА), сьогодні забезпечують високу точність, швидкість, повноту та достовірність отриманої інформації.

2. Проведено класифікацію будівель за місцем у забудові. Виявлено що найбільш значимі у містобудівному плані – це наріжні будівлі, осібно розташовані та рядові фасади, які мають перед собою значний сектор огляду, що має значення при сприйнятті фасадів та розташуванні композиційних осей. Визначено основні засади класифікації фасадів та розроблено класифікацію композиційних рішень фасадів забудови Києва кінця XIX – початку XX ст., в

залежності від кількості вертикальних членувань (осей) та їх розташування на фасаді. Виявлено основні типи фасадів: *одноосьовий, двоосьовий, триосьовий та багатоосьовий*.

В межах кожного з цих типів виявлено різновиди вирішення: симетричні та асиметричні; з вісями розміщеними по краях фасаду або зсунутими до центру, з центричною композицією фасаду, коли на центральній вісі знаходиться розвинутий просторовий елемент.

3. Встановлено залежність типу композиційного рішення фасаду від довжини ділянки фасаду вздовж червоної лінії забудови вулиці:

– при довжині фасаду L до 25 м обирався одноосьовий тип композиції (Терещенківська, 17 (21,9 м); Шота Руставелі, 29 (20 м.);

– при довжині фасаду L від 26 до 35 м найчастіше використано двоосьовий тип композиції: В.Житомирська, 32 (26 м), Гоголівська, 23 (26 м).

– при довжині фасаду L від 35 до 45 м обирався триосьовий тип композиції: Чикаленка, 33 (35 м), Заньковецької, 7 (46 м), Чикаленка, 21 (36 м), Лютеранська, 6 (45 м).

– більше 45 м – застосовувався багатоосевий тип композиції.

4. Визначено засади класифікації та проведено класифікацію архітектурно-функціональних деталей фасадів на основі композиційно-конструктивних та стилістичних ознак, а також класифікацію декоративної пластики в залежності від її форми, художнього рішення та розташування на фасаді. *Вхідні двері* класифіковано за: кількістю стулок; наявністю застосування та стилістикою. *Портали* – за: наявністю симетрії чи асиметрії; стилістикою; наявністю чи відсутністю вікон в композиції порталу. *Балкони* – за: формою плану; матеріалом; стилістикою; композицією. Виявлено типові рішення: 13 дверей, 15 балконів, 12 капітелей, 13 підвіконних та міжвіконних декоративних вставок.

Архітектурно-функціональні деталі та декоративна пластика фасадів мають чітко визначене і обумовлене умовами сприйняття та символічним значенням архітектурно-декоративних елементів місце на фасаді. Архітектурно-декоративна

пластика та композиція архітектурних деталей невід'ємно пов'язані з композиційною структурою фасадів [179].

5. В результаті пропорційного аналізу проведеного на основі фасадів будівель різних стилів в м.Києві виявлено що у побудові 60% фасадів використані пропорційна системи: «золотий перетин», метод прямокутників і їх діагоналей та в побудові 7% фасадів - метод вписаних квадратів. Найчастіше «золотий перетин» використано на фасадах стилю модерн з двоосьовим та триосьовим типом композиції. Аналіз на предмет виявлення пропорційної системи «золотий перетин» проводився спочатку графічно, а надалі перевірявся математично за формулою «золотого перетину». Встановлено, що в 17 об'єктах (з проаналізованих 30) співвідношення довжини фасаду до більшої частини фасаду і більшої частини фасаду до меншої становить 1,6, що відповідає числу золотого перетину (1,618).

Використання пропорційних систем на фасадах забудови кінця ХІХ – початку ХХ ст. та відношення членувань фасаду треба враховувати при реконструкції історичної забудови.

РОЗДІЛ 3. ЗНАЧЕННЯ АРХІТЕКТУРНО–ДЕКОРАТИВНОЇ ПЛАСТИКИ ФАСАДІВ У ЗБЕРЕЖЕННІ СВОЄРІДНОСТІ МІСТА КИЄВА

3.1 Особливості сприйняття архітектурно-декоративної пластики фасадів та її роль у збереженні своєрідності м. Києва

Історичне середовище Києва створює відчуття комфорту, оскільки ширина вулиць, розміри площ, поверховість і висота будинків історичного центру відповідають умовам людського сприйняття. Щільна периметральна забудова вулиць, насичена дрібними, співрозмірними людині деталями, створює відчуття захищеності, спонукає до міжлюдських контактів. В додатках обов'язкових постанов кінця XIX – початку XX ст. щодо будівництва вказувалось що висота взагалі усіх будівель, які зводяться по фронту вулиць, від тротуара до карнизу, не повинна перевищувати ширину вулиці [108].

Сприйняття архітектурного середовища вулиці і архітектурно-декоративної пластики фасадів відбувається переважно на двох рівнях: верхньому рівні сприйняття та нижньому рівні сприйняття (рис. 3.1-г).

Історичне середовище людина сприймає у часовому просторі. Рух по вулицям із щільною периметральною забудовою обумовлює безперервне сприйняття, яке відбувається за принципом зміни «кадрів». Такий вид сприйняття поєднується з точковим сприйняттям на площах, перехрестях вулиць, висотних точках. Обидва види сприйняття співіснують як нерозривне ціле у свідомості глядача. При формуванні враження від забудови, встановлюється співвідношення між слідами пам'яті, які формуються під впливом «кадрів», що чергуються під час безперервного сприйняття вулиць та «кадрів» панорамного сприйняття забудови. Згідно досліджень Є. Водзинського, на пагорбах, площах на розі вулиць людина сприймає силуети, абриси міських утворень, де значну роль відіграють елементи блакитної лінії забудови [16].

Під час безперервного сприйняття периметральної забудови вулиць можна казати переважно про нижню – партерну зону сприйняття. В цій зоні має значення безперервність забудови вулиці, яка втягує глядача як у «тунель», в якому існують «вікна» – проїзди у внутрішні двори з оригінальними ґратами проїздів та цікавим скульптурним рішенням обрамлення отворів, портали зі своєю скульптурою і дверима, які в значній мірі розкривають характер будівлі, перехрестя зі скульптурами кутових входів, відступи фасадів від червоної лінії забудови з унікальними ґратами огорожі та балконними ґратами, а також просвіти між будинками, які утворюють багатоплановість простору.

Будівлі в периметральній забудові злиті в одне ціле архітектурне утворення з вертикальним ритмом членувань структурних елементів: еркерами, ризалітами, сходовими клітками тощо. Це утворення сприймається опосередковано через окремі архітектурні елементи нижньої зони сприйняття (портали, входні двері, ґрати проїздів, огорожу будівель та скверів, тощо) [180].

При точковому сприйнятті велике значення має композиційна побудова архітектурного середовища, співвідношення висоти забудови та простору вулиці чи площі, а також силует забудови. В цьому разі велике значення мають елементи верхньої зони сприйняття (башточки, фронтони, аттики, об'ємна скульптура).

Сприйняття віддалених фасадів в умовах периметральної забудови вулиці і розрахунок оптимальної відстані для сприйняття порталів [180].

Згідно правил забудови вулиць старого Києва, (як пише Малаков Д.В. в статті «Правила забудови старого Києва». С. 436-438 [108]), висота будинків в периметральній забудові вулиць Києва кінця XIX – початку XX ст. не повинна перевищувати ширини вулиці.

Ширина вулиці історичного центру в обраному для дослідження місці (вул. Велика Житомирська) дорівнює приблизно 10 м, тротуари з обох боків близько 7 м ($3,5+3,5=7$ м). Отже приблизна відстань для сприйняття фасаду, який знаходиться на протилежному боці вулиці близько 17 м. Важливо перевірити чи відповідає ця відстань для найкращого сприйняття фасаду висотою 20 м.

Розглянемо з якої відстані краще сприйняття фасадів будинків і з якої відстані найкраще роздивляться деталі порталів забудови вулиці.

Згідно загальновідомої формули залежності кута сприйняття об'єкта від його висоти та відстані до нього, кут сприйняття об'єкта можна розрахувати використовуючи тригонометричну функцію тангенсу. Якщо відомо висоту фасаду h та відстань до нього L , то кут сприйняття фасаду V в радіанах буде дорівнювати арктангенсу від відношення висоти фасаду до відстані від фасаду до глядача h/L , де V (кут сприйняття) = $\arctan(h/L)$ [180].

Результат отримано в радіанах. Щоб перевести радіани в градуси використаємо формулу: v (град.) = v (рад.) $\times$ (180/3,14)

(Радіани і градуси – дві різні одиниці виміру кутів (360 градусів = 2×3.14 радіан); або 1 градус дорівнює приблизно 0,017 радіан).

Розрахуємо кут сприйняття фасаду висотою 20 м., який знаходиться на протилежному боці вулиці шириною 17 метрів:

$$V \text{ (рад.)} = \arctan(h/L) = \arctan(20/17) = \arctan(1,176) = 1,57 \text{ радіан}$$

$$V \text{ (град.)} = 1,57 \times (180/3,14) = 1,57 \times 57,32 = 89,9 \text{ град.}$$

Отже для сприйняття фасаду висотою 20 м на відстані 17 м у глядача буде кут сприйняття практично 90 градусів. Згідно дослідженням С.П. Шкляра [223] для сприйняття віддаленого об'єкта (при нерухомій голові) у вертикальній площині потрібен максимальний кут огляду до 60 градусів (40 градусів вгору і 20 градусів вниз від лінії спостереження), для комфортного оптимального сприйняття об'єкта з усім діапазоном кольорів потрібен кут 30 градусів, по 15 градусів вгору і вниз від лінії спостереження. Для сприйняття в горизонтальній площині максимальний кут сприйняття 70 градусів, по 35 градусів від лінії спостереження., для оптимального сприйняття з усім діапазоном кольорів потрібен кут 30 градусів (рис. 3.1-а).

Якщо ж рухати головою і очима то в горизонтальній і в вертикальній площині оптимальний кут залишається 30 градусів, в горизонтальній площині максимально 110 градусів; у вертикальній площині – максимально 160 градусів

(90 вгору і 70 градусів вниз).

Отже сприйняття фасаду висотою 20 метрів з відстані 17 метрів буде незручним при нерухомій голові, але можливим при рухомій голові і очах.

Якби забудовники виконували правила щодо максимальної висоти будівлі, яка не повинна перевищувати ширину вулиці (і при ширині вулиці (разом з тротуарами) 17 метрів висота будинків не перевищувала би $h = 17$ метрів), то кут сприйняття фасаду (з протилежного боку вулиці) був би:

$$V = \arctan(17/17) = 0,785 \text{ rad.}$$

$$V \text{ град.} = 0,785 \times 180/3,14 = 0,785 \times 57,3 = 44,9 \text{ градуса}$$

Тобто отриманий кут 44,9 градуса – відповідає не оптимальному але цілком прийнятному куту огляду.

Таким чином розрахунки підтверджують що для сприйняття фасадів на протилежному боці вулиці висота фасадів має бути не більшою ніж ширина вулиці [180].

Треба зауважити що ширина вулиці в різних місцях може бути різною. І, відповідно, в тих місцях, де вона (разом з хідниками) дорівнює 20 метрів, сприйняття фасадів з середньою висотою до 20 метрів буде достатньо комфортним. Якщо ж дослідити сприйняття порталів в нижній зоні сприйняття, треба виходити з того що оптимальний кут сприйняття об'єкта (який дозволяє ідентифікувати деталі і сприймати увесь діапазон кольорів) дорівнює 30 градусам, а середня висота порталів 3 метри. Розрахуємо з якої відстані буде найкращим сприйняття порталів. Відстань позначимо – X. Вирішимо рівняння йдучи від зворотнього.

$$V = X * 180/3,14 = 30 \text{ градусів.}$$

$$V = X * 57,3 = 30$$

$$X = 30/57,3 = 0,52 \text{ радіан}$$

$$0,52 = \arctan(3/X)$$

Вирішуємо рівняння і отримуємо що $X = 5,2$ м.

Отже оптимальна відстань для сприйняття порталів висотою 3 метри під

оптимальним кутом сприйняття 30 градусів для людини з нормальним зором буде 5,2 метри (рис. 3.1-б).

Рекомендації ЮНЕСКО про збереження і сучасну роль історичних ансамблів № 995726 (Варшава – Найробі, 1976 рік) [165], які в той чи іншій формі повторюються в усіх сучасних пам'яткоохоронних документах, зазначають: *«Особливу увагу бажано було б приділити регламентуванню та контролю за новим будівництвом для гармонійного включення його архітектури в просторову структуру і в атмосферу історичних ансамблів».*

Нажаль, в історичному середовищі Києва досі проводиться будівництво сучасних багатоповерхових будівель без врахування висотності, ширини вулиць і умов сприйняття забудови. Так на вулиці Олесея Гончара ліворуч від історичного 4-поверхового будинку під номером 25 зараз будується 9-ти поверховий, немасштабний навколишній забудові, будинок, який «задавив» сусідні історичні будівлі (рис. 3.1-в). Згідно ДСТУ ББ.2.2-10:2016 «Склад та зміст науково-проектної документації щодо визначення меж і режимів використання зон охорони пам'яток архітектури та містобудування» [35], охоронна зона пам'яток архітектури має бути не меншою двох висот пам'ятки (стаття 5.4.5).

Але, враховуючи існуючу ширину вулиці і можливість сприйняття фасаду пам'ятки виключно з видових фронтів на протилежному боці вулиці, для сприйняття фасаду пам'ятки може бути прийнятий, отриманий розрахунками, кут 45° , що відповідає умовам однієї висоти будівлі, яка, дорівнює ширині вулиці, що означає: висота будівель не повинна перевищувати ширину вулиці. При сприйнятті фасадів (в середньому 4-поверхових) погляд затримується на середині другого та третього поверхів та на центральній вісі будівлі. Згідно дослідженням психологів, точки на прямокутній площині, які знаходяться на відстані три восьмих по горизонталі та вертикалі від країв прямокутника фасада відповідають поділу фасаду у відношеннях золотого перетину і найбільше привертають увагу глядача (рис. 3.1-д)

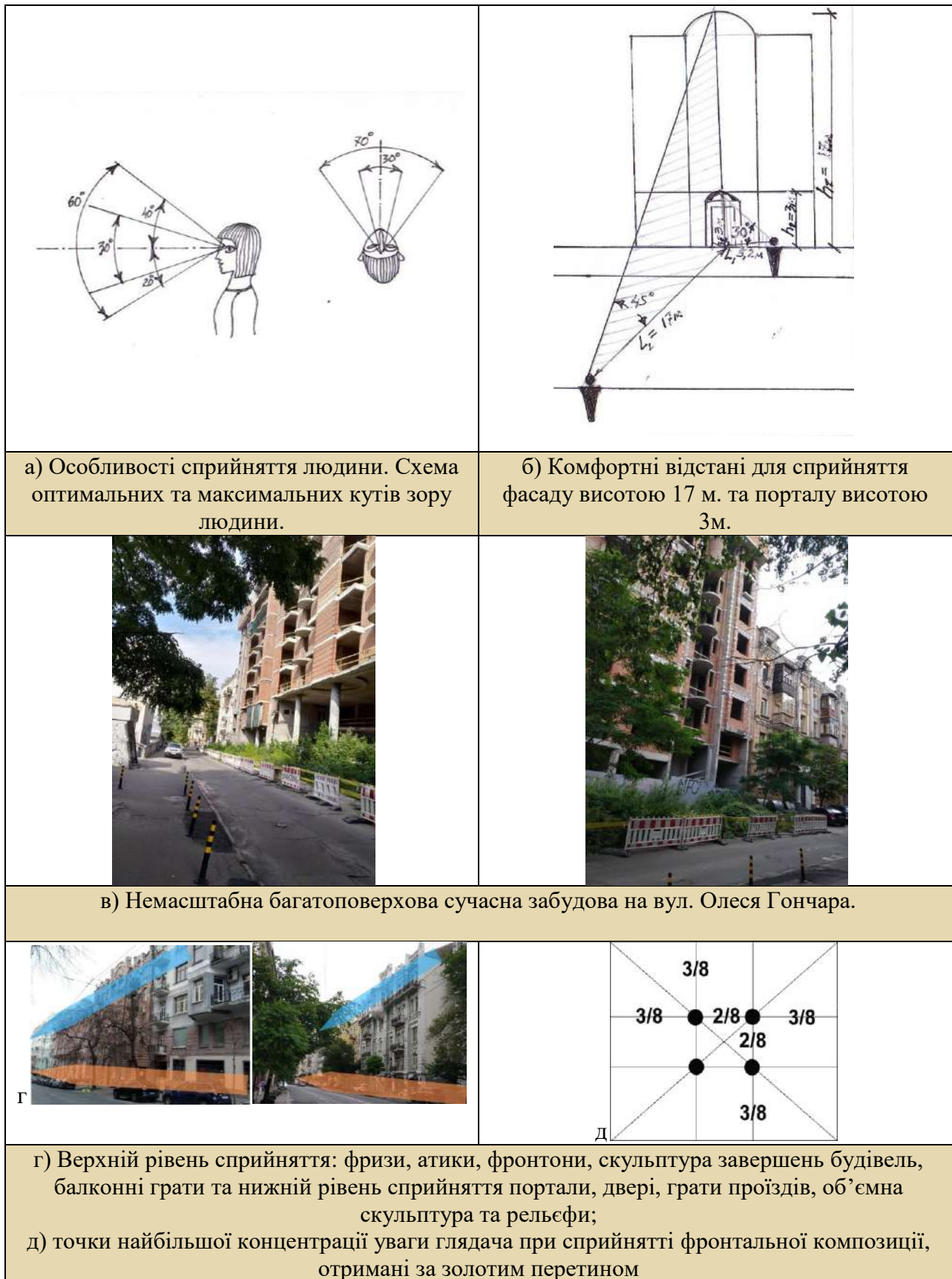

Рис. 3.1 Особливості сприйняття фасадів в периметральній забудові.

Якщо пропорційно перенести ці точки на чотириповерховий фасад, вони опиняться на рівні другого та третього поверхів. Відповідно цьому встановлено що максимально насиченими декором і символічною інформацією були бокові вертикальні членування в рівні другого та третього поверхів та центральна вісь фасаду. Отже саме на цих місцях має бути сконцентрована увага проєктувальників, які розробляють нові включення в історичне середовище.

Розглядаючи сприйняття архітектурно-художнього образу історичної забудови треба зупинитися на емоційній складовій сприйняття. Емоції можуть переживатися колективно. Особливий інтерес представляють позитивні емоції, які здатна викликати архітектура. Це інтерес, який виникає в результаті різноманітності; радість, викликана впізнаванням того, що звично і улюблено; здивування – різке підвищення нервової активності в результаті появи несподіваного.

Таким чином в міському середовищі треба виявити ті елементи, які викликають позитивні емоції – радість та інтерес, як найбільш поширені і здатні переживатись колективно. Елементи ці мають бути звичними, добре знайомими і водночас незвичними, несхожими на ряд інших елементів, які емоції не викликають. В житловій забудові XIX – початку XX ст., для цього є усі умови, вона має добре знайомі і звичні містянину елементи: портали, двері, піддашся, балкони, грати проїздів, які є водночас безперечно оригінальними і насиченими семантичною інформацією, яка має багато сенсів і сприймається на декількох рівнях [180]. *Перший рівень* – форма, зручність, краса, стиль – викликають інтерес несподіваними рішеннями цих елементів, *другий рівень* – символічне значення, міфологічність – викликають інтерес несподіваними асоціаціями.

Треба зазначити що історична забудова завдяки своїй периметральності спонукала до комунікативних зв'язків своїх мешканців, зокрема для неї характерні короткі дистанції спілкування при високій емоційній насиченості середовища. Тому мешканці старих районів важко переживають переселення в

нові райони, де ці короткі дистанції спілкування зникають, а велика кількість відкритого простору навіть створює певний дискомфорт.

В ситуації тісного контакту фасадів у периметральній забудові з рядом однакових обмежень, цілком природно виникало бажання вийти з цього ряду, звідси бажання домовласників та архітекторів зробити будинок несхожим на сусідні. Таким чином, багатостильє забудови вулиць кінця XIX – початку XX ст. є об'єктивною закономірністю, яка відображає громадський устрій тієї епохи.

Для розуміння механізму сприйняття образу міста та його елементів треба зупинитися на психологічних відчуттях, які викликає архітектура, лінія та форма. Такі експерименти були проведені багатьма вченими, серед яких Карпова С. [77] та Ален де Боттон [5]. Останній у своїй книзі «Архітектура щастя» дослідив як архітектурні стилі і форми впливають на самопочуття людини, її настрій, відчуття щастя. В результаті було встановлено, що низхідні лінії асоціюються з в'ялістю та депресією, а висхідні – з радістю, силою, енергією. Прямі довгі горизонтальні лінії – з неживістю, нудьгою та відсутністю змін. Стану малої моторної активності відповідають довгі та низькі хвилі, а високої – ламані лінії з гострими кутами, а їх домінування викликає відчуття ворожості середовища. Відчуття тривоги викликають злами лінії, які часто повторюються в горизонтальному напрямку, впевненість – прямокутні елементи в різних поєднаннях, динамічність – передається постійним або наростаючим ритмом. Примітивні одноманітні елементи викликають нудьгу та сум [180].

Криволінійні елементи кийвських купольних та напівкупольних декоративних веж історичної забудови та прямокутні, зрізані чи заокруглені кути наріжних будівель з високими аттиками викликають піднесення і водночас відчуття впевненості. Ритмічне повторення виступаючих ризалітов та еркерів сприймається як раціональне і динамічне. Елементи з гострими кутами в симетричних, лаконічних силуетах надають забудові урочистості, суворості з відтінком холодності і містичного здивування (будинки за адресами: Ярославів вал, 1; Січових стрільців, 40; Рейтарська, 20/24). Складні контури, часто зламані

лінії, поєднані з різними нахилами і кутами викликають відчуття тривоги, напруги і водночас жвавості, гостроти вражень. Архітектура історичного середовища Києва межі століть відрізняється складністю фасадів будівель в рамках площинного рішення забудови вулиць, має криволінійні та гострокутні контури силуетів, а також заспокійливі прямокутні та трапецієвидні кути будинків на перехрестях вулиць, тобто містить повний комплекс відчуттів, необхідний для виникнення почуття задоволення та збудження інтересу.

Важливу роль у формуванні позитивних емоцій від сприйняття забудови історичного центру Києва відіграє саме архітектурно-декоративна пластика, оскільки око людини в процесі сприйняття периметрального ряду фасадів фіксує певні «зачеми», якими є в верхньому полі сприйняття скульптура завершень будинків, аттики, декоративні башточки, а в нижньому полі сприйняття такими «зачепами» є портали, скульптура порталів, двері, ґрати проїздів, балкони, декоративна огорожа (рис. 3.1-г).

Індивідуальність міста в значній мірі відображається і в самотності стилістичної характеристики його забудови. Ця характеристика являється одним з факторів, що визначає її архітектурно-художні особливості. Забудова Києва представлена усіма основними стилістичними напрямками, які панували на той час в архітектурі великих міст Європи. Архітектура епохи історизму та модерну є віддзеркаленням ідей свого часу, з його протиріччями, ностальгією за минулим, ретроспективізмом (в історичних стилях), романтичними злетами, експресивністю форм, прагненням до скульптурності (в модерні). Для неї характерна яскраво виражена фасадність, багатоелементність, велика кількість оригінальних деталей, наповнених цілим рядом містичних символів і значень, прагнення до яскравої індивідуальності [180]. Систему побудови архітектурної композиції фасадів деякі дослідники називають «ілюзорно-тектонічною», оскільки на їх думку для житлових будівель цього періоду характерна прихованість конструктивних форм під шаром декоративних елементів. Насправді це не зовсім так, композиційна структура фасаду є часто, і в значній мірі, відголоском планувальної структури

будівлі. В усякому разі, на фасаді, майже завжди, читається сходовий блок, а ризаліти і розкріповки натякають на певне розташування приміщень.

Отже, можна сказати, що складна композиційна структура київської історичної забудови має безумовну своєрідність, оригінальні деталі – «зачепа» в нижній і верхній зоні сприйняття, які і визначають емоційний інтерес до неї. Ці деталі викликають позитивні емоції, відчуття різноманітності, впізнаваності, тісного зв'язку з міфологією та історією.

Це і «гострі» або криволінійні складного профілю силуети акцентних будинків на кутових ділянках, а також на видових точках, і асоціативні форми декоративних башточок, які сприяють виникненню візуальних зв'язків з найважливішими архітектурними акцентами, пам'ятками сакральної архітектури. А з іншого боку це специфічна для Києва лексика цегляної архітектури з глазурованою керамікою в поєднанні з багатостильними і багатозначними архітектурно – конструктивними і декоративними деталями, а також окремими унікальними архітектурними елементами київського міського фольклору.

3.2 Критерії цінності елементів та деталей будівель

Критерії цінності – сукупність ознак об'єкта культурної спадщини, класифікації його за типами та видами, що визначені абзацами третім та четвертим частини першої статті 1 та статтею 2 Закону України «Про охорону культурної спадщини» [161], яким він має відповідати для набуття правового статусу пам'ятки.

На сьогоднішній день існуючі критерії цінності для постановки пам'яток культури на облік в Україні базуються на їхній історичній, архітектурній, мистецькій та науковій значущості, автентичності, зв'язком з історичними подіями, діячами або розвитком мистецтва, а також впливі на культуру регіону чи

країни, належність до творів видатних митців та збереження унікальних рис, притаманних потенційному об'єкту охорони.

Основні критерії цінності:

Історична цінність:

Архітектурно-мистецька цінність:

– є етапним твором видатного архітектора, митця, представником певного стилю чи цивілізації;

– має високі художні, естетичні, мистецькі якості, що формують її унікальний образ.

Автентичність:

– збереження первісної форми, матеріально–технічної структури, культурних нашарувань.

Наукова та етнологічна цінність:

– визнання важливим джерелом для наукових досліджень (історичних, археологічних, мистецтвознавчих);

– представлення культурної спадщини національних меншин чи регіональних груп;

Вплив та репрезентативність:

– вплив на розвиток культури певного населеного пункту, регіону, країни;

– віднесення до унікальних, нетипових або зниклих форм» [161; 157].

Постановка пам'яток культурної спадщини на облік відбувається згідно постанов Кабінету Міністрів №928 [155], №452 [157] та Наказу Міністерства культури України №158 [159].

Виявлення об'єктів культурної спадщини відбувається шляхом натурних досліджень та включає: обстеження з фотофіксацією (за потреби – графічною фіксацією), визначення їх цінності з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду,

встановлення ступеня збереженості потенційних пам'яток, їх сучасного використання, тощо.

Працівники органів охорони культурної спадщини, кваліфіковані фахівці – практики відповідної спеціалізації (археологи, архітектори, історики, мистецтвознавці тощо), громадські інспектори з питань охорони культурної спадщини мають право надати до відповідного органу охорони культурної спадщини пропозицію щодо виявлення об'єкта культурної спадщини шляхом оформлення і подання Картки виявлення об'єкта культурної спадщини. (*Пункти 2.3 та 2.4 розділу II*) [156].

Класифікація об'єктів культурної спадщини відбувається згідно *статті 2 Закону «Про охорону культурної спадщини»* [161].

«1. За типами об'єкти культурної спадщини поділяються на:

споруди (витвори); *комплекси* (ансамблі); *визначні місця*.

2. За видами об'єкти культурної спадщини поділяються на:

археологічні – рештки життєдіяльності людини (нерухомі об'єкти культурної спадщини: городища, кургани ...);

історичні – будинки, споруди, їх комплекси (ансамблі), окремі поховання та некрополі ...;

об'єкти монументального мистецтва – твори образотворчого мистецтва: як самостійні (окремі), так і ті, що пов'язані з архітектурними, археологічними чи іншими пам'ятками або з утворюваними ними комплексами (ансамблями);

об'єкти архітектури – окремі будівлі, архітектурні споруди, що повністю або частково збереглися в автентичному стані і характеризуються відзнаками певної культури, епохи, певних стилів, традицій, будівельних технологій або є творами відомих авторів. (*Абзац п'ятий частини другої статті 2 в редакції Закону № 2518–VI від 09.09.2010*)» [161].

Але окремі елементи фасадів забудови кінця XIX – початку XX ст. вищезгадані критерії цінності не враховують і не мають прямого відношення ані до зазначених вище видам пам'яток культури ані до інших, вказаних в Законі.

Тому в результаті ремонтів проведених за ініціативою приватних власників нерухомості, навіть на пам'ятках архітектури, були втрачені оригінальні балконні ґрати, цінні входні двері у будинок, пошкоджені декоративні елементи порталів (Велика Житомирська, 23; Олеся Гончара, 25; Олеся Гончара, 31 та інші).

Досліджувана забудова історичного центру Києва містить ряд дрібномаштабних елементів, звичних людині в процесі тісного контакту з ними, а також неординарні великі елементи, які слугують орієнтирами та стимулюють впізнавання міського середовища. Завдяки таким елементам встановлюється свідомі та підсвідомі зв'язки архітектурних утворень, великих та малих елементів забудови. У процесі ремонтів та реконструкції такі елементи нерідко втрачаються [179].

Таким чином руйнуються стійкі свідомі та підсвідомі зв'язки старих історичних районів міста з минулим культурним контекстом, зникають елементи – орієнтири, вся цінність яких не була врахована при реконструкції. Тому необхідний глибоко диференційований підхід до дослідження рядової забудови, розчленування її на окремі елементи та деталі, виявлення їх ролі у сприйнятті навколишнього середовища, виявлення стійких емоційно-інформативних зв'язків та їх збереження. У кожного міста свій емоційно-естетичний потенціал, сформований не тільки з глобальних природних та містобудівних елементів – планувальної структури, рельєфу, озеленення, домінант, композиційних зв'язків, рівноваги мас, силуету, але, в значній мірі, цей потенціал складається з архітектурної пластики рядової забудови.

Людина, яка вперше потрапила до міста, пересуваючись по вулиці, спершу не сприймає планувальну структуру міста, доволі підсвідомо сприймає силуети великих житлових утворень, оскільки для цього їй потрібні великі відстані та видові точки простору, вона сприймає композицію об'ємів та окремі деталі – орієнтири (башні, еркери, фасадну скульптуру, металопластику, ґрати проїздів, балкони, двері під'їздів, фактуру та колір фасадів, балконні кронштейни, художньо вирішені водостоки). Усі ці елементи стійко вкладаються у свідомість

як орієнтири старі та знайомі, а їх зникнення травмує психіку, порушує гармонію середовища. Доцільно виявити такі елементи у кожному районі міста, разом з глобальними містобудівними та природними факторами, піддавши тотальному аналізу рядову забудову, скласти сводну схему розчленування міста на ділянки з нанесенням домінант, зон їх нероздільного панування та взаємовпливу, тобто композиційна побудова окремих важливих вузлів, макросвіт, містобудівну структуру. На цій же схемі слід виявити і вплив підсистем мікросвіту архітектурної пластики, найважливіших архітектурних деталей та елементів. Тільки в цьому випадку ціннісна характеристика забудови буде повна. Поєднання макроструктури і мікроструктури міста дозволить враховувати своєрідність міста на всіх рівнях сприйняття, дозволить зберегти людський масштаб забудови, психологічну комфортність середовища старих історичних районів в умовах реконструкції та включення нових будівель до існуючого середовища.

Головний недолік сучасної архітектури – нестача дрібних співмасштабних людині елементів. Уважне ставлення до збереження елементів історичної архітектури дозволило б виховувати в архітекторах втрачену нині культуру малих форм, повернути сучасній архітектурі на якісно новому рівні втрачену у погоні за уніфікацією та крупномасштабністю красу архітектурних деталей, розрахованих на безпосередній контакт з людиною.

Архітектурно-декоративна пластика історичної забудови поділяється (як було сказано у попередньому розділі) по місцю розташування на будівлі на верхню та нижню зони сприйняття. При русі людини «тунелем» периметральної забудови вулиці вона спроможна сприймати безпосередньо тільки ці дві зони. Середня ж частина фасадів будівель зі всіма її елементами і багатим декором «рухома», вона приєднується то до верхньої то до нижньої зони сприйняття.

Як було зазначено вище, до верхньої зони сприйняття відносяться вінчання будівель – вежі, фронтони, аттики, об'ємна скульптура що увінчує будинки, тобто елементи, що визначають «блакитну лінію забудови», а також скульптурні фризи,

що простягаються іноді уздовж всього будинку, майликові панно та окремі керамічні вставки.

До нижньої зони сприйняття відносяться портали, вхідні двері, козирки, ґрати проїздів, огорожі будівель та скверів, об'ємна скульптура та скульптурні рель'єфи нижнього поясу забудови будівель, а також окремі балкони з їх кронштейнами та ґратами балконного огороження, основи еркерів. Розташовані у середній частині балкони, еркери, об'єднуються з верхньою та нижньою зонами в залежності від положення будівлі у забудові та дистанції її огляду. Елементи верхньої та нижньої зон сприйняття мають велику архітектурно-художню та історико-інформативну цінність. Архітектурно-декоративна пластика надзвичайно сильно впливає на архітектурно-художнє сприйняття будівель та окремих ділянок забудови вулиць, площ, однак цей вплив, не оцінювався безпосередньо. Архітектурно-декоративна пластика фасадів не підлягала оцінці, і тому такі важливі аспекти як емоційно-естетичні або ж архітектурно-художні залишились недостатньо освітленими.

У забудові XIX – поч. XXст., архітектурно-декоративна пластика була найбільш важливим засобом вираження індивідуальності архітектора та епохи, носієм атрибуції обраного ним архітектурного стилю. Вона була основним носієм інформації як філософського характеру, відзеркалюючи світогляд спільноти, зокрема окремих його прошарків, так і інформації архітектурно-містобудівельної, що дозволяє орієнтуватися у важкій системі міської вулиць та провулків (мова йде про своєрідність не лише міста, а й окремих його елементів).

В елементах архітектурно-декоративної пластики, таких як портали з їх маскаронами, зображеннями тварин та птахів, рослинних орнаментів, у скульптурному обрамленні вікон, у рішенні капітелей колон, заковано певне значення, що розкриває через складні асоціативні зв'язки, емоційно-естетичний зміст міського середовища цього часу, у духовному житті якого велике значення відігравали романтизм та символіка.

У верхній частині завершення будівель часто розміщувалась скульптура – об’ємна або барельєфна, рель’єфи, окремі панно або фризи у всю довжину будівлі. Такі скульптурні елементи брали участь у тематичному розкритті образу будівлі, несли інформацію щодо ідейно-художніх інтересів автора або замовника, наприклад, барель’єфні фризи, фронтони та рельєфні вставки на будинках по вул. Музейний провулок, 6, Костельна, 7 та інші. Зображення знаменитої гетери Фрини на рельєфних вставках фасаду будинку по Музейному провулку, 6 вводить у світ античної міфології, а дві жіночі фігури з лірою у верхній частині будівлі на вул. Софіївська, 12 запрошують у високий світ поезії та гармонії.

Рельєф у вінчаній частині будівлі Мала Житомирська, 12, виконаного у стилі модерн, навпаки, відрізняється зворушливістю, теплотою. Силуетами дерев, формою та пропорціями фігур він нагадує дитячий малюнок. Центральну частину композиції з п’яти груп, розділених деревами, займає жінка, яка дає дітям книгу. Елемент художнього примітивізму, безпосередність, що присутні у вирішенні рельєфу надає композиції привабливості народної творчості і дозволяє віднести рельєф до найкращих витворів міського фольклору.

Існуючі критерії цінності, за якими виявленим об’єктам надають статус пам’яток культурної спадщини, не враховують в повній мірі цінність окремих елементів пластики фасадів. Тому пропонуються додаткові критерії цінності

Архітектурно-декоративної пластики фасадів будівель:

- емоційно-естетичні;
- історико-інформаційні;
- структурно-типологічні.

Емоційно-естетичний критерій характеризує якісну сторону рішення елементів архітектурно-декоративної пластики, визначається шляхом аналізу композиційних рішень елементів, їх зв’язків із загальним образним рішенням будівлі і емоційним впливом у відповідності із покладеною на них функціональною та ідейно-художньою задачею, він включає пропорційність, оригінальність трактовки використаних різноманітних стилізованих елементів.

Історико-інформаційний критерій виявляє здатність елементів архітектурно-декоративної пластики нести інформацію, зв'язану з орієнтацією у просторі міста, а також певну символічну і міфологічну інформацію. Окремі оригінально вирішені елементи архітектурно-декоративної пластики стають легко запам'ятованими прикметами, своєрідними віхами пам'яті, котрі допомагають орієнтуватись в сітці міських вулиць та провулків – башні, скульптури, рель'єфи, оригінально вирішені балкони, портали, входні двері, еркери, козирки і т. д. кутових та окремо стоячих будівель замикаючих перспективу вулиць, розсташованих на повороті вулиці, а також тих, що відступили від червоної лінії, наприклад, Будинок Річарда з баштою на вулиці Андріївській узвіз 15, башти кутових будівель – В. Житомирська, 8. Бульварно-Кудрявська, 30, Саксаганського, 132, 147, 107, Богдана Хмельницького, 33 та ін., балкони-балдахіни кутових будівель Саксаганського 135/3, 106, кутовий еркер з драконами – Олеся Гончара, 16/31 (на розі з вул. Рейтарською), надпортальні химери – Ярославів вал, 1 та ін.

Структурно-типологічні критерій характеризує приналежність елементу до однієї з груп, виділених по критерію повторюваності. Серед них можна виділити: *унікальні* елементи (в даній роботі позначені буквою *У*); *типові* елементи, які підлягають типізації за загальними конструктивними, композиційними та стильовими ознаками (в даному дослідженні позначені буквою *Т*); і *ідентичні* (тотожні) елементи, котрі тиражувались ще в ХІХ – початку ХХ ст., при спорудженні будівель (позначені буквою *І*).

Щоб доповнити загальну оцінку будівель, необхідно провести і оцінку архітектурно-декоративної пластики і встановити ієрархію елементів. Елементи, що відповідають критерію унікальності, котрі вирішені незвичайними індивідуалізованими засобами або збереглись у єдиному числі (*У*) повинні зберігатись, консервуватись і охоронятись законом, а в разі пошкодження відновлюватись реставраторами за архівними даними, як унікальні.

Елементи другої та третьої типологічних груп, котрі є яскравими представниками цих груп, або елементами – орієнтирами (міською прикметою) – є цінними (*T_ц* та *I_ц*), потребує збереження у власному первинному вигляді, консервації, а в разі пошкодження – відновлювати реставраторами за аналогами.

Елементи третьої групи, що тиражувались за час будівництва фасадів будівель (*I*) і деякі елементи другої групи (*T*), які не є міськими орієнтирами, чи знаковими доповненнями фасадів, чи елементами міського фольклору пропонується повторювати, на основі розроблених нами наборів типових елементів.

3.3 Принципи, прийоми та рекомендації збереження, відновлення і оновлення архітектурно-декоративної пластики фасадів історичних будівель Києва

В результаті дослідження розроблено три групи принципів: збереження, відновлення та оновлення архітектурно-декоративної пластики фасадів в історичній забудові (рис. 3.7):

Принципи збереження: автентичності; консервації; мінімального втручання; збереження не лише пам'яток але й цінних елементів фасадів.

Принципи відновлення: реверсивності; стилістичної, семантичної, типологічної відповідності; та наслідування, які полягають у відновленні втрачених деталей та елементів на основі виявлених груп типових деталей та елементів.

Принципи оновлення: цілісності; пропорційного; метро-ритмічного; масштабного та типологічного підпорядкування, які базуються на тому ж принципі наслідування, який полягає у наслідуванні характерних для фасадів забудови межі XIX-XX ст. типологічних композиційних схем, що повторювались у будівлях (одоосьову, двоосьову, триосьову). а також принцип *перцепції*, який

передбачає свідоме сприйняття архітектурно-естетичної та символічної інформації фасадів. Він спирається на апперцепцію, коли архітектурна та семантична інформація знаходить в підсвідомості тісні зв'язки з набутими знаннями в сфері теорії та історії архітектури, міфології та семантики.

Цей принцип в дослідженні було розвинуто доповненнями щодо сприйняття фасадів:

а) сприйняття фасадів в периметральній забудові вулиці відбувається з відстані, яка приблизно дорівнює висоті будівель і обмежена шириною вулиці, що відповідає куту сприйняття 45 градусів, який в даній ситуації є гранично допустимим, отже висота нових включень в історичну забудову не повинна перевищувати ширину вулиці;

б) при русі вулицею зліва направо сприйняття фасадів (в середньому чотириповерхових) відбувається по діагоналі від лівого нижнього кута фасаду до верхнього правого кута фасаду, при русі зправа наліво – навпаки, при цьому погляд затримується на вертикальних членуваннях, особливо на рівні середини другого та третього поверхів та на центральній вісі будівлі. Згідно дослідженням психологів, точки на прямокутній площині, які знаходяться на відстані три восьмих та п'ять восьмих по горизонталі та вертикалі від країв прямокутника, відповідають поділу фасаду у відношеннях золотого перетину і найбільше привертають увагу глядача. Якщо пропорційно перенести ці точки на чотириповерховий фасад, вони опиняться на рівні другого та третього поверхів. Відповідно цьому максимально насиченими декором і символічною інформацією були бокові вертикальні членування в рівні другого та третього поверхів та центральна вісь фасаду (Грушевського, 16 та Чикаленко, 41. Додаток Д, рис. 7; 9). Отже саме на цих місцях має бути сконцентрована увага проєктувальників, які розробляють нові включення в історичне середовище.

Для гармонізації композиційної структури фасадів рекомендується застосовувати, характерні для фасадів межі ХІХ-ХХ ст., пропорційні системи:

«золотий перетин», систему прямокутників та їх діагоналей, метод вписаних квадратів.

В процесі реконструкції історичної забудови рекомендується спиратись на розроблену в нашій дослідженні типологію порталів, дверей, балконів, а також приділяти належну увагу ціннісній характеристиці – *унікальним (У), цінним типовим (Тц) та ідентичним (І) елементам*, семантиці декору та пропорційній побудові фасадів і їх елементів.

При наявності унікальних елементів фасаду або цінних типових елементів необхідно слідувати рекомендаціям ДСТУ-Н Б В.3.2-4:2016. Настанови щодо виконання ремонтно-реставраційних робіт на пам'ятках архітектури та містобудування [36], в яких передбачено збереження історичної достовірності (автентичності):

«1.2 Даними Нормами встановлюються такі головні принципи реставрації пам'ятки:

– принцип найменшого втручання та змін, забезпечення максимального збереження автентичності пам'ятки;

– принцип реверсивності, тобто всі застосовані матеріали і технології повинні бути максимально зворотними (підлягати видаленню без пошкодження автентичного матеріалу)» [36].

Реставраційний підхід, який застосовують до пам'яток архітектури та для унікальних архітектурних деталей, передбачає наукову організацію роботи, яка означена в методиках і включає дослідження архівних джерел, обміри будівель і деталей, консервацію і реставрацію елементів, а в разі їх повної втрати, – відтворення цих елементів за архівними даними або – за аналогами.

В результаті проведеного нами дослідження виявлено 14 типів дверей, форма яких була найбільш вживана на фасадах забудови кінця XIX – початку XX ст., 14 типів ґрат балконів, 8 основних типів ґрат проїздів та 13 типів підвіконних та міжвіконних рельєфних гіпсових вставок. Саме такі елементи найбільш часто тиражувалися і використовувалися повторно або повторювалися

певний типологічний прийом з невеликими змінами елементів [175]. Під час реконструкції і ремонтів фонові забудови в разі якщо елементи фасаду особливої цінності не представляють, не являються унікальними, пропонується замінити їх на типові, обрати відповідний тип з виявлених в нашій дослідженні типових елементів, які можуть виготовлятися в реставраційних майстернях в достатній кількості. Виявлені типові та ідентичні грати балконів представлені об'єктами з центричною композицією (з вираженим центральним елементом), з лінійною композицією з повтором рапорту, з характерним для модерну мотивом «удар батога», з геометричними мотивами концентричних та дотичних кіл та квадратів (рис. 3.2). Особливо цінними є типові прийоми рішень різних видів балконів [179]: балкони-козирки на колонах; балкони-балдахіни; балкони на кошику (рис. 3.3).

Виявлено цінні типові прийоми рішення дверей *Ty* (рис. 3.4) та цінні типові двері (рис. 3.5). В рішеннях дверей, особливо презентабельних прибуткових будинків, не було абсолютно ідентичних рішень, оскільки двері були важливою частиною іміджу господаря будинку і мусили підкреслювати його індивідуальність, але були типові прийоми рішень, які мали, при загальній спільній структурі, безліч варіацій декору. Разом з цим були і типові рішення дверей, у яких було менше відмінностей.

В декорі будівель часто використовували типові та ідентичні гіпсові підвіконні та міжвіконні рельєфні вставки з рослинними орнаментальними мотивами (рис. 3.6).

Типові цінні Тц грати балкону, неоренесанс. Олесья Гончара,25	Ідентичні І грати балкону неоренесанс. Заньковецької,10/1, (аналог Велика Васильківська,28, Саксаганського,96)	Ідентичні цінні Іц грати балкону, неоренесанс. В.Житомирська,13, (аналог Велика Васильківська,34)
Ідентичні І грати балкону, неоренесанс. Хорива,4 (аналог Бульварно Кудрявська,51)	Ідентичні Іц грати балкону, неоренесанс, Чикаленко,11 (аналог бульвар Шевченка,26/4)	Ідентичні Іц грати балкону, неоренесанс. площа Франка,5 (аналогі бульвар Шевченка,36 та 46, Івана Франко,34)
Типові Тц грати балкону, модерн, Ярославів вал,14 (аналог Б.Ступки,3)	Ідентичні Іц грати балкону, неоренесанс, Богдана Хмельницького,33/34 (аналог Івана Франко,4)	Типовий прийом Тц рішення грат балкону, раціональний модерн. Олесья Гончара,2.
Типові цінні рішення Т балконних грат, раціональний модерн. Олесья Гончара,2 (аналог Саксаганського,99, Саксаганського,36)		
Типове рішення Тц балконних грат, неокласицизм. Велика Житомирська,40.	Типове рішення Тц балконних грат, раціональний модерн. Рейтарська,20/24 (аналог Саксаганського, 68).	

Рис. 3.2. Типові Т та ідентичні І рішення грат балконів. Рисунки автора.

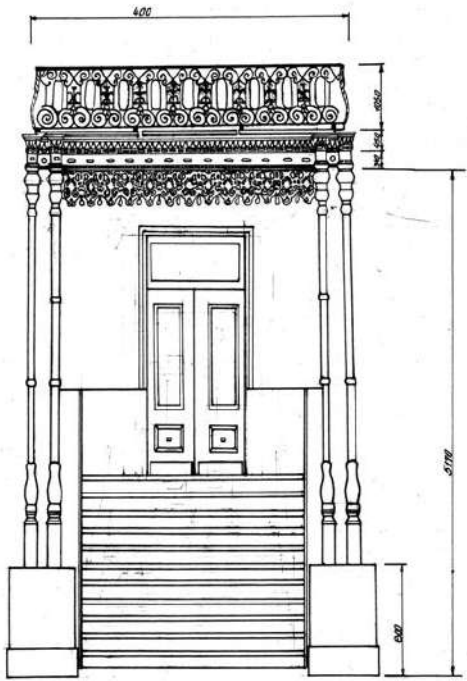
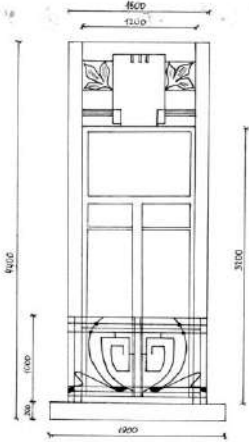
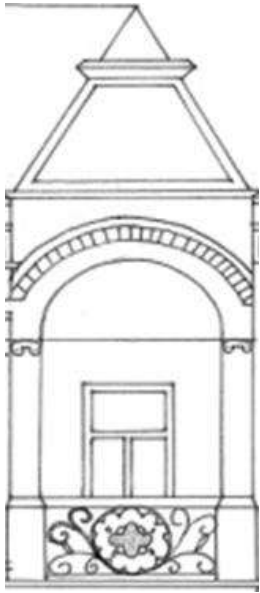
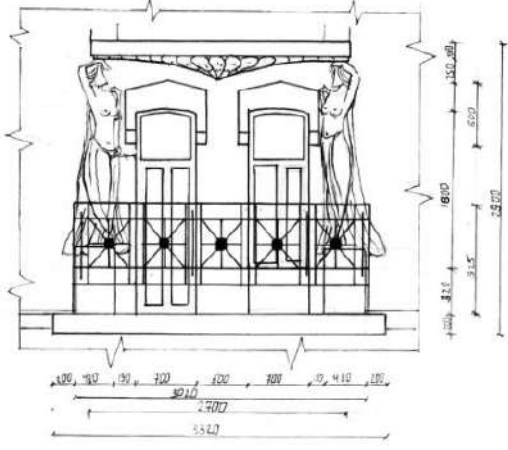
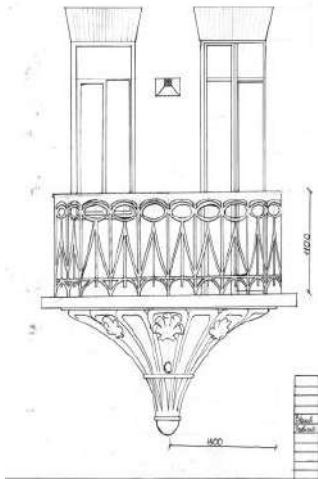
Типовий прийом <i>Ty</i>– виносний балкон–козирок на колонах, чавунне лиття, неоренесанс. Терещинківська, 17 (аналог Володимирський узвіз, 2; Ярославів вал, 3; Івана Франко, 38)	Ідентичні <i>Iy</i> ґрати балкону, модерн. Заньковецької, 7 (аналог Саксаганського, 26/26).	Типовий прийом <i>Ty</i> рішення балкону – балкон-балдахін. Саксаганського, 135 (аналог Саксаганського, 106, Ярославів вал, 29)
Ідентичні <i>Iy</i> ґрати балкону, раціональний модерн. Саксаганського, 99 (аналог Олеся Гончара, 2)	Типовий прийом <i>Ty</i> рішення – балкон на кошику, модерн. Чикаленка, 21 (аналог Ю.Ілленка, 8; Велика Житомирська, 32)	

Рис. 3.3. Типові цінні прийоми *Ty* та ідентичні цінні *Iy* рішення різних видів балконів. Рисунки автора.

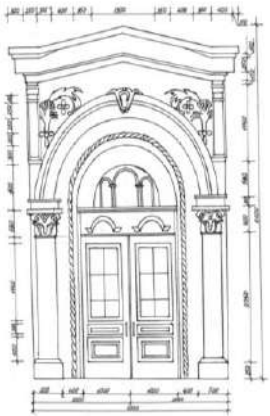

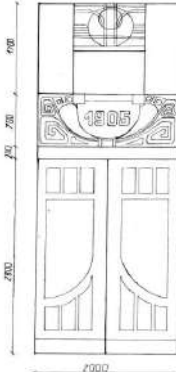
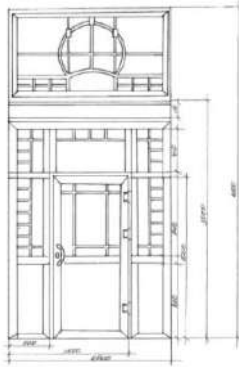
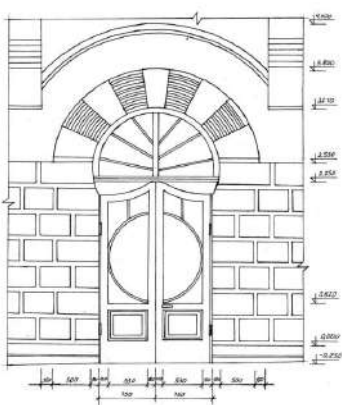
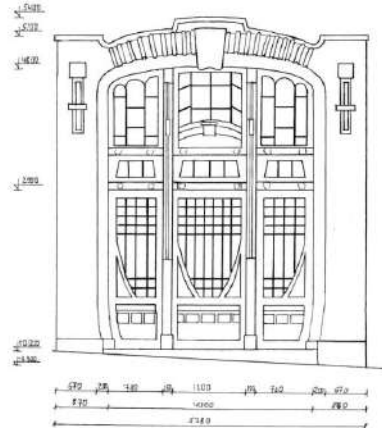
а) Типові <i>T</i> двері, неоренесанс. Велика Житомирська, 13. (аналоги Саксаганського, 113; Софіївська, 14/13)	б) Типові <i>T</i> двері, неоренесанс. Шота Руставелі, 9 (аналоги Ярославів вал, 29, Володимирська, 39)
в) Типовий прийом рішення дверей, модерн. Богдана Хмельницького, 52 (аналоги Ярославів вал, 14; Мала Житомирська, 12)	г) Типовий прийом рішення дверей, раціональний модерн. Олесь Гончара, 2 (аналог Олесь Гончара, 32, Шота Руставелі, 23; Рейтарська, 17)
д) Спрощене рішення дверей, модерн. Спаська, 6а	ж) Типовий прийом рішення тристулкових дверей, модерн. Бульвар Тараса Шевченка, 23 (аналог чотиристулкові двері на вул. Спаська, 12в)

Рис. 3.4 Типові цінні *T_ц* прийоми рішення дверей. Рисунки автора.

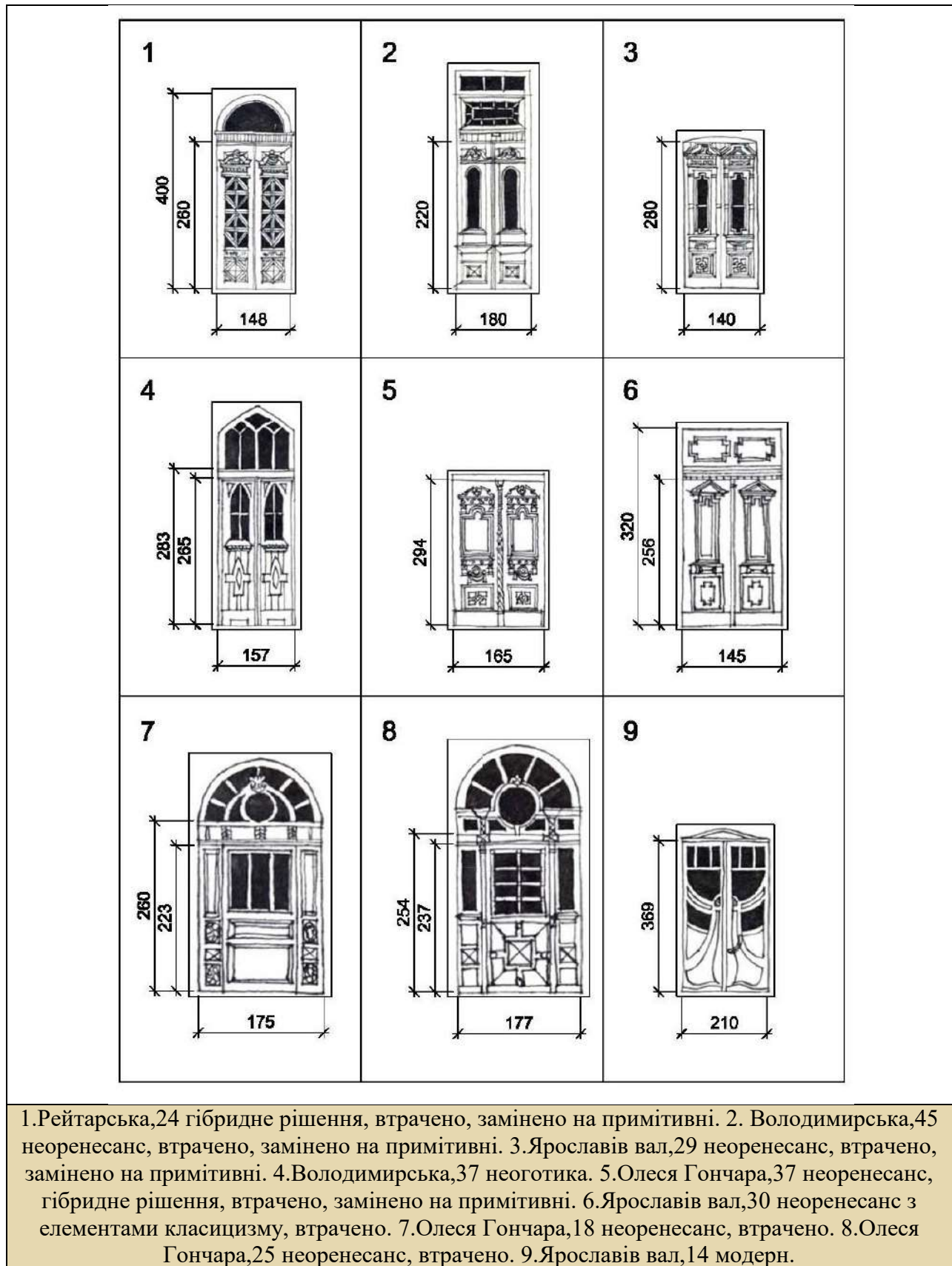

Рис. 3.5 Типові цінні *Ty* рішення дверей (неоренесанс, неоготика, модерн)

Рисунки та обміри автора та Сідорової О.І.

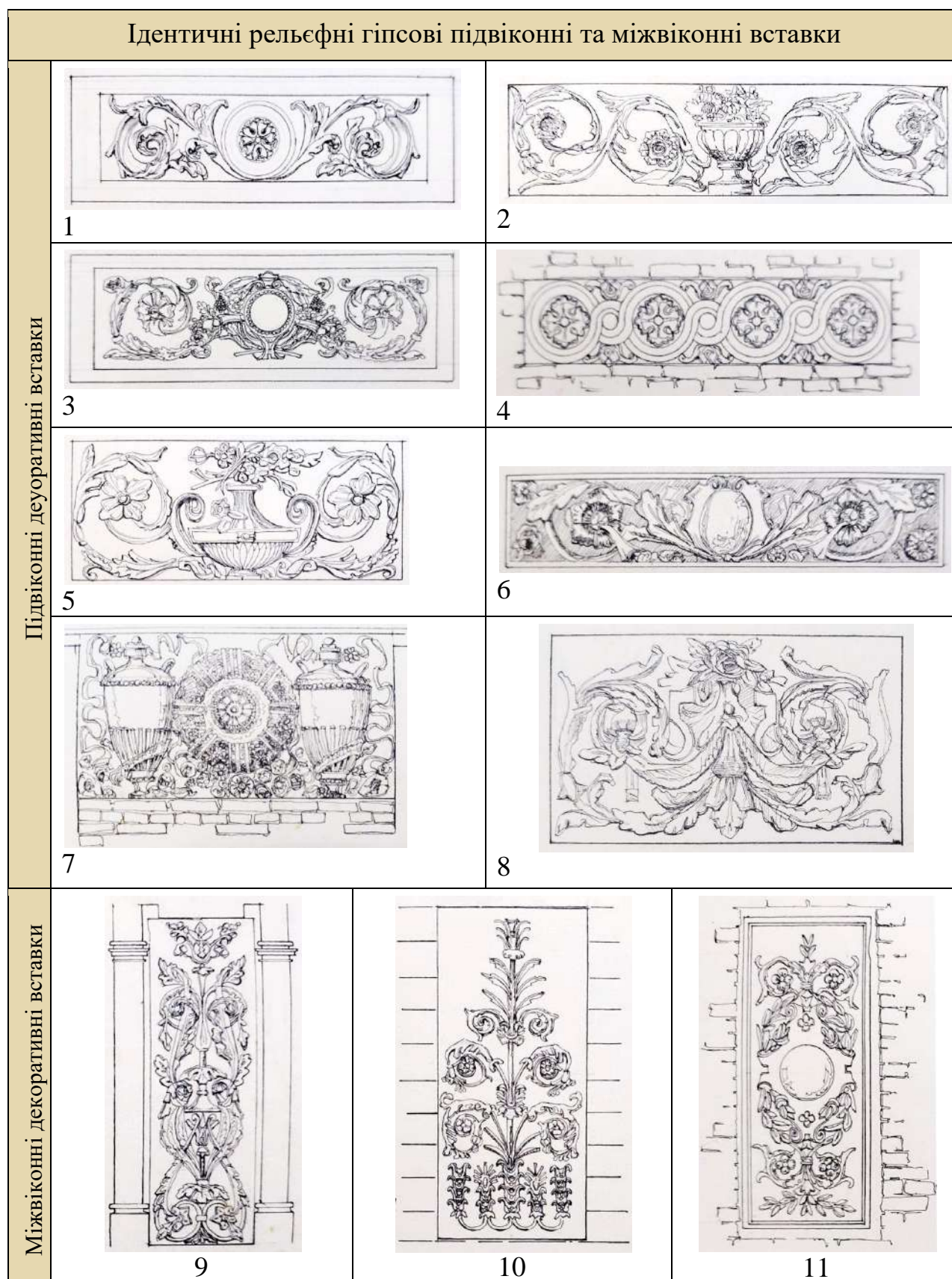

Рис. 3.6 Ідентичні цінні підвіконні та міжвіконні гіпсові декоративні вставки.

Рисунки автора.

Використання ідентичних елементів, які тиражувались в кінці XIX – початку XX ст. або повторювались у творах окремих архітекторів, було характерною рисою досліджуваного нами періоду у зв'язку з великими масштабами будівництва. До того ж в цей час видавались альбоми типових деталей та елементів, які сприяли поширенню певних зразків. Законодавцем моди на той час була Франція, яка постачала в Україну альбоми елементів нового стилю. Фрагмент такого альбому, виданого в Парижі, представлено в Додатку К (архів автора).

Виявленим, в результаті проведеного дослідження, цінним типовим і унікальним архітектурним деталям та елементам необхідно надати статус об'єктів культурної спадщини, що охороняються законом. Рекомендується, згідно існуючій класифікації Закону про охорону культурної спадщини [161], віднести їх до виду *«об'єкти монументального мистецтва – твори образотворчого мистецтва: як самостійні (окремі) так і ті, що пов'язані з архітектурними, археологічними чи іншими пам'ятками...»* (частина 2 статті 2 в редакції закону №2518–VI (2518–17) від 09.09.2010).

Згідно того ж Закону сформульоване визначення: *«Об'єкт культурної спадщини – визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети..., що донесли до нашого часу цінність з естетичного, архітектурного, мистецького чи художнього погляду і зберегли свою автентичність»* (абзац третій частини першої, статті 1 із змінами внесеними згідно із Законом №2947–VI (2947–17) від 13.01.2011).

Виявлені архітектурні деталі, портали, двері, ґрати балконів та проїздів, об'ємна та рельєфна скульптура, потрапляють під визначення – витвори образотворчого мистецтва, які донесли до нашого часу цінність з естетичного, архітектурного, мистецького та художнього погляду і зберегли свою автентичність.

Пам'ятки культурної спадщини – твори образотворчого мистецтва, відповідно закону, повинні мати зони охорони, зони регулювання забудови та

зони охоронюваного ландшафту, що встановлюються для захисту їх середовища. Режими визначаються науково-проектною документацією і передбачають державне управління та контроль через уповноважені установи, щоб забезпечити збереження їх автентичності. Для пам'яток монументального мистецтва, згідно статті 14-1 Закону [161], територія творів образотворчого мистецтва включає територію самої пам'ятки, а також охоронні зони з певними режимами. До затвердження науково-проектної документації межі визначаються попередньо: для пам'яток архітектури – це 20 метрів, для пам'ятки монументального мистецтва – це територія самої пам'ятки.

В результаті дослідження забудови виявлено що будівля на вул. Велика Васильківська, 34 не має статусу пам'ятки архітектури. Рекомендуємо надати їй статус пам'ятки архітектури місцевого значення у зв'язку з тим що вона є прекрасним типовим представником одноосьового композиційного рішення фасаду з віссю акцентованою декоративною баштою, з типовими сітчастими балконами криволінійного профілю і унікальними антропоморфними капітелями колон головного входу. Розроблено облікову картку для постановки цього будинку на облік (Додаток Л).

Розроблено рекомендації для збереження архітектурно-декоративної пластики фасадів та для підвищення інтересу до неї з боку суспільства, що можуть використовуватися:

1. Для ознайомлення здобувачів освіти різних рівнів, туристів та шанувальників архітектури і мистецтва Києва кінця XIX – початку XX ст. з архітектурою та оригінальними архітектурними деталями, які можна вважати об'єктами образотворчого мистецтва, рекомендується створення видових маршрутів, на яких забезпечується оптимальне сприйняття цінних архітектурних деталей та декоративних елементів, а також надається інформація історико-архітектурного, міфологічного та семантичного характеру щодо архітектурно-декоративної пластики.

2. Для забезпечення найкращого сприйняття цінних архітектурних деталей та елементів, а також фасадів вцілому, необхідно передбачити обмеження висоти зелених насаджень в межах видових осей і застосування коронування дерев, які заважають сприйняттю цінних фасадів та архітектурних деталей і декоративних елементів. Так, наприклад, на вулиці Назарівська рекомендовано коронувати дерева, висота і пишна крона яких, заважають сприймати фасади, балкони та маскарон будівель-пам'яток архітектури за адресами Назарівська, 21 та 19, а також оригінальні капітелі колон (Назарівська, 17). Це ж стосується крони дерев біля будинків Велика Житомирська, 10; 8а та 32, а також з протилежного боку, які заважають сприймати на першому фасаді маскарони, на другому унікальну химеру, яка прикрашає фасад з лівого боку в рівні 6 поверху, на третьому – чудову скульптуру під еркером – хлопчика з лелекою та сплєтених змії. (Аналіз видового розкриття фасадів представлено в Додатку М).

3. Унікальні та цінні типові фасади рекомендується:

а) очистити від засклених балконів, які порушують масштаб будівлі, закривають чи руйнують цінні автентичні балконні ґрати та декоративні елементи;

б) звільнити будівлі від мансардних поверхів та прибудов, які порушують пропорції фасаду;

в) відтворити, реконструювати втрачені входні двері;

г) відтворити, реконструювати втрачені або замінені на примітивні ґрати балконів та проїздів;

д) будь яке втручання в архітектуру фасаду, як-от прибудова козирків над входами в будинок, заміна вікон, має відбуватись під наглядом відповідних спеціалістів архітекторів та пам'яткоохоронних органів.

При необхідності нових включень в історичну забудову, згідно державним нормативним документам, необхідно провести історико-архітектурне дослідження навколишньої забудови, ознайомитись із стилістикою сусідніх будівель, визначити їх характерні елементи, враховувати рекомендації щодо

охоронних зон пам'яток архітектури, поверховості, стилістики та масштабу забудови. В залежності від довжини ділянки під забудову рекомендується обирати відповідний цим розмірам тип композиційного рішення – *одноосьову, двоосьову або триосьову композицію* фасаду та для гармонізації членувань фасадів використати пропорційну систему «золотий перетин» та (або) систему *прямокутників та їх діагоналей*.

Сформульовані принципи, прийоми та рекомендації апробовано в авторській розробці різних типів схематичних моделей рішення фасадів в залежності від довжини ділянки в забудові.

В результаті дослідження встановлено залежність типу композиційного рішення фасаду від довжини ділянки будівництва вздовж червоної лінії забудови і, відповідно, від довжини фасаду:

- при довжині фасаду L до 25 м обирався одноосьовий тип композиції (Терещенківська, 17 (21,9 м); Шота Руставелі, 29 (20 м); таку одноосьову схему використано у розробленому автором чисто гіпотетичному прикладі на Андріївському узвозі ;

- при довжині фасаду L від 26 до 35 м найчастіше використано двоосьовий тип композиції: В. Житомирська, 32 (26 м), Гоголівська, 23 (26 м); в розробленому автором прикладі ця схема умовно використана на вул. Саксаганського (ділянка біля музею Лесі Українки);

- при довжині фасаду від 35 до 45 м обирався триосьовий тип композиції: Чикаленка, 33 (35 м), Заньковецької, 7 (46 м), Чикаленка, 21 (36 м), Лютеранська, 6 (45 м). Триосьова схема в наведеному нижче прикладі використана на вільній ділянці на вул. Дмитрівській.

- якщо довжина фасаду більше 45 м – застосовувався багатоосьовий тип композиції.

Нижче наведено приклад, розроблених автором схематичних моделей фасадів новобудов для включення в історичне середовище, які представлено в розгортках вулиць Андріївський узвіз, Саксаганського, Дмитрівської (рис. 3.8).

Ділянки на Андріївському узвозі та на вул. Саксаганського взяті для прикладу виключно гіпотетично, оскільки вони знаходяться в охоронних зонах пам'яток культурної спадщини.

Для гіпотетичного прикладу розробленого фасаду на Андріївському узвозі обрано одноосьовий тип композиції, оскільки довжина вільної ділянки 16,5 м. В побудові вертикальних членувань фасаду використано золотий перетин (рис. 3.8-а): відстань AC від лівого кута фасаду до правого кута центрального ризаліта дорівнює більшому відрізку (а) золотого перетину, геометрично побудованого на довжині фасаду AD; відстань CD від правого кута ризаліта до правого кута фасаду дорівнює меншому відрізку золотого перетину (b).

Для гіпотетичного прикладу розробленого фасаду на вул. Саксаганського обрано двоосьовий тип композиції, оскільки довжина вільної ділянки 23 м. В побудові вертикальних членувань фасаду використано золотий перетин (рис. 3.8-б): відстань AB від лівого краю фасаду до лівого краю правого ризаліту дорівнює більшому відрізку золотого перетину (а); відстань BD від лівого краю ризаліту до правого краю фасаду дорівнює меншому відрізку золотого перетину (b).

Для розробленого фасаду на вул. Дмитрівській обрано триосьовий тип композиції, оскільки довжина вільної ділянки 33 м. В побудові вертикальних членувань фасаду використано золотий перетин (рис. 3.8-в): відстань між крайніми ризалітами BK дорівнює більшому відрізку золотого перетину (а); відстань між лівим краєм центрального ризаліту до лівого краю правого ризаліту СК дорівнює меншому відрізку золотого перетину (b).

В рішеннях розроблених структурних моделей фасадів використано принципи цілісності та наслідування (основні типи композиційної структури фасадів), а також принцип перцепції (враховано сприйняття фасадів з відстані, яка дорівнює ширині вулиці; відповідно куту сприйняття 45 градусів висота нових включень не перевищує ширину вулиці).

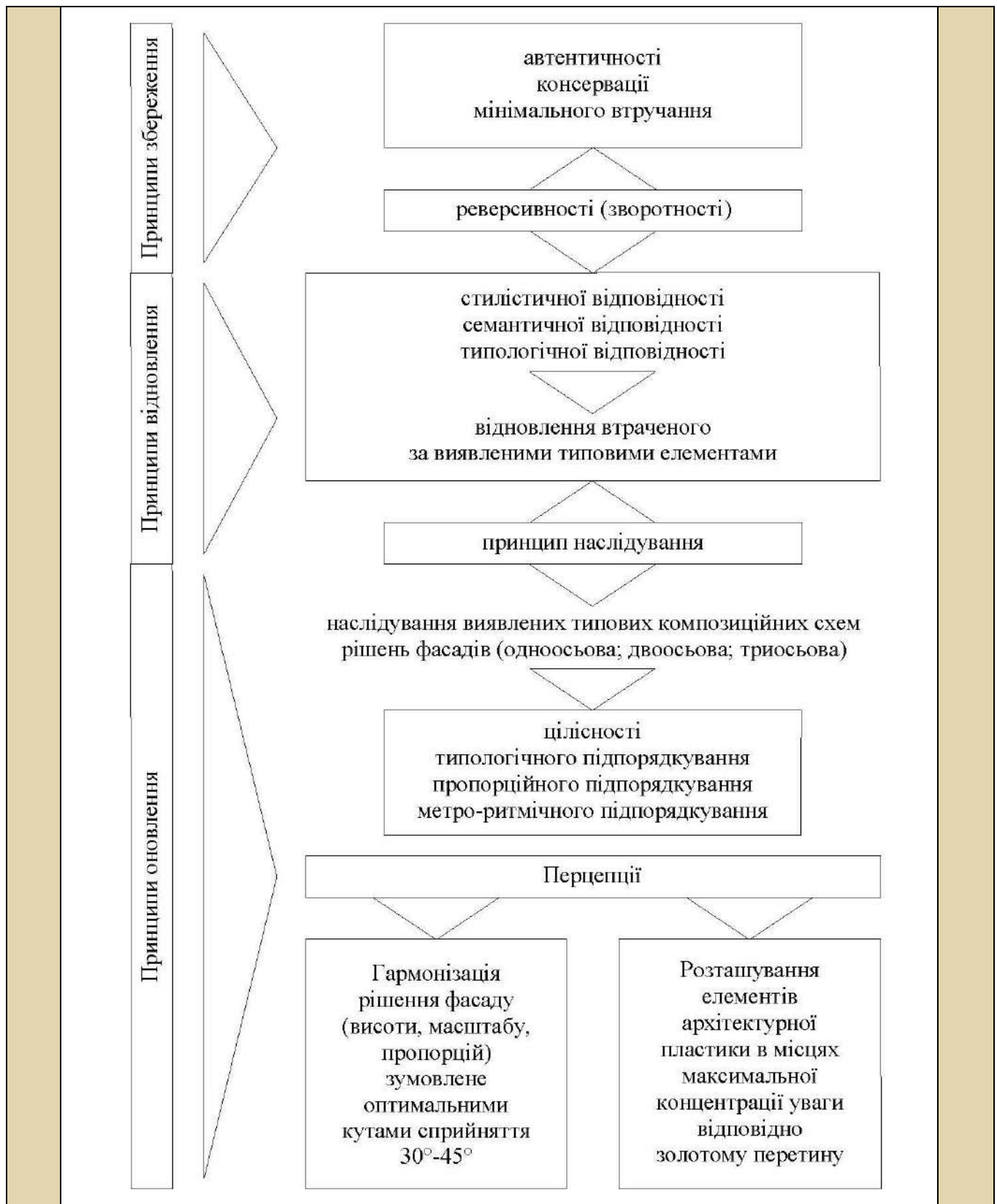

Рис.3.7. Принципи збереження, відновлення та оновлення пластики фасадів в історичній забудові.

Рис. 3.8 Використання різних типів схематичних моделей структурного рішення фасадів в історичній забудові (розробка автора).

Висновки до третього розділу

1. Сприйняття архітектурного середовища вулиці та архітектурно-декоративної пластики фасадів відбувається переважно на двох рівнях: нижньому рівні сприйняття – це елементи лінії партеру і верхньому рівні сприйняття – елементи блакитної лінії забудови.

Комфортне сприйняття фасадів і деталей нижньої та верхньої зон забудови залежить від кута сприйняття, висоти об'єкта та відстані до нього.

Встановлено, в результаті розрахунків, що в периметральній забудові вулиці, реципієнт оглядає фасад на протилежному боці вулиці під кутом сприйняття 45° , що відповідає умовам однієї висоти будівлі, яка в середньому, як правило, дорівнює ширині вулиці разом з тротуарами. Виявлено що для комфортного сприйняття фасадів забудови вулиць необхідно щоб висота будівель не перевищувала ширину вулиці, отже при новому будівництві в історичному середовищі необхідно враховувати максимально допустиму висоту будівель, яка не повинна перевищувати ширину вулиці.

2. Важливу роль у формуванні позитивних емоцій від сприйняття забудови кінця XIX – початку XX ст. відіграє саме архітектурно-декоративна пластика фасадів, оскільки вона створює відповідний людині, комфортний для огляду, масштабний ряд. Встановлено, що око людини в процесі сприйняття периметрального ряду фасадів фіксує певні «зачепа», якими є в верхньому полі – елементи блакитної лінії забудови, а саме: скульптура завершень будинків, аттики, щипці, декоративні башточки; а в нижньому полі – такими «зачепами» є портали, двері, ґрати проїздів, балкони, скульптура, які є носіями семантичної інформації, важливими акцентами і орієнтирами. Тому необхідний глибоко диференційований підхід до дослідження рядової забудови, розчленування її на окремі елементи та деталі, виявлення їх ролі у сприйнятті навколишнього середовища, стійких емоційно-інформативних зв'язків та їх збереження.

3. Встановлено, що головний недолік сучасної архітектури – нестача дрібних співмасштабних людині елементів. Уважне ставлення до збереження

складових історичної архітектури дозволило б виховувати в архітекторах втрачену нині культуру малих форм, повернути сучасній архітектурі на якісно новому рівні красу архітектурних деталей, розрахованих на безпосередній контакт з людиною, повернути міському середовищу його антропоморфність.

4. Розроблено додаткові критерії цінності архітектурних деталей фасадів забудови досліджуваного періоду: *емоційно-естетичний* критерій характеризує художню сторону елементів архітектурно-декоративної пластики; *історико-інформаційний* критерій виявляє здатність архітектурно-декоративної пластики нести символічну і міфологічну інформацію, а також пов'язану з орієнтацією у просторі; *структурно-типологічний* критерій характеризує приналежність до однієї з груп типових елементів, визначених за принципом повторюваності. На основі цих критеріїв виділено елементи: *унікальні (У)*; *типові (Т)*; *та ідентичні (І)*, котрі тиражувались ще в ХІХ – початку ХХ ст., при спорудженні будівель. *Елементи*, що відповідають критерію унікальності (*У*), необхідно зберігати, консервувати і охороняти, а в разі пошкодження відновлювати за архівними даними. *Типові та ідентичні елементи*, котрі є цінними (*Т_ц та І_ц*) – потребують збереження, консервації, а в разі пошкодження – мають відновлюватись за аналогами. *Ідентичні елементи*, що тиражувались за час будівництва фасадів будівель (*І*), і деякі елементи другої групи (*Т*), які не є цінними, рекомендовано повторювати, спираючись на розроблену в даному дослідженні типологію порталів, дверей, балконів, гіпсових вставок, ґрат проїздів.

5. Виявленим цінним архітектурним деталям рекомендовано, згідно Закону «Про охорону культурної спадщини», дати визначення – «витвори образотворчого мистецтва» та надати статус «пам'ятки образотворчого мистецтва» з метою їх збереження і охорони державою. В процесі реконструкції і реставрації історичної забудови рекомендується спиратись на розроблену в даному дослідженні типологію порталів, дверей, балконів, гіпсових вставок, ґрат проїздів, а також приділяти належну увагу розробленій ціннісній характеристиці – *унікальним (У)*,

цінним типовим (Тц) та ідентичним (І) елементам і обирати прийом збереження автентичності чи відновлення в залежності від встановленої цінності елементів.

б. Розроблено принципи, прийоми та рекомендації щодо збереження архітектурно-декоративної пластики фасадів. Визначено наступні групи принципів:

– **Принципи збереження:** автентичності; консервації; мінімального втручання; збереження не лише пам'яток але й цінних елементів фасадів.

– **Принципи відновлення:** реверсивності; стилістичної, семантичної, типологічної відповідності та наслідування, які полягають у відновленні втрачених елементів за архівними матеріалами, а в разі їх відсутності, за виявленими в даному дослідженні, типовими рішеннями.

– **Принципи оновлення:** цілісності; пропорційного, метро-ритмічного, масштабного та типологічного підпорядкування, які базуються на принципі наслідування характерних для фасадів забудови межі ХІХ-ХХ ст. композиційних схем, які повторювались у будівлях. Важливим принципом оновлення є принцип *перцепції*, що передбачає свідоме сприйняття реципієнтом архітектурно-естетичної та символічної інформації фасадів відповідно апперцепції та гармонізацію рішення фасадів (членувань та висот) зумовлену оптимальними кутами сприйняття 30-45 градусів; а також розташування елементів архітектурної пластики на фасаді в зорових центрах (місцях концентрації уваги) відповідно золотому перетину.

Сформульовані принципи – наслідування, перцепції, цілісності використано у розроблених автором моделях трьох типів структурного вирішення фасадів в історичній забудові. В розроблених моделях застосовано одноосьову, двоосьову, та триосьову типові композиційні схеми, а також для гармонізації членувань фасадів використано пропорціювання за системою «золотий перетин», враховано оптимальну для обраних фрагментів забудови висоту фасадів.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Виявлено, що внаслідок повномасштабного вторгнення, старіння, руйнацій та невдалих ремонтів втрачається архітектурно-декоративна пластика фасадів історичної забудови Києва. Запропоновано, в даному дослідженні, під поняттям архітектурно-декоративна пластика фасадів, розглядати структурно-організовану сукупність елементів (еркерів, ризалітів, аттиків, порталів, балконів, дверей, скульптури тощо), яка утворює архітектурну форму фасадів.

Розроблено класифікацію архітектурно-декоративної пластики фасадів, яка ділиться на площинну та об'ємну пластику. До площинної пластики віднесено структурну пластику (композиційні рішення фасадів), функціонально-орнаментальну (грати проїздів), функціонально-тектонічну (портали, двері), декоративно-символічну (рельєфи). До об'ємної пластики – функціонально-конструктивну пластику (балкони, еркери, козирки), декоративно-символічну (вежі, скульптура), художньо-тектонічну (антропоморфні та зооморфні кронштейни, капітелі).

2. Здійснений аналіз попередніх досліджень показав, що науковці приділяли увагу реконструкції, реставрації та стилістиці історичної забудови, а також історико-економічним, технологічним та містобудівним умовам формування архітектури кінця XIX – початку XX ст., особливо докладно досліджено забудову стилю модерн в Україні, хронологію, атрибутику та ареали його поширення, проте композиційна структура київських фасадів та класифікація деталей інших стилів забудови кінця XIX – початку XX ст. залишились мало дослідженими. Це підтвердило гіпотезу автора щодо необхідності виявлення основних типологічних схем композиційного рішення фасадів та деталей, які повторювались на фасадах різних стилів з метою їх збереження та розвитку.

Виявлено, що забудова Києва кінця XIX – початку XX ст. сформувалась на історичній топо-ландшафтній основі в два етапи інтенсивного будівництва: 1898-1901 рр. та 1907-1912 рр. і підпорядкована головним архітектурно-містобудівним

акцентам, розташованим на пагорбах. а також локальним емоційно значущим об'єктам. Проаналізовано основні фактори, які вплинули на формування київських багатоповерхових прибуткових будинків.

3. Розроблено загальну методику дослідження, що складається з чотирьох послідовних етапів: *пошуково-накопичувального, дослідницького, синтезуючого та результуючого*. Відповідно до цих етапів, систематизовано ряд методів: *літературний, статистичний, історичний, порівняльний аналіз, натурні обстеження, замальовки, обміри, узагальнення, класифікація і систематизація, графо-аналітичне моделювання, експериментальне проєктування*.

Емпіричні методи – натурні обстеження та обміри надали можливість виявити унікальні і типові вирішення елементів архітектурно-декоративної пластики фасадів. За допомогою теоретичних методів систематизовано бібліографічні джерела та наукові дані, розроблено класифікацію композиційних рішень фасадів та їх елементів, визначено принципи збереження архітектурно-декоративної пластики історичної забудови Києва.

4. Визначено основні засади класифікації фасадів та розроблено класифікацію композиційних рішень фасадів забудови Києва кінця ХІХ – початку ХХ ст., в залежності від кількості вертикальних членувань (осей) та їх розташування на фасаді. Виявлено основні типи фасадів: *одноосьовий, двоосьовий, триосьовий та багатоосьовий*.

В межах кожного з цих типів виявлено різновиди вирішення: симетричні або асиметричні; з вісями розміщеними по краях фасаду або зсунутими до центру, східчасті та центричні з центричною композицією фасаду, коли на центральній вісі знаходиться розвинутий просторовий елемент.

Встановлено залежність типу композиційного рішення фасаду від довжини ділянки фасаду вздовж червоної лінії забудови.

5. Проведено класифікацію архітектурно-функціональних елементів фасадів за двома основними групами ознак: *перша група* – композиційно-конструктивні та формотворчі ознаки; *друга група* – стилістичні ознаки [179].

Двері класифіковано за кількістю стулок, наявністю зашклення та стилістикою. *Портали* – за: стилістикою; відповідно засобам художньої виразності композиції (симетрії чи асиметрії); наявністю чи відсутністю вікон в композиції порталу. *Балкони* – за: формою плану; матеріалом; стилістикою; композицією. Декоративні елементи класифіковано за формотворчими, стилістичними ознаками та місцем на фасаді. Архітектурно-функціональні деталі та декоративна пластика фасадів мають чітко визначене, обумовлене умовами сприйняття та символічним значенням, розміщення на фасаді, яке пов'язане з композиційною структурою фасаду.

6. В результаті пропорційного аналізу проведеного на основі фасадів будівель різних стилів в м. Києві виявлено що у побудові 60% фасадів використані пропорційні системи: «золотий перетин», метод прямокутників і їх діагоналей та у структурі 7% фасадів метод вписаних квадратів. Найчастіше «золотий перетин» використано на фасадах стилю модерн з двоосьовим та триосьовим типом композиції. В результаті проведеного графічного та математичного пропорційного аналізу виявлено що відношення більшої частини фасаду (a) до меншої (b), отриманих при графічній побудові золотого перетину, а також співвідношення довжини фасаду (a+b) до більшої частини фасаду (a) дорівнює приблизно 1,6 (тобто числу золотого перетину – 1,618). При реконструкції будівель та новому будівництві рекомендовано враховувати пропорційну побудову, масштабність та ритмічний ряд членувань будівель історичного середовища.

7. Сприйняття фасадів та елементів нижньої та верхньої зон забудови залежить від кута сприйняття, висоти об'єкта та відстані від глядача до об'єкта. Встановлено, на основі проведених розрахунків, що для комфортного сприйняття фасадів в периметральній забудові вулиць необхідно щоб висота будівель не перевищувала ширину вулиці, що відповідає куту сприйняття 45° , отже, при новому будівництві в історичному середовищі необхідно враховувати

максимально допустиму висоту будівель в периметральній лінії забудови, яка не повинна перевищувати ширину вулиці.

8. Розроблено додаткові критерії цінності для архітектурно-декоративної пластики фасадів: *емоційно-естетичний; історико-інформаційний та структурно-типологічний*. Згідно цим критеріям виділені: *унікальні елементи; типові; та ідентичні (тотожні)*, котрі тиражувались ще в XIX – початку XX ст., при спорудженні будівель.

Унікальні елементи рекомендовано зберігати, консервувати і охороняти. Типові та ідентичні цінні елементи (*T_ц* та *I_ц*) потребують консервації, а в разі пошкодження їх необхідно відновлювати за аналогами. Ідентичні і деякі типові елементи (*I* та *T*), які не є цінними, пропонується повторювати на основі виявлених нами наборів типових елементів.

9. В результаті дослідження розроблено принципи, прийоми та рекомендації збереження архітектурно-декоративної пластики фасадів.

Виявлено принципи збереження, відновлення та оновлення пластики фасадів історичної забудови:

Принципи збереження: *автентичності; консервації; мінімального втручання; збереження не лише пам'яток але й цінних елементів фасадів.*

Принципи відновлення: *реверсивності; стилістичної, семантичної, типологічної відповідності; та наслідування, які полягають у відновленні втрачених деталей та елементів фасадів за виявленими в даному дослідженні типовими рішеннями.*

Принципи оновлення: *цілісності; пропорційного; метро-ритмічного, масштабного та типологічного підпорядкування, які базуються на іншому аспекті принципу наслідування, а саме на характерних для фасадів забудови досліджуваного періоду композиційних схемах, які повторювались у будівлях.*

Також принцип *перцепції*, свідомого сприйняття архітектурно-естетичної та символічної інформації фасадів, розвинуто та доповнено розрахунками щодо оптимальної відстані від реципієнта до об'єкта, кута сприйняття архітектурно-

декоративної пластики реципієнтом та точок максимальної концентрації уваги. Що, в свою чергу, передбачає гармонізацію рішення фасадів (членувань та висот) зумовлену оптимальними кутами сприйняття 30-45 градусів; розташування елементів архітектурної пластики на фасаді в зорових центрах (місцях концентрації уваги) відповідно золотому перетину.

Сформульовані принципи – наслідування, перцепції, цілісності, відповідності метро-ритмічним членуванням та прийомам пропорціювання за системою «золотий перетин» апробовано у розроблених автором моделях трьох типів структурного рішення фасадів в історичній забудові. В яких використано, в залежності від довжини фасаду, одноосьову, двоосьову та триосьову типові композиційні схеми, а також враховано оптимальну для обраних фрагментів забудови висоту фасадів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Авдеєва М. С., Васильченко Д. К. Відродження модерну в архітектурі Києва. *Проблеми розвитку міського середовища*. Київ : КНУБА, 2016. № 2. С. 97.
2. Авдеєва Н. Ю. Екологічні аспекти дизайн-проектування історичного середовища міста, на прикладі міської цивільної програми «Київ самобутній». *Архітектура та екологія : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. м. Київ, 17–19 листопада 2014 року*. Київ : Прінт Квік, 2014. С. 31–35.
3. Авдеєва Н. Ю. Особливості формування архітектурного середовища в умовах розвитку території Києва в межах стратегічної ініціативи «Дніпровська перлина». *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Київ : КНУБА, 2015. Вип. 38. С. 194–200.
4. Авдеєва Н. Ю., Поляков Є. Ю., Хмельна К. В. Реконструкція будівель та інфраструктури за принципами екологічної стійкості на прикладі Миколаєва. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Вип. 71. 2025. С. 447-466. DOI: 10.32347/2077-3455.2025.71.447-466
5. Ален де Боттон. *Архітектура щастя*. Київ : ArtHuss, 2021. 296 с.
6. Андреев І. Д. Діалектична логіка. Київ : Вища школа, 1985. 367 с.
7. Андрійчук О. В. Застосування 3D-друку в будівництві. *Сучасні технології та методи розрахунку в будівництві*. Луцьк : ЛНТУ, 2015. № 3. С. 11-18.
8. Беломесяцев А. Б. Філософські основи архітектури. Ін-т проблем сучас. мистецтва Акад. мистецтв України. Київ : ІПСМ АМУ, 2005. 488 с.
9. Біленкова С. В. Концепція матеріальності і дематеріальності архітектурних стилів. Погляд у майбутнє. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Київ : КНУБА, 2011. Вип. 28. С. 441–442.
10. Білінська О. Б., Баран Т. Рисунок капітелей класичних ордерів у початковій підготовці та творчості архітекторів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2015. № 816. С. 219–228.
11. Боброва Т. Б. Основи матеріалознавства. Київ : ГУРТ, 2019. 104 с.

12. Велика українська енциклопедія. Тематичний словник гасел з напрямку «Філософські науки» (філософія, логіка, етика, естетика) / Укладачі: Арістова А. В., Шліхта І. В.; за заг. ред. д. і. н., проф. Киридон А. М. К. : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2019. 256 с.
13. Вечерський В. В. Пам'ятки архітектури й містобудування Лівобережної України: Виявлення, дослідження, фіксація. Київ : Видавничий дім А.С.С., 2005. 586 с.
14. Вечерський В. В. Пластика (архітектура). Велика українська енциклопедія. URL: [https://vue.gov.ua/Пластика \(архітектура\)](https://vue.gov.ua/Пластика_(архітектура)) (дата звернення: 19.02.2026).
15. Вечерський В. В. Спадщина містобудування України: теорія і практика історико-містобудівних пам'яткоохоронних досліджень населених місць : монографія. Київ : НДІТІАМ : Головкиївархітектура, 2003. 558 с.
16. Водзинський Є. Є. Охорона ландшафтів як складова збереження культурної спадщини. Праці НДІ пам'яткоохоронних досліджень. Київ : Фенікс, 2010. Вип. 5. С. 301–317.
17. Гнатюк Л. Р. Авангардний модернізм в сакральній архітектурі центральної Європи. *Теорія та практика дизайну*. Київ : НАУ, 2022. Вип. 25. С. 39–49. DOI: 10.18372/2415-8151.22.16777.
18. Гнатюк Л. Р. Зародження модернізму в сакральній архітектурі. *Теорія та практика дизайну*. Київ : НАУ, 2021. Вип. 24. С. 5–16.
19. Гнатюк Л. Р. Протиріччя у формуванні художнього образу сакрального простору в архітектурі ХХ століття. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Київ : КНУБА, 2020. Вип. 56. С. 17–31. DOI: 10.32347/2077-3455.2020.56.17–31.
20. Гнатюк Л. Р. Створення духовної атмосфери сакрального простору. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Київ : КНУБА, 2021. Вип. 59. С. 16–27. DOI: 10.32347/2077-3455.2021.59.
21. Гнатюк Л. Р. Тенденції формотворення сакрального простору у ХХ

столітті. *Містобудування та територіальне планування*. Київ : КНУБА, 2021. Вип. 76. С. 49–62. DOI: 10.32347/2076-815x.2021.76.49–62.

22. Гнатюк Л. Р. Традиції трансформації готичних форм в сакральній архітектурі кінця XIX – початку XX століття. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Київ : КНУБА, 2020. Вип. 57. С. 26–42. DOI: 10.32347/2077-3455.2020.57.26–42.

23. Гнатюк Л. Р. Формальне вираження сакрального простору у творчості Карла Мозера. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Київ : КНУБА, 2021. Вип. 61. С. 32–42.

24. Головні та міські архітектори Києва 1799-1999 : кат. вист. до 200-річчя введ. посади Голов. архітектора Києва. М. В. Виноградова та ін. Київ : НДІТІАМ. Головкиївархітектура, 1999. 36 с.

25. Грабченко А. І., Федорович В. О., Гаращенко Я. М. Методи наукових досліджень : навч. посіб. Харків : НТУ «ХП», 2009. 142 с.

26. Григор'єв Г. У старому Києві. Київ : Радянський письменник, 1961. 360 с.

27. Давідіч Т. Ф. Аналіз та порівняння поняття «стиль» і «еклектика» в теорії архітектури. *ScienceRise*. Харків : ПП «Технологічний центр», 2019. № 6 (59). С. 6–12. DOI: 10.15587/2313-8416.2019.170841.

28. ДБН А.2.2-14:2016. Склад та зміст науково-проектної документації на реставрацію пам'яток архітектури та містобудування : затв. наказом Мінрегіону України від 29.12.2016 № 337. [Чинний від 01.07.2017]. Київ : Мінрегіон України, 2017. 32 с.

29. ДБН Б.1.1-14:2021. Склад та зміст містобудівної документації на місцевому рівні : затв. наказом Мінрегіону України від 30.12.2021 № 367. [Чинний від 01.10.2022]. Київ : Мінрегіон України, 2022. 104 с.

30. ДБН Б.2.2-5:2011. Благоустрій територій. [Чинний від 2012-09-01]. Київ: Мінрегіон України, 2012. 49 с.

31. ДБН Б.2.2-12:2019. Планування та забудова територій. [Чинний від

2019-10-01]. Київ : Мінрегіон України, 2019. 156 с.

32. ДБН В.2.2-9:2018. Громадські будинки та споруди. Основні положення. [Чинний від 2019-06-01]. Київ : Мінрегіон України, 2019. 48 с.

33. ДБН В.2.2-40:2018. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення. [Чинний від 2019-04-01]. Київ : Мінрегіон України, 2019. 64 с.

34. ДБН В.2.3-5:2018. Вулиці та дороги населених пунктів. [Чинний від 2018-09-01.] Київ : Мінрегіон України, 2018. 61 с.

35. ДСТУ ББ.2.2-10:2016. Склад та зміст науково-проектної документації щодо визначення меж і режимів використання зон охорони пам'яток архітектури та містобудування. [Чинний від 2017-04-01]. Київ : Мінрегіон України, 2016. 26 с.

36. ДСТУ-Н Б В.3.2-4:2016. Настанова щодо виконання ремонтно-реставраційних робіт на пам'ятках архітектури та містобудування : затв. наказом Мінрегіону від 21.06.2016 № 174. [Чинний від 01.01.2017]. Київ : ДП «Укрархбудінформ», 2016. 66 с.

37. Державний архів м.Києва (ДАК), ФОНД 163. Оп. 7, 26 Про забудову вул. Бульварно-Кудрявської.

38. Державний архів м. Києва (ДАК). Ф. 143. Оп. 2. Спр. 47. Особисті справи осіб, які отримали позику під заставу нерухомого майна. Аршавський С. А. 45 арк.

39. Державний архів м. Києва (ДАК). Ф. 143. Оп. 2. Спр. 2069. Особисті справи осіб, які отримали позику під заставу нерухомого майна. Септер Ш. А. 83 арк.

40. Державний архів м. Києва (ДАК). Ф. 163. Оп. 7. Спр. 1361. Справа про влаштування в садибі Мерінга по Хрещатинській вул. чотирьох нових вулиць. 2 грудня 1894 р. 20 жовтня 1899 р. 23 арк.

41. Державний архів м. Києва (ДАК). Ф. 163-ОЦ. Оп. 6. Спр. 71. Постанови думи та управи, протоколи засідань фінансової комісії та інші матеріали про асигнування коштів на благоустрій міста. 20 грудня 1902 р. – 25 квітня 1905 р. 150 арк.

42. Доценко Т. А. Методика формування нової житлової забудови за умов реконструкції центрів найбільших міст (на прикладі м. Києва) : автореф. дис. канд. архітектури : 18.00.02. Київський інженерно-будівельний інститут. Київ, 1991. 19 с.
43. Друг О. Родина Шлейферів у Києві. *Київський альбом : історичний альманах*. Київ : Київський альбом, 2004. Вип. 3. С. 16–23.
44. Дубинський В. П., Мухортов М. Л. Теорія і критика сучасної архітектури (кінець ХІХ – ХХ – початок ХХІ ст.) : навч. посіб. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2013. 123 с.
45. Дьомін М. М. Актуальні проблеми пам'яткоохоронної діяльності в Україні. *Мистецькі обрії*. Київ : Музична Україна, 2005. С. 263–268.
46. Дьомін М. М., Сингаївська О. І. Методологічне визначення фундаментальних понять теорії містобудування. *Досвід та перспективи розвитку міст України*. Київ : ДІПРОМІСТО, 2008. Вип. 14. С. 50–61.
47. Емпіричні методи наукового дослідження. URL: <http://moodle.mdu.in.ua/mod/book/view.php?id=1823&chapterid=343> (дата звернення: 05.01.2021).
48. Єрофалов Б. Імперія та місто, або Колізія стилів. *Теорія та історія архітектури та містобудування*. Київ : НДІТІАМ, 1998. Вип. 2. С. 55–70.
49. Єрофалов Б. Л. Архітектурно-розпланувальні засади розвитку столичного міста Києва у ХІХ та на початку ХХ століття : дис. канд. архітектури : 18.00.01. Київський національний університет будівництва і архітектури. Київ, 2023. 238 с.
50. Єрофалов Б. Л. Прибутковий будинок як розпланувальний сценарій (на прикладі «Будинку Мисливця» В. В. Городецького 1901–1903 рр.). *Архітектурний вісник КНУБА*. Київ : КНУБА, 2023. Вип. 26–27. С. 57–69. DOI: 10.32347/2312-2595.2023.26-27.57-69.
51. Єрофалов Б. Л. Теоретичні концепції та практика містобудівної діяльності в Києві на межі ХІХ–ХХ століть. *Містобудування та територіальне*

планування. Київ : КНУБА, 2023. Вип. 83. С. 129–141. DOI: 10.32347/2076-815x.2023.83.129-141.

52. Жовква О. І. Архітектура православних духовних навчальних закладів України. Чернівці : ТОВ «Друк Арт», 2009. 190 с.

53. Жовква О.І. Архітектурна екологія громадських будівель та споруд. Теорія та практика дизайну. К.: НАУ, 2024. Вип. 1 (31). С.44-52. DOI 001:10.32782/2415-8151.2024.31.5

54. Жовква О. І. Архітектурна спадщина. Окремі питання охорони культурної спадщини. *Містобудування та територіальне планування*. Київ : КНУБА, 2019. Вип. 69. С. 133–146. DOI: 10.32347/2076-815x.2019.69.133-146.

55. Жовква О.І. Особливості синтезу мистецтв в архітектурі та дизайні. *Сучасні проблеми архітектури і містобудування*. К.: КНУБА, 2023. Вип. 65. С. 59–70. DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2023.65.59-70>

56. Жовква О. І. Принципи архітектурно-планувальних рішень православних духовних навчальних закладів : дис. канд. архітектури : 18.00.02. Київський національний університет будівництва і архітектури. Київ, 2008. 186 с.

57. Жовква О. І. Типологічні основи архітектурно-планувальної організації духовних навчальних закладів : дис. д-ра архітектури : 18.00.02. Київський національний університет будівництва і архітектури. Київ, 2017. 421 с.

58. Забудова Києва доби класичного капіталізму : колективна монографія. за ред. М. Б. Кальницького, Н. М. Кондель-Пермінової. Київ : Варто, 2012. 560 с.

59. Заварзін О. О. Геометрія і семіотика естетичної інформативності предметного середовища : автореф. дис. канд. техн. наук : 05.01.03. Київський національний університет будівництва і архітектури. Київ, 2000. 16 с

60. Залізобетонні конструкції. Короткі історичні відомості про виникнення і розвиток залізобетону. URL: <http://bibliograph.com.ua/beton-6/3.htm> (дата звернення: 05.01.2021).

61. Звід пам'яток історії та культури України. Київ: Енциклопедичне видання. Кн. 1, ч. 1: А–Л. відп. ред. П. Тронько та ін. Київ : УРЕ, 1999. 580 с.

62. Звід пам'яток історії та культури України: Київ: Енциклопедичне видання. Кн. 1, ч. 2: М–С. відп. ред. П. Тронько та ін. Київ : Голов. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид-ві «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2003. С. 609–1213.
63. Звід пам'яток історії та культури України. Київ: Енциклопедичне видання. Кн. 1, ч. 3: С–Я. Київ : УРЕ, 2021. 980 с.
64. Зіміна О. С. Нові технології в дизайні індустриальних фасадів. *Архітектурний вісник КНУБА*. Київ : КНУБА 2013. Вип. 1. С. 315–322.
65. З історії української реставрації : додаток до щорічника «Архітектурна спадщина України». за ред. В. І. Тимофієнка. Київ : НДІТІАМ, 1996. 280 с.
66. Івашко Ю. В. Будинки Києва в стилі модерн (дослідження історії та архітектури). Київ : Гопак, 2006. 160 с.
67. Івашко Ю. В. Будинки Києва з елементами готики (дослідження історії та архітектури). Київ : Гопак, 2004. 143 с.
68. Івашко Ю. В. Композиційно-планувальна структура житлових, громадських та промислових будівель модерну. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Київ : КНУБА, 2013. Вип. 32. С. 80–87.
69. Івашко Ю. В. Основи стилеутворення модерну в архітектурі України (кінець XIX – початок XX століття) : дис. д-ра архітектури : 18.00.01. Київський національний університет будівництва і архітектури. Київ, 2013. 406 с.
70. Івашко Ю. В. Японська культура як один з витоків європейського модерну. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Київ : КНУБА, 2008. Вип. 19. С. 3–10.
71. Ієвлева В. П. Пам'ятки індустриального розвитку Києва кінця XIX – першої третини XX століття. Київ : Прес-КІТ, 2008. 248 с.
72. Іноземний досвід реновації історичних будівель. URL: <http://www.citylab.org.ua/26-a-yak-u-inshyh.html> (дата звернення: 19.01.2026).
73. Історія скляних технологій. URL: <https://www.busel.ua/ua/steklo/10-5->

2007-2_12_1.html (дата звернення: 05.01.2021).

74. Історія української архітектури. за ред. В. Тимофієнка. Київ : Техніка, 2003. 472 с.

75. Кальницький М., Малаков Д. Головні та міські архітектори Києва. 1799–1999. *Теорія та історія архітектури і містобудування*. Київ : НДПІАМ, 1999. Вип. 4. С. 105–125.

76. Кальницький М. Цивільний інженер [архітектор] Михайло Артинов: Київ. зодчі. *Янус. Нерухомість*. 1998. С. 14–15

77. Карпова С. Вплив архітектурного середовища на психологічний стан людини. *Innovations and prospects of world science : the 8th Int. sci. and pract. conf.* (Vancouver, March 29–31, 2022). Vancouver : Perfect Publishing, 2022. Р. 94.

78. Коноваленко Г. Американці розробили покриття, яке перетворює вікна на джерело енергії. URL: <https://okna.ua/ua/news/20160920/amerykantsi-rozrobyly-pokryttya-ya-ke> (дата звернення: 02.09.2021).

79. Консервація і реставрація пам'яток архітектури : метод. посіб. за ред. М. І. Орленка. Київ : Укрреставрація, 1996.

80. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. (Поточна редакція від 01.01.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (дата звернення: 19.02.2026).

81. Коровкіна Г. А. Особливості архітектури особняків епохи модерна. *Комунальне господарство міст. Серія: Архітектура і технічні науки*. Харків : ХНАМГ, 2009. № 90. С. 124–129.

82. Коровкіна Г. А. Регіональні школи модерна на Україні. *Комунальне господарство міст. Сер. Архітектура і технічні науки*. Харків : ХНАМГ, 2011. № 101. С. 585–589.

83. Коровкіна Г. А. Флоральні мотиви в архітектурі модерна Харкова. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Сер. Архітектура. Львів : Львівська політехніка, 2016. № 856. С. 215–223.

84. Костенко А. Я. Медіа-архітектура – нові технології та нові можливості. *Архітектурний вісник КНУБА*. Київ : КНУБА, 2013. Вип. 1. С. 337–350.
85. Костюченко О. А. Закордонний досвід формування архітектурного образу центрів мистецтв. *Проблеми розвитку міського середовища*. Київ : НАУ, 2014. Вип. 1. С. 187–196.
86. Кохан С. В., Кілессо С. К. О. М. Вербицький – архітектор і педагог. Київ : Будівельник, 1966. 36 с.
87. Крепка І. О., Трошкіна О. А. Алюзії в архітектурі. *ПОЛІТ – 2019. Сучасні проблеми науки : матеріали ХІХ міжнар. наук.-практ. конф. студентів та молодих вчених* (Київ, 1-5 квітня 2019 р.) : тези доп. Київ : НАУ, 2019. С. 17-18.
88. Кривенко П. В., Братко О. А. Будівельні матеріали і вироби. *Енциклопедія Сучасної України* : у 30 т. ред. кол. І. М. Дзюба та ін. ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2004. Т.3 : Біо–Бя. С. 544–545.
89. Криворучко О. Сучасна архітектура : термінолог. слов. Львів : Львівська політехніка, 2008. 136 с.
90. Крижанівський О. А., Бойправ А.В. Сучасні тенденції в архітектурі дозвільних установ. *Архітектурний вісник КНУБА*. К. : КНУБА, 2022. Вип. 24-25. С. 133-140. DOI: <https://doi.org/10.32347/2519-8661.2022.24-25.133-139>
91. Крижанівський О. А., Веретко Н. В. Від реставрації монументального живопису до формування дизайну історичного середовища. *Дизайн після епохи постмодерну: ідеї, теорія, практика : матер. Всеукр. наук.-практ. конф.* (м.Київ, 15–16 квітня 2021 р.). Київ : КНУКіМ, 2021. С. 57–58.
92. Крижанівський О. А. Екологоорієнтовані передпроектні дослідження Макарівської територіальної громади. *Архітектура та екологія : матеріали ХІІІ міжнар. наук.-практ. онлайн-конф.* (м. Київ, 9–11 листопада 2022 р.). Київ : НАУ, 2022. С. 44–45.
93. Крижанівський, О. А., Співак, І. Р. Біонічні принципи в архітектурі та

дизайні. *Теорія та практика дизайну*. К.: НАУ. 2023, Вип. 29-30, С. 72–81. DOI: 10.32782/2415-8151.2023.29-30.8

94. Крижанівський О. А. Філософське осмислення природи будівельної обрядовості в історії України. *Етнодизайн у контексті українського відродження та європейської інтеграції*. Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2019. Кн. 2. С. 195–200.

95. Кулешова Т. О. Ландшафтно-композиційні особливості формування архітектурного образу Києва Х – поч. ХХ ст. : дис. канд. архітектури : 18.00.01. Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури. Київ, 1999. 228 с.

96. Культурна спадщина Києва : енциклопедія «Інформаційна База пам'яток та Держполітика України». URL: <http://kyiv-heritage.com> (дата звернення: 19.02.2026).

97. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень. Тернопіль : Економ. думка, 2005. 124 с.

98. Лаврик Г. І. Основи системного аналізу в архітектурних дослідженнях і проєктуванні : підручник. Київ : КНУБА ; УАА, 2002. 138 с.

99. Лещенко Н. А. Збереження та оновлення історичного середовища в контексті сталого розвитку міста. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Київ : КНУБА, 2020. Вип. 30. С. 73–77. DOI: 10.32347/2077-3455.2012.30.73-77.

100. Лещенко Н. А. Комплексний процес реставраційно-реконструктивних трансформацій. *Містобудування та територіальне планування*. Київ : КНУБА, 2021. Вип. 76. С. 138–149. DOI: 10.32347/2076-815x.2021.76.138-149.

101. Лещенко Н. А. Методи комплексного процесу реставраційно-реконструктивних трансформацій. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Київ : КНУБА, 2021. Вип. 61. С. 80–93. DOI: 10.32347/2077-3455.2021.61.80-93.

102. Лещенко Н. А. Методологічні основи реставраційно-реконструктивних трансформацій історичних центрів малих міст : дис. д-ра арх. :

18.00.01. Київський національний університет будівництва і архітектури. Київ, 2020. 447 с.

103. Лещенко Н. А. Принцип «поліфункціональності і рекомбінації функцій» комплексного процесу реставраційно-реконструктивних трансформацій історичного міського середовища. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Київ : КНУБА, 2024. Вип. 68. С. 38–48. DOI: 10.32347/2077-3455.2024.68.38-48.

104. Ліберті. Модерн. URL: <https://sites.google.com/site/stiliintereru/home/sucasni-stili/kantri> (дата звернення: 19.05.2025).

105. Лінда С. М. Історизм у розвитку архітектури : автореф. дис. д-ра арх. : 18.00.01. Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів : 2013. 36 с.

106. Лінда С. М. Творчість Антона Попеля у контексті репрезентації ідеї «архітектури, що говорить». *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Київ : КНУБА, 2015. Вип. 38. С. 41–50.

107. Малаков Д. В. Київські архітектори – німці. *Янус. Нерухомість*. Київ : Янус, 1998. № 21. С. 2–13.

108. Малаков Д. В. Правила забудови Старого Києва. *Архітектурна спадщина України*. Вип. 5 : Традиції та новаторство у містобудуванні України. Київ : НДІТІАМ, 2002. С. 436–438.

109. Малаков Д. В. Прибуткові будинки Києва. Київ : Кий, 2009. 384 с.

110. Мардер А. П., Євреїнов Ю. М., Пламеницька О. А. та ін. Архітектура: короткий словник-довідник. Київ : Будівельник, 1995. 360 с.

111. Марковський А. І. Від модерну до модернізму: три етапи архітектури Києва : монографія. ІПСМ НАМ України, КНУБА. Київ : ФОП Лопатіна О. О., 2020. 320 с.

112. Марковський А. І. Генезис архітектури Києва першої половини ХХ століття у світовому контексті : дис. д-ра архітектури : 18.00.01. Київський національний університет будівництва і архітектури. Київ, 2021. 729 с.

113. Марковський А. І. Локальна самобутність та особливості архітектури

Києва першої половини ХХ ст. *Містобудування та територіальне планування*. Київ: КНУБА, 2021. Вип. 76. С. 150–159. DOI: 10.32347/2076-815x.2021.76.150-159.

114. Марковський А. І. Стильові переходи в архітектурі Києва першої половини ХХ ст. *Теорія та практика дизайну*. Київ: НАУ, 2021. Вип. 1 (22). С. 63–70. DOI: 10.18372/2415-8151.22.15354.

115. Марковський А. І. Трансляція історичного досвіду в сучасне планування урядового центру Києва. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Київ: КНУБА, 2021. Вип. 60. С. 46–57. DOI: 10.32347/2077-3455.2021.60.46-57.

116. *Методологія наукової діяльності: методи аналізу та дослідження*. *Освіта.ua*. 2019. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/journalism/24685> (дата звернення: 23.02.2022).

117. Міжнародні засади охорони нерухомої культурної спадщини : зб. міжнар. нормат. док. упоряд. та спец. ред. І. Касяненко ; авт. вступ. М. Яковина. Київ : Фенікс, 2008. 176 с.

118. Міжнародна хартія з охорони пам'яток і визначних місць (Венеціанська хартія) : затв. II Міжнар. конгресом архітекторів і техніків пам'яток історичних будівель, Венеція, 25–31 травня 1964 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_757 (дата звернення: 16.01.2023).

119. Міжнародна хартія з охорони та реставрації архітектурно-містобудівної спадщини (Краківська хартія 2000 р.). Краків : Вавель, 26 жовтня 2000 р.

120. Міжнародна хартія про охорону історичних міст (Вашингтонська хартія) : прийнята Міжнар. радою з питань пам'яток і визначних місць (ІКОМОС) у жовтні 1987 р. *Пам'ятки України*. 1988. № 2. С. 39–40. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_761 (дата звернення: 16.01.2023).

121. Мізяк М.І. Архітектурні конструкції. Навчальний посібник. Харків: ХНАМГ. 2008. 198 с.

122. Могилевський В. А чого воно стоїть? [Про знищення архіт. худож. металу з вулиць Києва]. *Пам'ятки України*. Київ : Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, 1988. № 1. С. 28–29.
123. Мокроусова О. Г. Процеси збільшення висотності житла як характерна ознака будівельної активності кінця XIX початку XX століття. *Містобудування та територіальне планування*. Київ: КНУБА, 2006. Вип. 23. С. 166–175.
124. Найвідоміші металоко́нструкції XIX–XXI століття. URL: <https://metinvest-smc.com/ua/articles/22-samye-izvestnye-metallokonstruktsii-19-21-veka/> (дата звернення: 19.01.2026).
125. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. уклад.: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ : Аконіт, 1998. Т. 2. 910 с.
126. Озадовська Л. Спостереження. Філософський енциклопедичний словник. гол. редкол. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. С. 606.
127. Олійник О. П. Відкритий міський простір як об'єкт культурної спадщини: методи виявлення та збереження. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Київ: КНУБА 2020. Вип. 58. С. 178–191. DOI: 10.32347/2077-3455.2020.58.178-191.
128. Олійник О. П. Гендерні ознаки в архітектурі та міському просторі. *Проблеми розвитку міського середовища*. Київ: НАУ, 2017. Вип. 2. С. 105–115.
129. Олійник О. П., Климчук А. С. Творчий рух «мистецтва і ремесла» та його вклад в розвиток дизайну. *Теорія та практика дизайну*. Київ, НАУ, 2020. Вип. 21. С. 66–72. DOI: 10.18372/2415-8151.21.15062.
130. Олійник О. П. Методика просторового аналізу в дизайні міського середовища. *Технічна естетика та дизайн*. Вип.11. К., КНУБА, 2012. С. 136-142.
131. Олійник О. П., Токар М. Принципи сталого розвитку в центрах сімейного дозвілля. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Київ: КНУБА, 2023. Вип. 65. С. 236–250. DOI: 10.32347/2077–3455.2023.65.236–250
132. Олійник О.П. Семантика громадських просторів як відображення їх

конфігураційної структури. *Містобудування та територіальне планування*. К., КНУБА, 2025. Вип. 88. С. 177-191. DOI: 10.32347/2076-815x.2025.88.177-191

133. Олійник О.П, Розвиток органічної архітектури на сучасному етапі. О. П. Олійник, Ю. М. Чопик. *Теорія та практика дизайну*. Київ : НАУ, 2019. Вип.18. С. 82–89. DOI: 10.18372/2415–8151.18.14361.

134. Олійник О. П. Теорії та концепції дизайну : навчальний посібник. Херсон : Олді-плюс, 2020. 256 с.

135. Олійник О. П. Формотворення міських громадських просторів в архітектурі постмодернізму. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Київ: КНУБА 2021. Вип. 59. С. 89–98. DOI: 10.32347/2077-3455.2021.59.89-97.

136. Олійник О. П. Формоутворення і роль громадських просторів в процесі еволюції міст – від античності до модернізму. *Містобудування та територіальне планування*. Київ: КНУБА, 2021. Вип. 77. С. 345–369. DOI: 10.32347/2076-815x.2021.77.345-369

137. Олійник, О. П., Чижевський, О. П. Засади відновлення культурної спадщини в умовах повоєнної відбудови України. *Теорія та практика дизайну*. К. : НАУ, 2024. Вип. 31. С. 53–60. DOI:10.32782/2415-8151.2024.31.6

138. Орленко М. І. Проблеми та методи реставрації пам'яток архітектури України (ХІ – поч. ХХ ст.) : дис. д-ра архітектури : 18.00.01. Київський національний університет будівництва і архітектури. Київ, 2018. 535 с.

139. Осиченко Г., Тишкевич О. Концепція «мегаструктури» в сучасній архітектурі. *Просторовий розвиток*. Київ: КНУБА, 2022. № 1. С. 28–42. DOI: 10.32347/2786-7269.2022.1.28-42.

140. Павлова А. В. Особливості архітектурного ордера епохи постмодернізму. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Київ: КНУБА, 2015. Вип. 40. С. 162–171.

141. Пам'яткознавство: правова охорона культурних надбань : зб. док. упоряд.: Л. В. Прибега, М. М. Яковина, С. В. Оляніна та ін. Київ : Ін-т культурології акад. мистецтв України, 2009. 416 с.

142. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство : підручник. Львів : Світ, 1994. 216 с.
143. Петрушенко В. Л. Філософія. 4-е вид., випр. і доп. Львів : Магнолія 2006, 2008. 506 с.
144. Пламеницька О. А., Мойсеєнко З. В. Автентичність і достовірність: концепт і проблема архітектурної реставрації. *Архітектурний вісник КНУБА*. Київ : КНУБА, 2014. С. 83–92.
145. Прибега Л. В. Архітектурна спадщина України: пам'яткоохоронний аспект : монографія. Київ : Ін-т культурології НАМ України, 2016. 256 с.
146. Прибега Л. В. Історичне середовище як пам'яткоохоронна категорія. *Українська академія мистецтва : дослідницькі та науково-методичні праці*. Київ : НАОМА, 2004. Вип. 11. С. 177–185.
147. Прибега Л. В. Охорона та реставрація об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини України : методолог. аспект. К. : Мистецтво, 2009. 304 с.
148. Прибега Л. В. Реставраційні реконструкції об'єктів архітектурної спадщини. Методологічна сутність. *Мистецькі обрії*. Київ : ІПСМ. 2006. Вип. 8–9. С. 329–337.
149. Прибега Л. В. Форма, образ, функція пам'яток архітектури. *Архітектура України*. Київ, ЗНДІЕП, 1992. № 1. С. 19–21.
150. Привольнева С. О., Циганок А. В. Взаємозв'язок функції та декорованої форми в архітектурі та дизайні. *Теорія та практика дизайну*. Київ, НАУ, 2016. Вип. 9. С. 200–207. DOI: 10.18372/2415-8151.9.10271
151. Приступа Д.В., Крижанівський О.А. Цифрові методи в реновації пам'яток архітектури: досвід застосування 3D-сканування та BIM у проектування садиби Сангушків. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. К.: КНУБА, 2025. Вип. 74, С. 195–203. DOI: 10.32347/2077-3455.2025.74.195-203.
152. Про архітектурну діяльність : Закон України від 20.05.1999 № 687-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 31. Ст. 246.
153. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо

вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин : Закон України від 28.04.2021 № 1423-IX. Відомості Верховної Ради України. 2023. № 9–10. Ст. 25. (Редакція від 01.01.2024).

154. Про внесення змін до Порядку визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць, обмеження господарської діяльності на території історичних ареалів населених місць : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 92. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92-2018-п> (дата звернення: 22.02.2026).

155. Про занесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.09.2009 № 928.

156. Про затвердження змін до порядку обліку об'єктів культурної спадщини. Наказ МКСК від 27.08.2025 №671.

157. Про затвердження Порядку визначення категорії пам'яток : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.05.2019 № 452. (Редакція від 05.12.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452-2019-п> (дата звернення: 19.02.2026).

158. Про затвердження Порядку відтворення визначних об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.2007 № 83.

159. Про затвердження Порядку обліку об'єктів культурної спадщини: Наказ Міністерства культури України від 11.03.2013 № 158.

160. Про основи містобудування: Закон України від 16.11.1992 № 2780-XII. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/> (дата звернення: 13.09.2024).

161. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08.06.2000 № 1805-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 39. Ст. 333. (Редакція від 31.10.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14> (дата звернення: 16.01.2023).

162. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від

17.02.2011 № 3038-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 34. Ст. 343.

163. Пучков А. О. Український архітектурний стиль: візії, модуси, століття. Київ : Родовід, 2025. 276 с.

164. Рамкова конвенція Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства (Фару, 27 жовтня 2005 р.) : ратифікована Законом України від 19.09.2013 № 581-VII.

165. Рекомендація про збереження і сучасну роль історичних ансамблів : розроб. на Генер. конф. ЮНЕСКО, Найробі, 26 жовтня – 30 листопада 1976 р. Україна в міжнародно-правових відносинах. Книга 2: Правова охорона культурних цінностей. Київ : Юрінком Інтер, 1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_726 (дата звернення: 19.02.2026).

166. Ремізова О. І. На перетині теорії та історії архітектури. *Архітектурна освіта і наука в Україні та світі: досвід і перспективи розвитку* : монографія за ред. О. Л. Михайлишина та ін. Рівне : ФОРМАТ-А, 2019. С. 271–276.

167. Ремізова О. І., Новак Н. Історико-генетичний метод навчання архітектора композиційної творчості. *Науковий вісник будівництва*. Харків, ХНУМГ ім. О.М.Бекетова, 2022. Т. 108, № 2. С. 4–11. DOI: 10.29295/2311-4568-2022-108-2-4-11.

168. Ремізова О. І., Новак Н. В. Семантика ордерної мови в архітектурі постмодернізму другої половини ХХ – початку ХХІ століття. *Науковий вісник будівництва*. Харків, ХНУМГ ім. О.М.Бекетова, 2019. Т. 98, № 4. С. 137–147. DOI: 10.29295/2311-4568-2019-98-4-137-147.

169. Савченко Т. В. Особливості композиційно-стильового розвитку архітектури Полтави кінця ХІХ – початку ХХ століть : автореф. дис. канд. архітектури : 18.00.01. Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова. Харків, 2021. 20 с.

170. Самойлович В.П. Українське народне житло (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). К.: Наукова думка, 1972. 51с.

171. Семененко В. С., Олійник О. П. Стильовий аналіз історичної забудови

Хрещатика. *Містобудування та територіальне планування*. Київ : КНУБА, 2011. Вип. 40 (2). С. 291–297.

172. Сердюк О. М. Київське житло другої половини ХІХ – початку ХХ століття. Львів : Центр Європи, 2010. 608 с.

173. Сидоренко, А.О., Жовква, О.І. Особливості архітектурно-планувальної організації житлової забудови підвищеної щільності. *Теорія та практика дизайну*. К.: НАУ, 2023. Вип.29-30. С.127–137. DOI 10.32782/2415-8151.2023.29-30.15.

174. Гнатюк Л. Р., Сідорова М.-Ю. А. Особливості дизайну інтер'єрів сакральних просторів пов'язані зі зміною функції (на прикладі пострадянського досвіду). *Scientific Collection «InterConf+»*, № 12(78): with the Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference «Scientific Goals and Purposes in XXI Century». October 7-8, 2021. Seattle, USA. 2021. P.427-437. DOI: 10.51582/interconf.7-8.10.2021

175. Сідорова М.-Ю. А. Особливості архітектурно-декоративної пластики фасадів історичної забудови кінця ХІХ – початку ХХ ст. м. Києва. *Сталий розвиток авіаційної інфраструктури України* : монографія. Львів-Торунь : Liha-Pres, 2023. Т. 1. С. 397–411. DOI: 10.36059/978-966-397-320-3-22.

176. Сідорова М.-Ю. А. Особливості київського модерну. *Містобудування та територіальне планування*. Київ : КНУБА, 2024. Вип. 85. С. 559–571. DOI: 10.32347|2076-815X.2024.85.559-570.

177. Сідорова М.-Ю. А. Портали київських фасадів забудови кінця ХІХ – початку ХХ ст. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Київ : КНУБА, 2024. Вип. 69. С. 108–122. DOI: 10.32347/2077-3455.2024.69.108-122.

178. Сідорова М.-Ю. А. Пропорційний аналіз фасадів забудови кінця ХІХ – початку ХХ ст. в м. Києві. *Теорія та практика дизайну*. Київ : НАУ, 2023. Вип. 28. С. 84–95. DOI: 10.18372/2415-8151.28.17937.

179. Сідорова М.-Ю. А., Сідорова О. І. Збереження архітектурно-декоративної пластики фасадів історичної забудови кінця ХІХ – початку ХХ ст. м.

Києва. *Теорія та практика дизайну*. Київ : НАУ, 2019. Вип. 19. С. 57–65. DOI: 10.18372/2415-8151.19.14372.

180. Сідорова М-Ю.А., Гнатюк Л.Р. Особливості сприйняття пластики фасадів забудови Києва кінця XIX – початку XX століть. *Вісник Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури*. Вип. 4. К.: НАОМА. 2025. С 71-79. DOI: 10.32782/naoma-bulletin-2025-4-9.

181. Сідорова О. І. Композиційні та езотеричні особливості лінії партеру історичного міського середовища. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Київ : КНУБА, 2014. Вип. 36. С. 226–235.

182. Сідорова О. І., Москальцов А. Ю., Сідорова М. Ю. А. Коло як елемент формотворення. *Теорія та практика дизайну*. Київ : НАУ, 2021. № 22. С. 88–94.

183. Сідорова О. І. Семантика київських фасадів. *Українська академія мистецтва : дослідницькі та науково-методичні праці*. Київ : НАОМА, 2009. Вип. 16. С. 163–173.

184. Сідорова О. І. Художньо-структурні особливості архітектурних фасадів житлових будівель Києва кінця XIX – початку XX ст. *Українська академія мистецтва : дослідницькі та науково-методичні праці*. Київ : НАОМА, 2009. Вип. 15. С. 184–193.

185. Скібіцька Т. В. Київський архітектурний модерн (1900–1910-і роки). Львів–Київ : Центр Європи, 2011. 232 с.

186. Скорик Л. П. Взаємозалежність функціональної і планувальної характеристик міської структури. *Українська академія мистецтва : дослідницькі та науково-методичні праці*. Київ : НАОМА, 2019. Вип. 28. С. 68–75. DOI: 10.33838/naoma.28.2019.68-75.

187. Скорик Л. П. Особливості функціонального використання історичної спадщини в структурі міського центру. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Київ : КНУБА, 2018. № 51. С. 351–358. DOI: 10.32347/2077-3455.2018.51.351-358

188. Скорик Л. П. Спадкоємний розвиток композиційно-просторових

особливостей міського центру. *Українська академія мистецтва : дослідницькі та науково-методичні праці*. Київ : НАОМА, 2020. Вип. 29. С. 12–21. DOI: 10.33838/naoma.29.2020.12-21

189. Скорик Л. П. Традиції і новаторство в структурі центру історичного міста. *Українська академія мистецтва : дослідницькі та науково-методичні праці*. Київ : НАОМА, 2018. № 27. С. 58–65. DOI: 10.33838/naoma.27.2018.58-65

190. Скорик Л. П. Шляхи архітектонічної ревалоризації архітектурної субстанції в історичному середовищі міста. *Українська академія мистецтва : дослідницькі та науково-методичні праці*. Київ : НАОМА, 2021. Вип. 30. С. 21–28. DOI: 10.33838/naoma.30.2021.21-28.

191. Смірнова О. В. Архітектурні стилі як засоби формування сучасних інноваційних будівель і споруд у міському середовищі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Архітектура*. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2016. № 856. С. 37–41. DOI: 10.23939/sa2016.856.037

192. Солярська І. Особливості пластичного в архітектурі як засобу інтерпретації дійсності. *Містобудування та територіальне планування*. Київ : КНУБА, 2008. № 30. С. 363–367.

193. Сошенко В. Правова база охорони та збереження нерухокої культурної спадщини України в контексті підготовки фахівців. *Вісник Українського національного комітету ICOMOS*. Львів : Центр Європи, 2008. Т.2. С. 19–26.

194. Стуканова М. Про що говорить наша архітектура або Як вжитися в одному просторі новим та класичним будівничим стратегіям? *День*. 2020. 31 лип. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/pro-shcho-govoryt-nasha-arhitektura>. (дата звернення 10.06.2025).

195. Термінологічний словник-довідник з будівництва та архітектури. Р. А. Шмиг та ін. ; за заг. ред. Р. А. Шмига. Львів, 2010. 222 с.

196. Тимофієнко В. І. Архітектура і монументальне мистецтво: терміни та поняття. Київ : Видавництво Інституту проблем сучасного мистецтва,

Головархітектура, 2002. 470 с.

197. Тимофієнко В. І. Зодчі України кінця XVIII – початку XX ст. : біографічний довідник. Київ : НДІТІАМ, 1999. 477 с.

198. Тимохін В. О. Проблеми і принципи реконструкції сучасного міського середовища. *Досвід та перспективи розвитку міст України. Проблеми перспективного розвитку м. Києва*. Київ : ДІПРОМІСТО, 2014. Вип. 26. С. 15–25.

199. Тихоненко Ю.М., Авдєєва, Н.Ю., Авдєєва М.С. Особливості відбудови житлового середовища на територіях, зруйнованих внаслідок бойових дій. *Теорія та практика дизайну* К.: КАІ, 2025. Том 2. Вип.38, С. 231–242. <https://doi.org/10.32782/2415-8151.2025.38.2.24>

200. Товбич В. В., Дюжев С. А. Сучасні проблеми, тенденції та досвід трансформації архітектурно-містобудівної діяльності. *Містобудування та територіальне планування*. Київ, КНУБА, 2010. Вип. 37. С. 499–512.

201. Товбич В. В., Косаревський О. І. До проблеми удосконалення пам'яткоохоронного законодавства в сфері охорони архітектурної та містобудівної спадщини. *Містобудування та територіальне планування*. Київ : КНУБА, 2009. Вип. 32. С. 266–271.

202. Топ-10 проєктів Тойо Іто. URL: <https://mahno.com.ua/uk/blog/post/toyoito> (дата звернення: 12.06.2025).

203. Трошкіна О. А. Класифікації та властивості архітектурного простору. *Проблеми розвитку міського середовища*. Київ, НАУ, 2012. Вип. 7. С. 248–254.

204. Трошкіна О. А., Ковалик М. П. Вплив масштабності на проєктування нових форм в історичному середовищі. *Проблеми розвитку міського середовища*. Київ : НАУ, 2014. № 1. С. 179–186.

205. Трошкіна О. А. Принципи театрального мізансценування в архітектурному середовищі міста. *Теорія та практика дизайну*. Київ : НАУ, 2023. Вип. 27. С. 118–126. DOI: 10.18372/2415-8151.27.17743

206. Трошкіна О. А. Сценарність сприйняття архітектурного середовища. *Ювілей НАОМА: шляхи розвитку українського мистецтвознавства (до 130-річчя*

від дня народження Г. Нарбута) : тези і матеріали доп. Всеукр. наук. конф. (м. Київ, 22 квіт. 2016 р.). Київ : Фенікс, 2017. С. 125–126.

207. Трошкіна О. А., Унучко В. В. Принципи регенерації промислових територій міста у зв'язку із зміною їх функціонального призначення. *Проблеми розвитку міського середовища*. Київ : НАУ, 2013. Вип. 9. С. 209–215.

208. Тютіна Л. В. Архітектурні стилі та пластична мова. *Сучасна архітектурна освіта. Концептуальність архітектурної творчості* : матеріали XII Всеукр. наук. конф., 19 листопада 2020 р. Київ : КНУБА, 2022. С. 105.

209. Тютіна Л. В. Витоки сучасної архітектури та їх вплив на пластичну мову архітектури ХХ–ХХІ ст. *Інноваційні технології в архітектурі і дизайні* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20–21 травня 2021 р.). Харків : ХНУБА, 2021. С. 168–171.

210. Тютіна Л. В. Еволюція пластичної мови архітектури громадських будівель ХХ століття : дис. д-ра філософії : 191. Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури. Київ : 2023. 226 с.

211. Тютіна Л. В. Пластична мова як результат еволюції тектонічних принципів в архітектурі ХХ – ХХІ ст. *Теорія та практика дизайну*. Київ : НАУ, 2021. Вип. 22. С. 107–113. DOI: 10.18372/2415-8151.22.1539.

212. У Нідерландах створять мікрорайон з 3D-друкованих будинків. URL: <https://ukr.media/world/385408/>. (дата звернення 02.04.2025)

213. Філософський енциклопедичний словник: за ред. В. І. Шинкарука. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

214. Філософський словник: за ред. В. І. Шинкарука. Київ : Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1973. 600 с.

215. Фільваров Г. Й. Проблеми розвитку Києва як столиці держави. *Містобудування*. Київ : КНУБА, 1998. Вип. 46. С. 71–75.

216. Чемакіна О. В., Авдєєва Н. Ю., Бутик М. В. Особливості елементів антитерористичного захисту міського середовища. *Теорія та практика дизайну*. Київ : НАУ, 2023. Вип. 27. С. 127–132. DOI: 10.18372/2415-8151.27.17744

217. Чепелик В. В. Бесіди про українську архітектуру: за заг. ред. А. О. Пучкова. Київ : Фенікс, 2013. 228 с.
218. Чепелик В. В. Український архітектурний модерн: упоряд. З. В. Мойсеєнко-Чепелик. Київ : КНУБА, 2000. 378 с.
219. Чепелик В. В. Формування українського архітектурного модерну початку ХХ ст. у контексті інтернаціональних творчих зв'язків. *Українське мистецтво та архітектура кінця ХІХ – початку ХХ ст.* Київ : Наукова думка, 2000. С. 164–183.
220. Чернявський В. Г. Синтез мистецтв і дизайн міського середовища. *Містобудування та територіальне планування.* Київ : КНУБА, 2011. Вип. 39. С. 436–442.
221. Шаравара О. Промислова революція як чинник розвитку суспільства. *Актуальні проблеми філософії та соціології.* Одеса : НУ ОЮА 2018. № 16. С. 154–156. DOI: 10.32837/apfs.v0i.644.
222. Шебек Н. М. Архітектурне середовище: досвід типологічних досліджень. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування.* Київ : КНУБА, 2012. Вип. 30. С. 62–73.
223. Шкляр С. П. Ергономіка в архітектурі. Харків : ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2019. – 55с.
224. Яковлєв М. І. Історія використання геометрії в художньо-творчих процесах. *Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки.* Київ : Фенікс, 2014. Вип. 6. С. 158–164.
225. Ясієвич В. Є. Архітектура України на рубежі ХІХ–ХХ століть. Київ : Будівельник, 1988. 184 с.
226. Ясієвич В. Є. Київський зодчий П. Ф. Альошин. Київ : Будівельник, 1966. 66 с.
227. Ясієвич В. Є. Модерн в архітектурі України (генезис та вплив на інші стильові напрямки). *Українське мистецтво та архітектура кінця ХІХ – початку ХХ ст.* Київ : Наукова думка, 2000. С. 183–198.

228. Bauer W., Dumotz I. Lexikon der Symbole. Wiesbaden : MECO Verlag Gmbll, 1995. 502 p.
229. Cirlot J. E. Diccionario de símbolos. Barcelona : Editorial Labor, 1991. 473 p.
230. Haan David. A construction mystery. URL: https://web.archive.org/web/20230223104234/https://www.bbc.co.uk/history/british/victorians/iron_bridge_01.shtml. (дата звернення 03.02.2025)
231. Herman A. The Idea of Decline in Western History. New York : Free Press, 1997. P. 110–113.
232. Jencks C. Postmodern and Late Modern: The Essential Definitions. *Chicago Review*. Chicago, USA : University of Chicago, 1987. Vol. 35, № 4. P. 31–58.
233. Johnson P., Lewis H., O'Connor J. T. Philip Johnson: The Architect in His Own Words. New York : Rizzoli International Publications, 1994. 208 p.
234. Kenneth Frampton. Modern Architecture: A Critical History (World of Art). London : Thames & Hudson, 1980. 735 p.
235. Koch W. A Handbook of European Architectural Styles. London : W. Foulsham, 1980. 159 p.
236. Kouwenhoven J. A. The designing of the Eads bridge. *Technology and Culture*. Baltimore, MD, USA : Johns Hopkins University Press 1982. Vol. 23 (4). P. 535–568.
237. Krakowski P. Fasada dziewiętnastowieczna. *Prace z historii sztuki*. Warszawa; Kraków : Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1981. Z. 16. S. 55–96.
238. Leith Ian. Delamotte's Crystal Palace: A Victorian Pleasure Dome Revealed. London : English Heritage, 2005. 124 p.
239. Leshchenko N., Busel A. Rebuilding of destroyed historical quarters of Kyiv: a theoretical model. *Journal of Architecture and Urbanism*. Vilnius, 2026. № 50 (1). P. 44–54. (Scopus, Web of Science). DOI: 10.3846/jau.2026.24719.
240. Leshchenko N., Holovatiuk A. Comprehensive transformation in unused degrading landscaped urban areas' development. *Landscape Architecture and Art*.

Jelgava, Latvia : Latvia University of Life Sciences and Technologies 2024. Vol. 24. No. 24. P. 28–35. (Scopus, Web of Science). DOI: 10.22616/j.landarchart.2024.24.04.

241. Leshchenko N. Methodology of determining the degree of damage to a historical city center for its comprehensive restorative and reconstructive transformation. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation*. Warszawa : Zarząd Główny SKZ, 2023. № 76. P. 23–31. (Scopus). DOI: 10.48234/WK76DAMAGE.

242. Leshchenko N. Methodology of determining the genetic code of the city: a basis for restorative and reconstructive transformations in its historical center. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation*. Warszawa : Zarząd Główny SKZ, 2022. № 69. P. 7–14. (Scopus). DOI: 10.48234/WK69GENETIC.

243. Leshchenko N. Methods and techniques in the recovery of abandoned and destroyed historical buildings and territories in Kyiv. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation*. Warszawa, 2025. № 81. P. 102–111. DOI: 10.48234/WK81KYIV

244. Oliynyk O. Analysis of the spatial structure of the city based on theoretical configuration models. *E3S Web of Conferences*. 2023. Vol. 452. 05024 (IPFA 2023). DOI: 10.1051/e3sconf/202345205024.

245. Oliynyk, O., Troshkina, O. Analysis of architectural urban spaces based on space syntax and scenario methods. *Spatium* 2023, 50, pp. 24–32. DOI: <https://doi.org/10.2298/SPAT2304070100>

246. Remizova O. Architectural memory and forms of its existence. *Journal of Architecture and Urbanism*. Vilnius Gediminas Technical University (VILNIUS TECH), Lithuania, 2020. Vol. 44 (2). P. 97–108. DOI: 10.3846/jau.2020.13053.

247. Rory Stott. Complexity Via Simplicity: Urbana’s Parking Structure Facade. *ArchDaily*. 2014. URL: <https://www.archdaily.com/544256/complexity-via-simplicity-urbana-s-parking-structure-facade>. (дата звернення 04.08.25)

248. Sidorova M.-Y. A. Features of building in Kyiv at the end of the 19th – early 20th centuries. *Academia Polonica. Scientific journal of Polonia University*. *Periodyk*

naukowy Akademii Polonijnej. T. 73 № 6. Polska. Częstochowa. 2025. P. 177-188.
DOI: <https://doi.org/10.23856/7220>

249. Viollet-le-Duc Eugène. Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle. Paris : A. Morel, 1875. URL: <https://archive.org/details/raisonnedelarchi01viol>. (дата звернення 04.08.25)

250. Viollet-le-Duc Eugène. Entretiens sur l'architecture. Bruxelles : P. Mardaga, 1863. 938 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Entretiens_sur_l_architecture.html?id=P1hbAAAAsAAJ. (дата звернення 06.08.25)

251. Wright F. L. Ausgeführte Bauten und Entwürfe von Frank Lloyd Wright. Berlin : Ernst Wasmuth, 1910. 100 plates. (The Wasmuth Portfolio).

252. Zhovkva O. I. Architectural heritage. Selected issues of cultural heritage protection. *Innovative Development of Science and Education : abstracts of IV International Scientific and Practical Conference (Athens, Greece, 21–23 June 2020)*. P. 149–155.

253. Zhovkva O. Volumetric-planning decision of buildings of spiritual educational complexes. *Опір матеріалів і теорія споруд / Strength of materials and theory of structures*. К. : КНУБА, 2024. № 113. С.305-319. DOI: 10.32347/2410-2547.2024.113.305-319.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України:

Одноосібні:

1. Сідорова М.-Ю.А. Пропорційний аналіз фасадів забудови кінця ХІХ – початку ХХ ст. в м. Києві. *Теорія і практика дизайну*. Вип. 28. К.: НАУ, 2023. С. 84-95. DOI: 10.32782/2415-8151.2023.28.9
2. Сідорова М.-Ю.А. Портали київських фасадів забудови кінця ХІХ – початку ХХ ст. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Вип. 69. К.: КНУБА, 2024. С. 108-122. DOI: 10.32347/2077-3455.2024.69/108-122
3. Сідорова М.-Ю.А. Особливості київського модерну. *Містобудування та територіальне планування*. Вип. 85. К.: КНУБА, 2024. С. 559-571. DOI:10.32347/2076-815X.2024.85.559-570

У співавторстві:

4. Сідорова О.І., Сідорова М.-Ю.А. Пропорційний аналіз фасадів будівель у стилі модерн в місті Києві. *Проблеми розвитку міського середовища*. Вип. 1(17). К.: НАУ, 2017. С. 112-126.
5. Sidorova O.I., Sidorova M.-Y. A., Yevtushenko A.S. Architectural analysis of the reconstructed entrans groups in buildings of the heritage part of Kyiv. *Theory and Practice of Design*. Issue 11. К.: NAU, 2017. С. 157-167. DOI: 10.18372/2415-8151.11.11893 Сідорова О.І., Сідорова М.-Ю.А., Євтушенко А.С. Особливості дизайну сучасного дитячого ігрового простору. *Проблеми розвитку міського середовища*. Вип. 2(18). К.: НАУ, 2017. С. 132-140.
6. Сідорова О.І., Сідорова М.-Ю.А. Фронтальна композиція в дизайні. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Вип. 51. К.: КНУБА, 2018. С. 128-134.

7. Сідорова О.І., Сідорова М.-Ю.А. Збереження архітектурно-декоративної пластики фасадів історичної забудови кінця XIX – початку XX ст. міста Києва. *Теорія та практика дизайну*. К.: НАУ, 2019. Вип. 19. С. 57-65. DOI: 10.18372/2415-8151.19.14372.

8. Сідорова О.І., Сідорова М.-Ю.А., Москальцов А.Ю. Коло як елемент формоутворення. *Теорія та практика дизайну*. К.: НАУ, 2021. Вип. 22. С. 88-94. DOI: 10.18372/2415-8151.22.15397

9. Сідорова М.-Ю.А., Гнатюк Л.Р. Особливості сприйняття пластики фасадів забудови Києва кінця XIX – початку XX століть. *Вісник Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури*. К.: НАОМА. 2025. Вип. 4. С. 71-79. DOI: 10.32782/naoma-bulletin-2025-4-9.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

10. Гнатюк Л. Р., Сідорова М.-Ю. А. Особливості дизайну інтер'єрів сакральних просторів пов'язані зі зміною функції (на прикладі пострадянського досвіду). Scientific Collection «InterConf+», № 12(78): with the Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference «*Scientific Goals and Purposes in XXI Century*». October 7-8, 2021. Seattle, USA. 2021. P.427-437. DOI: 10.51582/interconf.7-8.10.2021

11. Сідорова М.-Ю.А. Особливості архітектурно-декоративної пластики фасадів історичної забудови кінця XIX – початку XX ст. м. Києва. Монографія «*Сталий розвиток авіаційної інфраструктури України*». Львів-Торунь, Liha-Pres. 2023. Т. 1. С. 397-411. DOI: 10.36059/978-966-397-312-8-17 (затверджено Вченою радою університету, протокол №6, від 15.06.2023 року).

12. Sidorova M.-Y. A. Features of building in Kyiv at the end of the 19th – early 20th centuries. *Academia Polonica*. 2025. Vol. 73, No. 6. Częstochowa (Polska). P. 177-188. DOI: <https://doi.org/10.23856/7220>

13. Сідорова О.І., Сідорова М.-Ю.А. Фронтальна композиція в дизайні. III Міжнародний науково-практичний конгрес «Міське середовище – XXI ст.» К.: НАУ, 2018. С. 215-217.

14. Сідорова О. І., Сідорова М.-Ю. А. Збереження архітектурно декоративної пластики фасадів будівель кінця XIX – початку XX ст. в місті Києві // Матеріали XIX Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених і студентів «Політ». Київ, 1-5 квітня 2019 р. Київ: НАУ, 2019. С. 33-34.

15. Сідорова О. І., Сідорова М.-Ю. А. Просторова композиція у напівзамкненому та замкненому просторі // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Теорія та практика дизайну». Київ, 11-12 березня 2019 р. Київ: НАУ, 2019. С. 88-89.

16. Сідорова М.-Ю. А., Сідорова О. І. Пропорційний аналіз фасадів забудови кінця XIX – початку XX ст. м. Києва // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Інновації в архітектурі, дизайні та мистецтві». Київ, 25-26 травня 2023 р. Київ: НАОМА, 2023. С. 168-170.

17. Сідорова М.-Ю. А., Сідорова О. І. Символіка народного житла // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Дизайн у просторі новітніх технологій. Дизайн середовища: від витоків до перспектив». Київ, 17-18 квітня 2024 р. Київ: НАУ, 2024. С. 107-108.

18. Сідорова М.-Ю.А. Емоційна складова пластики фасадів забудови кінця XIX – початку XX століть у збереженні своєрідності Києва житла // Матеріали IV Міжнародної наукової конференції «Синтез мистецтв у сучасних соціокультурних процесах». Київ. Національна академія мистецтв України. 30-31 жовтня 2025. К.: НАМ України. С.182-185.

19. Сідорова М.-Ю.А. Сідорова О.І. Особливості сприйняття архітектурної пластики фасадів забудови Києва кінця XIX – початку XX століть // Матеріали XX International scientific and practical conference «Innovative technologies in construction civil engineering and architecture». Особливості сприйняття архітектурної пластики фасадів забудови Києва кінця XIX – початку

XX століть. October 20-22, 2025. Дніпро: Придніпровська академія будівництва та архітектури. С. 329-330.

20. Сідорова М.-Ю. А. Історико-архітектурні особливості забудови Києва кінця XIX – початку XX століть // Збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції: *«Сучасні проблеми та перспективні напрямки інноваційного розвитку міста»*. Секція 8. Теорія та історія архітектури. Одеса, 6–7 листопада 2025 р. Одеса: ОДАБА, 2025. С. 284-287.

21. Гнатюк Л. Р., Сідорова М.-Ю. А. Класифікація композиційних рішень фасадів забудови Києва кінця XIX – початку XX століть. The 5 International scientific and practical conference *«Modern scientific problems and ways to solve them»*. September 29 – October 01, 2025, Munich, Germany. P. 21-24.

Свідоцтво на авторське право:

1. Гнатюк Л. Р., Сідорова М.-Ю. А. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір «Опис з ілюстраціями «INTERIOR DESIGN IN SACRED ARCHITECTURE»». Реєстраційний номер 104714. Дата реєстрації 21.05.2021.

ДОДАТОК Б

Акти впровадження

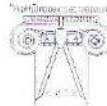

МІНІСТЕРСТВО РОЗВИТКУ ГРОМАД ТА ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

«УКРНДІПРОЕКТРЕСТАВРАЦІЯ»

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ТА ПРОЕКТНИЙ ІНСТИТУТ

просп.В.Лобановського,51,
м.Київ, 05110, УКРАЇНА
тел./факс: 0440 275 07 45
e-mail: ukrndiprometa.ua
код ЄДРПОУ 05482989

51, V. Lobanovskogo pr.,
Kyiv, 05110, UKRAINE
tel./fax: 0440 275 07 45
e-mail: ukrndiprometa.ua
UN/EOL code 05482989

22.07.25 № 121/А

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Цим Актом засвідчуємо, що результати дисертаційного дослідження аспірантки кафедри архітектури та просторового планування факультету архітектури, будівництва та дизайну Державного університету «Київський авіаційний інститут» СІДОРОВОЇ Марії-Юлії Андріївни на тему «Архітектурно-декоративна пластика фасадів забудови кінця ХІХ – початку ХХ ст. в м. Києві», виконаного на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 191 «Архітектура та містобудування», впроваджені в робочий процес Державного науково-дослідного інституту «УКРНДІПРОЕКТРЕСТАВРАЦІЯ».

Зміст впроваджених результатів:

1. Проведені натурні дослідження 68 об'єктів, зокрема обміри фасадів та деталей, а також створені облікові картки будівель, що розташовані за адресами: Велика Васильківська, 28; Хорива, 4; Олесея Гончара, 25, Велика Васильківська, 34; Банкова, 2; Костянтинівська, 20.
2. Розроблено та впроваджено класифікацію входних дверей, ґрат проїздів фасадів та балконів фасадів забудови кінця ХІХ – початку ХХ ст. в м. Києві.
3. Запропонована та використана методологія аналізу архітектурно-декоративної пластики під час підготовки проектної та наукової документації для реставрації та збереження історичного середовища.

Форма впровадження:

- включення матеріалів дослідження до облікової документації;
- використання у розробці проектів реставрації та пристосування об'єктів культурної спадщини;
- рекомендації для удосконалення підходів до охорони архітектурних пам'яток Києва.

Ефективність впровадження: результати дисертаційного дослідження сприяли підвищенню якості науково-проектної роботи та збереження архітектурної спадщини, зокрема дозволили глибше ідентифікувати й зберегти автентичні елементи забудови кінця ХІХ – початку ХХ ст. На сьогодні, багато елементів декоративної пластики фасадів вже втрачено і зібраний матеріал дослідження є безцінним в частині їх використання при комплексній реставрації історичних будівель і споруд.

Головний архітектор,
заступник директора

т.в.о. Директора

Лариса Цяук

Лариса ЦЯУК

Володимир Тимкович

Володимир ТИМКОВИЧ

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з наукових досліджень
та трансферу технологій КАІ

Сергій ГНАТЮК

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

комісія у складі : доктора архітектури, професора, професора ККТДІГ ЧЕРНЯВСЬКОГО В.Г.;
кандидата архітектури, доцента, доцента ККТДІГ ГНАТЮК Л.Р.;
кандидата архітектури, доцента, доцента ККТДІГ АВДСЄВОЇ Н.Ю.

Цим актом засвідчується, що результати дисертаційного дослідження аспірантки кафедри архітектури та просторового планування Факультету архітектури, будівництва та дизайну Державного університету «Київський авіаційний інститут» Сидорової Марії-Юлії Андріївни на тему: «АРХІТЕКТУРНО-ДЕКОРАТИВНА ПЛАСТИКА ФАСАДІВ ЗАБУДОВИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ В М. КИЄВІ», виконаного на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 191 – «Архітектура та містобудування», впроваджені у навчальний процес Державного університету «Київський авіаційний інститут».

Зокрема, результати дослідження інтегровані до робочих навчальних програм наступних дисциплін:

- *«Композиція і кольорознавство»* включено завдання, розроблені на базі дослідження, зокрема:
  - завдання з метроритмічного вирішення фронтальної площини;
  - аналіз пропорційної організації фасадів забудови Києва;
  - вправи з поєднання кольорів у фронтальних та об'ємних композиціях;
  - задачі на розробку вхідної групи фасадів забудови кінця ХІХ – початку ХХ століття з різним стилістичним вирішенням;
- *Обмірної практики* до навчальної програми включено матеріали дисертаційного дослідження, що висвітлюють техніку проведення обмірних робіт, а також класифікацію деталей фасадів забудови кінця ХІХ – початку ХХ століття в місті Києві;
- *«Формоутворення та об'ємне моделювання»* впроваджено розроблені завдання з рельєфного та барельєфного ахроматичного й хроматичного вирішення площини на задану тематику, а також завдання на використання модульних елементів у фронтальних і об'ємних формах;
- *«Дизайн середовища»* розроблено методологічну основу проведення архітектурно-містобудівного аналізу та виконано дослідження вулиці Городецького, який включено до навчальної програми.

В рамках педагогічної практики розроблено опорні конспекти лекцій та проведено відповідні практичні заняття.

Крім того, аспірантка брала активну участь у науково-дослідній роботі університету та в організаційних комітетах наукових конференцій, що сприяло популяризації результатів дослідження серед фахової спільноти.

доктор архітектури, професор,
професор ККТДІГ Володимир ЧЕРНЯВСЬКИЙ

кандидат архітектури, доцент,
доцент ККТДІГ Лілія ГНАТЮК

кандидат архітектури, доцент,
доцент ККТДІГ Наталія АВДСЄВА

ТОВ «АСКансалтінг»

ЄДРПОУ 40814647, ІПН 408146426556

01042, м.Київ, вул. Джона Маккейна, буд. 37-А, оф. 2

contact@askansulting.com

CAD/BIM Консалтинг, навчання та супровід

Довідка №1 від 25.09.2025,

АКТ

про впровадження
результатів дисертаційного дослідження

Цим актом засвідчуємо, що результати дисертаційного дослідження аспірантки кафедри архітектури та просторового планування факультету архітектури, будівництва та дизайну Державного університету «Київський авіаційний інститут» СІДОРОВОЇ Марії-Юлії Андріївни на тему: «Архітектурно-декоративна пластика фасадів забудови кінця XIX – початку XX ст. у м. Києві», виконаного для здобуття наукового ступеня доктора філософії міста за спеціальністю 191 «Архітектура та будівництво», впроваджено в робочий процес ТОВ «АСКАНСАЛТИНГ».

Зміст впроваджених результатів полягає у проведенні комплексних натурних досліджень з фотограмметричним 3D-скануванням скульптурних елементів фасадів історичної забудови. Київ, зокрема за адресами вул. Ярославів Вал, 14 та вул. Олеса Гончара, 33. На основі отриманих даних створено високоточні тривимірні моделі окремих елементів архітектурно-декоративного оздоблення.

Розроблено та впроваджено методологію інтегрального аналізу архітектурно-декоративної пластики із застосуванням фотограмметричних технологій, що забезпечує точність та об'єктивність науково-проектних рішень реставрації та реконструкції історичного середовища.

Використання цифрових методів фотограмметрії дозволило оптимізувати процедури збору, обробки та збереження інформації, забезпечити безконтактність і безпеку польових робіт, а також інтегрувати отримання даних у сучасні цифрові архіви культурної спадщини.

Матеріали дослідження включено до робочої та довідкової документації для проектування та проведення реставраційних робіт.

Результати дослідження та рекомендації щодо удосконалення підходів до формування та поповнення бази даних архітектурних пам'яток м. Києва можуть бути застосовані при розробці проектів збереження і пристосування об'єктів культурної спадщини.

Впровадження фотограмметричних технологій у виробничі процеси підприємства як ефективного інструменту науково-дослідної роботи.

Результати дослідження сприяли підвищенню якості науково-проектної та реставраційної діяльності, забезпечили більш глибоку ідентифікацію та збереження автентичних архітектурних елементів кінця XIX – початку XX ст., що має важливе значення для охорони культурної спадщини міста Києва.

25/09/2025

З повагою,

Директор ТОВ «АСКансалтінг»

О.В.Канівець

ДОДАТОК В

Додаткові матеріали, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

 Національна академія мистецтв України

СЕРТИФІКАТ

Цей сертифікат підтверджує, що

СІДОРОВА МАРІА-ЮЛІА АНДРІЇВНА

взяв/взяла участь у роботі щорічної
Міжнародної наукової конференції

**«СИНТЕЗ МИСТЕЦТВ У СУЧАСНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСАХ»
(VI)**

Президент НАМ України Віктор СИДОРЕНКО

№65 30/31/10/2025

КОМІТЕТ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ, РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТА МІСТОБУДУВАННЯ
 МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 МІНІСТЕРСТВО РОЗВИТКУ ГРОМАД, ТЕРИТОРІЙ ТА ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ
 КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ (КНУБА)
 ДП НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ БУДІВЕЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА ІМЕНІ В.С. БАЛИЦЬКОГО (ДП «НДІБВ»)

АКАДЕМІЯ БУДІВНИЦТВА УКРАЇНИ (АБУ)
 НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
 НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ІННОВАЦІЙНОГО БУДІВНИЦТВА (НДІ ІНБУД)
 УНІВЕРСИТЕТ ПРИКЛАДНИХ НАУК (ЛЮБЕК НІМЕЧЧИНА)
 БРАНДЕНБУРзьКИЙ УНІВЕРСИТЕТ (НІМЕЧЧИНА)
 ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ М. БРНО (ЧЕСЬКА РЕСПУБЛІКА)
 СІЛЕЗЬКИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ (SUT)
 КРАКІВЬСЬКА ПОЛІТЕХНІКА ІМ. ТАДЕУША КОСТОЮШКА (ПОЛЬЩА)
 УКРАЇНСЬКО-КИТАЙСЬКИЙ ІНСТИТУТ НОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА МАТЕРІАЛІВ (КИТАЙ)
 ДЕПАРТАМЕНТ МІСТОБУДУВАННЯ ТА АРХІТЕКТУРИ КМДА
 НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ АРХІТЕКТУРИ, МІСТОБУДУВАННЯ І ДИЗАЙНУ (НДІПІАМД)
 ДП «УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПРОЄКТУВАННЯ МІСТ «ДІПРОМІСТО» ІМ. Ю.М.БЛОКОНЯ
 СПІЛКА ДИЗАЙНЕРІВ УКРАЇНИ
 THE WALL UKRAINE

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ ФОРУМ
«Архітектура, Будівництво, Дизайн : Виробництво, Інформатизація, Менеджмент»

X Міжнародна науково-технічна конференція «Ефективні технології в Будівництві»	XI Міжнародна науково-технічна конференція «Архітектура історичного Києва. Актуальні перспективи відбудови»	XII Міжнародна науково-технічна конференція «Нові технології в Будівництві»

СЕРТИФІКАТ підтверджує, що СІДОРОВА Марія-Юлія Андріївна брав(ла) участь у конференціях форуму 24-25 Листопада 2025р. Київ, Україна <i>Рector of Kyiv National University of Construction and Architecture – the head of organizing committee</i>	CERTIFICATE confirms that Mariia-Yuliia SIDOROVA has participated in the conferences forum November 24-25, 2025 Ukraine, Kyiv <i>Oleksii Dnipro</i>

партнери | partners

TOTAL: 15 hours - 0,5 ECTS Certificate No. KNUCA-25-11-126

INTERCONF
Scientific Publishing Center

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

18 hours
of correspondent
research work

Certificate of Participation

We are honored to present this certificate to

Sidorova Mariia-Yuliia

for participation in the I International Scientific and Practical Conference
SCIENTIFIC GOALS AND PURPOSES IN XXI CENTURY
held on October 7-8, 2021 in Seattle, USA
and for publishing a scientific article:

ОСОБЛИВОСТІ ДИЗАЙНУ ІНТЕР'ЄРІВ САКРАЛЬНИХ
ПРОСТОРІВ ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ЗМІНОЮ ФУНКЦІЇ (НА
ПРИКЛАДІ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ДОСВІДУ)

National Aviation University
Faculty of Architecture, Civil Engineering and Design
Cracow University of Technology
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie

I International scientific and practical Conference
«ARCHITECTURE. BUILDING. DESIGN»
(May 22-23, 2021, Kyiv, Ukraine)

CERTIFICATE OF THE PARTICIPANT

Mariia-Yuliia SIDOROVA

National Aviation University

Vice rector
of National Aviation University

Head
of the Interior Design Department

Національний авіаційний університет
Навчально-науковий інститут аеропортів

До 85 років НАУ

III Міжнародний науково-практичний конгрес
«Міське середовище – XXI ст. Архітектура. Будівництво. Дизайн»
(14-16 березня 2018 р., Київ, Україна)

СЕРТИФІКАТ УЧАСНИКА
Сідорова Марія-Юлія
Національний авіаційний університет, Україна

Директор
Навчально-наукового інституту аеропортів

О.В. Червоний

ДОДАТОК Г

Історіографія обмірів

Історіографія та сучасні методи проведення обмірних робіт.

У сучасному світі, що динамічно розвивається, точні та повні дані про фізичні об'єкти відіграють ключову роль у безлічі сфер – від будівництва та архітектури до збереження культурної спадщини та промислового виробництва. Обміри – це процес отримання геометричної інформації про об'єкти та їхнє взаємне розташування. Від їхньої точності та достовірності безпосередньо залежить успішність реалізації проєктів, безпека конструкцій та ефективність подальших робіт [195].

Протягом століть методи обмірів еволюціонували від примітивних ручних інструментів до складних цифрових систем. Якщо раніше для вимірювань використовували переважно рулетки, мірні стрічки та прості оптичні прилади, то сьогодні на зміну їм прийшли високотехнологічні рішення: електронні тахеометри, системи глобального позиціонування (GPS/GNSS), лазерні сканери та безпілотні літальні апарати (БПЛА) з фотограмметричним обладнанням. Ці інновації дозволяють не лише значно підвищити швидкість і точність збору даних, а й отримувати повноцінні тривимірні моделі об'єктів, відкриваючи нові можливості для аналізу та проєктування.

Розглянемо основні принципи сучасних обмірів, їхнє практичне застосування в різних галузях, а також переваги, які надають нові технології в порівнянні з традиційними підходами. З давніх часів і до сьогодні значення обмірів для збереження пам'яток архітектури безумовно зростає, зростають технічні можливості, збільшується точність обмірів, що є надзвичайно важливим для сучасного фахівця [138].

Обміри – це комплекс вимірювальних робіт, що дозволяє отримати точні геометричні характеристики об'єктів, споруд та їхніх елементів, а також визначити їхнє взаємне розташування. Результати обмірів можуть бути представлені у вигляді числових даних, креслень, схем, планів або, що особливо

важливо в сучасних умовах, тривимірних цифрових моделей. Ці вимірювання є критично важливими для широкого спектру цілей, включаючи створення виконавчої документації, проєктування нових об'єктів або реконструкцію існуючих, контроль якості будівельних робіт, моніторинг деформацій, детальна фіксація стану пам'яток культурної спадщини для реставрації, інвентаризація об'єктів для кадастрових реєстрів, а також надання об'єктивних даних для судових експертиз. Залежно від свого призначення, обміри поділяються на контрольні, які виконуються на етапах будівництва для перевірки відповідності проєктним рішенням; виконавчі, що фіксують кінцевий стан об'єкта; та обміри існуючих об'єктів (обміри з натури), що проводяться для вже збудованих споруд, які не мають достатньої проєктної документації або потребують оновлення даних.

Ефективність обмірів ґрунтується на дотриманні кількох ключових принципів. Точність є основним: ступінь наближення вимірюваного значення до істинного має відповідати вимогам проєкту, типу об'єкта та використовуваним інструментам, що вимагає ретельного вибору обладнання [138].

Ступінь точності обмірів залежить від цілей, від того заради чого виконуються обміри, від технічних можливостей, які є на місці, від часу, який мають виконавці обмірів, і, нарешті, від особливостей архітектури будівлі, яку обмірюють.

Будівлі кінця XIX – початку XX ст. можуть бути обміряні точно і за допомогою достатньо простих методів. Правильність їх ліній і повторюваність деталей (які на той час вже часто тиражувалися) дозволяють не використовувати більш точні методи. Необхідно лише впевнитись, що усі лінії будівлі правильні і прямі, а не здаються такими. Таку перевірку можна провести одночасно із замальовками фасадів і планів. Для цього біля стін будівлі натягують шнур або опускають висок біля стовпів, кутів тощо.

Якщо усі лінії будівлі правильні, можна обмежитися лінійними розмірами і зосередитись на більш точних обмірах деталей та перевіркою місць, де можливі ті чи інші оптичні поправки (це можуть бути портики, портали з колонами)

Повнота зібраних даних гарантує, що вся необхідна інформація про розміри, кути, висоти та важливі деталі об'єкта буде зафіксована для вирішення поставлених завдань. Достовірність означає відсутність грубих помилок та значних систематичних похибок, що досягається за допомогою контрольних вимірювань, регулярної перевірки інструментів та використання перевірених методик. Систематичність передбачає виконання обмірів у чіткій послідовності та за визначеною методикою, що запобігає пропускам і забезпечує логічність процесу. Нарешті, просторовість – це сучасний акцент на отриманні не лише лінійних розмірів, а й тривимірних координат точок, що дозволяє створювати повні просторові моделі об'єктів [138].

Однак, незалежно від дотримання принципів, будь-які вимірювання містять певні помилки. Розуміння їхніх джерел та способів мінімізації є критично важливим для отримання якісних результатів. Інструментальні помилки виникають через недосконалість або несправність обладнання, такі як неточність калібрування чи зношеність деталей, і усуваються регулярною перевіркою та калібруванням. Методичні помилки пов'язані з недоліками обраної методики, наприклад, неправильним вибором точок вимірювання або ігноруванням впливу зовнішніх факторів; вони мінімізуються ретельним плануванням та дотриманням інструкцій. Особисті (суб'єктивні) помилки виникають через індивідуальні особливості виконавця, як-от помилки відліку чи неуважність, і знижуються за рахунок досвіду, концентрації та використання автоматизованих систем. Випадкові помилки не мають чіткої закономірності та є результатом непередбачуваних факторів, їх неможливо повністю усунути, але можна зменшити їхній вплив, збільшуючи кількість вимірювань та застосовуючи математичні методи обробки даних.

В Україні виконання обмірів регулюється низкою нормативно – правових документів, що встановлюють вимоги до точності, методів та оформлення результатів. До них належать Державні будівельні норми (ДБН), які регламентують процеси проектування та будівництва [28;29;30;31;34]., а також

Державні стандарти України (ДСТУ), що визначають вимоги до термінології та технічних характеристик обладнання [35;36]. Важливу роль відіграють також накази та інструкції профільних міністерств, які деталізують процедури виконання робіт для конкретних галузей, а також відповідні Закони України [154;156;159;161]. Міжнародна практика, зокрема стандарти ISO та рекомендації ICOMOS і UNESCO, також враховується, особливо при роботі з об'єктами, що мають міжнародний статус, або при використанні іноземних технологій. Глибоке розуміння цих теоретичних основ є фундаментальним для якісного та ефективного виконання будь-яких обмірювальних робіт у сучасних умовах.

До появи сучасних цифрових технологій, обміри поклалися на прості, але ефективні ручні інструменти та базові оптичні прилади. Ці методи були фундаментом для створення планів та креслень, і подекуди вони досі використовуються, особливо для невеликих або нескладних об'єктів.

Основою традиційних обмірів є ручні вимірювання. Для визначення лінійних відстаней використовують рулетки та мірні стрічки, тоді як кутники, косинці та виски допомагають перевіряти й відкладати прямі кути та вертикалі. Рівні – як бульбашкові, так і водяні – забезпечують визначення горизонтальності поверхонь. Ці методи вимагають безпосереднього контакту з об'єктом, а їхня точність значною мірою залежить від акуратності виконавця та умов вимірювання. Розглянемо історію змін методології обмірів (Див. таблиця 2.2).

В древньому Єгипті використовували «єгипетський трикутник» – прямокутний трикутник зі сторонами 3:4:5 частин. Цим трикутником користувались пізніше у різних країнах протягом століть для перевірки перпендикулярності ліній.

В епоху Античності, в Греції та Римі обміри були частиною будівельного ремесла, архітектори самі проводили обміри і користувались для цього лінійками, мотузками, отв'ісами, гномонами (інструмент для визначення вертикалі та сторін світу). Важливою складовою будівельного процесу а потім і досліджень на основі обмірів було пропорціювання. Греки знали пропорції «золотого перетину» і

використовували їх у побудові храмів. Головним було співвідношення частин (зокрема, колон до фризу), а не абсолютні розміри.

В Середньовіччя будівельні традиції і техніки обмірів передавались усно в цехах майстрів [230]. Основні інструменти: циркулі, шнури, дерев'яні шаблони.

Обміри використовувались для добудов чи перебудов. Геометрія була священною наукою і мала сакральне значення, особливо вшановувались квадрат і коло, які часто використовувались в архітектурі разом. Коло здавна вважалось символом нескінченності, фігура яка немає ані початку, ані кінця. Відомо, що коло символізує небо, довершеність і вічність. У своїх дослідженнях Карл Юнг стверджує що на відміну від квадрату, який є символом роз'єднаності людини [231], яка не досягла внутрішньої єдності, коло – є символом досконалості та єдності із Всесвітом. Отже, за дослідженням В. Бауера, квадрат – символ землі, матерії, жіночої енергії та усього земного, матеріального, а коло – є символом неба, чоловічої енергії та усього духовного [177].

В епоху Ренесансу у суспільства пробудився інтерес до минулого, зокрема до античної спадщини. В цей час розпочинається систематичне документування пам'яток. З'являються фундаментальні праці Леона Батіста Альберті, Андреа Палладіо. Обміри стають частиною наукових досліджень, документами, які зберігають інформацію про пам'ятки архітектури. По обмірам навчаються молоді архітектори [138].

В XVII-XIX ст., з'явилися більш точні інструменти: теодоліти, нівеліри, мірні стрічки. На обміри сильно вплинув технічний прогрес. Відкрились академічні школи, де стали навчати методам обмірів. В XVII ст. виникли перші масонські об'єднання «вільних каменярів», коріння яких губиться в XII ст. в Шотландії. Емблемою масонів стали будівельні інструменти, зокрема циркуль – символ розуму, обмеження пристрастей; рівень – символ рівності людей перед Богом. Камінь уособлював людину, яку треба було обробити, як камінь, задля вдосконалення.

У XIX ст., обміри проводять на науковій основі, організовуються археологічні експедиції для вивчення спадщини в Єгипет, Грецію, створюються альбоми обмірів, наприклад, французький «Recueil et Parallèle» [138].

XX сторіччя принесло в світ механізацію та стандартизацію. Обміри стають частиною охоронної справи, широко проводяться дослідження культурної спадщини. Розробляються вимоги для технічних креслень, масштаби, умовні позначення. В обмірах використовуються теодоліти, нівеліри, пантометри. З'являються фотограмметрія, топографія, аерофотозйомка. В цей час проводиться багато архітектурно – обмірних та археологічних експедицій, особливо в Європі та в Україні.

В *XXI столітті* увесь світ охопила цифровізація. Новітні технології – лазерне сканування (LiDAR), 3D-сканери, дрони, BIM (Building Information Modeling) значно прискорили процес обмірів і дозволили перейти на новий рівень точності й візуалізації. Обміри в наш час можуть проводитись безконтактно з об'єктом вимірювання. Об'єкти оцифровуються і існують у вигляді 3D моделей, в якості таких їх використовують для аналітичних досліджень, реставрації та віртуальних турів. З'явилися напівавтоматичні методи, зокрема машинне бачення та штучний інтелект для аналізу обмірів.

Для складних об'єктів ще в XIX ст. застосовувалися методи триангуляції або полярних координат, де вимірювалися відстані та кути від базових точок.

Так плани, а за можливістю розрізи та фасади, розбиваються на ряд трикутників – незмінних фігур, які зв'язують в одну стійку систему усі точки будівлі (триангуляційний метод обмірів).

Згодом з'явилися прості оптичні прилади, які значно підвищили точність та швидкість обмірів. Теодоліти, оптико-механічні прилади, дозволяли точно вимірювати горизонтальні та вертикальні кути, що було критично для створення геодезичних мереж та розбивки осей. Нівеліри використовувалися для визначення різниці висот між точками, що є ключовим для контролю рівнів та ухилів. Обидва прилади вимагали ретельного встановлення та горизонтування.

Переваги традиційних методів полягають у їхній простоті, доступності та відносній дешевизні, не залежать від електроживлення чи супутникових сигналів, є доволі надійними та стійкими до будь яких умов.

Однак недоліки традиційних обмірів суттєво обмежують їхнє застосування в сучасних умовах: мають відносно низьку точність, особливо на великих відстанях або зі складними формами, і сильно залежать від людського фактора. Ці методи є надзвичайно трудомісткими та тривалими, оскільки кожен вимір здійснюється окремо. Результатом є переважно лінійні розміри та кути, що унеможливорює швидке створення тривимірних моделей. Також виникають значні складнощі з обміром важкодоступних або небезпечних місць. Крім того, відсутня інтеграція даних з цифровими системами, що вимагає ручного введення та обробки, збільшуючи ризик помилок.

Попри ці обмеження, традиційні методи залишаються важливою частиною арсеналу фахівців для первинної оцінки, контрольних перевірок або роботи в умовах, де застосування сучасного обладнання є недоцільним або неможливим. Проте для масштабних, точних та комплексних обмірів вони поступаються місцем новітнім технологіям.

Кінець ХХ століття ознаменував собою справжню революцію у сфері обмірів, адже розвиток електроніки, оптики та інформаційних технологій дозволив досягти безпрецедентної точності, швидкості та повноти збору даних. Сучасні інструменти вже не просто вимірюють, а автоматизують процес, дозволяючи створювати комплексні цифрові моделі об'єктів.

Одним з ключових інструментів сучасної геодезії є електронний тахеометр. Це високоточний оптико-електронний прилад, який майстерно поєднує в собі функції традиційного теодоліта (вимірювання кутів), світловіддалеміра (вимірювання відстаней) та мікропроцесора для миттєвої обробки даних. Його принцип роботи полягає у випромінюванні лазерного або інфрачервоного променя, який, відбиваючись від призми або безпосередньо від поверхні об'єкта, повертається до приладу. За часом проходження променя та фазовим зсувом

тахеометр обчислює відстань, одночасно вимірюючи кути, що дозволяє у реальному часі визначити тривимірні координати точки. Це значно підвищує точність до міліметрів, прискорює процес вимірювань і автоматизує запис даних, мінімізуючи вплив людського фактора.

Не менш важливою є роль систем глобального позиціонування (GPS/GNSS), що використовують супутникові сигнали для точного визначення координат на Землі. Ці системи, серед яких найвідоміша – американська GPS, а також європейська Galileo та інші, дозволяють приймачам обчислювати власні координати на основі даних, отриманих від супутників. Для досягнення максимальної точності, особливо на великих територіях, використовуються диференціальні методи, такі як RTK, що передбачають корекцію сигналів за допомогою базових станцій. GNSS-технології незамінні для обмірів великих площ, створення геодезичних мереж та моніторингу деформацій, оскільки не потребують прямої видимості між точками.

Справжнім проривом у сфері обмірів стало лазерне сканування (3D-сканування) [151]. Ця технологія дозволяє швидко та з надзвичайною точністю створювати детальні тривимірні цифрові моделі об'єктів у вигляді хмари точок. Принцип роботи полягає у випромінюванні мільйонів лазерних імпульсів, кожен з яких, відбиваючись від поверхні, повертається до сканера. За часом проходження та кутами відхилення променя прилад визначає координати кожної точки, фіксуючи також інтенсивність відбитого сигналу та колір, якщо вбудована камера. Існують різні типи сканерів: наземні для будівель, мобільні для лінійних об'єктів (доріг, тунелів) та ручні для невеликих або важкодоступних ділянок. Лазерне сканування є незамінним в архітектурі, реставрації, промисловості, дозволяючи отримувати повні та детальні «цифрові двійники» об'єктів з високою швидкістю та безпекою.

Наступна технологія – фотограмметрія, особливо у поєднанні з безпілотними літальними апаратами (БПЛА). Вона дозволяє отримувати геометричні характеристики об'єктів на основі серії перекриваючих фотографій.

Дрони, обладнані високоякісними камерами та системами GNSS, автоматично виконують польоти, збираючи величезний обсяг фотоданих. Спеціалізоване програмне забезпечення потім аналізує ці зображення, реконструюючи тривимірну модель у вигляді хмари точок або текстурованої 3D-моделі. Цей метод ідеально підходить для обмірів великих територій, фасадів, дахів, кар'єрів та важкодоступних об'єктів, забезпечуючи відносно невисоку вартість обладнання та швидкість збору даних, хоча його точність може бути дещо нижчою, ніж у лазерного сканування для окремих точок.

Команда Skeiron, що спеціалізується на лазерному скануванні спадщини, дослідила печери на території Національного заповідника «Києво-Печерська лавра», з метою збереження цінної пам'ятки у вигляді 3D-моделі. Матеріали опубліковано у вільному доступі для перегляду і дослідження. Така робота допоможе при відновленні у разі руйнувань, а також буде сприяти популяризації історії Києва.

Фотограмметрія, створення високоточних 3D-моделей історичних споруд за допомогою лазерних та фотографічних вимірювань, що дозволяє не лише зберігати цифрові копії об'єктів, а й віртуально відтворювати їхній вигляд у реальному часі.

Під час війни сканування культурних об'єктів і відтворення 3D-моделей є надзвичайно актуальним. Саме тому створено проєкт #SaveUkrainianHeritage та «Музей у 3D», а також #SaveMariupolHeritage.

Фотограмметрія – це спосіб створення точних 3D-моделей на основі звичайних фотографій.

Техніка фотограмметрії включає такі основні етапи:

Зйомка: будівлю фотографують з усіх боків так, щоб краї сусідніх кадрів накладалися один на одного.

Аналіз: спеціальна програма знаходить спільні деталі на різних фото і розуміє, як вони розташовані у просторі;

Створення форми: на основі цих збігів програма будує «каркас» об'єкта (хмару точок або сітку);

Оформлення (текстурування): На «каркас» накладаються реальні зображення з фотографій, щоб модель виглядала як справжня будівля;

Експорт та оптимізація: готову модель готують для перегляду в архітектурних програмах або окулярах віртуальної реальності (VR).

Для розуміння складнощів та переваг *фотограмметрії* необхідно порівнювати цю технологію з іншими чи подібними методами. Поряд із фотограмметричними методами, у процесі цифровізації пам'яток широко застосовується наземне лазерне сканування. Хоча обидва підходи спрямовані на створення тривимірних двійників об'єкта, вони представляють різні технологічні парадигми вимірювання. Вибір конкретного інструментарію або їхня синергетична комбінація детермінується складністю морфології об'єкта, вимогами до метричної точності та необхідним рівнем текстурної деталізації.

Фотограмметрія має суттєві переваги, що роблять її незамінною у певних дослідницьких сценаріях:

– економічна та інструментальна доступність: на відміну від високовартісних систем лазерного сканування, фотограмметрія реалізується за допомогою стандартного оптичного обладнання, що знижує поріг входу в технологію;

– висока мобільність: мінімальні габарити технічних засобів (камера, штатив) дозволяють проводити зйомку у важкодоступних зонах або в умовах обмеженого простору інтер'єрів;

– текстурна автентичність: здатність фіксувати поверхні з надвисокою роздільною здатністю дозволяє прецизійно відтворювати мікрорельєф, колористику фресок та дрібну пластику декору;

На противагу цьому, наземне лазерне сканування (TLS) виступає еталоном метричної достовірності. Його ключові переваги полягають у здатності оперативно генерувати щільні хмари точок із міліметровою точністю, що є

критично важливим для розробки робочої документації та моніторингу деформаційних процесів у стислі терміни.

Найбільш досконалим підходом у сучасній реставраційній науці вважається методологічна конвергенція. У такій синергії лазерне сканування формує жорсткий геометричний каркас об'єкта, а фотограмметрія доповнює його високоякісним візуальним шаром. Такий гібридний синтез забезпечує створення максимально повної цифрової репліки пам'ятки.

Реалізація подібних комплексних завдань потребує використання спеціалізованого програмного забезпечення професійного рівня. Одним із провідних рішень у цій галузі є Reality Capture, яке дозволяє здійснювати автоматизовану інтеграцію гетерогенних даних (фотофіксації та лазерних *сканів*) у єдину високоточну 3D-модель, що є базою для подальшої наукової інтерпретації та візуалізації.

Для опрацювання даних лазерного сканування використовується програма Leica Cyclone Register 360. Ця програма допомагає об'єднувати дані з різних станцій сканування, щоб побудувати високоточну 3D-модель реальності.

Фотограмметрія робить розробку моделей та VR-додатків простішою та якіснішою завдяки кільком можливостям:

- *швидкі 3D-моделі*: Замість того, щоб малювати кожну деталь вручну, можна просто сфотографувати реальний предмет і швидко отримати його готову цифрову копію;

- *справжні локації*: можна «перенести» будь-яке реальне місце у віртуальний світ, що створює відчуття повної присутності, ніби користувач справді там знаходиться;

- *віртуальні подорожі*: Завдяки цій технології створюють цифрові екскурсії музеями чи пам'ятками. Це чудовий інструмент для навчання та розваг, коли можна відвідати цікаві місця, не виходячи з дому;

- *висока деталізація*: моделі виглядають дуже реалістично, адже вони мають справжній колір та фактуру каменю, дерева чи тканини, знятих на фото;

- *доповнена реальність (AR)*: технологія допомагає створювати 3D-об'єкти, які ідеально вписуються в реальний світ через камеру смартфона;
- *подорожі в минуле*: можна відтворити історичні місця та події. Це дає можливість користувачам VR буквально побачити історію на власні очі у найменших подробицях.

Окрім цих основних систем, активно застосовуються також інші сучасні інструменти. До них належать ручні лазерні далекоміри, які дозволяють швидко та точно вимірювати лінійні відстані у приміщеннях, а також інтелектуальні рулетки з цифровим дисплеєм та функціями запису даних. Хоча поки що не для професійних обмірів, планшети та смартфони з технологією доповненої реальності (AR) демонструють потенціал для швидкої оцінки та візуалізації у майбутньому.

Загалом, сучасні технології обмірів надають фахівцям потужний арсенал для збору високоточних, повних та візуально насичених даних, які є фундаментом для подальшого проектування, аналізу та ефективного управління об'єктами в різних галузях.

Програмне забезпечення для обробки та візуалізації даних обмірів

Збір інформації за допомогою найновіших інструментів обмірів – це лише початковий етап. Щоб перетворити необроблені вимірювання, такі як координати, відстані, кути та хмари точок, на цінну інформацію у вигляді креслень, 3D-моделей чи віртуальних турів, необхідне спеціалізоване програмне забезпечення. Воно дозволяє обробляти, аналізувати, візуалізувати та інтегрувати отримані дані в різноманітні системи для проектування та управління [151].

Дані, зібрані електронними тахеометрами та GNSS-приймачами, зазвичай зберігаються у власному форматі приладів або стандартних текстових файлах. Для їхньої первинної обробки розробники обладнання, як-от Leica Geosystems, Trimble, Topcon, пропонують своє програмне забезпечення. Ці програми дозволяють завантажувати дані, виконувати первинні розрахунки координат, трансформувати системи координат, зрівнювати мережі та контролювати якість, а

потім експортувати результати в потрібні формати. Окрім того, існують універсальні геодезичні програми, наприклад, Credo DAT або Carlson Survey, які працюють з даними від різних виробників, надаючи широкий функціонал для геодезичних розрахунків, побудови топографічних планів та профілів.

Дані лазерного сканування, що містять мільйони або мільярди точок, вимагають потужного програмного забезпечення для обробки. Першим кроком є реєстрація або зшивання декількох сканів в єдину хмару точок, якщо об'єкт сканувався з різних позицій. Після цього хмара точок фільтрується від шуму та зайвих об'єктів. Популярні рішення для цього включають Autodesk ReCap, Leica Cyclone, FARO Scene та Trimble RealWorks. Після первинної обробки хмара точок слугує основою для моделювання, де створюються триангульовані поверхні (mesh) або відбувається вилучення елементів – розпізнавання ліній, площин, циліндрів для подальшої побудови точних 2D-креслень та 3D-моделей. Багато CAD/BIM-систем також мають плагіни або вбудовані функції для роботи з хмарами точок, що дозволяє імпортувати їх як підкладку для ручного трасування або автоматичного розпізнавання елементів.

CAD (Computer – Aided Design) та BIM (Building Information Modeling) системи є основними платформами, куди імпортуються дані обмірів для створення проєктної та виконавчої документації. AutoCAD залишається класичною CAD-системою для 2D-креслень, де дані обмірів використовуються для побудови планів та розрізів. ArchiCAD та Revit є провідними BIM-системами, що дозволяють створювати інформаційні 3D-моделі будівель, інтегруючи дані обмірів для точного відтворення існуючих конструкцій, що є життєво важливим для проєктів реконструкції та реставрації. У промисловості, такі CAD-системи, як SolidWorks та Inventor, використовуються для зворотного проєктування на основі відсканованих даних існуючих деталей.

Для обробки фотограмметричних даних існують спеціалізовані програмні комплекси. Agisoft Metashape (раніше Photoscan) є однією з найпопулярніших програм, що автоматично вирівнює фотографії, будує щільні хмари точок,

створює текстуровані 3D-моделі та генерує ортофотоплани. RealityCapture відома своєю високою швидкістю обробки та здатністю працювати з дуже великими обсягами даних, а Pix4Dmapper орієнтована на створення точних 2D-карт та 3D-моделей з даних, отриманих за допомогою БПЛА.

Окрім локального програмного забезпечення, все більшого значення набувають хмарні платформи для обробки та зберігання хмар точок та фотограмметричних моделей, що дозволяє уникнути потреби у потужних локальних комп'ютерах та забезпечує доступ до даних з будь-якого місця. Нарешті, геоінформаційні системи (GIS), такі як ArcGIS або QGIS, використовуються для інтеграції, зберігання, аналізу та візуалізації геопросторових даних. Дані обмірів можуть бути імпортовані в GIS для подальшого просторового аналізу, планування розвитку територій та управління інфраструктурою.

Сучасні методики обмірів, що базуються на використанні високоточного цифрового обладнання та спеціалізованого програмного забезпечення, дозволяють ефективно та з безпрецедентною точністю вирішувати складні завдання в багатьох галузях [151].

В архітектурі та будівництві сучасні обміри є незамінними на всіх етапах життєвого циклу об'єкта. Наприклад, лазерне сканування дозволяє створити точну тривимірну модель вже збудованого об'єкта для виконавчої документації, що є критично важливим для подальшої експлуатації та планування ремонту. Електронні тахеометри та GNSS-системи забезпечують контроль якості будівництва, перевіряючи відповідність осей, рівнів та розмірів проєктній документації, що допомагає уникнути дороговартісних помилок. Для реконструкції та модернізації існуючих будівель, які часто не мають повної документації, лазерне сканування дозволяє швидко отримати точну цифрову модель, мінімізуючи ризики несумісності з існуючими конструкціями. Крім того, ці технології використовуються для моніторингу деформацій висотних будівель, мостів та дамб, гарантуючи безпеку експлуатації.

У сфері реставрації пам'яток культурної спадщини сучасні обміри відіграють ключову роль у їх збереженні та відновленні. Лазерне сканування та фотограмметрія дозволяють створити високодеталізовані 3D-моделі пам'яток, фіксуючи кожен тріщини чи елемент декору. Це забезпечує унікальну документацію для наукових досліджень та слугує основою для планування реставраційних робіт, дозволяючи точно відтворити втрачені елементи. Регулярні обміри також допомагають моніторити зміни, відстежуючи мікродеформації та ефективність консерваційних заходів.

Лазерні сканери використовуються для контролю якості виготовлених деталей та прес-форм, забезпечуючи відповідність проєктним допускам. Сканування існуючих архітектурних елементів дозволяє створити їхні точні цифрові двійники, що полегшує планування модернізації, ремонтних робіт та реконструкції. У випадках, коли креслення деталей втрачені, лазерне сканування дозволяє здійснити зворотне проєктування, отримуючи точну цифрову копію для її подальшого відтворення або модифікації.

Використання БПЛА та лазерного сканування (повітряного, мобільного) дозволяє швидко та якісно оновлювати карти та створювати топографічні плани, ортофотоплани та цифрові моделі рельєфу для великих територій. GNSS-системи є основним інструментом для побудови високоточних геодезичних мереж, що є базисом для всіх подальших вимірювань. В археології сканування розкопок та артефактів допомагає зберегти деталі контексту та самих знахідок. Кіноіндустрія та віртуальна реальність використовують ці технології для створення високодеталізованих 3D-моделей реальних об'єктів для фільмів та ігор.

Таким чином, сучасні методики обмірів перетворилися з простого інструменту вимірювання на потужну технологічну основу, що підвищує ефективність, точність та безпеку в широкому спектрі професійної діяльності, створюючи цифрові моделі реального світу та відкриваючи безмежні можливості для аналізу, проєктування, реставрації та реконструкції архітектури історичного міста.

ДОДАТОК Д
Таблиця охоронного статусу будівель

ОДНООСЬОВА КОМПОЗИЦІЯ ФАСАДІВ				
№	Умовне позначення	Адреса	Статус	Охоронний номер
1		Б. Хмельницького, 36	Пам'ятка архітектури місцевого значення	3532-Кв
2		В. Васильківська, 44	Щойно виявлений об'єкт культурної спадщини. Пам'ятка архітектури та містобудування	-/-
3		Ш. Руставелі, 30	Пам'ятка архітектури місцевого значення	3502-Кв
4		Булварно-Кудрявська, 19	Пам'ятка архітектури місцевого значення	3246-Кв
5		Городецького, 15	Пам'ятка архітектури та містобудування місцевого значення	42-Кв
6		Ш.Руставелі, 9	Пам'ятка архітектури місцевого значення	3500-Кв.
7		Велика Житомирська, 23	Пам'ятка архітектури, містобудування місцевого значення	91-Кв
8		Прорізна, 23	Пам'ятка архітектури місцевого значення	3487-Кв
9		Велика Васильківська, 28	Пам'ятка архітектури місцевого значення	3256-Кв
10		Терещенківська, 17	Пам'ятка історії, архітектури місцевого значення	235-Кв
11		Велика Васильківська 46	Пам'ятка архітектури місцевого значення	3258-Кв
12		Гоголівська, 23	Пам'ятка архітектури місцевого значення	3278-Кв. №89
13		Велика Васильківська,34	Не є пам'яткою	

14		Шота Руставелі, 29	Щойно виявлений об'єкт культурної спадщини: садиба міська, архітектура та мистецтво. Пам'ятка архітектури та містобудування місцевого значення	474/3-Кв
15		Шота Руставелі,33	Щойно виявлений об'єкт культурної спадщини. Садиба міська, архітектура та містобудування.	-//-
16		Спаська, 12.	Пам'ятка архітектури місцевого значення.	-//-
17		Бульварно-Кудрявська, 3.	Пам'ятка архітектури місцевого значення.	-//-
18		Січових стрільців, 26.	Пам'ятка архітектури місцевого значення.	-//-
19		Ярославів вал, 3.	Пам'ятка архітектури місцевого значення.	-//-

ДВООСЬОВА КОМПОЗИЦІЯ ФАСАДІВ

№	Умове позначення	Адреса	Статус	Охоронний номер
1		Саксаганського, 57 а	Щойно виявлений об'єкт культурної спадщини. Пам'ятка архітектури.	-//-
2		Б.Хмельницького, 52	Пам'ятка архітектури місцевого значення.	3537-Кв.
3		Музейний провулок,6	Пам'ятка архітектури та містобудування місцевого значення.	465-Кв.
4		Садова, 1/14	Пам'ятка архітектури та містобудування місцевого значення.	478-Кв.

5		Грушевського,10	Щойно виявлений об'єкт культурної спадщини. Будинок прибутковий, архітектура та містобудування.	-//-
6		Антоновича,32	Пам'ятка архітектури місцевого значення.	3236-Кв.
7		Грушевського,16.	Пам'ятка містобудування, архітектури місцевого значення.	3295-Кв.
8		Олеся Гончара,25	Щойно виявлений об'єкт культурної спадщини. Будинок прибутковий, архітектура та містобудування.	-//-
9		Пушкінська,41	Пам'ятка архітектури місцевого значення.	3491-Кв.
10		Мала Житомирська,17	Щойно виявлений об'єкт культурної спадщини. Будинок прибутковий, архітектура та містобудування, історія.	-//-
11		Велика Житомирська,32	Пам'ятка архітектури, містобудування місцевого значення.	316-Кв.
12		Бульварно-Кудрявська,38	Щойно виявлений об'єкт культурної спадщини. Будинок прибутковий, архітектура та містобудування.	-//-
13		Олеся Гончара,33	Будинок прибутковий. Пам'ятка архітектури, містобудування та історії місцевого значення.	888
14		Ярославів вал,1	Пам'ятка архітектури, монументального мистецтва місцевого значення.	152-Кв.
15		Лютеранська,15.	Пам'ятка архітектури та містобудування, історії, монументального мистецтва місцевого значення.	429-Кв.
16		Саксаганського,38	Щойно виявлений об'єкт культурної спадщини. Будинок житловий, архітектура та містобудування.	-//-
17		Саксаганського,97	Пам'ятка історії національного значення.	260043-Н.

ТРИОСЬОВА КОМПОЗИЦІЯ ФАСАДІВ				
№	Умовне позначення	Адреса	Статус	Охоронний номер
1		Саксаганського,112а	Пам'ятка архітектури місцевого значення.	108
2		Хрещатик,6.	Пам'ятка містобудування, архітектури місцевого значення	3539-Кв.
3		Саксаганського, 81.	Щойно виявлений об'єкт культурної спадщини. Пам'ятка архітектури.	-//-
4		Велика Житомирська, 20.	Пам'ятка архітектури, містобудування, історія місцевого значення.	8-Кв
5		Саксаганського,96.	Пам'ятка архітектури місцевого значення.	3508-Кв.
6		Музейний провулок, 4	Пам'ятка містобудування, архітектури місцевого значення	3348-Кв.
7		Богдана Хмельницького, 44.	Пам'ятка архітектури місцевого значення.	3535-Кв.
8		Саксаганського, 99.	Щойно виявлений об'єкт культурної спадщини. Пам'ятка архітектури та містобудування, монументальне мистецтво.	-//-
9		Хорева, 31а	Пам'ятка архітектури та містобудування місцевого значення	625-Кв
10		Мала Житомирська, 5.	Щойно виявлений об'єкт культурної спадщини. Пам'ятка архітектури та містобудування.	-//-
11		Саксаганського,34.	Пам'ятка містобудування, архітектури місцевого значення.	3505-Кв.
12		Ярославів вал, 29.	Щойно виявлений об'єкт культурної спадщини. Садиба міська, архітектура та містобудування.	-//-
13		Є.Чикаленка, 21.	Пам'ятка архітектури місцевого значення.	3490-Кв. №46

ТРИОСЬОВА КОМПОЗИЦІЯ ФАСАДІВ				
14		Заньковецької,7.	Пам'ятка архітектури, монументального мистецтва, історії місцевого значення.	403-Кв.
15		Велика Житомирська,8а.	Пам'ятка історії, архітектури, містобудування місцевого значення	563/2-Кв.
16		Володимирська, 43.	Пам'ятка архітектури місцевого значення.	121-Кв (також 3273-Кв)
17		Шота Руставелі, 23.	Пам'ятка архітектури та містобудування місцевого значення.	473/3-Кв.
18		Ярославів вал,14.	Щойно виявлені об'єкти культурної спадщини. Житлові будинки, архітектура.	14-в, 14-г.
19		Велика Житомирська,13.	Пам'ятка архітектури, містобудування місцевого значення.	311-Кв
20		Ярославів вал,16.	Щойно виявлений об'єкт культурної спадщини. Садиба міська, архітектура та містобудування.	-/-
21		Саксаганського,58.	Пам'ятка містобудування, архітектури місцевого значення.	3506-Кв.
22		Банкова, 2.	Пам'ятка містобудування, архітектури місцевого значення.	-/-
23		Лютеранська,6	Пам'ятка архітектури та містобудування, історії місцевого значення. О	52-Кв.
24		Саксаганського,101а.	Пам'ятка історії національного значення, а також пам'ятка архітектури місцевого значення.	260021-Н
25		Володимирська,81.	Пам'ятка історії, архітектури та містобудування місцевого значення.	234-Кв.
26		Спаська,6а.	Пам'ятка архітектури місцевого значення.	1004-Кв
27		Чікаленко, 33.	Пам'ятка архітектури місцевого значення.	-/-

КУТОВА КОМПОЗИЦІЯ ФАСАДІВ				
№	Умовне позначення	Адреса	Статус	Охоронний номер
1		Інститутська, 13/4.	Пам'ятка архітектури і історії місцевого значення.	173
2		Саксаганського, 106/11.	Щойновиявлена пам'ятка архітектури і містобудування.	-//-
3		Саксаганського, 135/13.	Щойновиявлена пам'ятка архітектури та містобудування.	-//-
4		Рейтарська, 20/24.	Пам'ятка архітектури місцевого значення.	3493-Кв
5		Саксаганського, 68/21.	Пам'ятка архітектури місцевого значення.	450/19- Кв
6		Саксаганського, 26/26.	Пам'ятка архітектури місцевого значення.	№25
7		Саксаганського, 33-35/30.	Пам'ятка архітектури місцевого значення.	3504-Ка

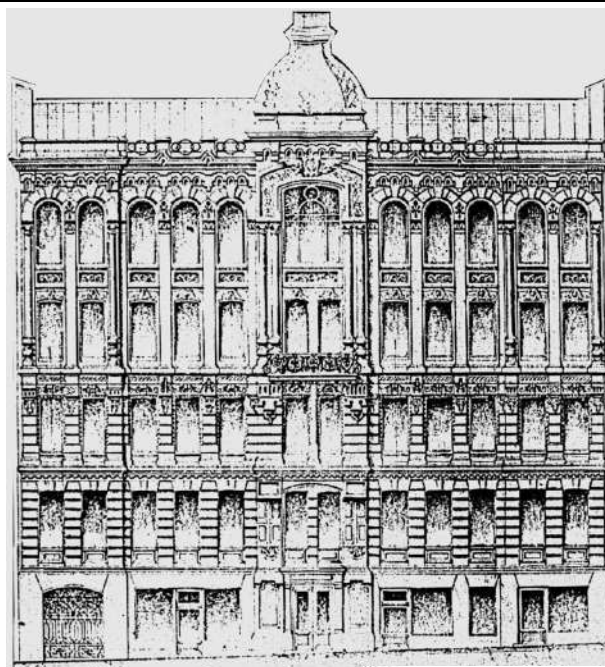
КУТОВА КОМПОЗИЦІЯ ФАСАДІВ

8		Січових стрільців, 40/1.	Пам'ятка архітектури місцевого значення.	№ 543-Кв
8		Івана Франко, 25/40.	Пам'ятка архітектури місцевого значення.	3534-Кв
10		Липська, 18/5.	Пам'ятка архітектури та містобудування місцевого значення.	421-Ка
11		Мала Житомирська, 13/6	Пам'ятка архітектури місцевого значення.	3342-Кв
12		Саксаганського, 23/50.	Об'єкт культурної спадщини (пам'ятка архітектури) місцевого значення	440
13		Велика Васильківська, 43/16.	Пам'ятка архітектури та містобудування місцевого значення.	496-Кв
14		Володимирська, 92/39.	Пам'ятка архітектури місцевого значення.	3306-Ка

ДОДАТОК Ж
ГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ
Одноосьовий тип композиції фасадів

Б. Хмельницького, 36

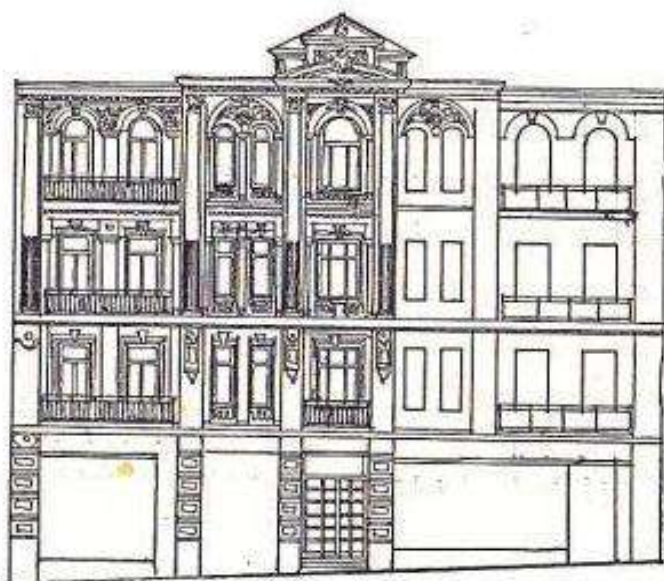
1

0 10 20

В. Васильківська, 44

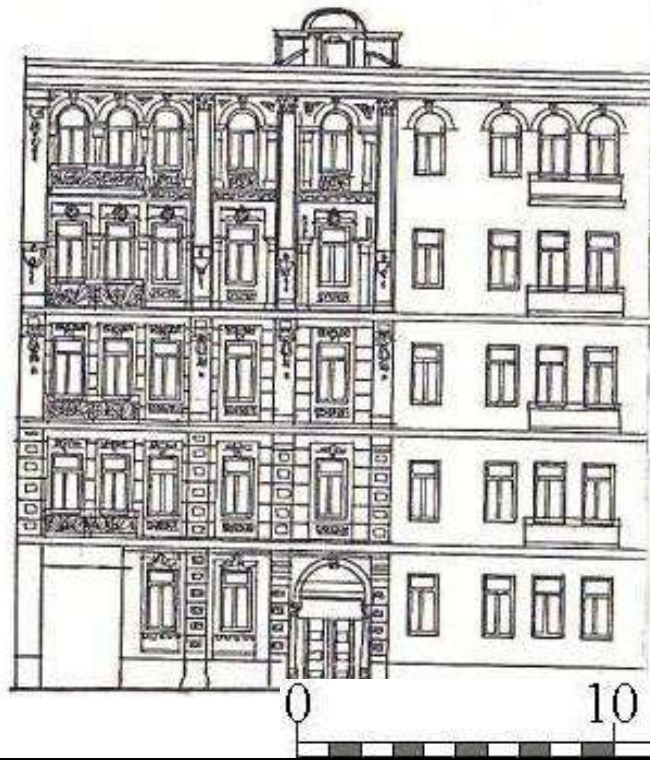
2

0 10 20

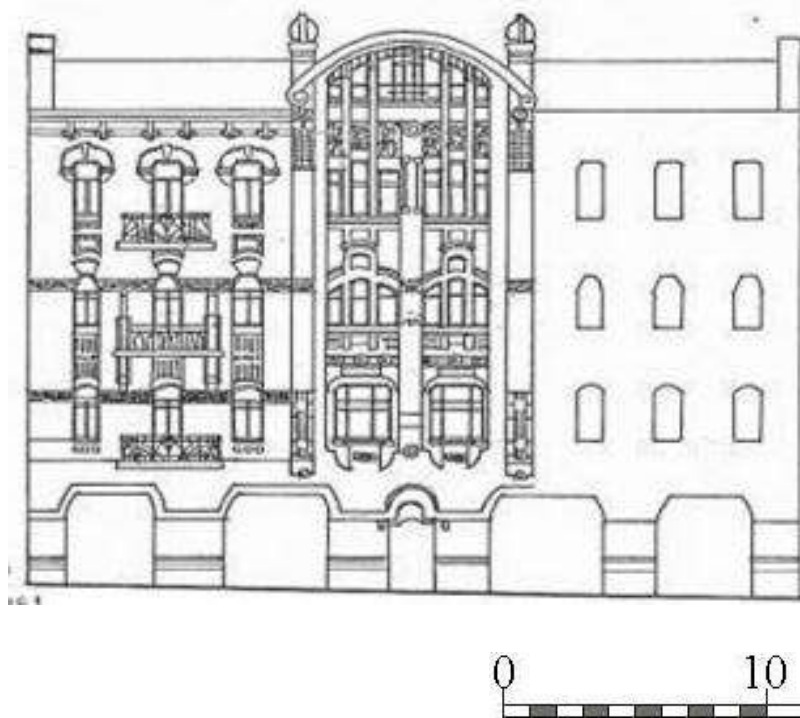
Ш. Руставелі, 30

3

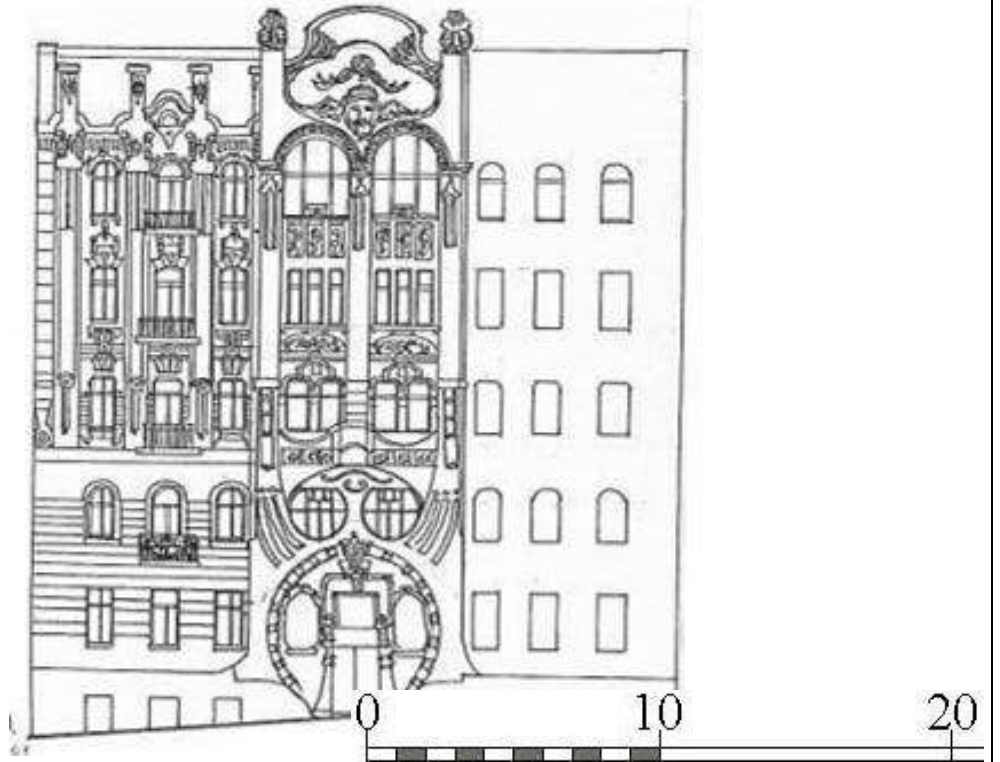
Бульварно-Кудрявська, 19

4

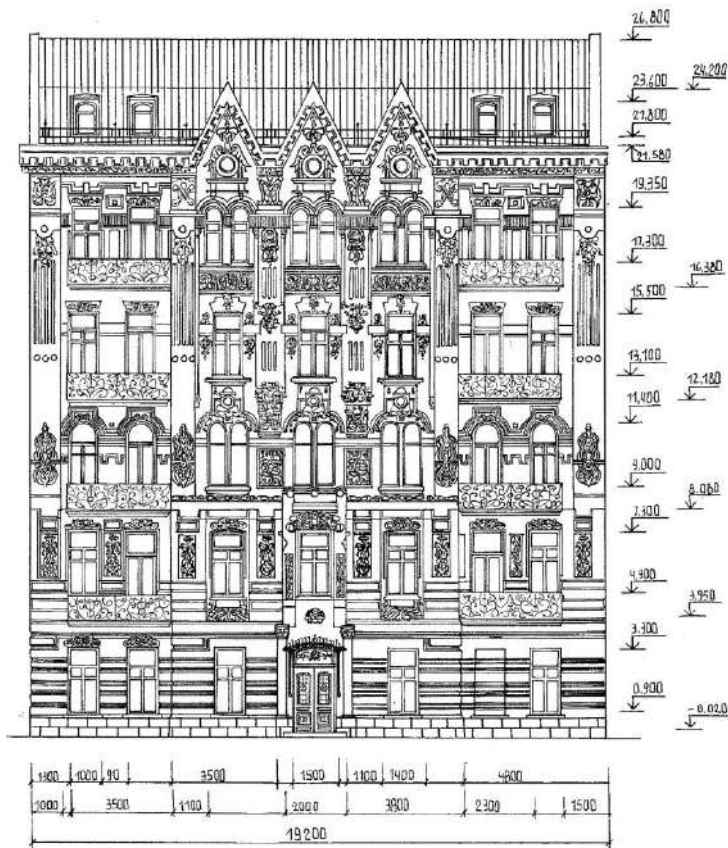
Городецького, 15

5

Ш.Руставелі, 9

6

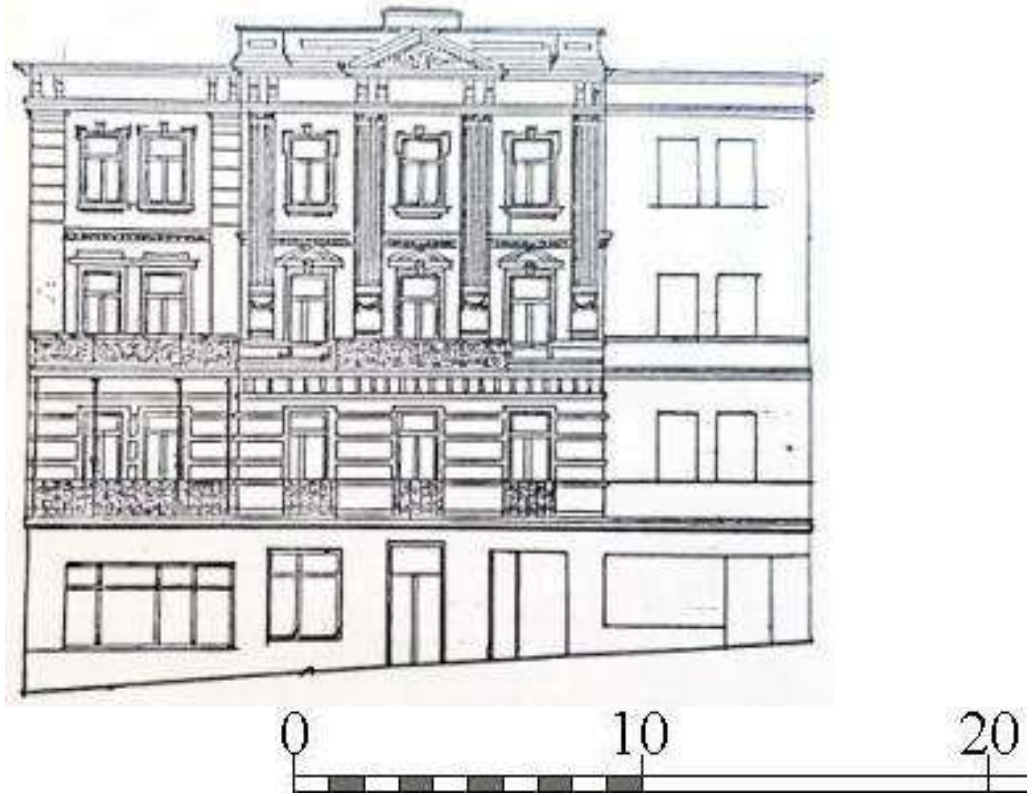
Велика Житомирська, 23

7

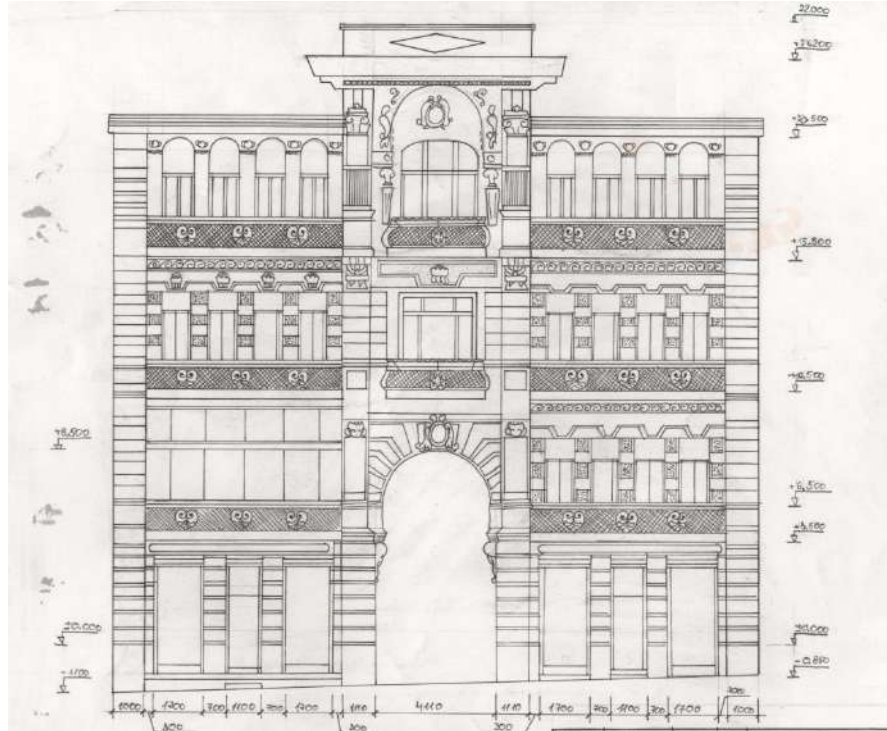
Прорізна, 23

8

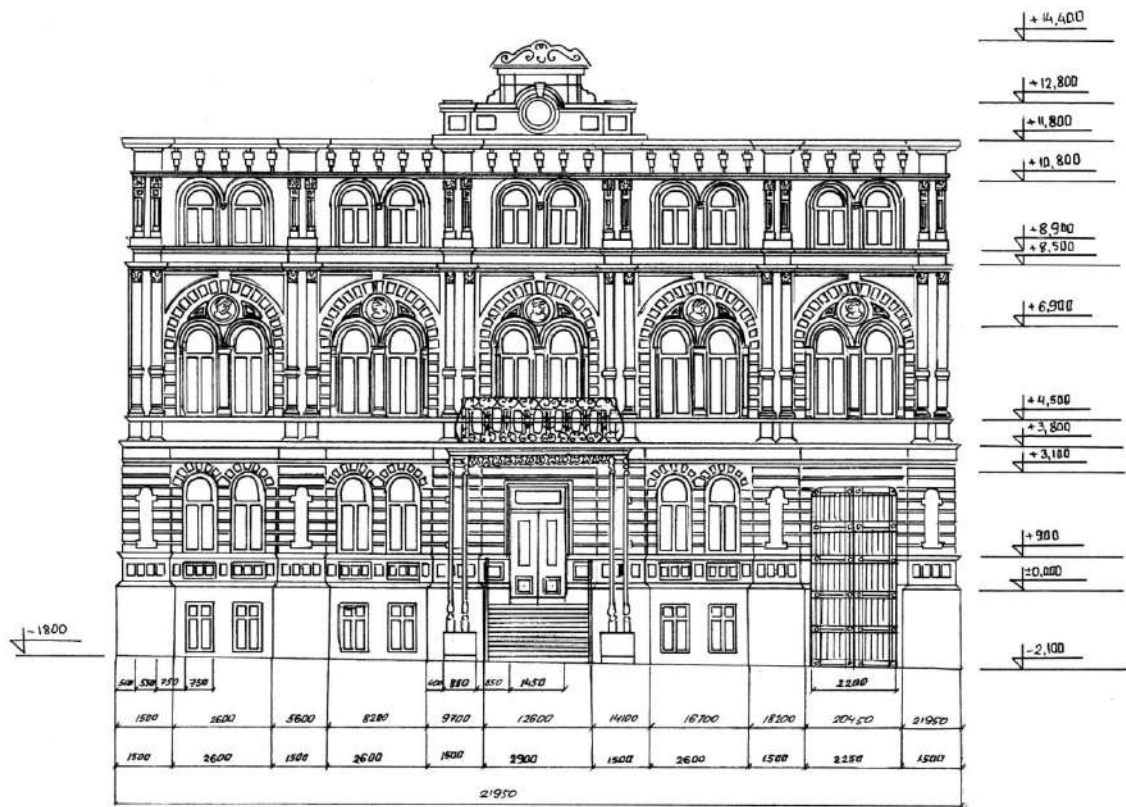
Васильківська, 28

9

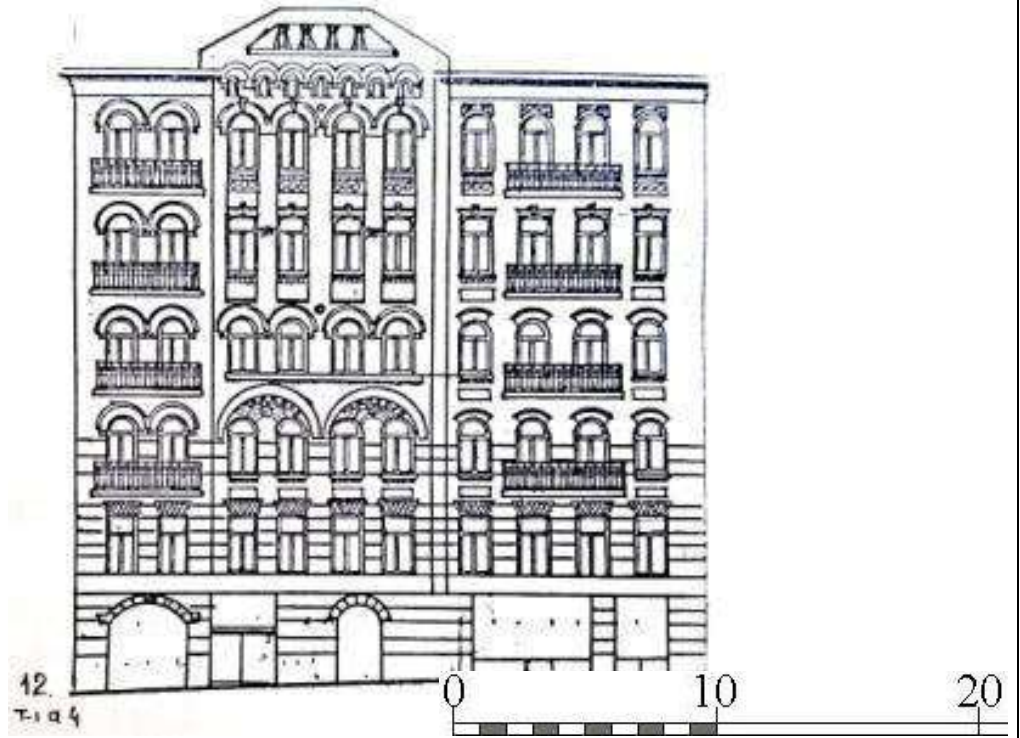
Терещенківська, 17

1
0

Велика Васильківська, 46

11

Гоголівська, 23

12

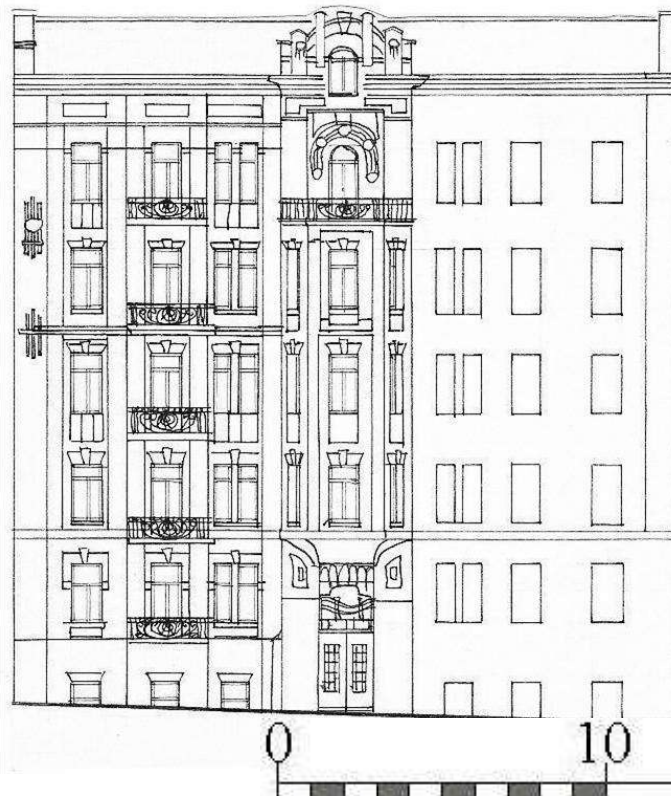
Велика Васильківська, 34

13

Шота Руставелі, 29

14

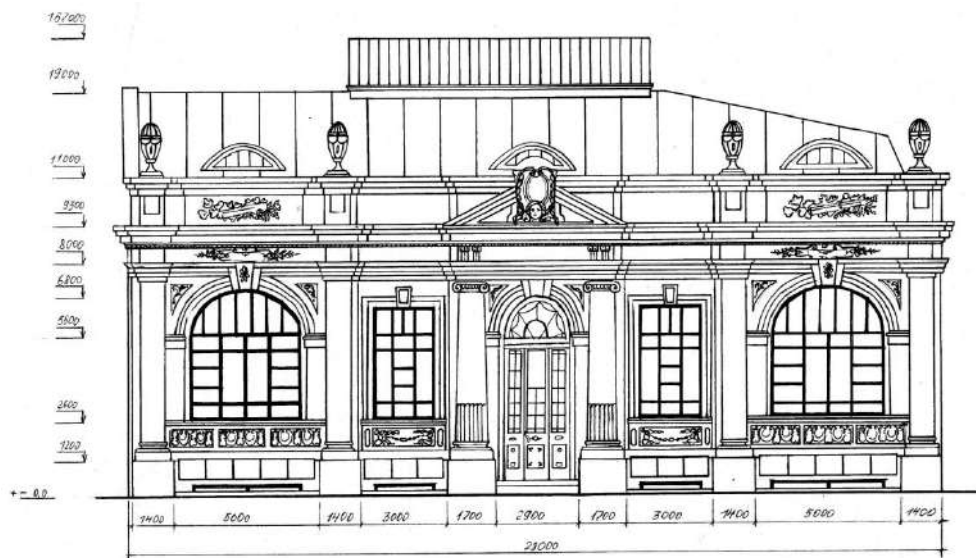
Шота Руставелі, 33

15

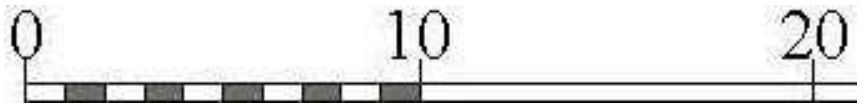
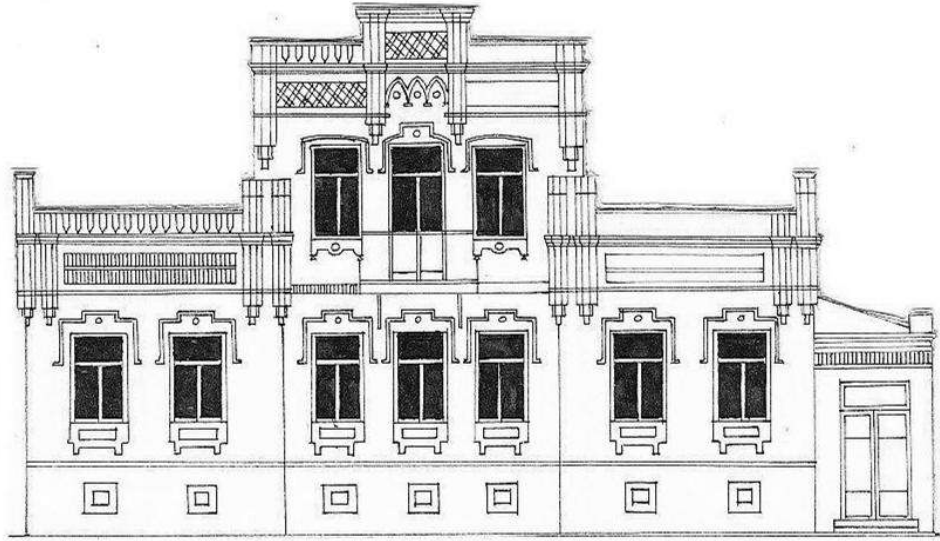
Спаська, 12

16

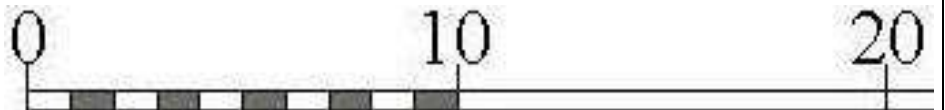
Бульварно-Кудрявська, 3

17

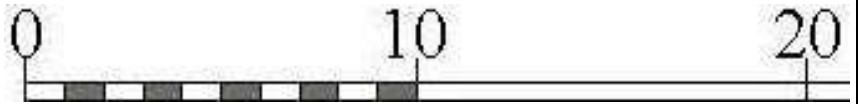
Січових стрільців, 26

18

Ярославів вал, 3

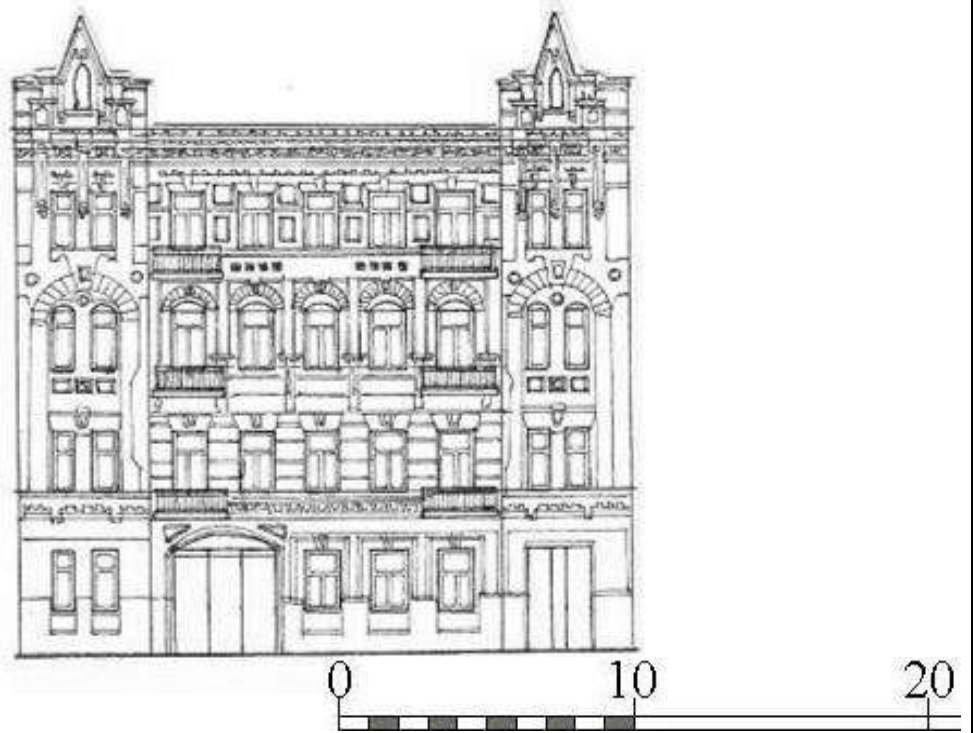
19

Двоосьовий тип композиції фасадів

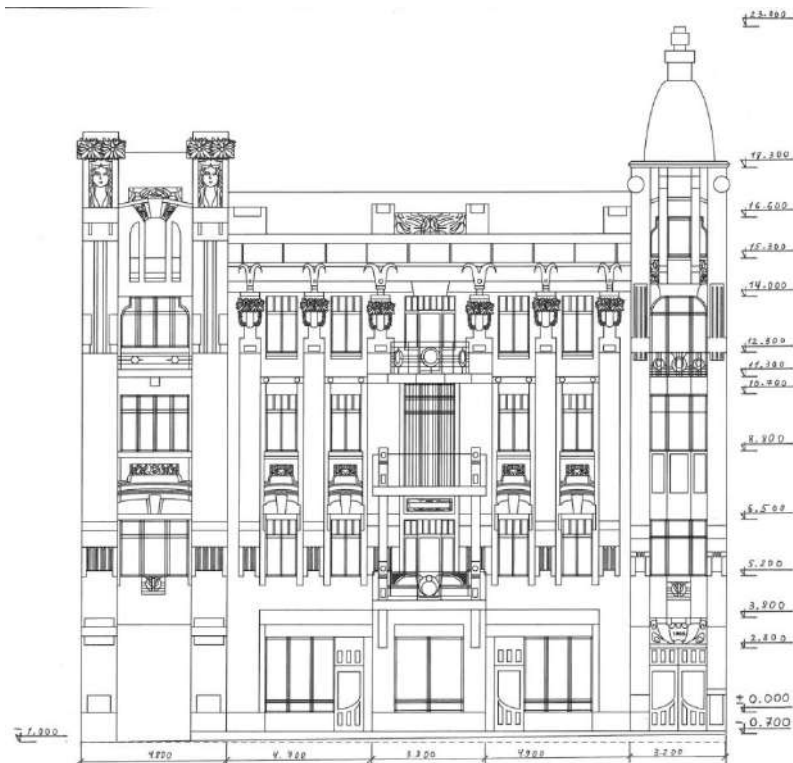
Саксаганського, 57 а

1

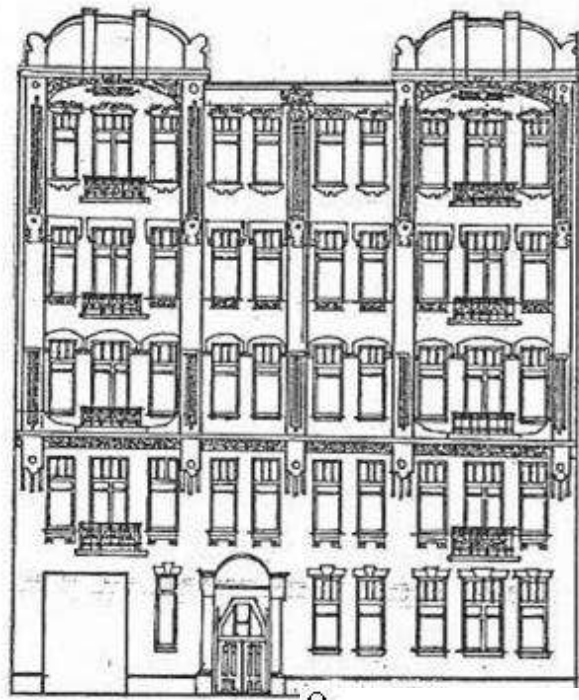
Б.Хмельницького, 52

2

Музейний провулок,6

3

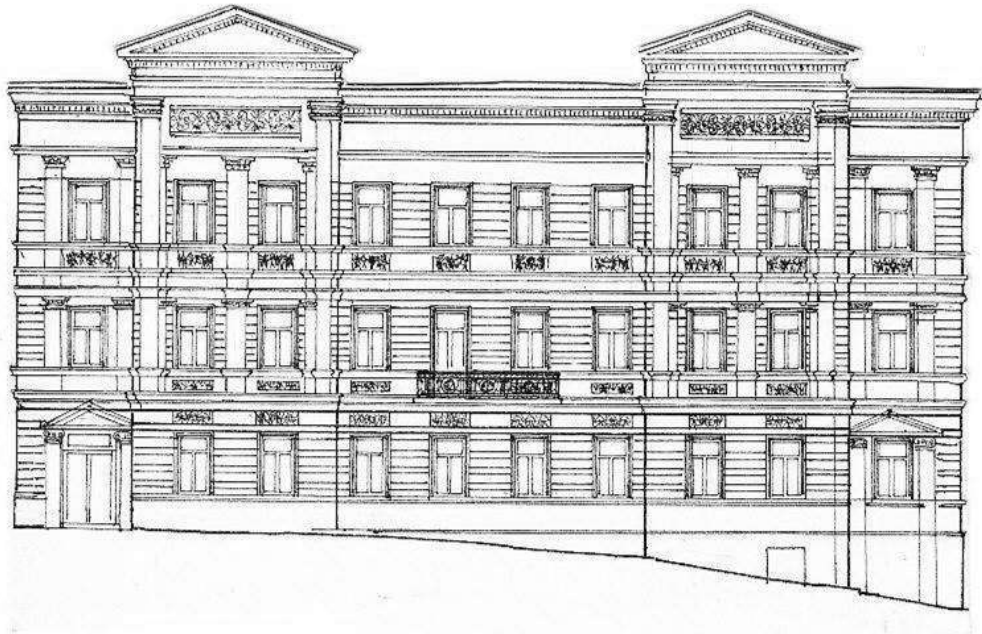
Садова, 1/14

4

Грушевського,10

5

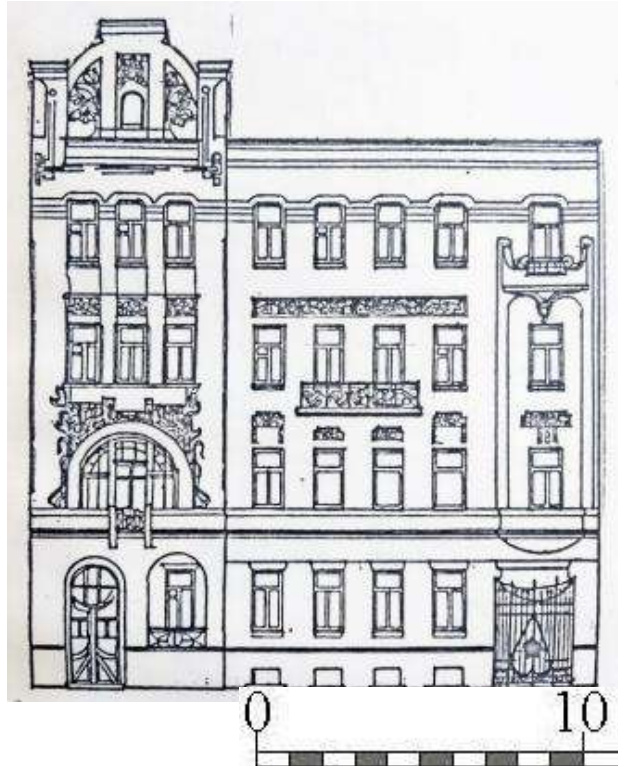
Антоновича,32

6

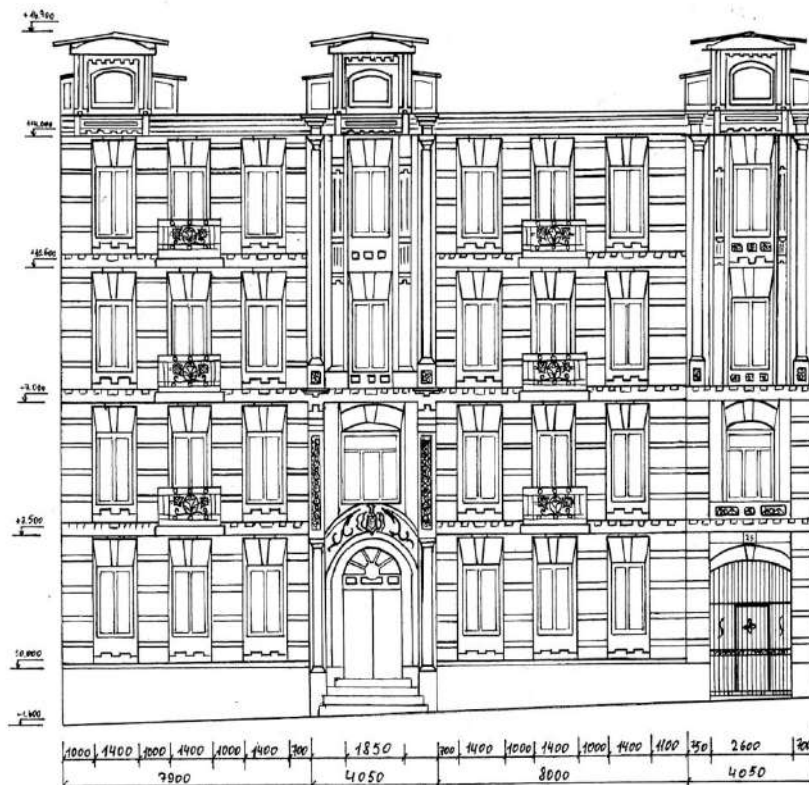
Грушевського,16

7

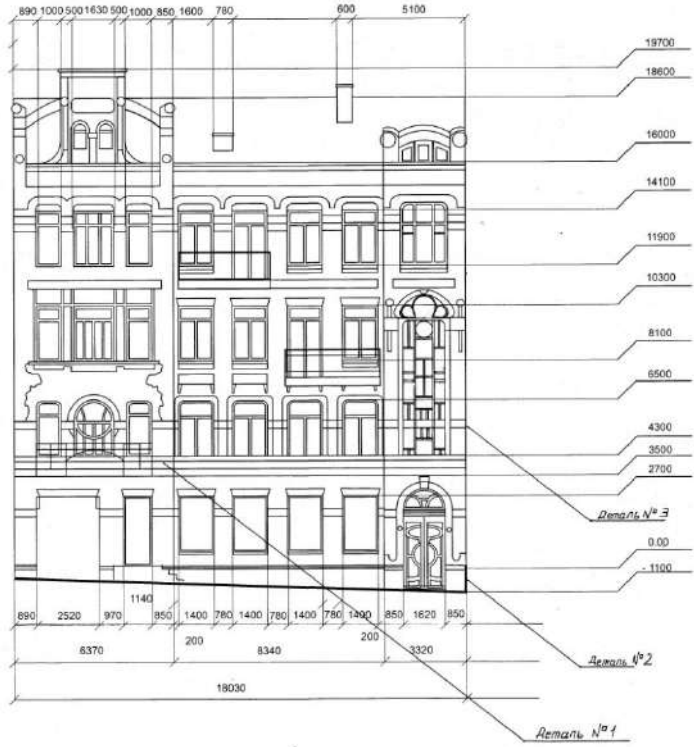
Олеся Гончара,25

8

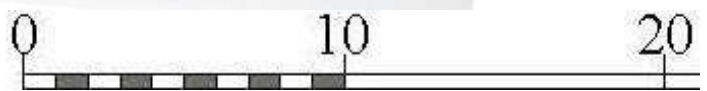
Чикаленка,41

9

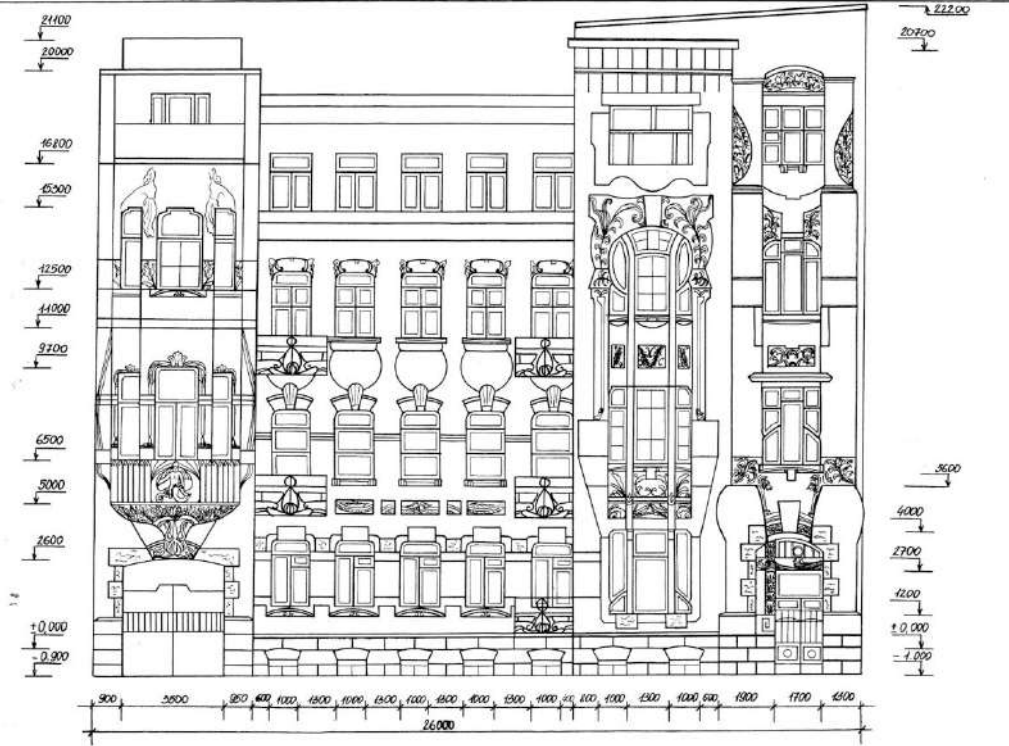
Мала Житомирська,17

1
0

Велика Житомирська, 32

11

Бульварно-Кудрявська, 38

12

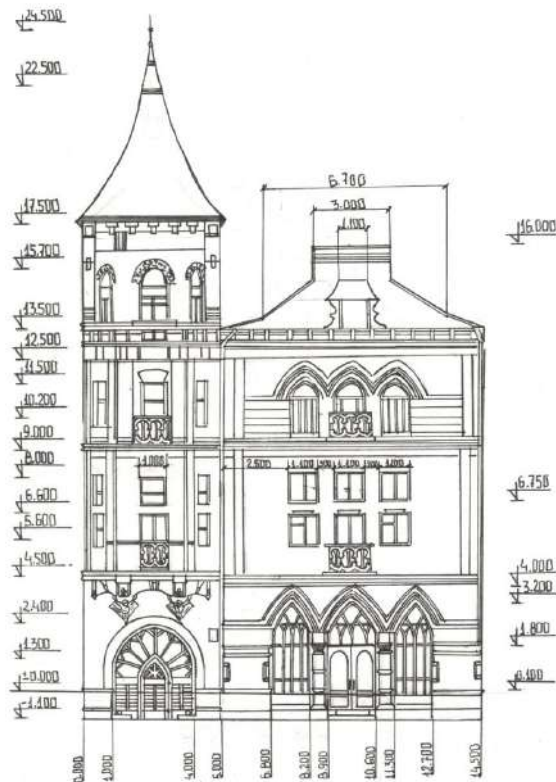
Олеся Гончара, 33

13

Ярославів вал, 1

14

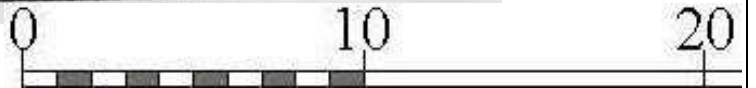
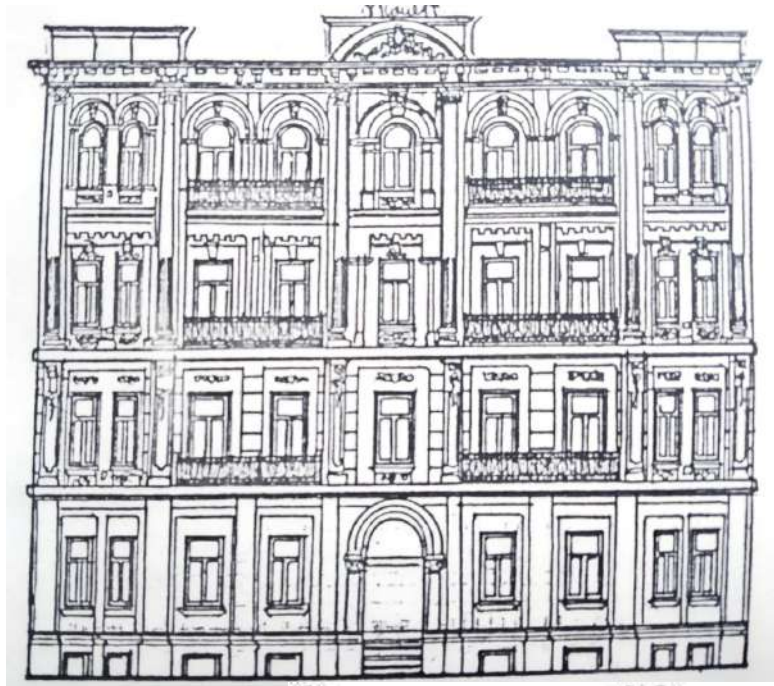

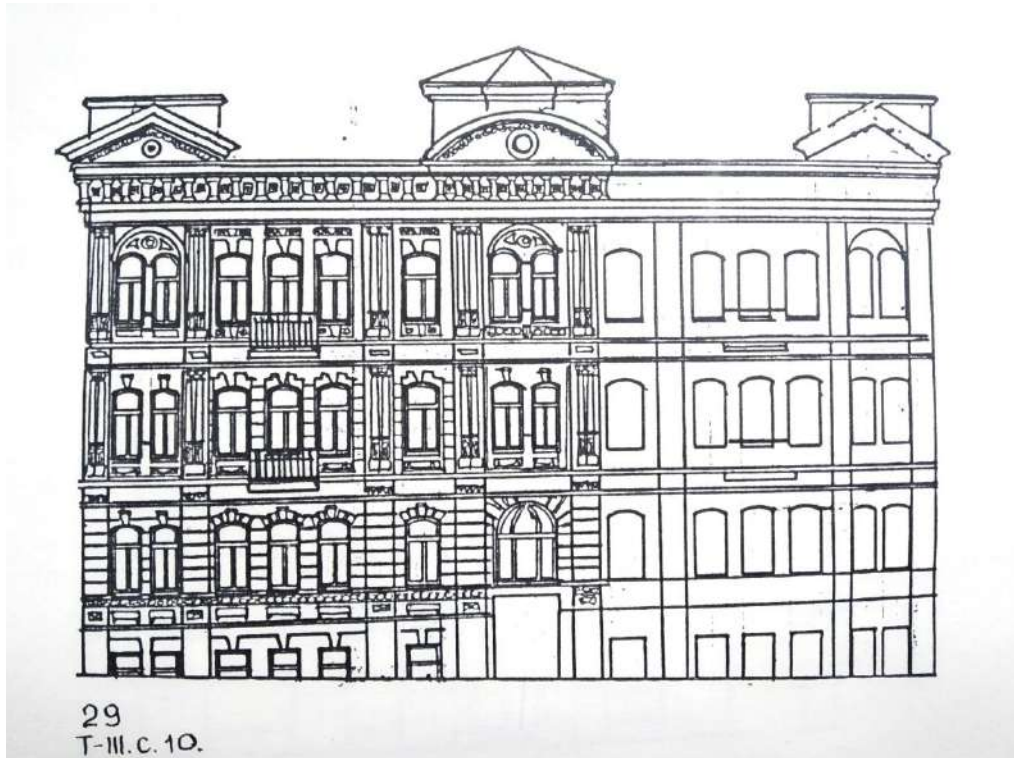
Саксаганського, 81

3

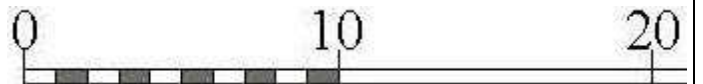

Велика Житомирська, 20

4

29
Т-III. С. 10.

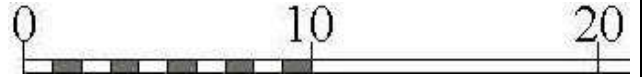

Саксаганського, 96

5

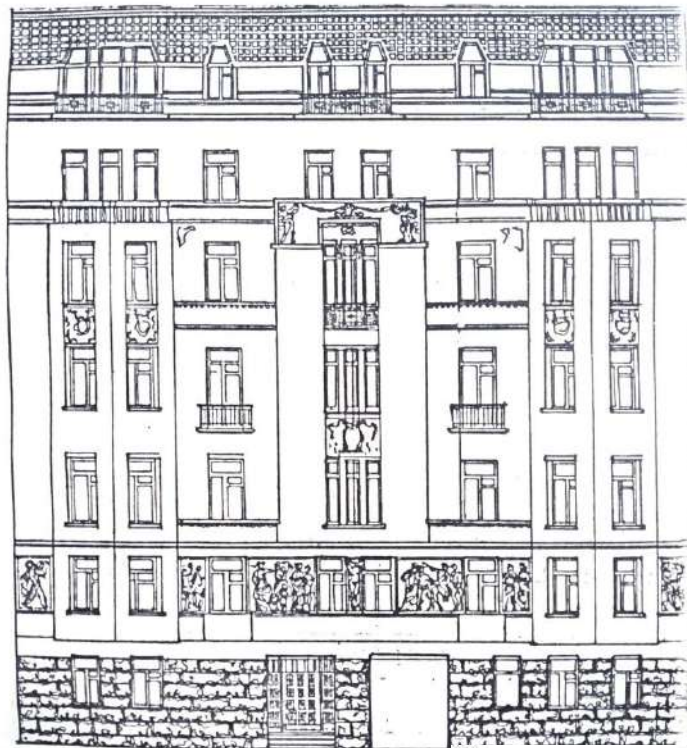

30

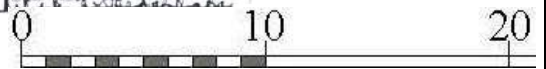

Музейний провулок, 4

6

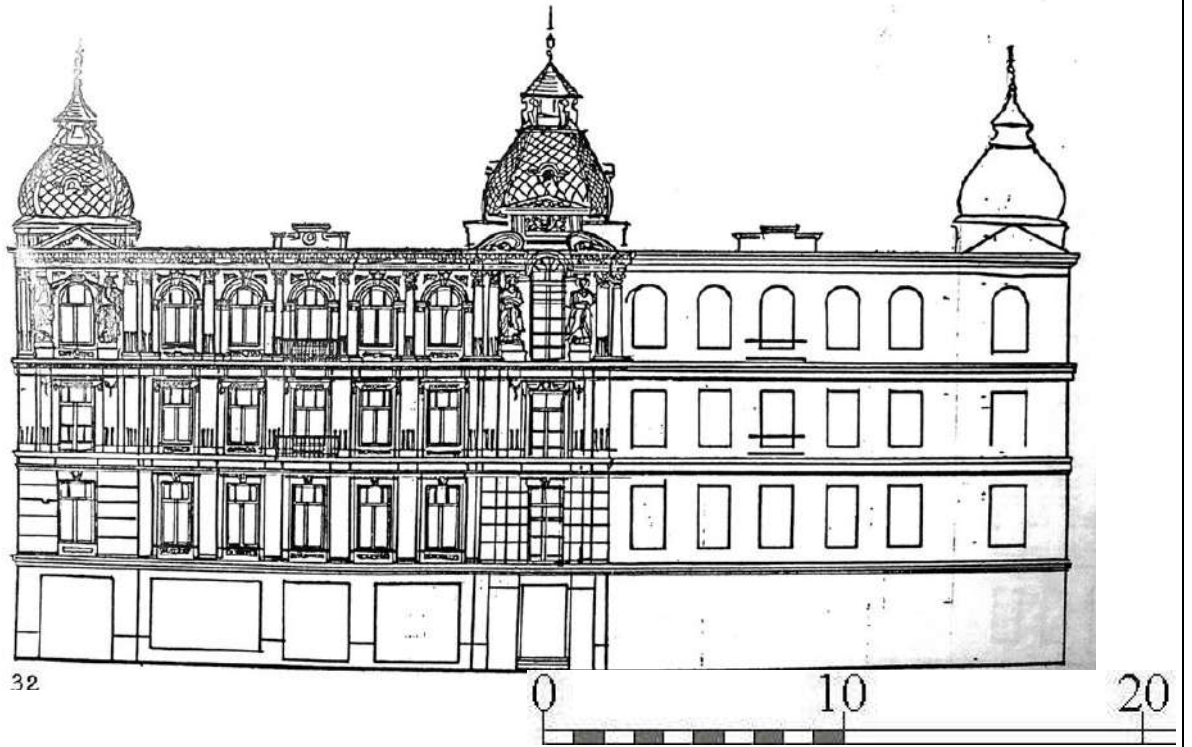

33

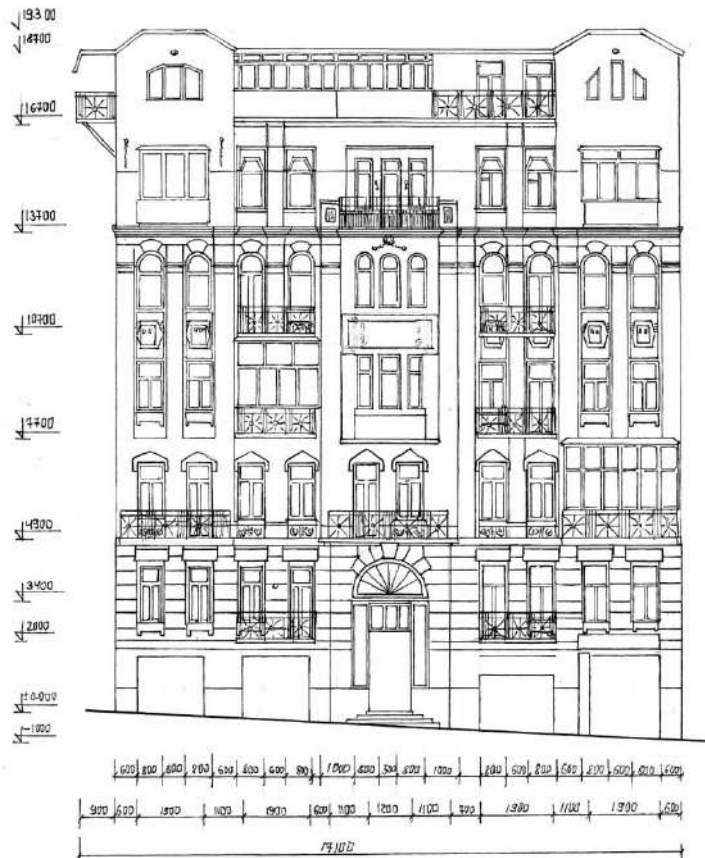
Богдана Хмельницького, 44

7

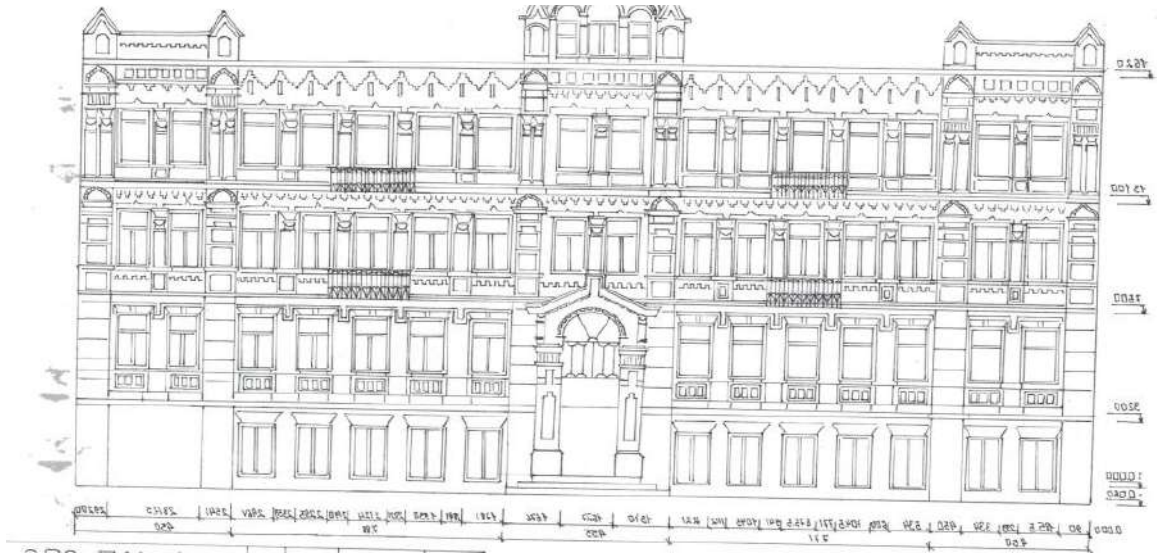
Саксаганського, 99

8

Хорива, 31а

9

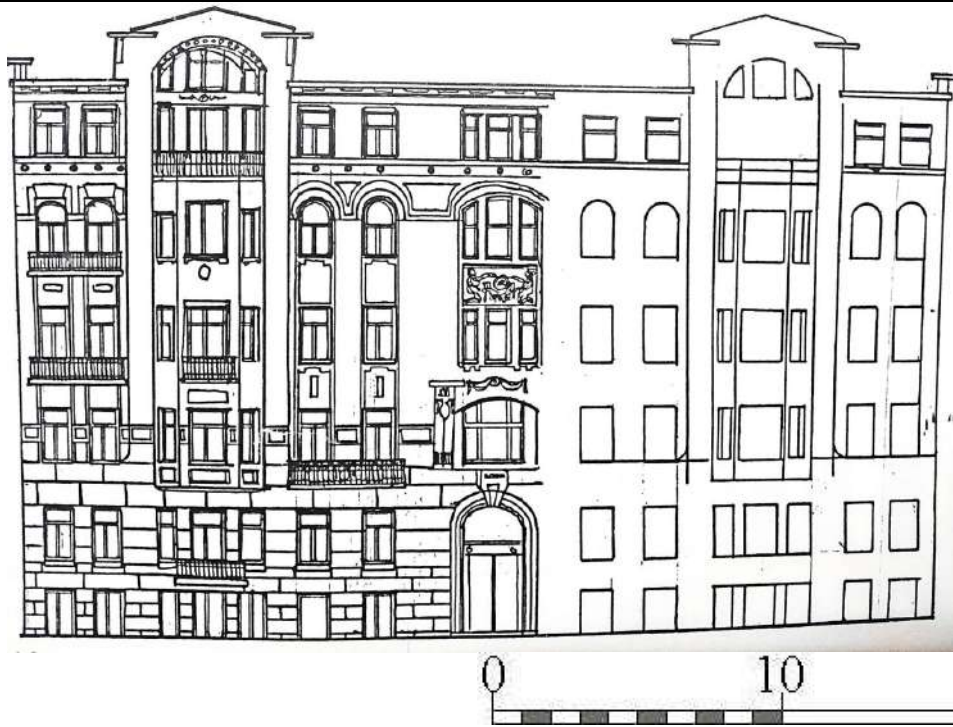
Мала Житомирська, 5

10

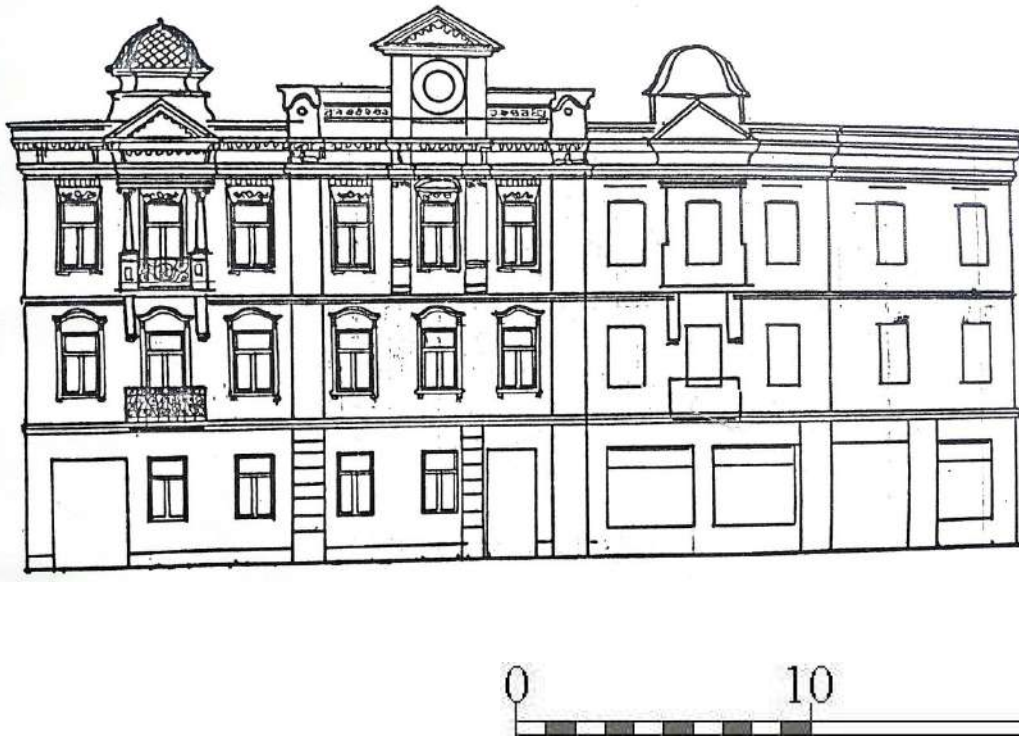
Саксаганського, 34

11

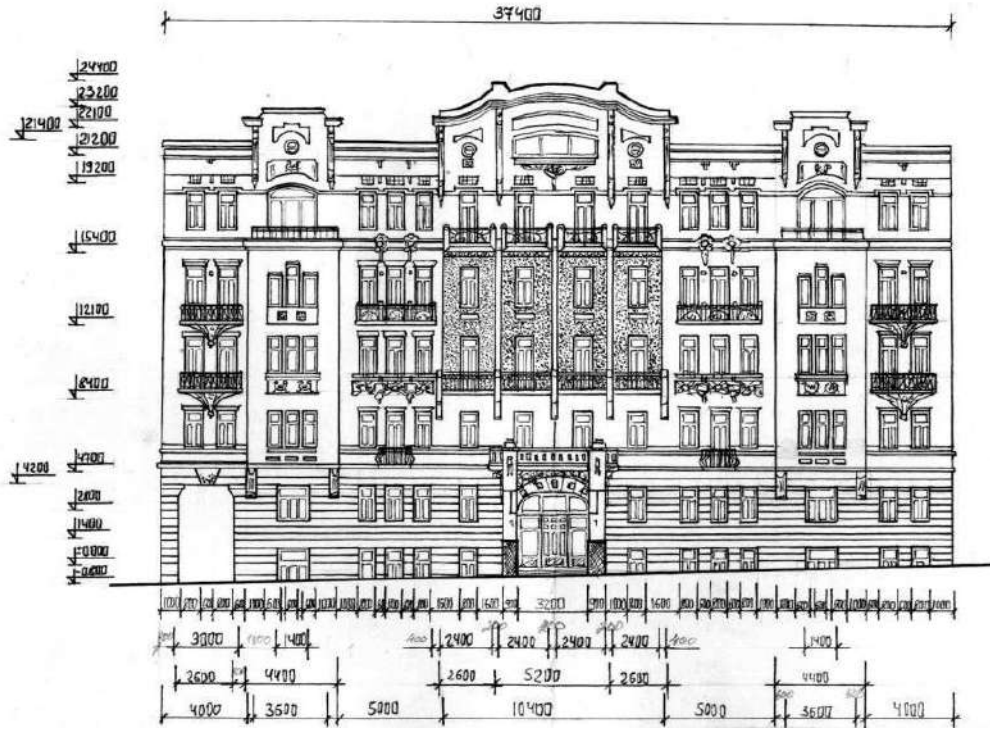
Ярославів вал, 29

12

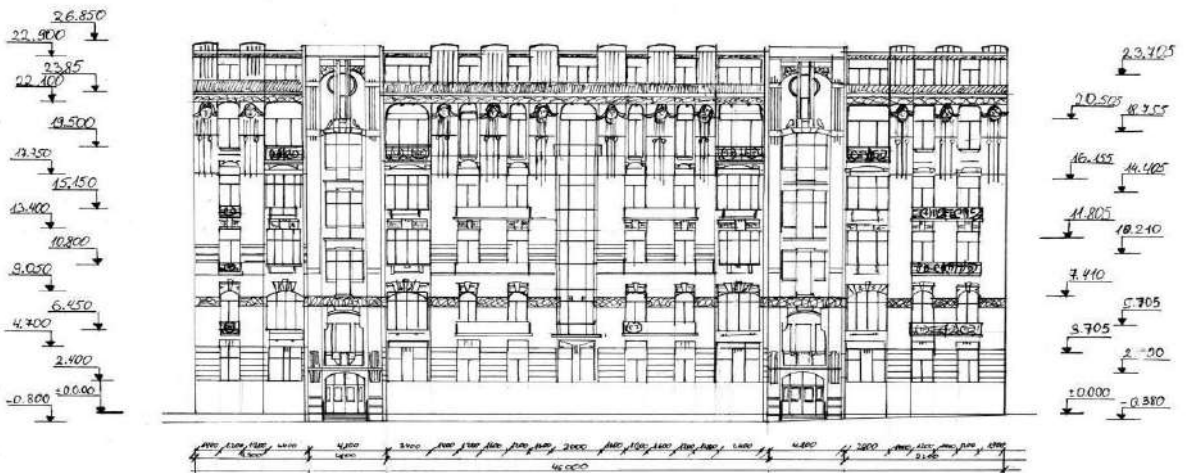
Є.Чикаленка, 21

13

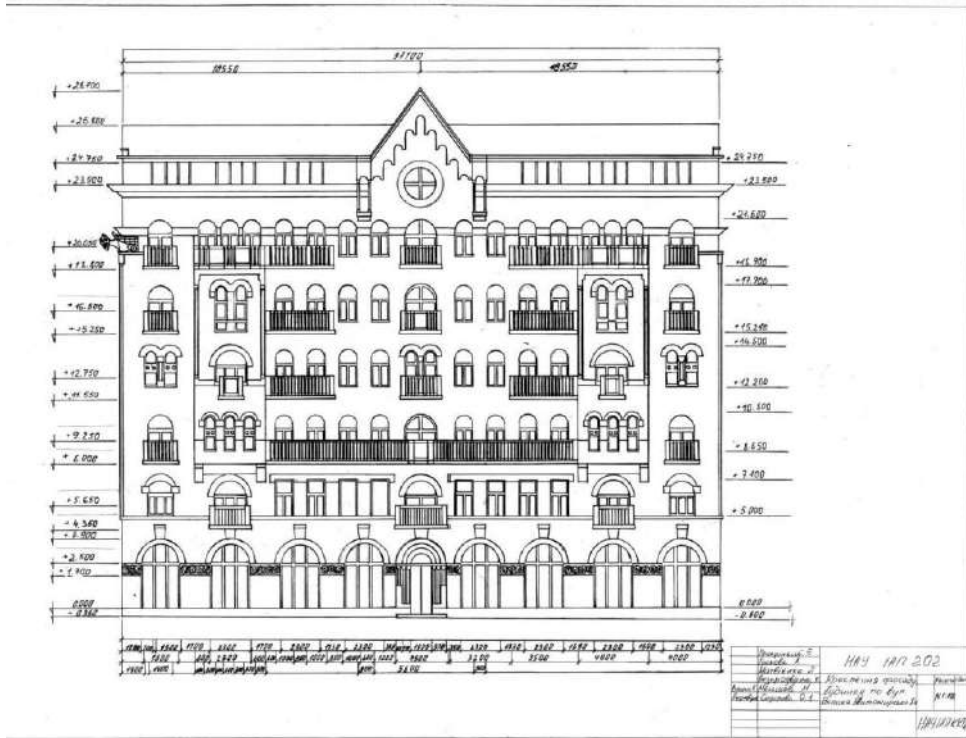
Заньковецької, 7

14

Велика Житомирська, 8а

15

Володимирська, 43

16

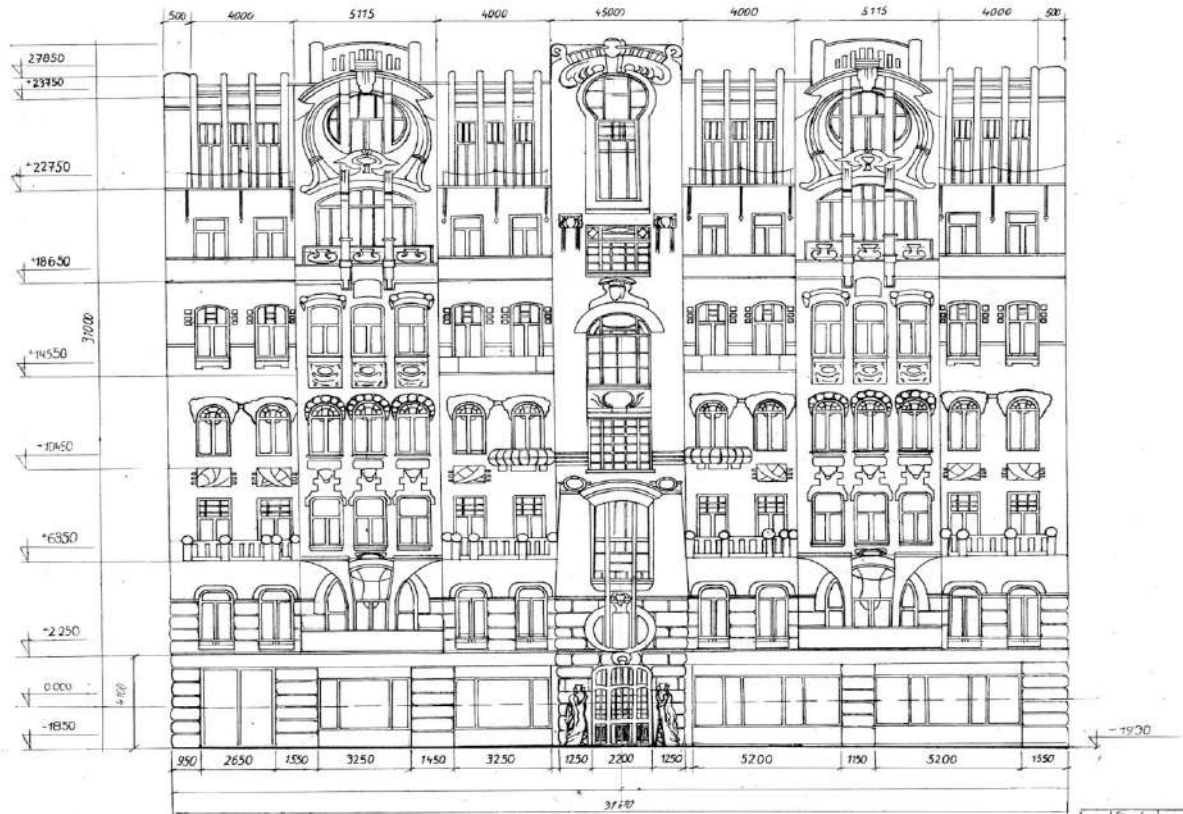
Шота Руставелі, 23

17

Ярославів вал, 14

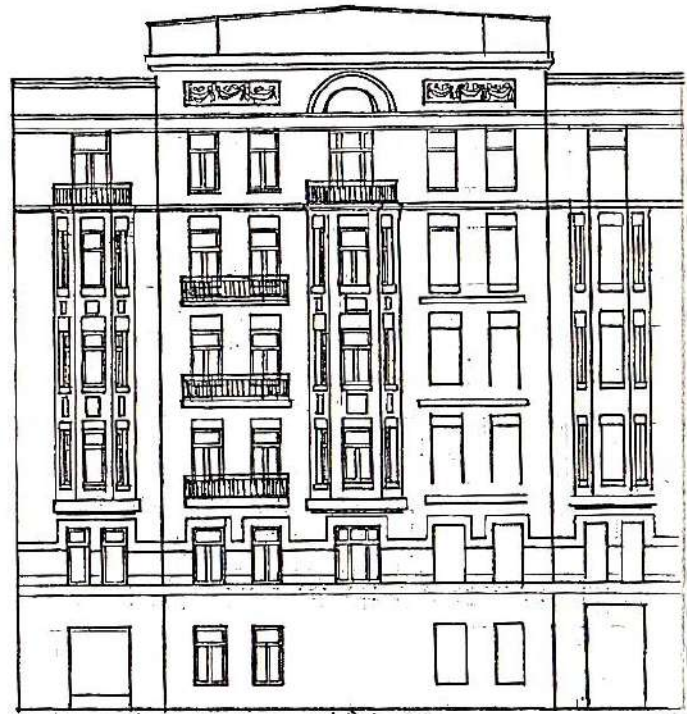
18

Саксаганського, 58

2
1

34

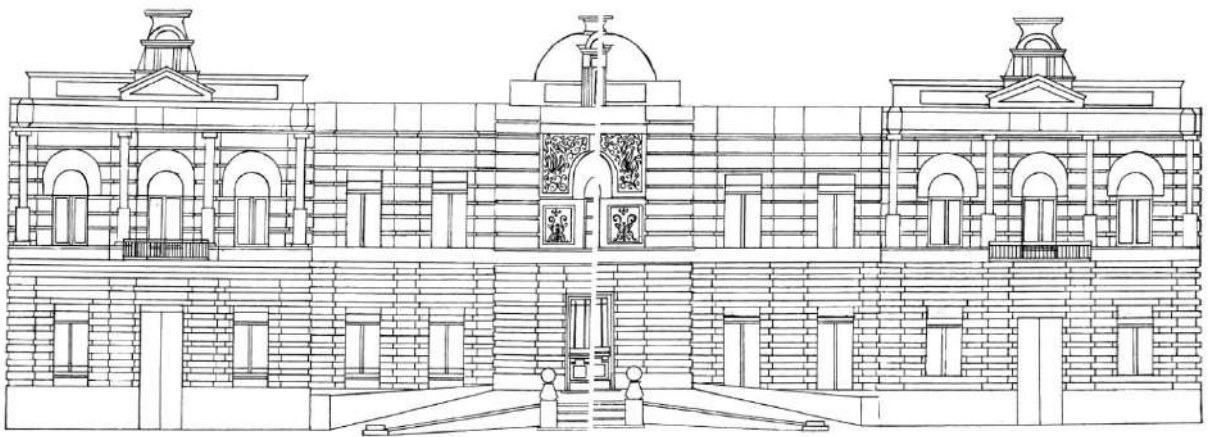
0

10

20

Банкова, 2

2
2

0

10

20

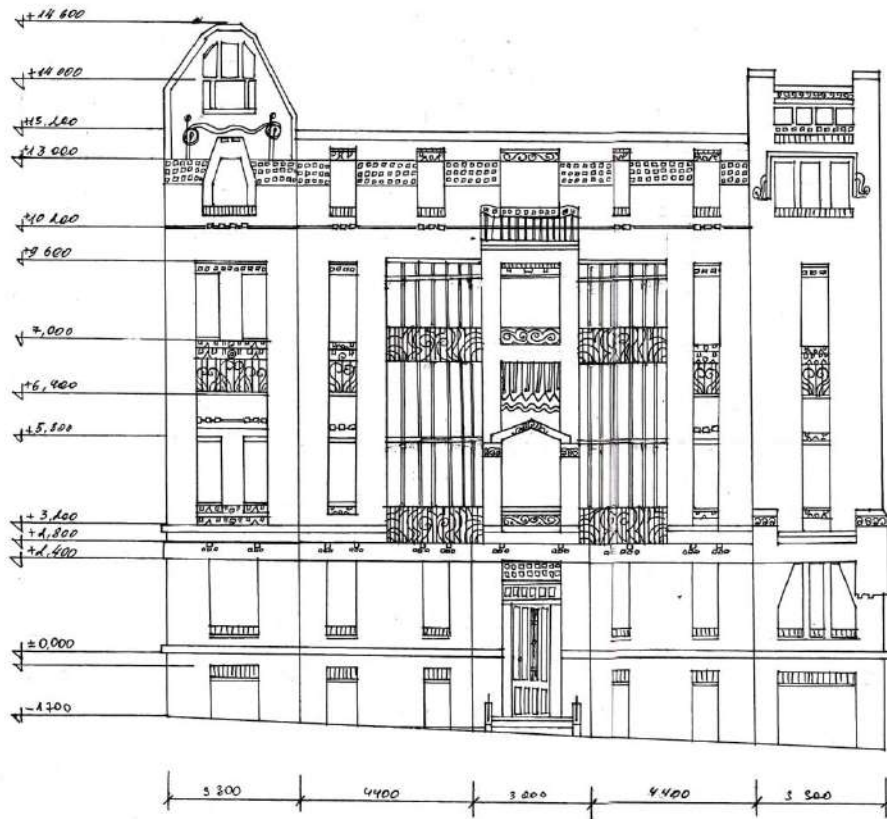
Лютеранська, 6

2
3

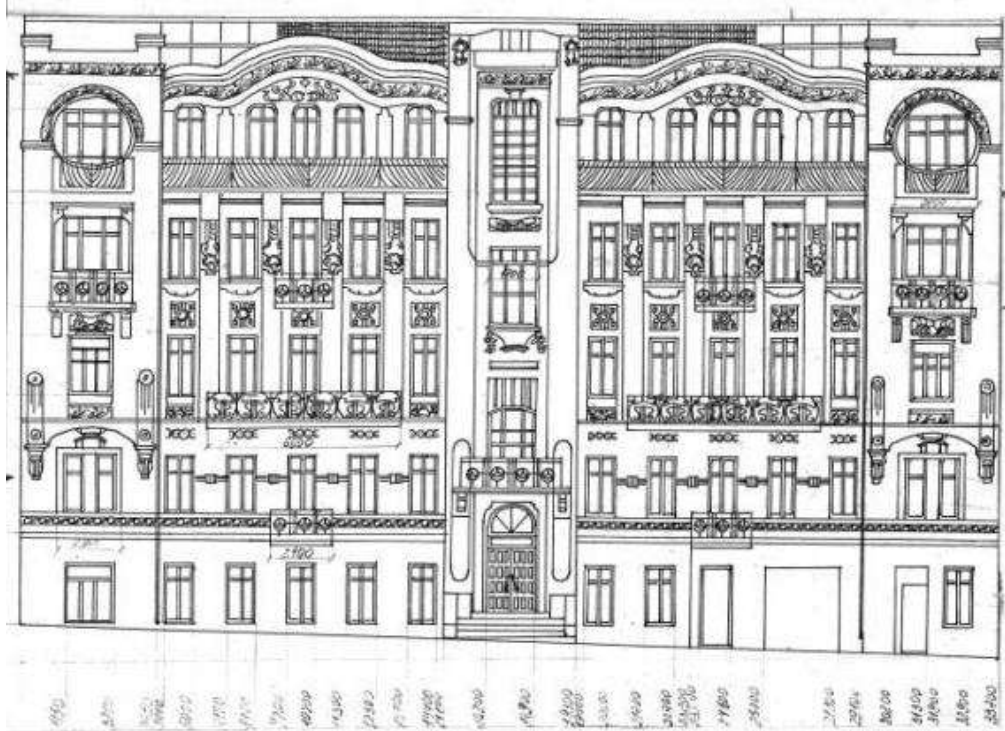
Саксаганського, 101а

2
4

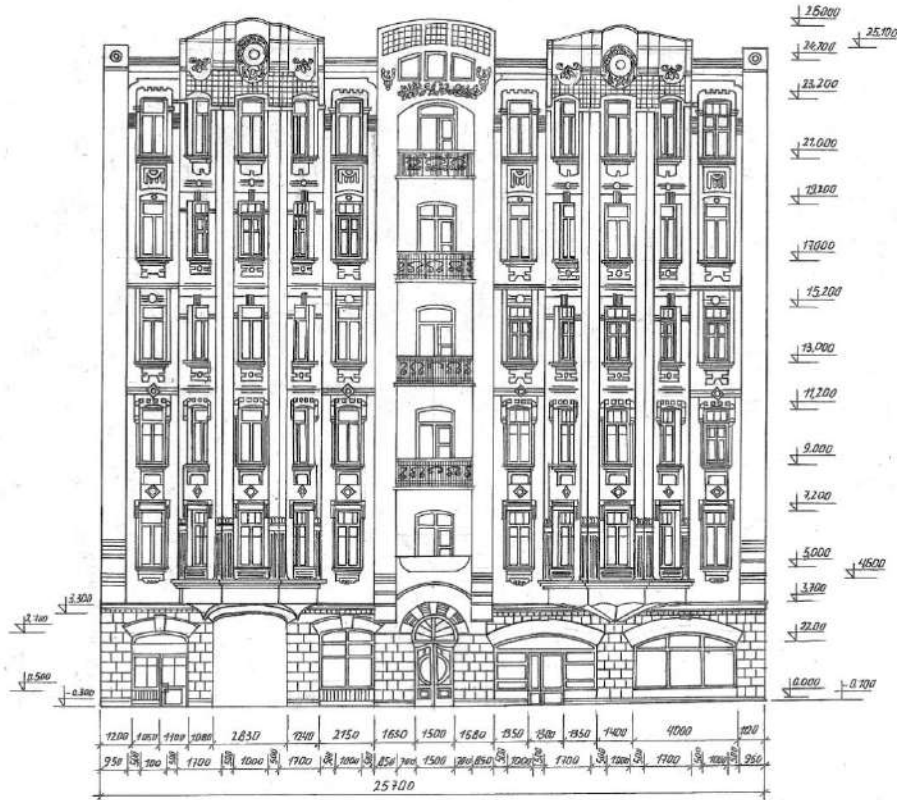
Володимирська, 81

25

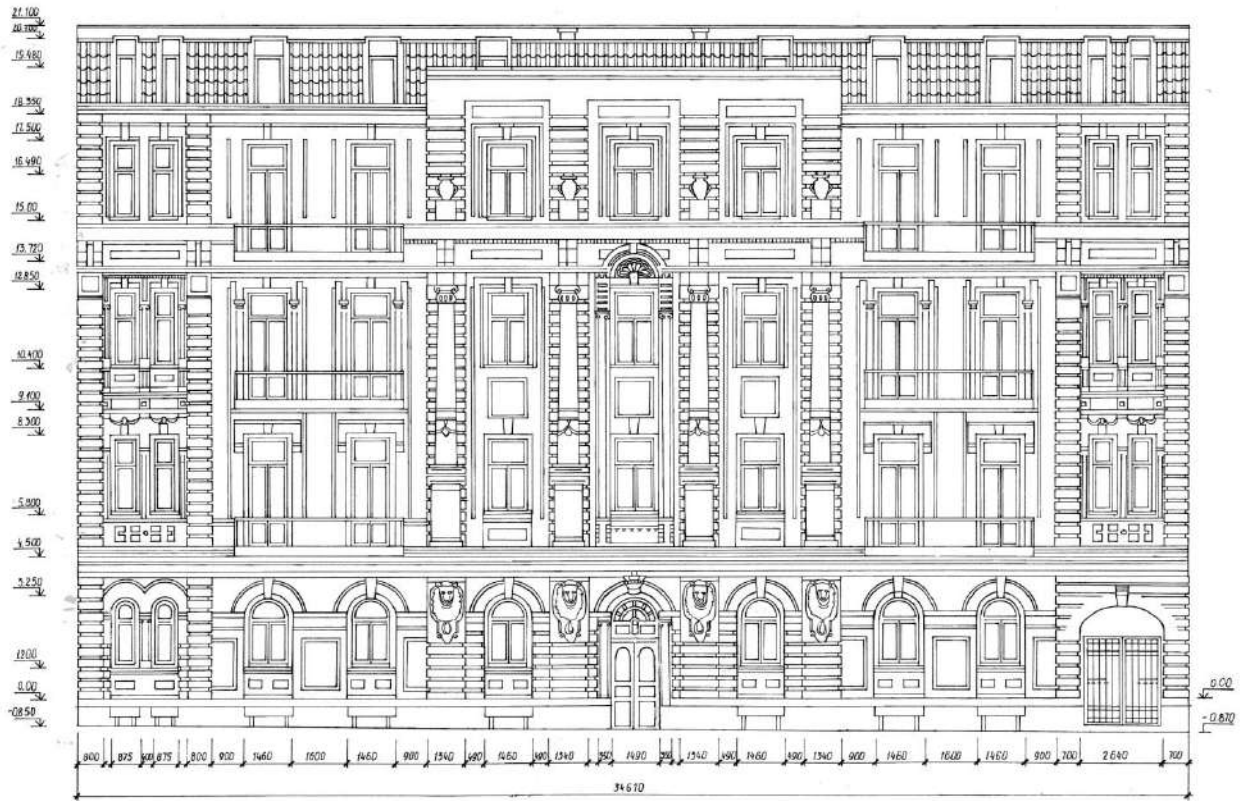
Спаська, 6а

26

Чикаленко, 33

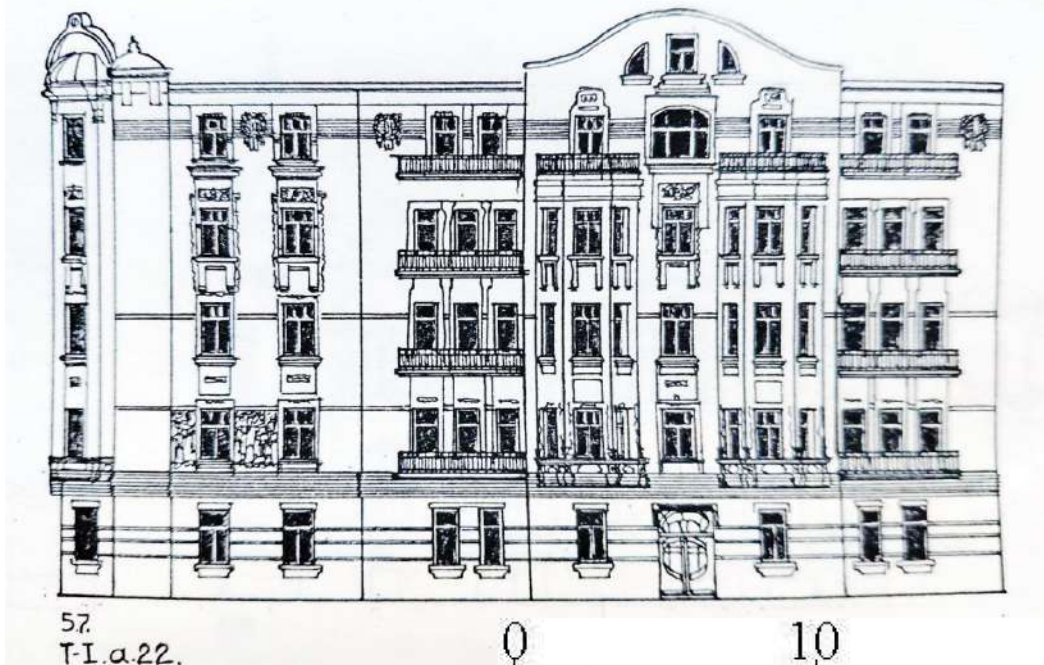
27

Кутовий тип композиції фасадів

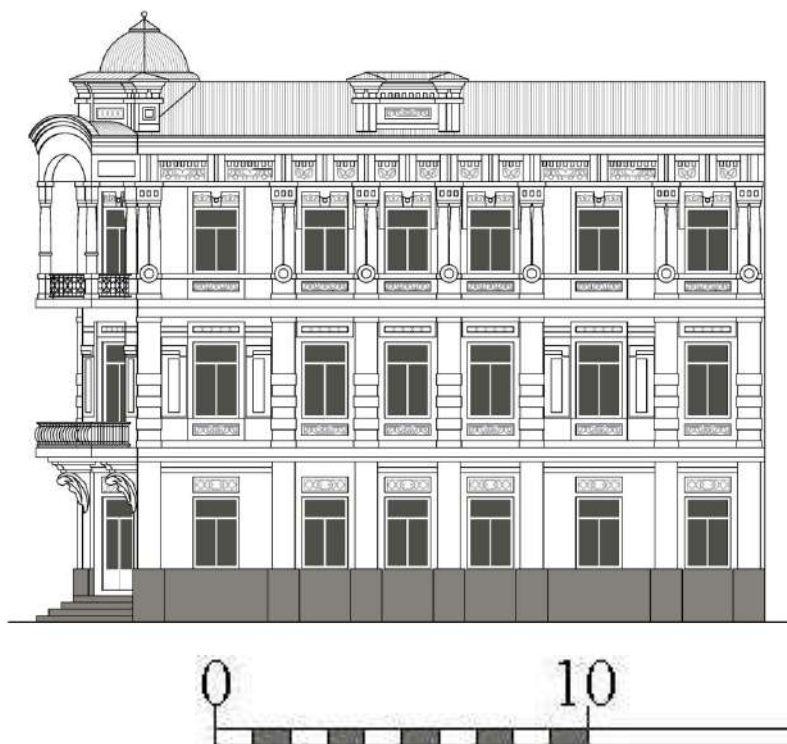
Інститутська, 13/4

1

Саксаганського, 106/11

2

Саксаганського,135/13

3

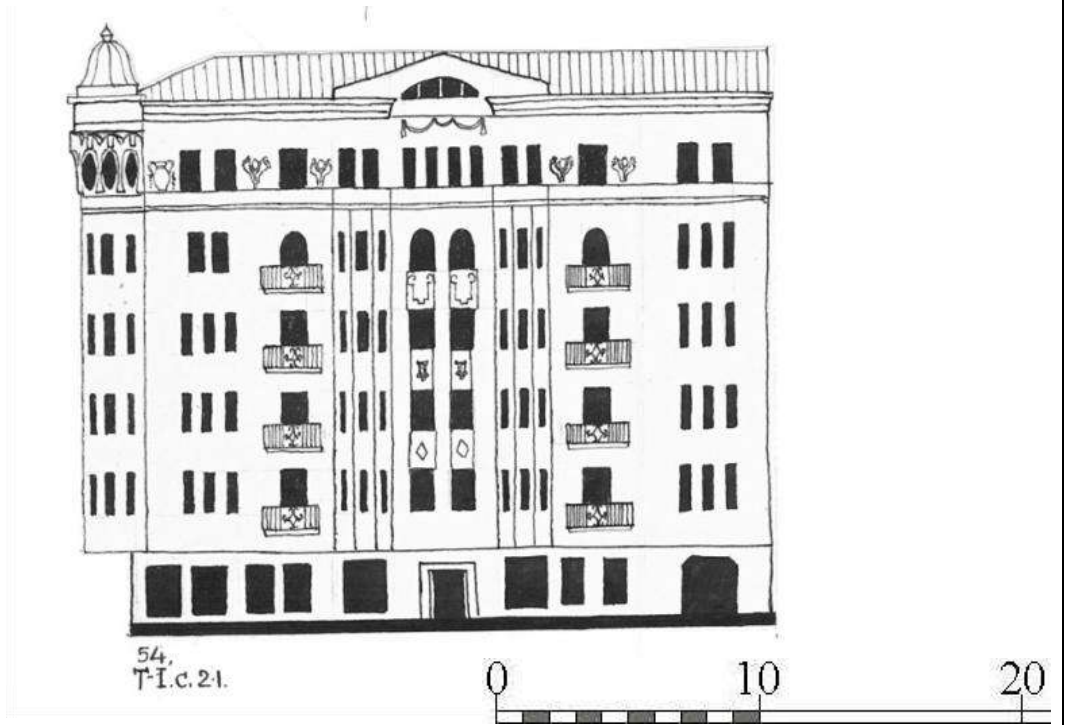
Рейтарська, 20/24

4

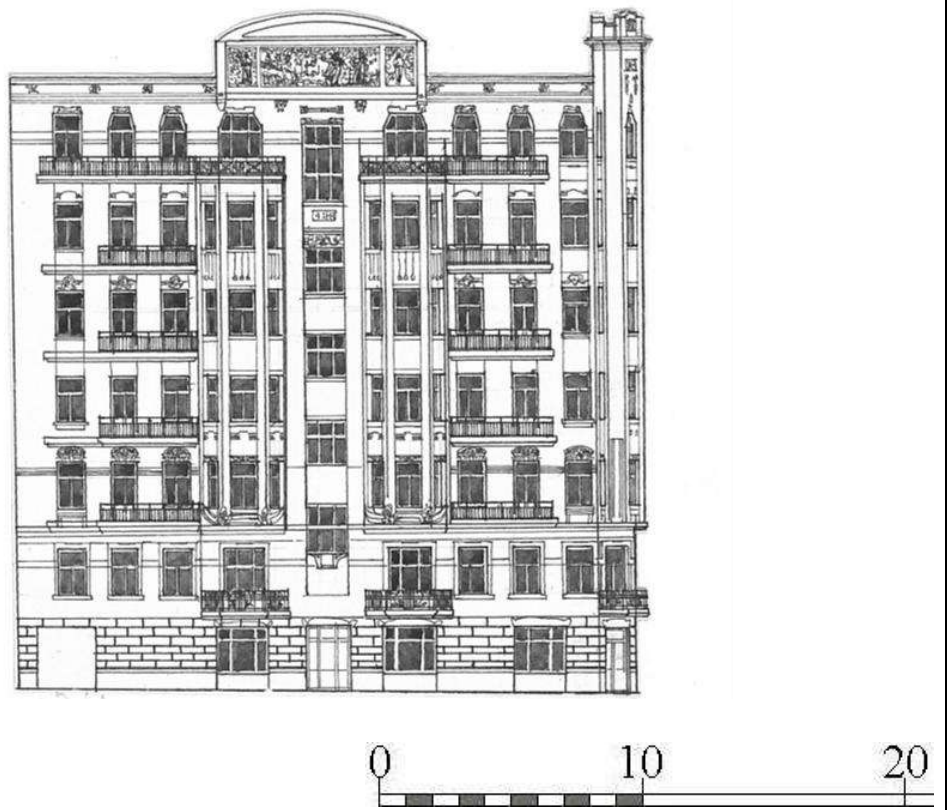
Саксаганського, 68/21

5

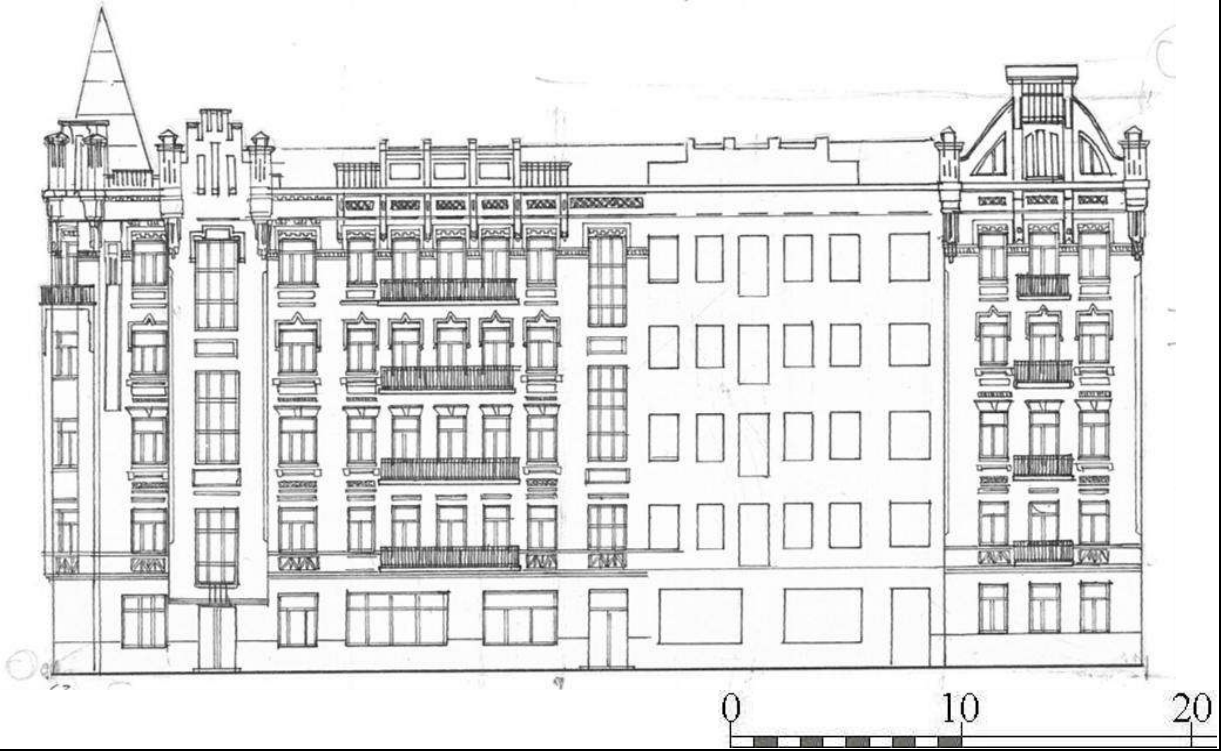
Саксаганського, 26/26

6

Саксаганського, 35

7

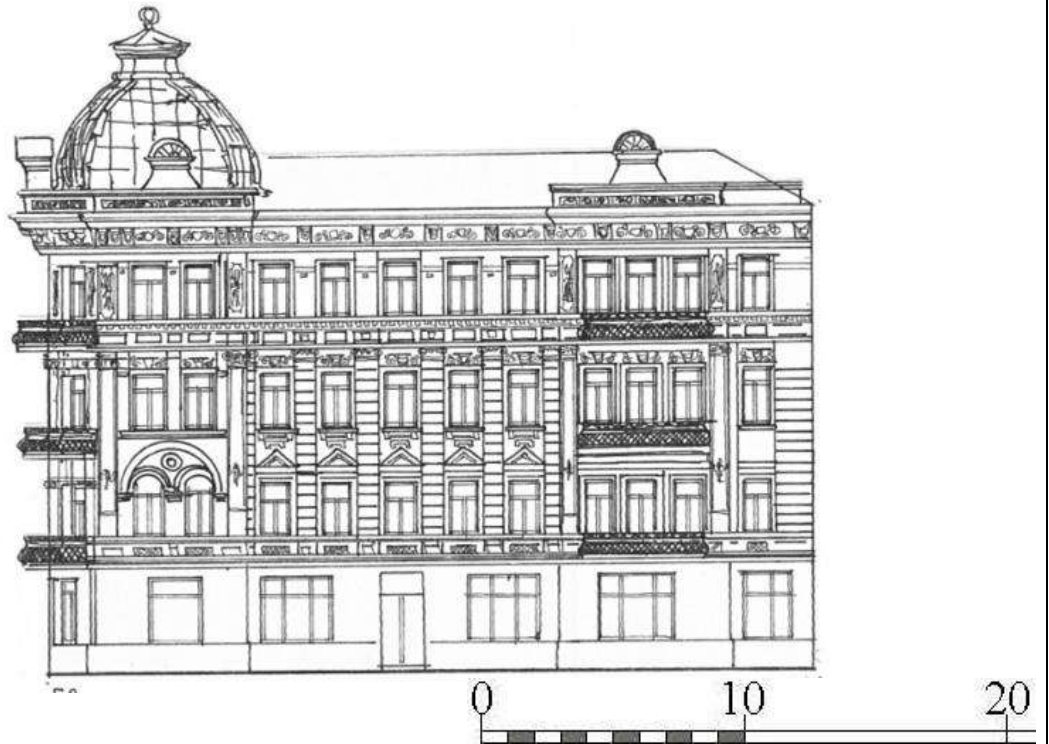
Січових стрільців, 40/1

8

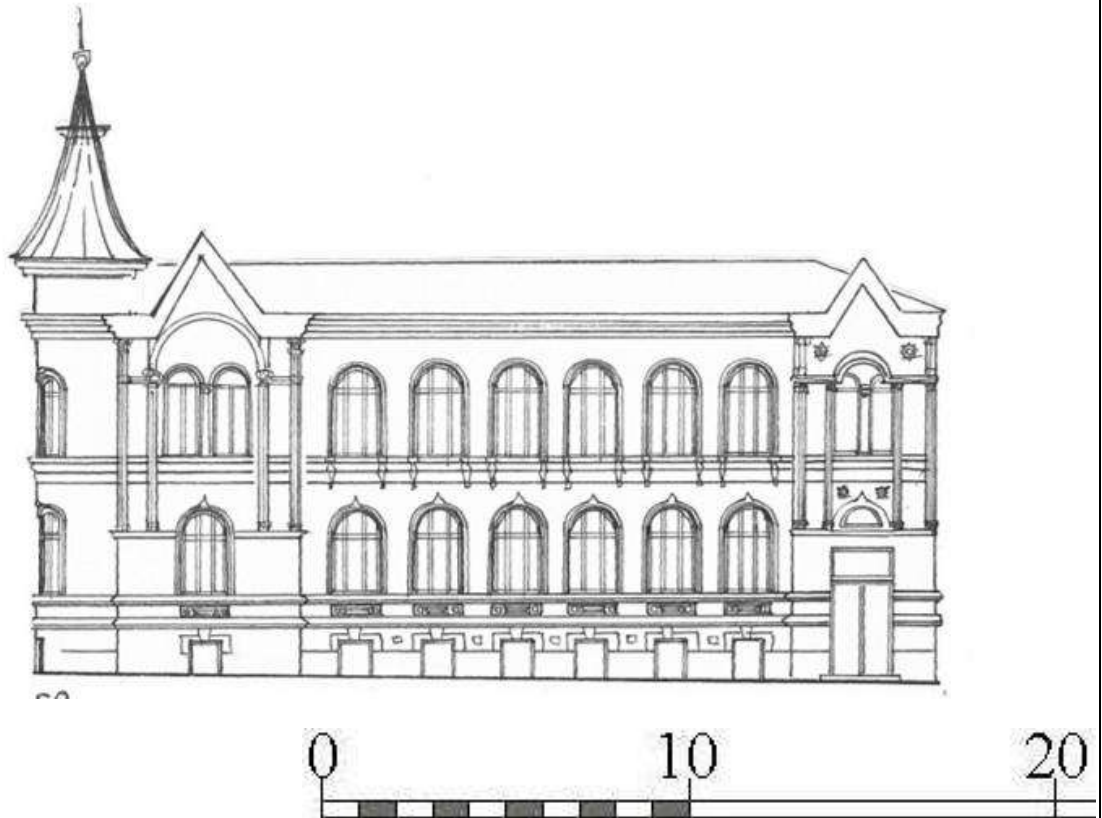
Івана Франка, 25/40 (фасад з вул. Б.Хмельницького, 40)

9

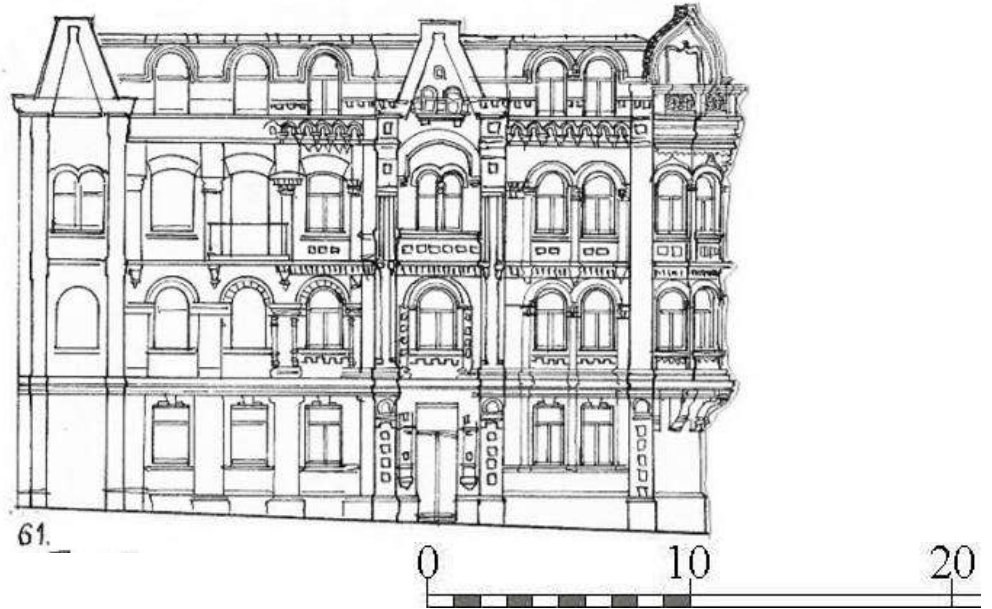
Липська, 18

10

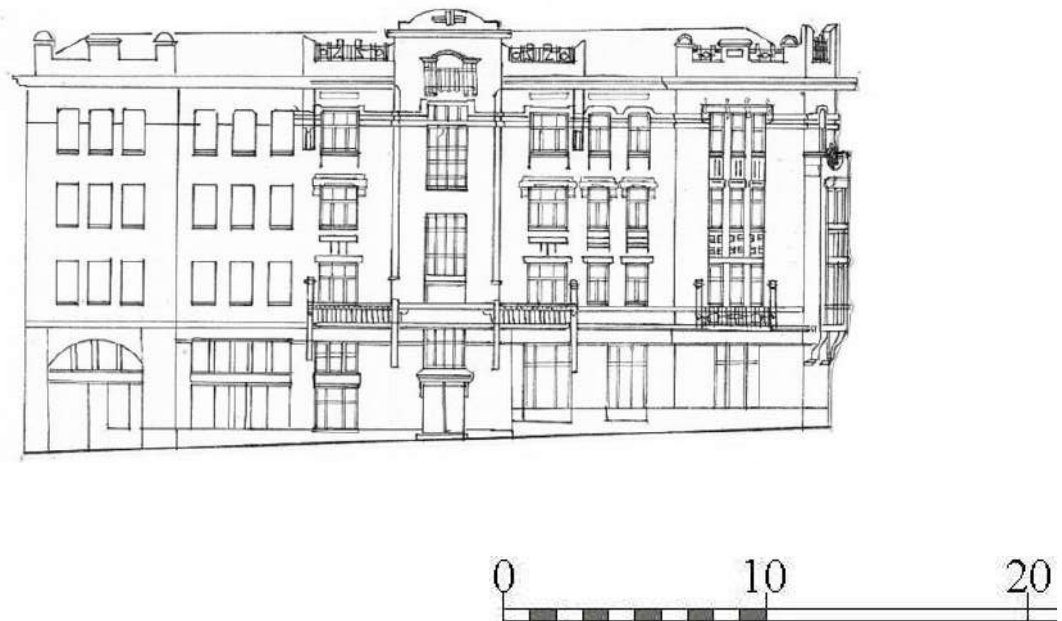
Мала Житомирська, 13/6 (фасад з боку Михайлівського провулка,6)

11

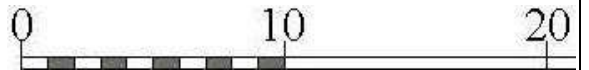
Саксаганського, 23/50 (фасад з вул. Велика Васильківська, 50)

12

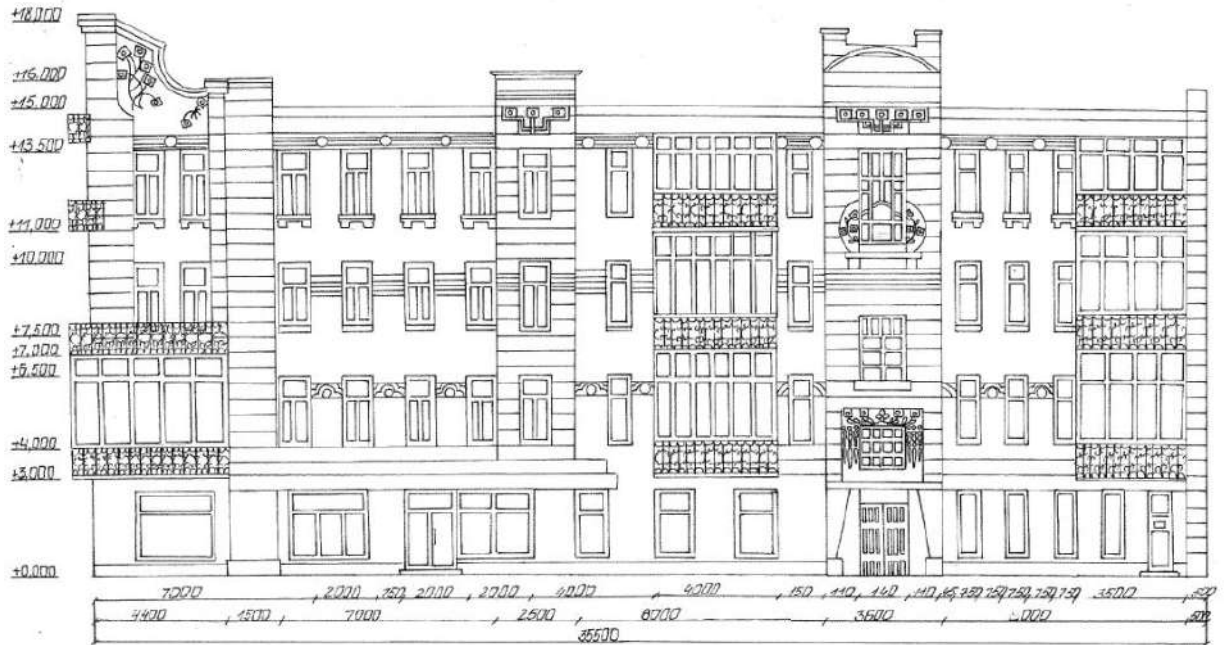
Велика Васильківська, 43/16

13

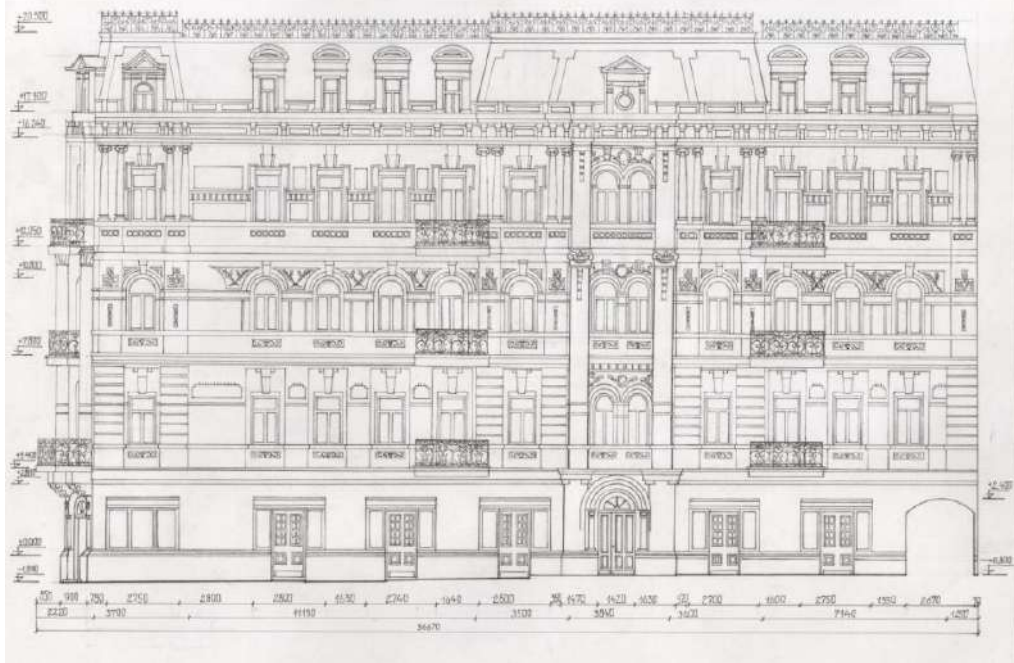
Володимирська, 92/39 (фасад з вул. Жиланської)

14

Хорива, 4

15

ДОДАТОК К
АЛЬБОМ ДЕТАЛЕЙ В СТИЛИ МОДЕРН, ПАРИЖ, 1889 р.

UPPLÉMENT

AU

TRAITÉ DE SERRURERIE

ET CONSTRUCTION EN FER

AVEC LE CONCOURS DE MM.

BARBEROT, architecte; LÉON GRIVEAUD, ingénieur; COULAROU, ingénieur; MAZEROLLE, professeur de dessin; LEPERCHE, ingénieur; GAYEAU, dessinateur; GUILLOT, PELLETIER et Ce, constructeurs; SCHWARTZ et MEURER, constructeurs; Commandant ESPITALLIER-WEHRLIN, ancien professeur de construction à l'École d'application de l'artillerie et du génie de Fontainebleau; GROU, dessinateur en serrurerie.

Cette publication contient des Grilles petites et grandes, Rampes de perrons et d'escaliers, Balcons, Barres d'appui, Barreaudages, Panneaux de portes, Grilles de clôture, Portes d'entrées et Portes-fenêtres, Serres, Kiosques, Voltères, Faisanerie, Jardins d'hiver, Vèrandahs, Marquises, Devantures, Grilles d'ascenseur; détails divers: Types de combles, Planchers, Piliers, Potences; Fermetures en fer: Passerelles, Fermes diverses, Cour-couverte, Pans de fer, Charpente d'usine et d'entrepôt, Constructions démontables et hygiéniques, Croisées en fer cintrées et rampantes; Charpentes mixtes: Avents, Appuis, etc.; Escaliers, etc.

L'ouvrage complet forme un atlas de 68 planches (32 x 42), la plupart en couleurs, accompagnées d'un volume de texte descriptif et explicatif orné d'un certain nombre de figures.

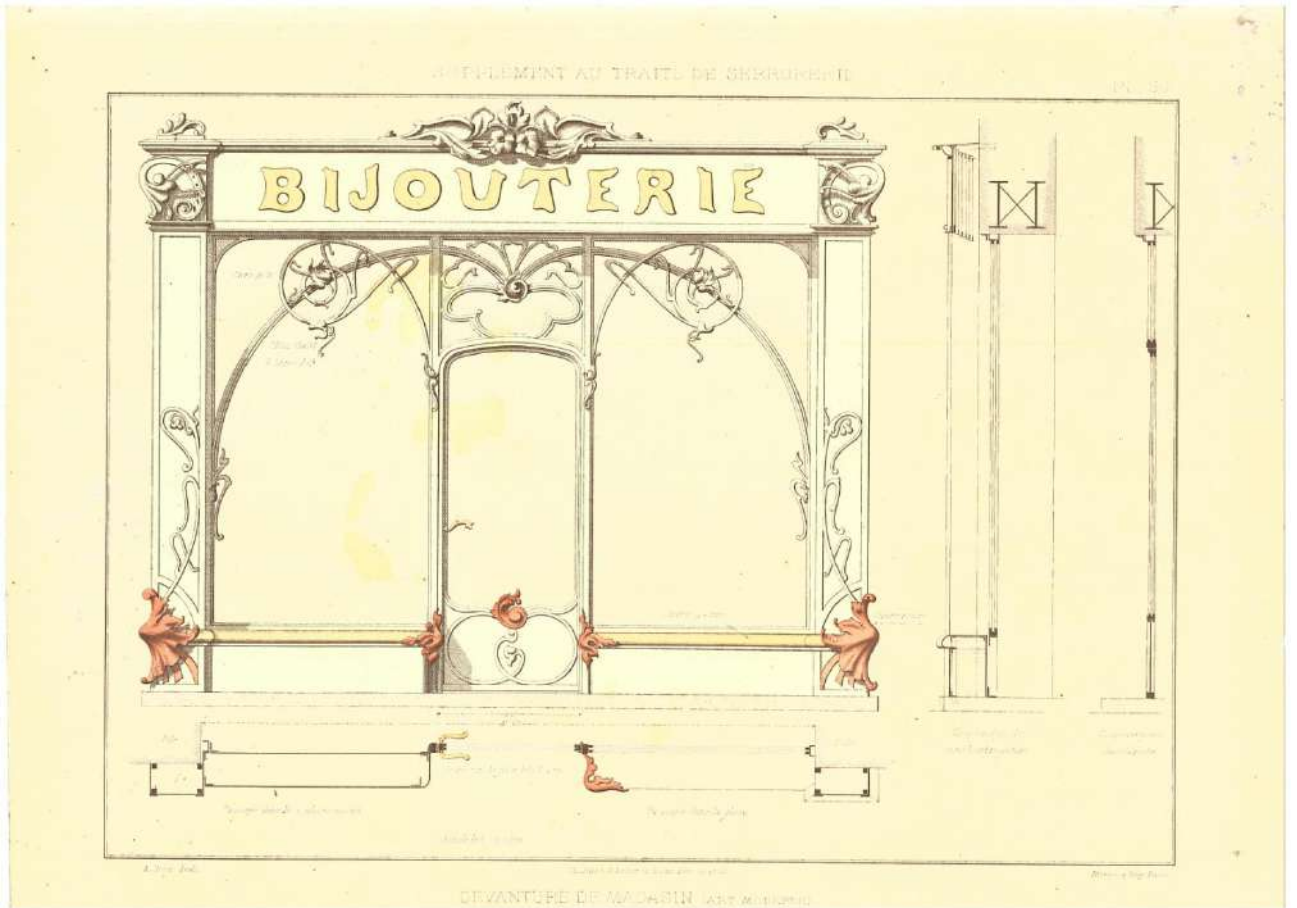

Exposition Universelle, 1889. — Médaille d'argent.
Exposition Universelle, 1900. — Médaille de bronze, Classe XIII.
GRAND PRIX en participation: Exposition collective
de la Bibliothèque technologique, classe VI: Enseignement technique.

CH. JULIOT, ÉDITEUR

AVENUE DE PARIS, DOURDAN (SEINE-ET-OISE)

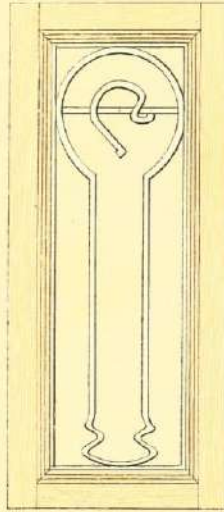
Précédemment PARIS, rue des Écoles, 22

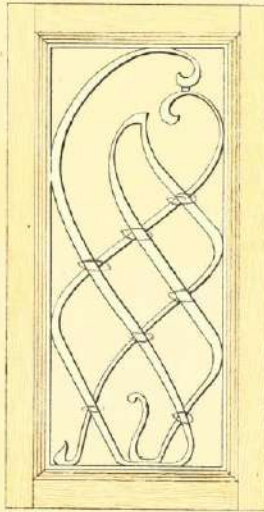
SUPPLÉMENT AU TRAITÉ DE SERRURERIE

Pl. 3.

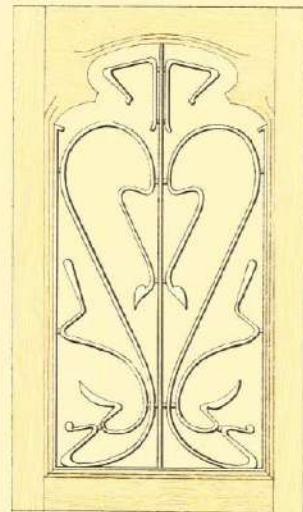
Panneau pour porte extérieure

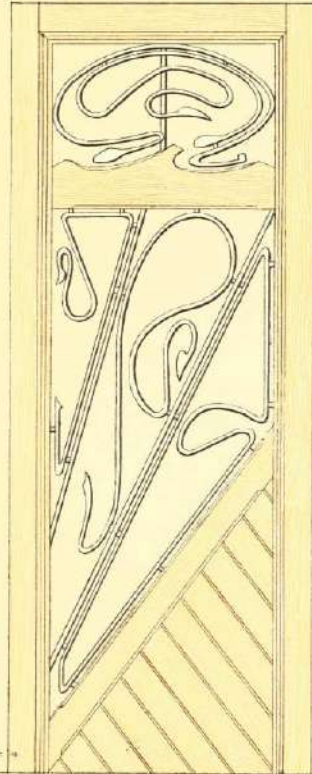
Panneau en fer plat

Panneau orné

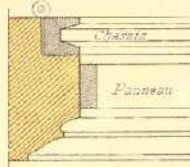
Panneau pour porte intérieure

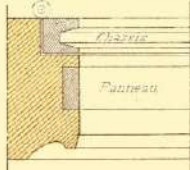
Panneau posé sans cadre à la hauteur

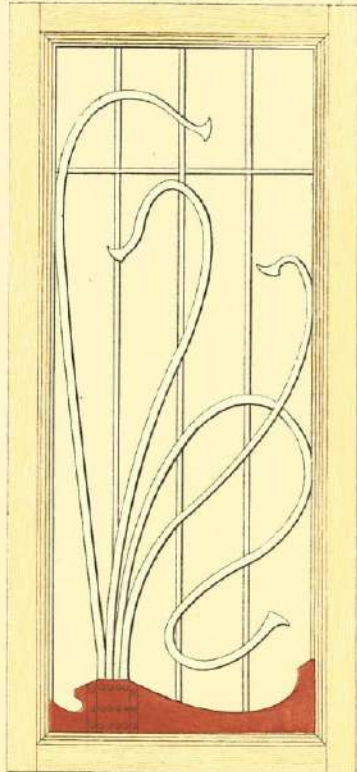
Cadre posé en tableau Châssis en fermail à l'intérieur à la hauteur

Cadre posé en rainure pendant le montage de la serrure à la hauteur

Grand panneau

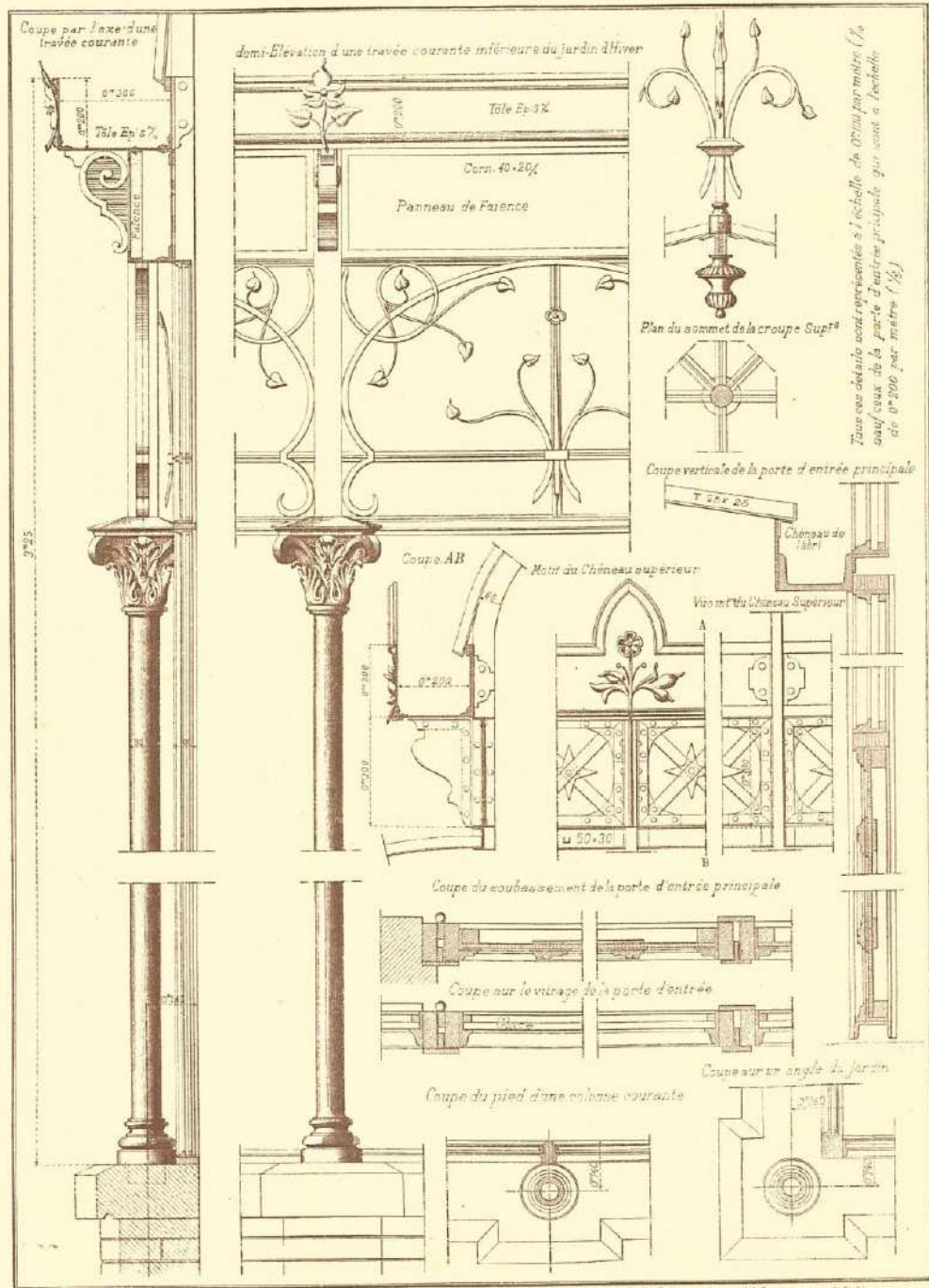
Echelle: 0^m 10 p. m.

Les Grands

Ch. Joffé Éditeur à Douvain (S. et O.)

Imp. Marquet

PANNEAUX DE PORTES. (ART NOUVEAU)

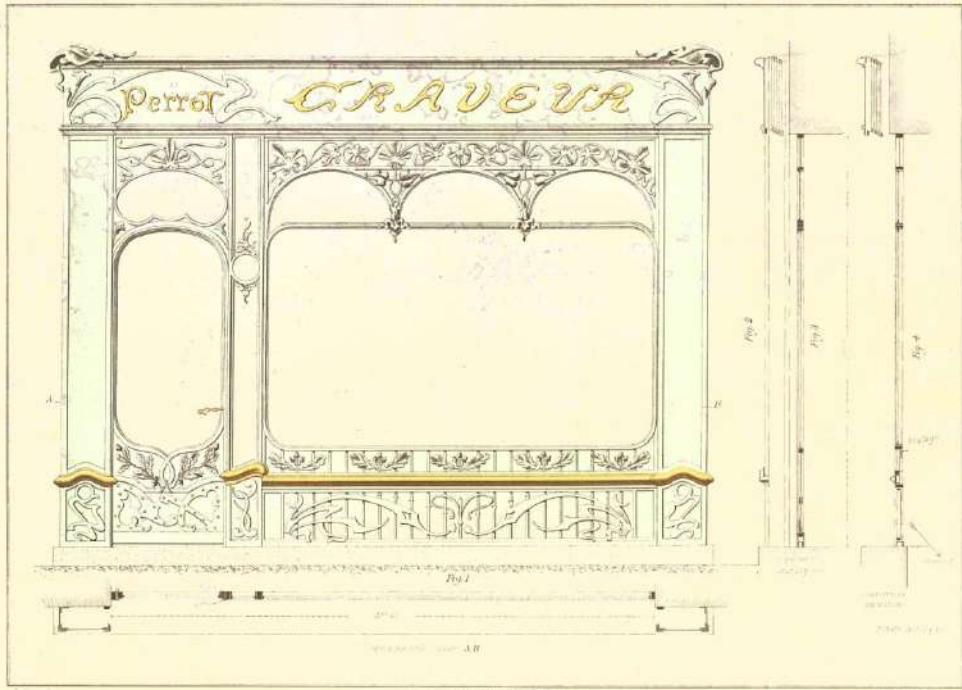
Gareau Dess. Sup.

Ch. Julot, Peintre à Lorient (51-9)

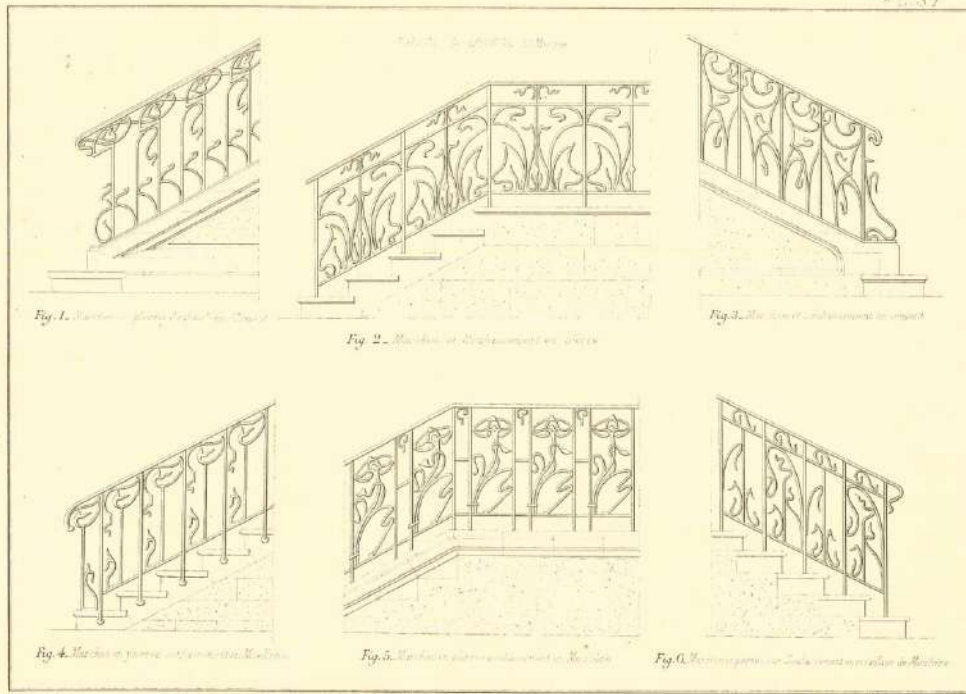
Quint-Pellérier, fils et Cie Constructeurs à Orléans

App. Bureau de l'Arch. Supr. Paris

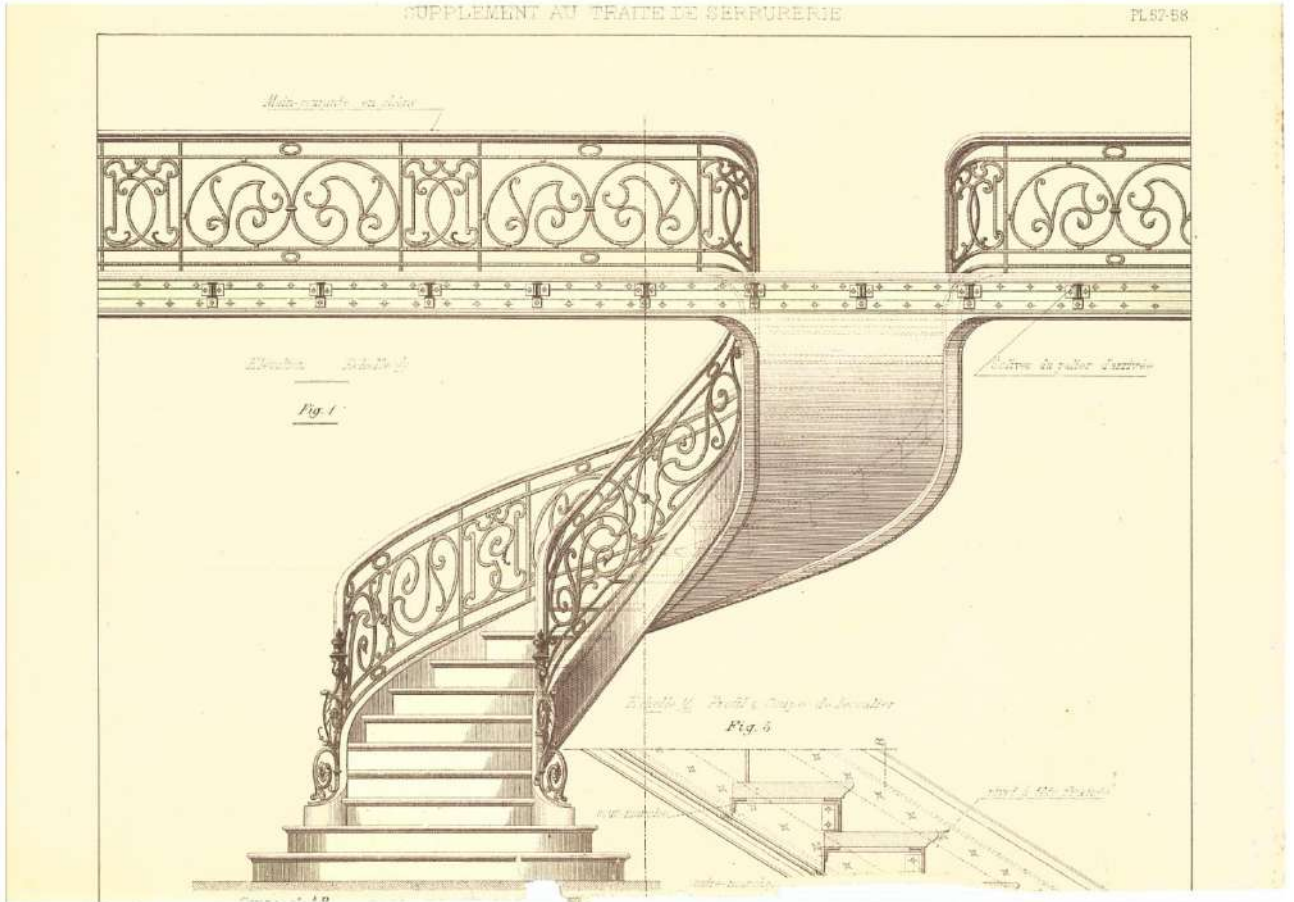
DÉTAILS DU JARDIN D'HIVER, ET DE LA SERRE. PL. 9. 10

DES MANÈGES DE MANÈGES AVEC ÉCLAIRAGE ET APPARITION DU DÉCORÉ (ART NOUVEAU)

RAMPE DE PERROT (ART NOUVEAU)

ДОДАТОК Л

ОБЛІКОВА КАРТКА

об'єкта (пам'ятки) культурної спадщини

Прибутковий будинок кінця XIX ст..

(найменування об'єкта (пам'ятки))

вид	тип	категорія обліку
		Пам'ятка архітектури місцевого значення

1. Датування об'єкта (пам'ятки):

Кінець XIX ст.

2. Адреса (місцезнаходження) об'єкта (пам'ятки):

Київ, вул. Велика Васильківська 34

3. Дати і №№ документів про взяття на державний облік, визначення категорії пам'ятки:

-

4. Охоронний №

охоронний номер не присвоєно

5. Функціональне використання:

сучасне	первісне	інші
Багатоквартирний будинок	Прибутковий будинок	Оренда приміщень під офіси і ресторани

6. Стислий опис об'єкта (пам'ятки):

Розташування	Київ, вул. Велика Васильківська 34
Характеристика об'єкта (пам'ятки)	Будинок прибутковий кінця XIX ст. в стилі неоренесанс. Композиція фасаду одноосьова симетрична. Центральна вісь завершується декоративною башточкою. Капітелі колон порталу вхідних дверей та центральне вікно на верхньому поверсі прикрашені обличчями Херувимів. Пластичний декор даного прибуткового будинку добре зберігся.. Пілястри та колони, що фланкують вікна підкреслюють метричну композицію фасаду. Балкони типові сітчасті криволінійного профілю.
Наявність творів мистецтва	-

7. Перелік складових:

-

8. Ступінь схоронності: задовільний

Задовільна.

9. Наявність науково-проектної документації на пам'ятку (об'єкт):

науково-проектна документація не розроблялася

10. Графічні матеріали й фотофіксація:

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Ситуаційний план розташування	1	2018 р.	
Фото сучасного стану	4	2018 р.	Сідорова М.-Ю.
Фасад креслення	1		
Архітектурні деталі	3		
Видовий аналіз	1		

Облікову картку склав:

Посада	Спеціальність, кваліфікаційний рівень	Прізвище, ініціали	Підпис	Дата складання
Студентка	Кафедра дизайну інтер'єру	Сідорова М.-Ю.А.		19.06.2018
Керівник	Старший викладач КДІ	Сідорова О.І.		

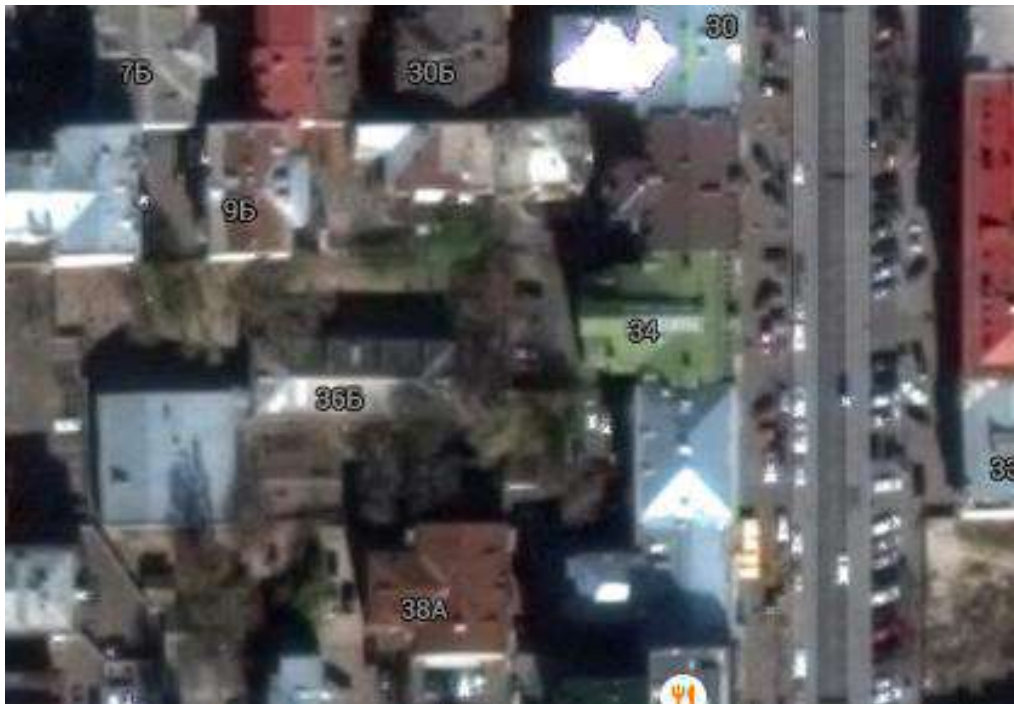
Додатки до облікової картки.

Вигляд будинку у 1993 році.

Вигляд будинку в 2018 р.

На карті.

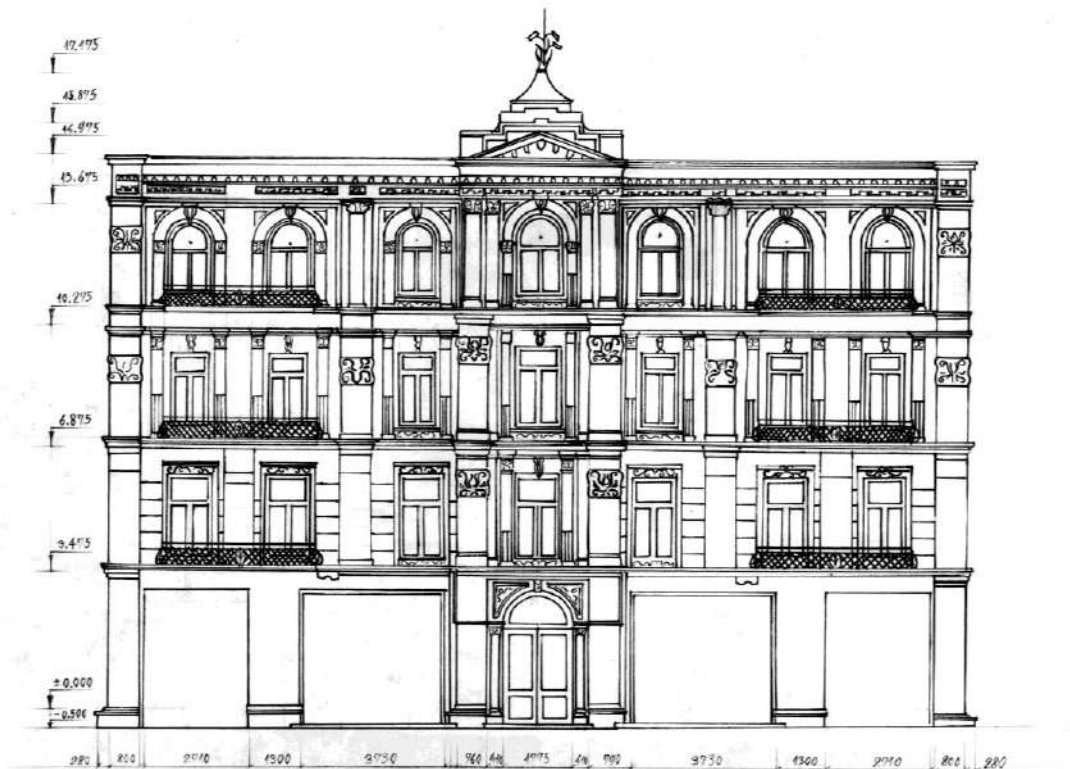
Портал

Оригінальні антропоморфні капітелі колон порталу

Балкони третього та четвертого поверху

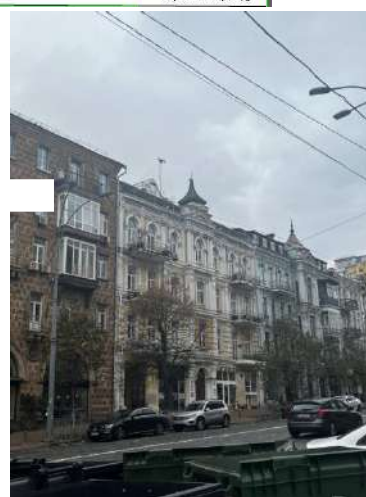

1.

2.

3.

1. Фото фасаду з видової точки 1.

2. Фото фасаду з видової точки 2.

Фото фасаду з видової точки 3.

ДОДАТОК М

АНАЛІЗ ВИДОВОГО РОЗКРИТТЯ

Аналіз видового розкриття фасадів будівель
Володимирська 45

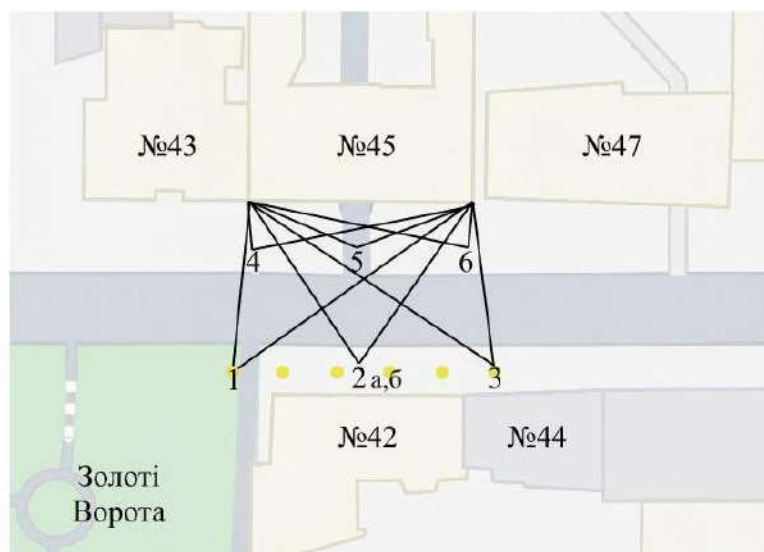
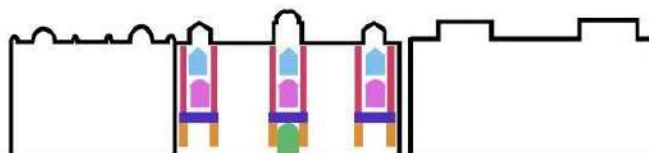
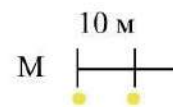

Фото з видової точки №1

Фото з видової точки №2а

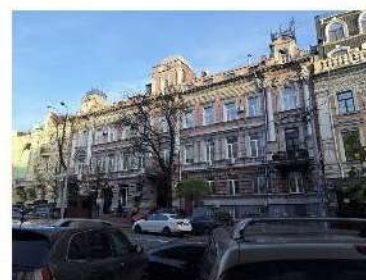

Фото з видової точки №3

Фото з видової точки №4

Фото з видової точки №5

Фото з видової точки №6

Умовні позначення:

Фото з видової точки №26

Деталі: титани, які підтримують балкон другого поверху; вікно другого поверху з декоративними елементами та вікно третього поверху з людськими статуями

Аналіз видового розкриття фасадів будівель
Володимирська 92

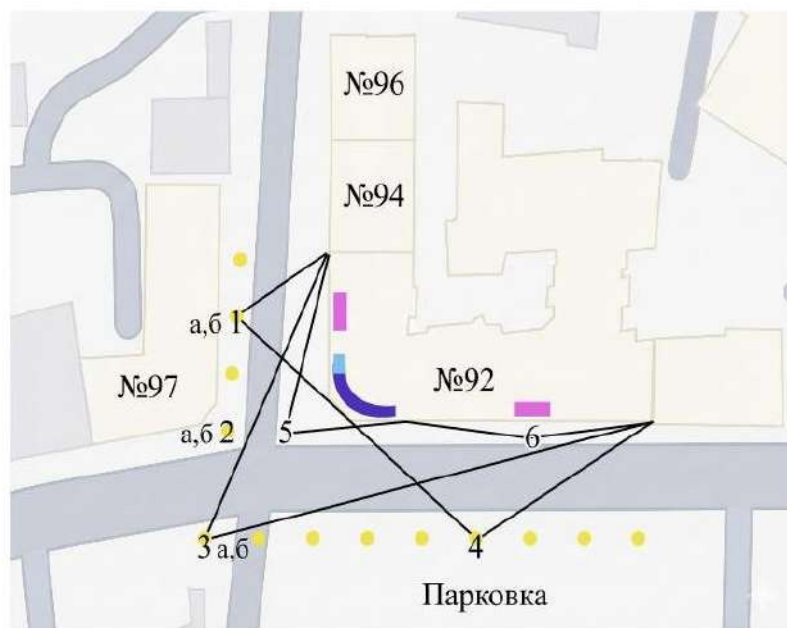
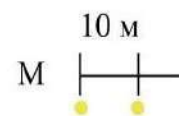

Фото з видової точки №1а

Фото з видової точки №2а

Фото з видової точки №3а

Фото з видової точки №4

Фото з видової точки №5

Фото з видової точки №6

Фото з видової точки №36
Балкон з залізною ґраткою

Умовні позначення:

-Балкон з залізною ґраткою

-Ліпнина у вигляді квітів

-вікно з декоративними
елементами

-ділянка
найкращого
сприйняття фасаду

Фото з видової точки №26
Ліпнина у вигляді квітів

Фото з видової точки №16
Декоративне оздоблення
вікон

АНАЛІЗ ВИДОВОГО РОЗКРИТТЯ ФАСАДУ

вул. Назарівська, 17

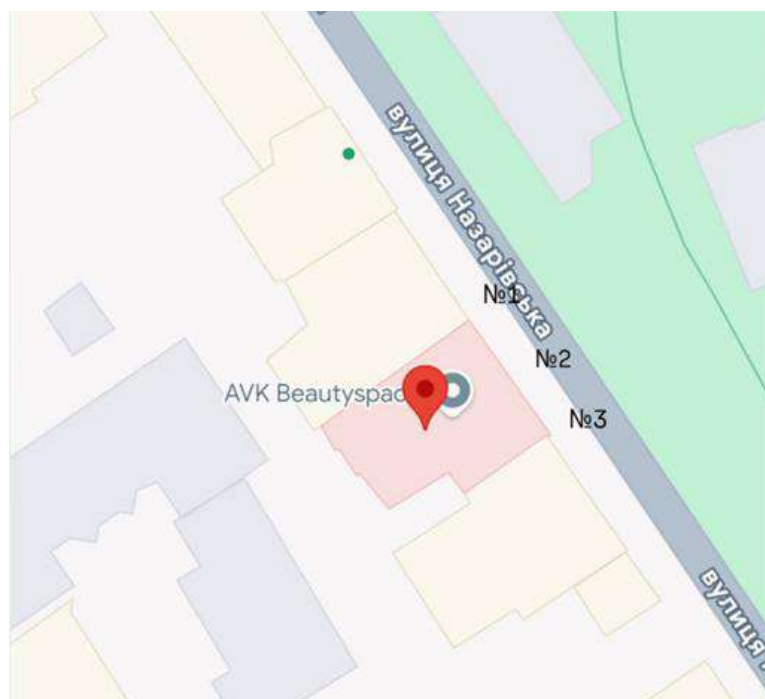

Фото 1. Фасад з видової точки №1

Фото 2. Деталь, капітелі колон порталу.

АНАЛІЗ ВИДОВОГО РОЗКРИТТЯ ФАСАДУ
вул. Назарівська, 19

1-3 – точки фотофіксації фасаду

Фото 1. Фасад, фронтальне фото.

Фото 2. Фасад з видової точки №2

Фото 3. Фасад з видової точки №1

Фото 4. Фасад з видової точки №3

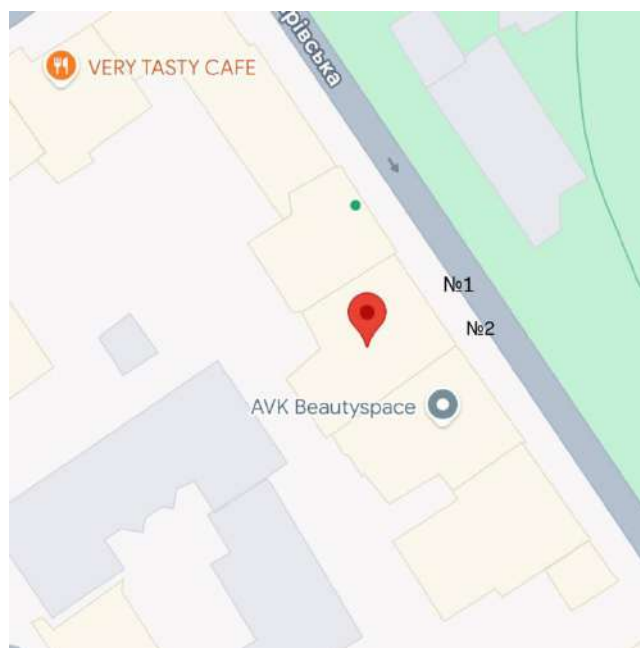
Фото 5. Автентичний балкон

Фото 6. Скульптурні елементи (втрачено)

АНАЛІЗ ВИДОВОГО РОЗКРИТТЯ ФАСАДУ

вул.Назарівська, 21

1-2 – точки фотофіксації фасаду

Фото 1. Фото з видової точки №1

Фото 2. Фото з видової точки №2

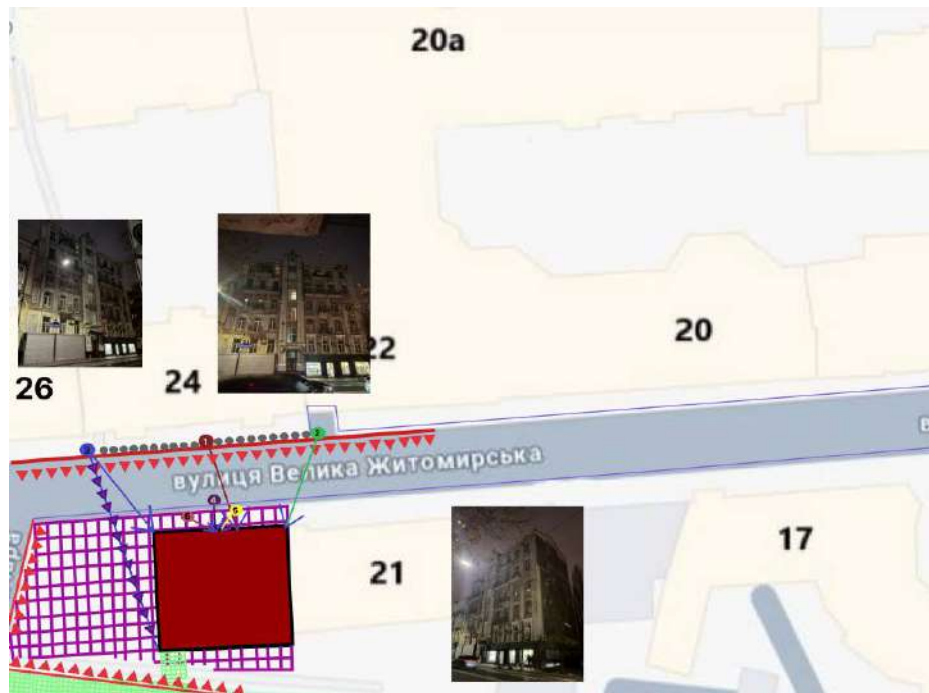

Фото 3. Двері

Фото 4. Маскарон

Аналіз видового розкриття фасадів

Масштаб 1:1000

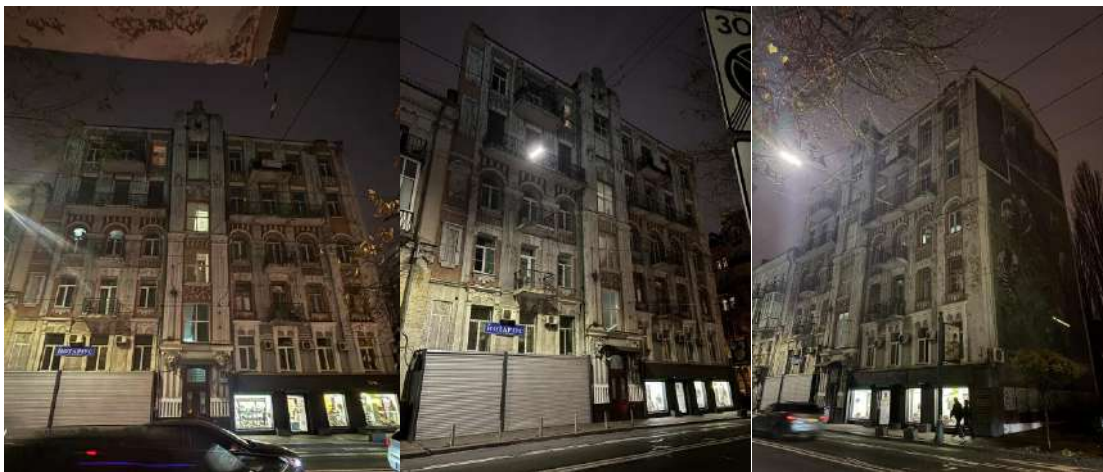

Фото 1 (фронтальне): Фото фасаду з видової точки №1

Фронтальне розкриття, що охоплює головний вхід та центральну вісь фасаду.

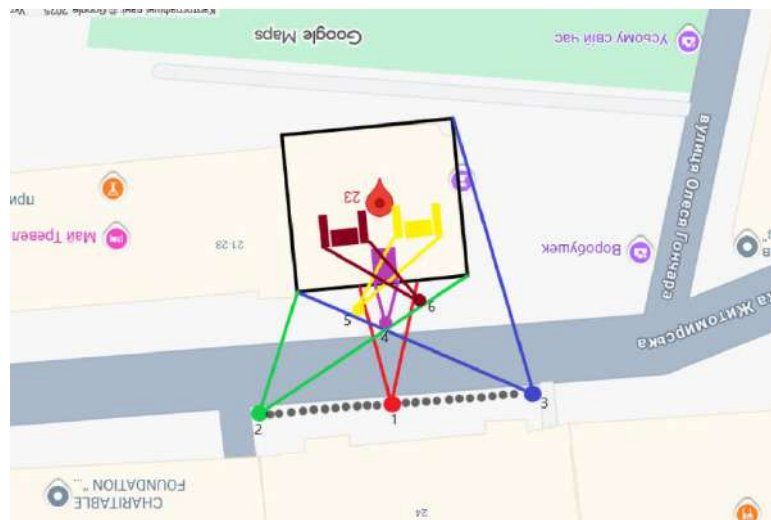
Фото 2 (кутове, лівий бік): Фото фасаду з видової точки №2.

Кутове розкриття, що охоплює ліву частину фасаду та його пластику.

Фото 3 (кутове, правий бік): Фото фасаду з видової точки №3.

Кутове розкриття, що демонструє об'єм будівлі та бічний торець з муралом.

Велика Житомирська, 23

Велика Житомирська, 23

Фото 4 (вхід): Фото фасаду з видової точки №4

Скульптурне оздоблення (маскарони) головного входу. Знято з близької видової точки №4.

Фото 5 (балкон та ліпнина 1): Фото фасаду з видової точки №5

Фрагмент балкону (грати) та та ліпний декор віконного обрамлення (бантова гірлянда). Знято з близької видової точки №5.

Фото 6 (балкон та лепнина 2): Фото фасаду з видової точки №6.

Фрагмент балкону (грати) та ліпний декор віконного обрамлення (бантова гірлянда). Знято з близької видової точки №6.

Масштаб 1:1000

Велика Житомирська, 10

Фото 1 (фронтальне): Фото фасаду з видової точки №1

Фронтальне розкриття, що охоплює центральний еркер та головну вісь фасаду.

Фото 2 (кутове, лівий бік): Фото фасаду з видової точки №2

Кутове розкриття, що охоплює ліву частину фасаду та його об'єм

Фото 3 (кутове, правий бік): Фото фасаду з видової точки №3.

Кутове розкриття, що охоплює праву частину фасаду, вхідні групи та пластику.

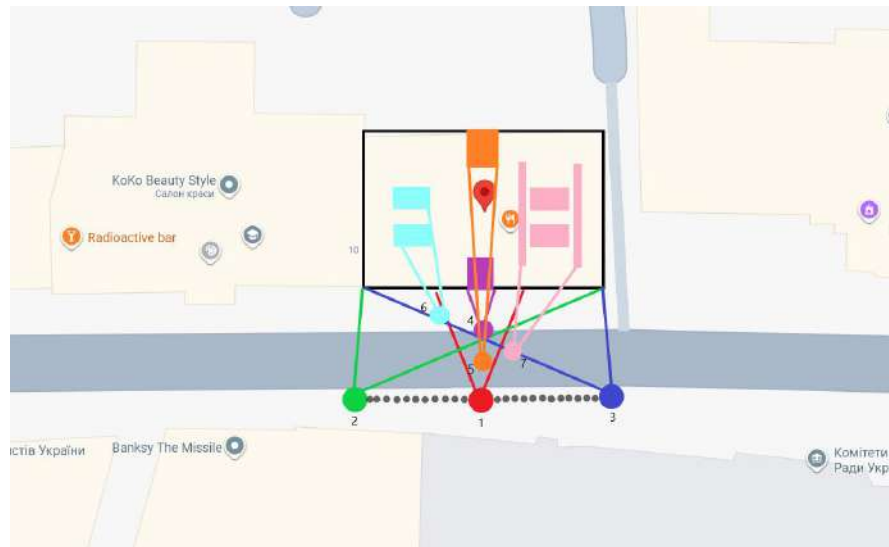

Фото 4 (вхід): Фото фасаду з видової точки №4

Обрамлення вхідних воріт (арки) з декоративним ліпним оздобленням.

Фото 5 (центральный еркер): Фото фасаду з видової точки №5

Центральний еркер та декоративне завершення аттика (найвиразніший елемент).

Фото 6 (маскарон та балкон 1): Фото фасаду з видової точки №6
Фрагмент балкону та скульптурне оздоблення (чоловічий/жіночий
маскарон). Але акцент падає більше на балкони.

Фото 7 (маскарон та балкон 2): Фото фасаду з видової точки №7.
Скульптурна вставка (жіночий маскарон) та балконні ґрати.

Аналіз видового розкриття фасадів

Велика Васильківська, 34

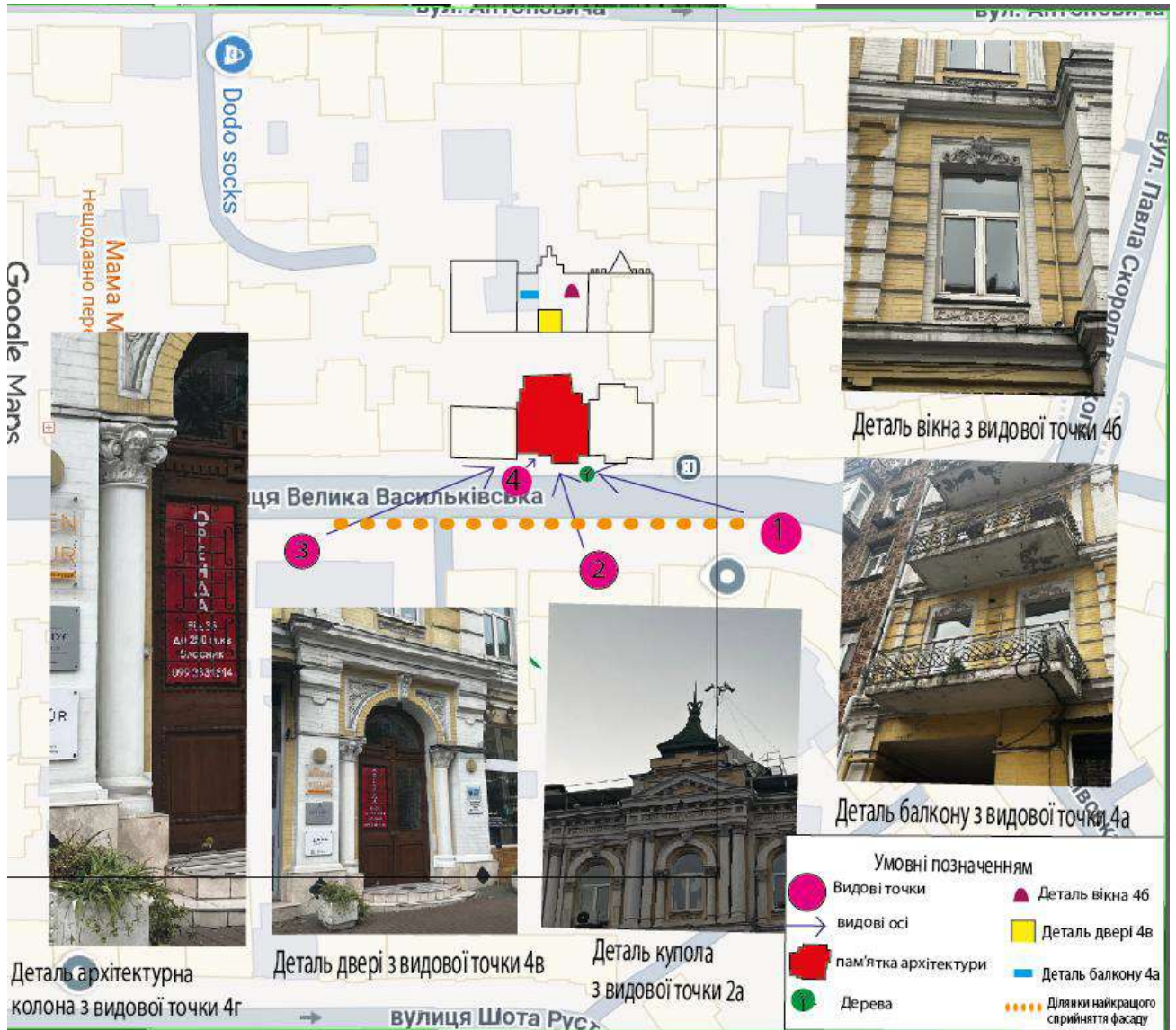

Фото з видової точки 1.

Фото з видової точки 2.

Фото з видової точки 3.

Аналіз видового розкриття фасадів

Велика Васильківська, 28

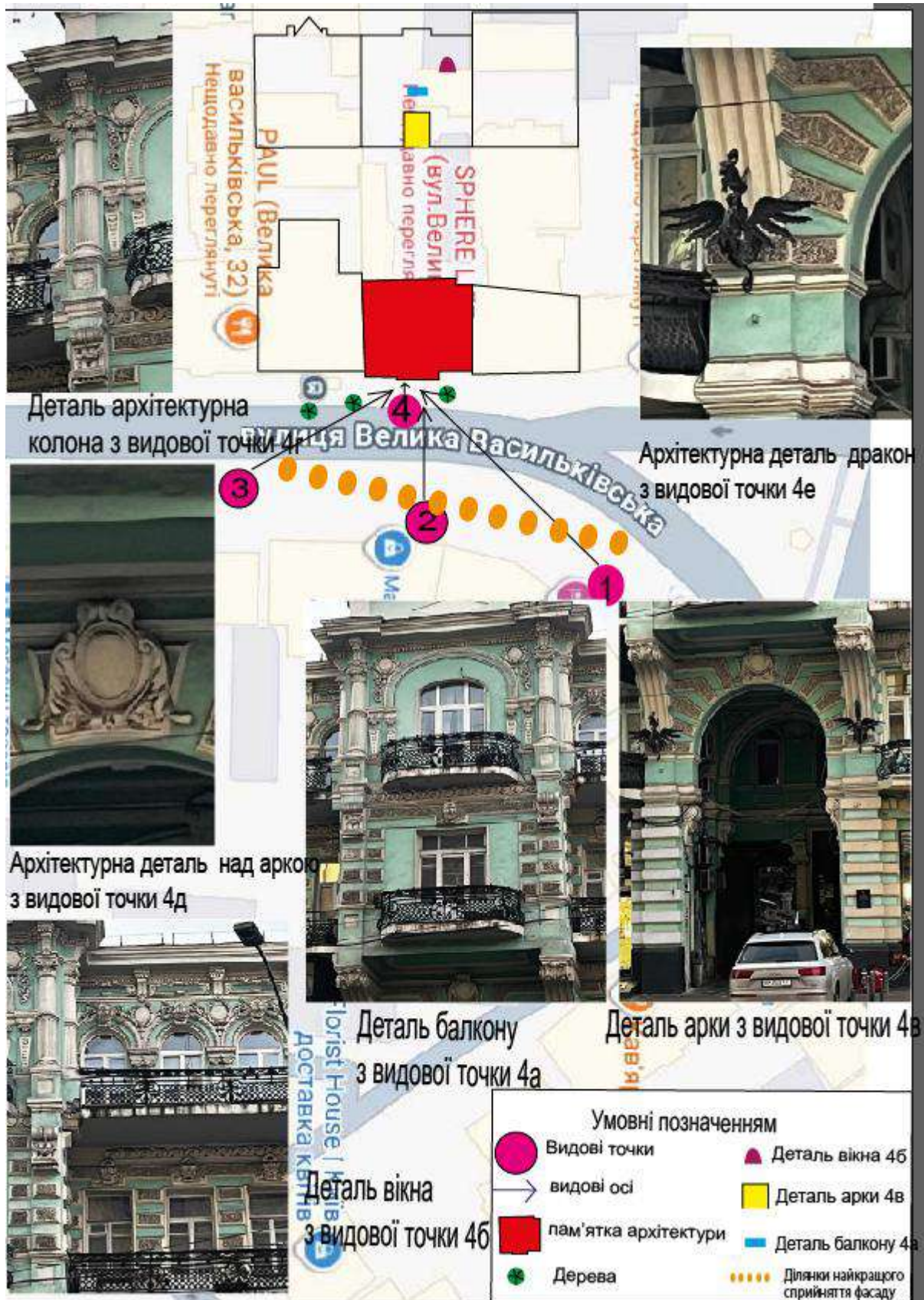

Фото фасаду з видової точки 1

Фото фасаду з видової точки 2

Фото фасаду з видової точки 3

Аналіз видового розкриття фасадів

Олеся Гончара 2/25

1 Фото з видової точки №1

2 Фото з видової точки №2

3 Фото з видової точки №3

4 Балкон з видової точки №4

5 Фото з видової точки №5

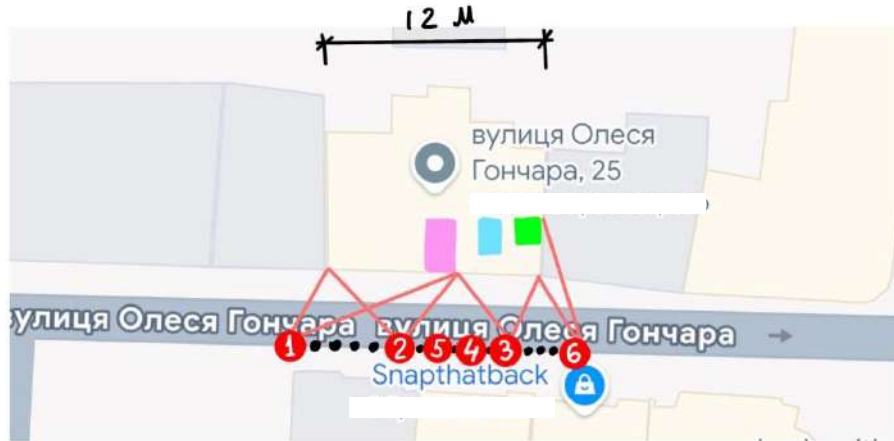
6 Фото з видової точки №6

7 Вікна з видової точки №7

- Деталь балкон
- Деталь двері
- Деталь вікна
- Ділянка найкращого сприйняття фасаду
- Видові точки
- Кут зору

Аналіз видового розкриття фасадів Олеся Гончара, 25

1 Фото з видової точки №1

2 Фото з видової точки №2

3 Фото з видової точки №3

4 Фото з видової точки №4

5 Двері з видової точки №5

6 Вікно з видової точки №6

- Деталь балкон
- Деталь вікно
- Деталь двері
- Ділянка найкращого сприйняття фасаду
- Видові точки
- Кут зору

Аналіз видового розкриття фасадів Грушевського, 16

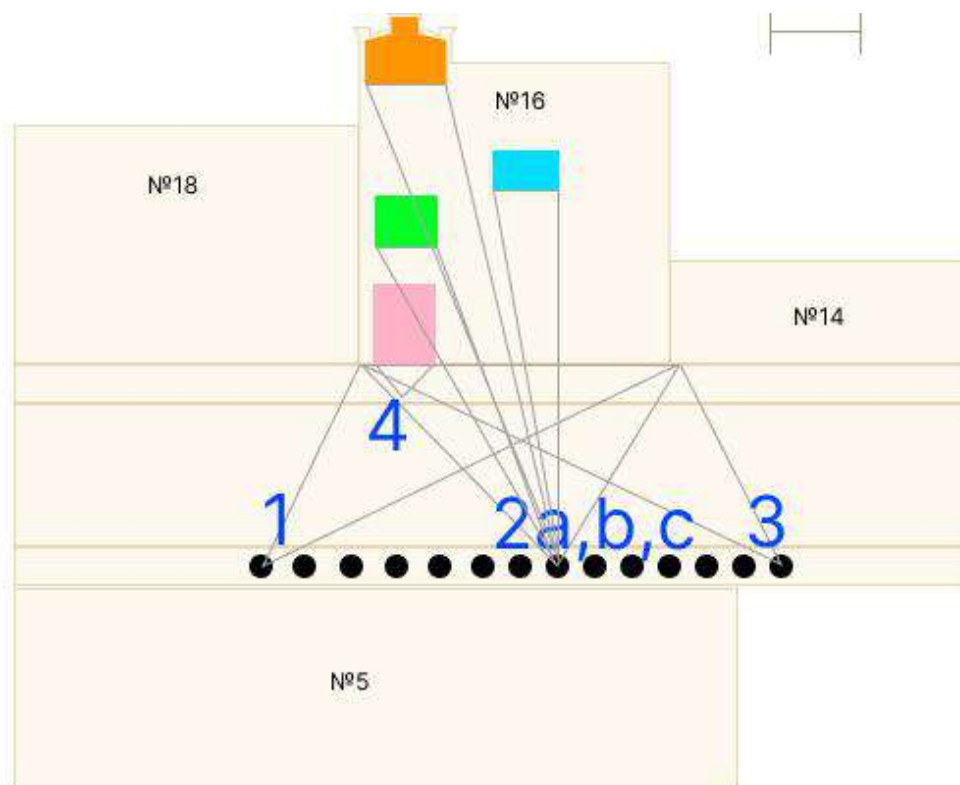

Фото з видової точки
№1

Фото з видової точки
№2

Фото з видової точки
№3

Фото з видової точки
№2b

Фото з видової точки
№4

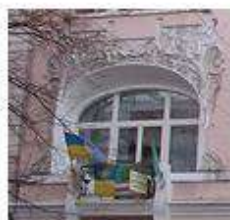

Фото з видової точки
№2a

Фото з видової точки
№2c

- Деталь двері
- Деталь балкон
- Деталь вікна із скульптурою
- Деталь скульптура в атику
- Ділянка найкращого сприйняття фасаду

Аналіз видового розкриття фасадів Рейтарська, 20/24

Фото з видової точки №1

Основний фасад з лівого боку

Фото з видової точки №2а

Основний фасад з фронту

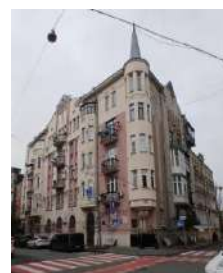

Фото з видової точки №3

Два фасади з кута

Фото з видової точки №4

Боковий фасад з фронту

Фото з
видової точки
№5

Боковий
фасад з
правого боку

Фото з видової точки №6

Рельєф між вікнами у
вигляді обличчя

Фото з видової точки №7

Рельєф між вікнами у вигляді
обличчя

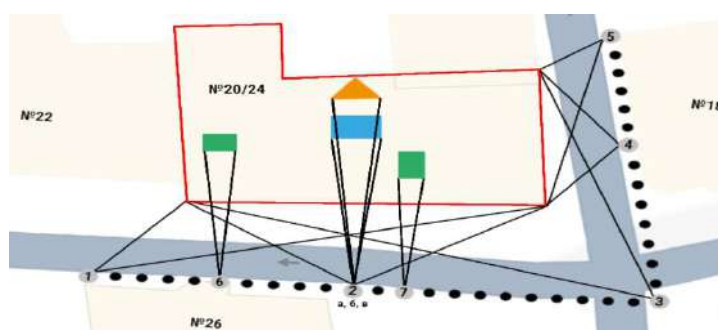
Фото з видової точки №2б

Балкон четвертого поверху

Фото з видової точки №2в Рельєф в атику

- Деталь балкон
- Деталь двері
- Деталь вікно із скульптурою
- Деталь скульптура в атику
- Ділянка найкращого сприйняття фасаду (видовий фронт)

Аналіз видового розкриття фасадів Рейтарська, 22

Фото з видової точки №1

Фасад з лівого боку

Фото з видової точки №2а

Фасад з фронту

Фото з видової точки №3

Фасад з правого боку

Фото з видової точки №4

Балкон другого поверху та
рельєф над ним

Фото з видової точки
№26

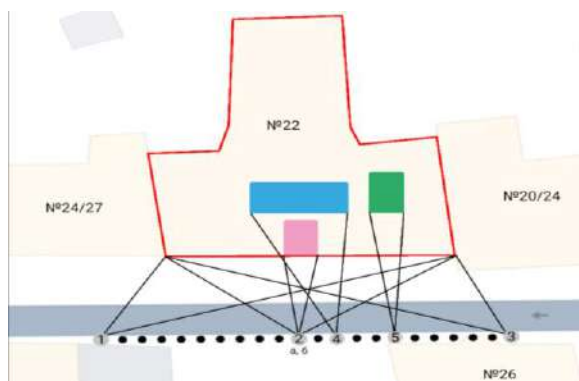
Портал

Фото з видової точки №5

Вікно із готичною
трояндою та рельєфом

- Деталь балкон
- Деталь двері
- Деталь вікно із скульптурою
- Деталь скульптура в атику
- Ділянка найкращого сприйняття фасаду (видовий фронт)

Аналіз видового розкриття фасадів Саксаганського, 96

Аналіз видового розкриття фасадів Саксаганського, 68

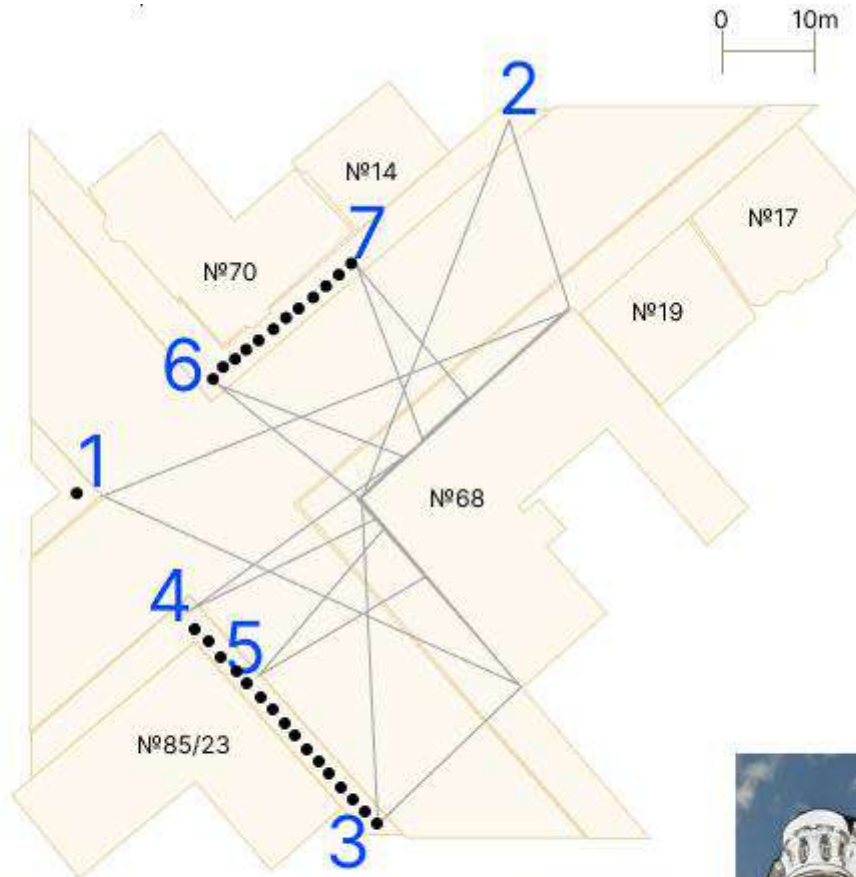

Фото з видової точки №1

Фото з видової точки №2

Фото з видової точки №3

Фото з видової точки №4

Фото з видової точки №5

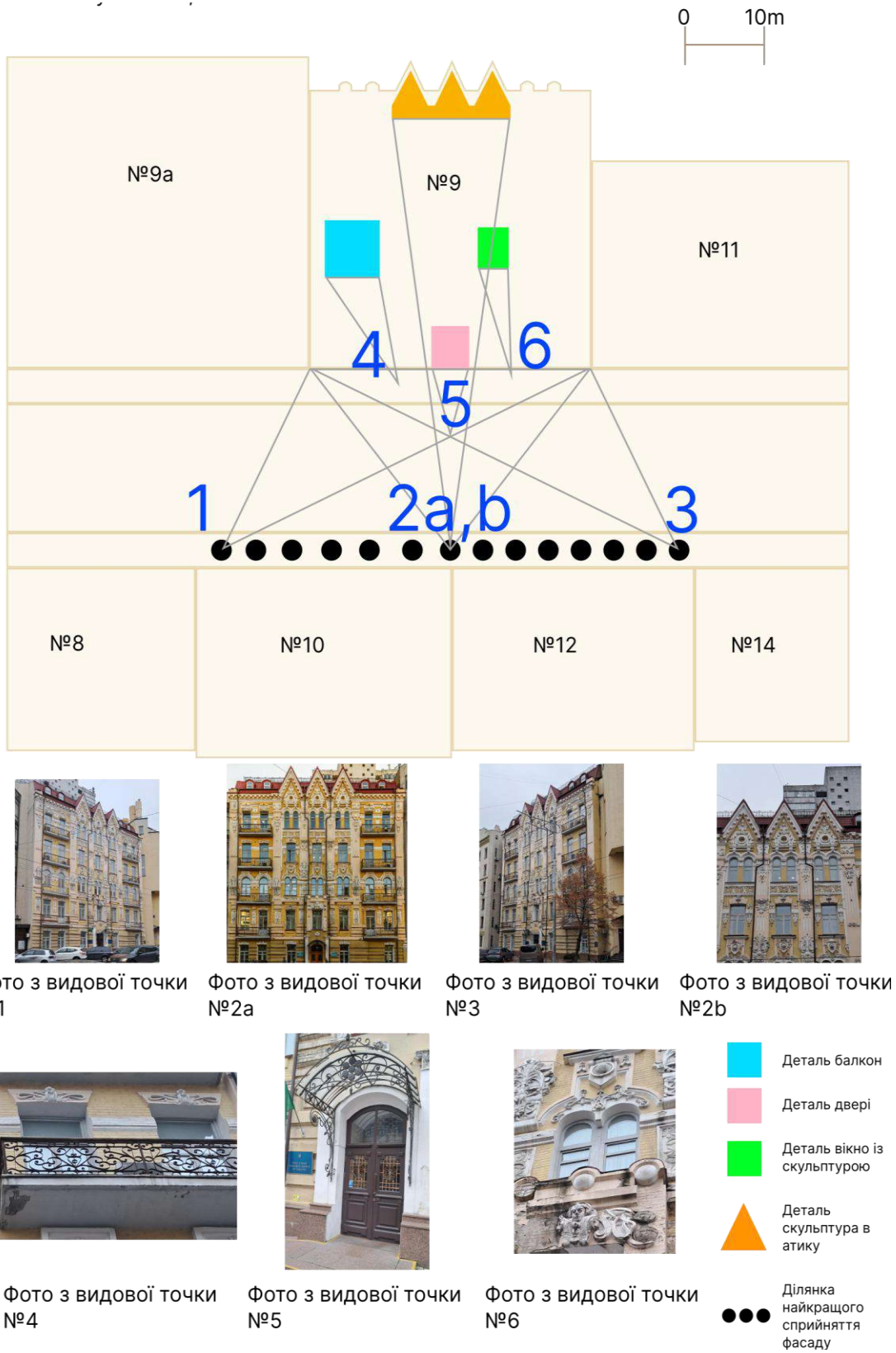
Фото з видової точки №6

Фото з видової точки №7

●●● Ділянка найкращого сприйняття фасаду

Аналіз видового розкриття фасадів Шота Руставелі, 9

Аналіз видового розкриття фасадів
Шота Руставелі, 29

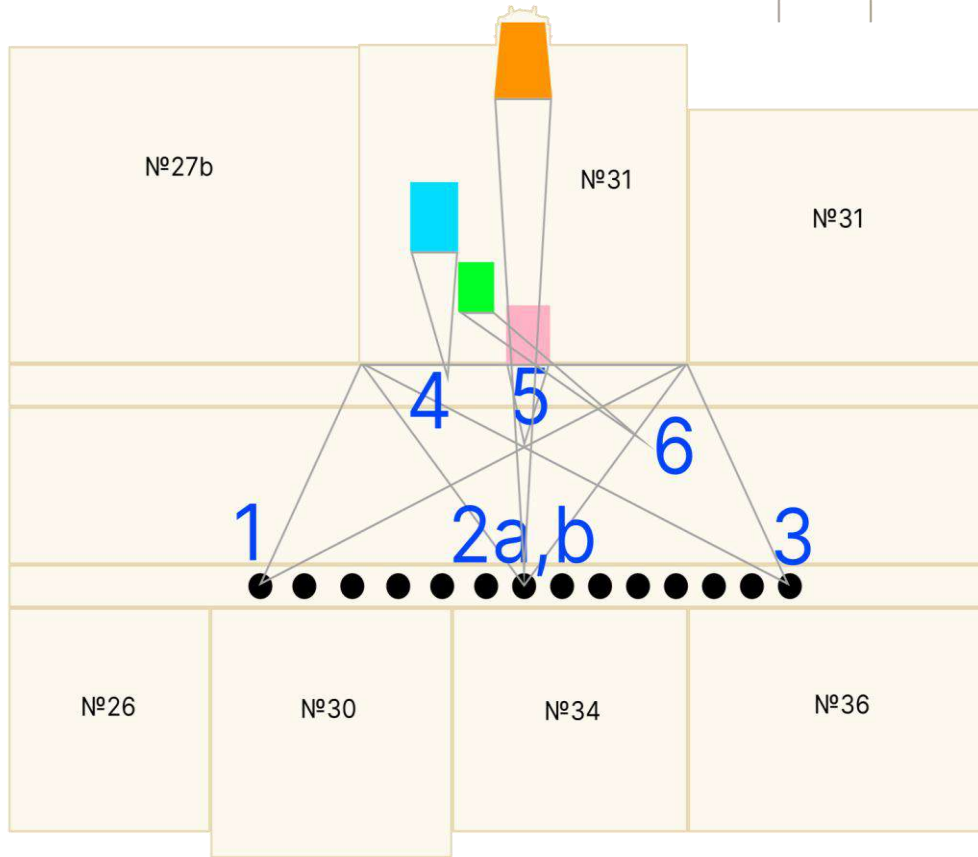
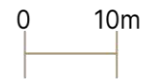

Фото з видової точки №1

Фото з видової точки №2a

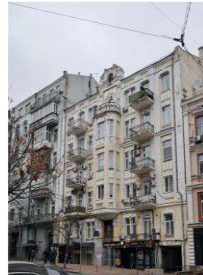

Фото з видової точки №3

Фото з видової точки №2b

Фото з видової точки №4

Фото з видової точки №5

Фото з видової точки №6

- Деталь балкон
- Деталь двері
- Деталь вікно із скульптурою
- Деталь скульптура в атику
- Ділянка найкращого сприйняття фасаду